నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స

ఖుద్దకనికాయే

పేటకోపదేసపాళి

౧. అరియసచ్చప్పకాసనపఠమభూమి

నమో సమ్మాసమ్బుద్ధానం పరమత్థదస్సీనం

సీలాదిగుణపారమిప్పత్తానం.

౧. దువే హేతూ దువే పచ్చయా సావకస్స సమ్మాదిట్ఠియా ఉప్పాదాయ – పరతో చ ఘోసో సచ్చానుసన్ధి, అజ్ఝత్తఞ్చ యోనిసో మనసికారో. తత్థ కతమో పరతో ఘోసో? యా పరతో దేసనా ఓవాదో అనుసాసనీ సచ్చకథా సచ్చానులోమో. చత్తారి సచ్చాని – దుక్ఖం సముదయో నిరోధో మగ్గో. ఇమేసం చతున్నం సచ్చానం యా దేసనా సన్దస్సనా వివరణా విభజనా ఉత్తానీకిరియా [ఉత్తానికిరియా (క.)] పకాసనా – అయం వుచ్చతి సచ్చానులోమో ఘోసోతి.

౨. తత్థ కతమో అజ్ఝత్తం యోనిసో మనసికారో?

అజ్ఝత్తం యోనిసో మనసికారో నామ యో యథాదేసితే ధమ్మే బహిద్ధా ఆరమ్మణం అనభినీహరిత్వా యోనిసో మనసికారో – అయం వుచ్చతి యోనిసో మనసికారో.

తంఆకారో యోనిసో ద్వారో విధి ఉపాయో. యథా పురిసో సుక్ఖే కట్ఠే విగతస్నేహే సుక్ఖాయ ఉత్తరారణియా థలే అభిమన్థమానం భబ్బో జోతిస్స అధిగమాయ . తం కిస్స హేతు. యోనిసో అగ్గిస్స అధిగమాయ. ఏవమేవస్స యమిదం దుక్ఖసముదయనిరోధమగ్గానం అవిపరీతధమ్మదేసనం మనసికరోతి – అయం వుచ్చతి యోనిసో మనసికారో.

యథా తిస్సో ఉపమా పుబ్బే అస్సుతా చ అస్సుతపుబ్బా చ పటిభన్తి. యో హి కోచి కామేసు అవీతరాగోతి…పే.… దువే ఉపమా అయోనిసో కాతబ్బా పచ్ఛిమేసు వుత్తం. తత్థ యో చ పరతో ఘోసో యో చ అజ్ఝత్తం యోనిసో మనసికారో – ఇమే ద్వే పచ్చయా. పరతో ఘోసేన యా ఉప్పజ్జతి పఞ్ఞా – అయం వుచ్చతి సుతమయీ పఞ్ఞా. యా అజ్ఝత్తం యోనిసో మనసికారేన ఉప్పజ్జతి పఞ్ఞా – అయం వుచ్చతి చిన్తామయీ పఞ్ఞాతి. ఇమా ద్వే పఞ్ఞా వేదితబ్బా. పురిమకా చ ద్వే పచ్చయా. ఇమే ద్వే హేతూ ద్వే పచ్చయా సావకస్స సమ్మాదిట్ఠియా ఉప్పాదాయ.

౩. తత్థ పరతో ఘోసస్స సచ్చానుసన్ధిస్స దేసితస్స అత్థం అవిజానన్తో అత్థప్పటిసంవేదీ భవిస్సతీతి నేతం ఠానం విజ్జతి. న చ అత్థప్పటిసంవేదీ యోనిసో మనసికరిస్సతీతి నేతం ఠానం విజ్జతి. పరతో ఘోసస్స సచ్చానుసన్ధిస్స దేసితస్స అత్థం విజానన్తో అత్థప్పటిసంవేదీ భవిస్సతీతి ఠానమేతం విజ్జతి. అత్థప్పటిసంవేదీ చ యోనిసో మనసికరిస్సతీతి ఠానమేతం విజ్జతి.

ఏస హేతు ఏతం ఆరమ్మణం ఏసో ఉపాయో సావకస్స నియ్యానస్స, నత్థఞ్ఞో. సోయం న చ సుత్తస్స అత్థవిజాననాయ సహాయుత్తో నాపి ఘోసానుయోగేన పరతో ఘోసస్స అత్థం అవిజానన్తేన సక్కా ఉత్తరిమనుస్సధమ్మం అలమరియఞాణదస్సనం అధిగన్తుం, తస్మా నిబ్బాయితుకామేన సుతమయేన అత్థా పరియేసితబ్బా. తత్థ పరియేసనాయ అయం అనుపుబ్బీ భవతి సోళస హారా, పఞ్చ నయా, అట్ఠారస మూలపదాని.

తత్థాయం ఉద్దానగాథా

సోళసహారా నేత్తీ, పఞ్చనయా సాసనస్స పరియేట్ఠి;
అట్ఠారసమూలపదా, కచ్చాయనగోత్తనిద్దిట్ఠా.

౪. తత్థ కతమే సోళసహారా?

దేసనా విచయో యుత్తి పదట్ఠానం లక్ఖణం చతుబ్యూహో ఆవట్టో విభత్తి పరివత్తనో వేవచనో పఞ్ఞత్తి ఓతరణో సోధనో అధిట్ఠానో పరిక్ఖారో సమారోపనో – ఇమే సోళస హారా.

తత్థ ఉద్దానగాథా

దేసనా విచయో యుత్తి, పదట్ఠానో చ లక్ఖణో [పదట్ఠానఞ్చ లక్ఖణం (పీ.)];
చతుబ్యూహో చ ఆవట్టో, విభత్తి పరివత్తనో.

వేవచనో చ పఞ్ఞత్తి, ఓతరణో చ సోధనో;
అధిట్ఠానో పరిక్ఖారో, సమారోపనో సోళసో – [సోళస హారా (పీ. క.)];

౫. తత్థ కతమే పఞ్చ నయా?

నన్దియావట్టో తిపుక్ఖలో సీహవిక్కీళితో దిసాలోచనో అఙ్కుసో తి.

తత్థ ఉద్దానగాథా

పఠమో నన్దియావట్టో, దుతియో చ తిపుక్ఖలో;
సీహవిక్కీళితో నామ, తతియో హోతి సో నయో.

దిసాలోచనమాహంసు, చతుత్థో నయలఞ్జకో;
పఞ్చమో అఙ్కుసో నామ [పఞ్చమం అఙ్కుసం ఆహు (పీ. క.)], సబ్బే పఞ్చ నయా గతా.

౬. తత్థ కతమాని అట్ఠారస మూలపదాని?

అవిజ్జా తణ్హా లోభో దోసో మోహో సుభసఞ్ఞా సుఖసఞ్ఞా నిచ్చసఞ్ఞా అత్తసఞ్ఞా సమథో విపస్సనా అలోభో అదోసో అమోహో అసుభసఞ్ఞా దుక్ఖసఞ్ఞా అనిచ్చసఞ్ఞా అనత్తసఞ్ఞా, ఇమాని అట్ఠారస మూలపదాని. తత్థ నవ పదాని అకుసలాని యత్థ సబ్బం అకుసలం సమోసరతి. నవ పదాని కుసలాని యత్థ సబ్బం కుసలం సమోసరతి.

కతమాని నవ పదాని అకుసలాని యత్థ సబ్బం అకుసలం సమోసరతి?

అవిజ్జా యావ అత్తసఞ్ఞా, ఇమాని నవ పదాని అకుసలాని, యత్థ సబ్బం అకుసలం సమోసరతి.

కతమాని నవ పదాని కుసలాని యత్థ సబ్బం కుసలం సమోసరతి?

సమథో యావ అనత్తసఞ్ఞా, ఇమాని నవ పదాని కుసలాని యత్థ సబ్బం కుసలం సమోసరతి. ఇమాని అట్ఠారస మూలపదాని.

తత్థ ఇమా ఉద్దానగాథా

తణ్హా చ అవిజ్జా లోభో, దోసో తథేవ మోహో చ;
చత్తారో చ విపల్లాసా, కిలేసభూమి నవ పదాని.

యే చ సతిపట్ఠానా సమథో, విపస్సనా కుసలమూలం;
ఏతం సబ్బం కుసలం, ఇన్ద్రియభూమి నవపదాని.

సబ్బం కుసలం నవహి పదేహి యుజ్జతి, నవహి చేవ అకుసలం;
ఏకకే నవ మూలపదాని, ఉభయతో అట్ఠారస మూలపదాని.

ఇమేసం అట్ఠారసన్నం మూలపదానం యాని నవ పదాని అకుసలాని, అయం దుక్ఖసముదయో; యాని నవ పదాని కుసలాని, అయం దుక్ఖనిరోధగామినీ పటిపదా. ఇతి సముదయస్స దుక్ఖం ఫలం, దుక్ఖనిరోధగామినియా పటిపదాయ నిరోధం ఫలం. ఇమాని చత్తారి అరియసచ్చాని భగవతా బారాణసియం దేసితాని.

౭. తత్థ దుక్ఖస్స అరియసచ్చస్స అపరిమాణాని అక్ఖరాని పదాని బ్యఞ్జనాని ఆకారాని నిరుత్తియో నిద్దేసా దేసితా ఏతస్సేవత్థస్స సఙ్కాసనాయ పకాసనాయ వివరణాయ విభజనాయ ఉత్తానీకమ్మతాయ పఞ్ఞాపనాయాతి యా ఏవం సబ్బేసం సచ్చానం. ఇతి ఏకమేకం సచ్చం అపరిమాణేహి అక్ఖరపదబ్యఞ్జనఆకారనిరుత్తినిద్దేసేహి పరియేసితబ్బం, తఞ్చ బ్యఞ్జనం అత్థపుథుత్తేన పన అత్థేవ బ్యఞ్జనపుథుత్తేన.

యో హి కోచి సమణో వా బ్రాహ్మణో వా ఏవం వదేయ్య “అహం ఇదం దుక్ఖం పచ్చక్ఖాయ అఞ్ఞం దుక్ఖం పఞ్ఞపేస్సామీ”తి తస్స తం వాచావత్థుకమేవస్స పుచ్ఛితో చ న సమ్పాయిస్సతి. ఏవం సచ్చాని. యఞ్చ రత్తిం భగవా అభిసమ్బుద్ధో, యఞ్చ రత్తిం అనుపాదాయ పరినిబ్బుతో, ఏత్థన్తరే యం కిఞ్చి భగవతా భాసితం సుత్తం గేయ్యం వేయ్యాకరణం గాథా ఉదానం ఇతివుత్తకం జాతకం అబ్భుతధమ్మం వేదల్లం, సబ్బం తం ధమ్మచక్కం పవత్తితం. న కిఞ్చి బుద్ధానం భగవన్తానం

ధమ్మదేసనాయ ధమ్మచక్కతో బహిద్ధా, తస్స సబ్బం సుత్తం అరియధమ్మేసు పరియేసితబ్బం. తత్థ పరిగ్గణ్హనాయ ఆలోకసభాని చత్తారి అరియసచ్చాని థావరాని ఇమాని.

తత్థ కతమం దుక్ఖం? జాతి జరా బ్యాధి మరణం సంఖిత్తేన పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా దుక్ఖా. తత్థాయం లక్ఖణనిద్దేసో, పాతుభావలక్ఖణా జాతి, పరిపాకలక్ఖణా జరా, దుక్ఖదుక్ఖతాలక్ఖణో బ్యాధి, చుతిలక్ఖణం మరణం, పియవిప్పయోగవిపరిణామపరితాపనలక్ఖణో సోకో, లాలప్పనలక్ఖణో పరిదేవో, కాయసమ్పీళనలక్ఖణం దుక్ఖం, చిత్తసమ్పీళనలక్ఖణం దోమనస్సం, కిలేసపరిదహనలక్ఖణో ఉపాయాసో, అమనాపసమోధానలక్ఖణో అప్పియసమ్పయోగో, మనాపవినాభావలక్ఖణో పియవిప్పయోగో, అధిప్పాయవివత్తనలక్ఖణో అలాభో, అపరిఞ్ఞాలక్ఖణా పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా, పరిపాకచుతిలక్ఖణం జరామరణం, పాతుభావచుతిలక్ఖణం చుతోపపత్తి, పటిసన్ధినిబ్బత్తనలక్ఖణో సముదయో, సముదయపరిజహనలక్ఖణో నిరోధో, అనుసయసముచ్ఛేదలక్ఖణో మగ్గో. బ్యాధిలక్ఖణం దుక్ఖం, సఞ్జాననలక్ఖణో సముదయో, నియ్యానికలక్ఖణో మగ్గో, సన్తిలక్ఖణో నిరోధో. అప్పటిసన్ధిభావనిరోధలక్ఖణా అనుపాదిసేసా నిబ్బానధాతు, దుక్ఖఞ్చ సముదయో చ, దుక్ఖఞ్చ నిరోధో చ, దుక్ఖఞ్చ మగ్గో చ, సముదయో చ దుక్ఖఞ్చ, సముదయో చ నిరోధో చ, సముదయో చ మగ్గో చ, నిరోధో చ సముదయో చ, నిరోధో చ దుక్ఖఞ్చ, నిరోధో చ మగ్గో చ, మగ్గో చ నిరోధో చ, మగ్గో చ సముదయో చ, మగ్గో చ దుక్ఖఞ్చ.

౮. తత్థిమాని సుత్తాని.

“యమేకరత్తిం [జాతక ౧ వీసతినిపాతే అయోఘరజాతకే] పఠమం, గబ్భే వసతి మాణవో;
అబ్భుట్ఠితోవ సో యాతి, స గచ్ఛం న నివత్తతీ”తి.

అట్ఠిమా, ఆనన్ద, దానుపపత్తియో ఏకుత్తరికే సుత్తం – అయం జాతి.

తత్థ కతమా జరా?

అచరిత్వా [ధ॰ ప॰ ౧౫౫] బ్రహ్మచరియం, అలద్ధా యోబ్బనే ధనం;
జిణ్ణకోఞ్చావ ఝాయన్తి, ఖీణమచ్ఛేవ పల్లలే.

పఞ్చ పుబ్బనిమిత్తాని దేవేసు – అయం జరా.

తత్థ కతమో బ్యాధి?

సామం తేన కుతో రాజ, తువమ్పి జరాయన్తి వేదేసి;
ఖత్తియ కమ్మస్స ఫలో, లోకో న హి కమ్మం పనయతి.

తయో గిలానా – అయం బ్యాధి.

తత్థ కతమం మరణం?

యథాపి [దీఘనికాయే అధోలిఖితగాథా] కుమ్భకారస్స, కతం మత్తికభాజనం;
ఖుద్దకఞ్చ మహన్తఞ్చ, యం పక్కం యఞ్చ ఆమకం;
సబ్బం భేదనపరియన్తం, ఏవం మచ్చాన జీవితం.

మమాయితే పస్సథ ఫన్దమానే [హఞ్ఞమానే (పీ) పస్స సు॰ ని॰ ౭౮౩], మచ్ఛేవ అప్పోదకే ఖీణసోతే;
ఏతమ్పి దిస్వా అమమో చరేయ్య, భవేసు ఆసత్తిమకుబ్బమానో.

ఉదకప్పనసుత్తం – ఇదం మరణం.

తత్థ కతమో సోకో?

ఇధ సోచతి పేచ్చ సోచతి, పాపకారీ ఉభయత్థ సోచతి;
సో సోచతి సో విహఞ్ఞతి, దిస్వా కమ్మకిలిట్ఠమత్తనో [కమ్మకిలిట్ఠం అత్తనో (పీ॰) పస్స ధ॰ ప॰ ౧౫].

తీణి దుచ్చరితాని – అయం సోకో.

తత్థ కతమో పరిదేవో?

కామేసు [సు॰ ని॰ ౭౮౦] గిద్ధా పసుతా పమూళ్హా, అవదానియా తే విసమే నివిట్ఠా;
దుక్ఖూపనీతా పరిదేవయన్తి, కింసు భవిస్సామ ఇతో చుతాసే.

తిస్సో విపత్తియో – అయం పరిదేవో.

తత్థ కతమం దుక్ఖం?

సతం ఆసి అయోసఙ్కు [అయోసఙ్కు (పీ॰ క॰) పస్స థేరగా॰ ౧౧౮౭], సబ్బే పచ్చత్తవేదనా;
జలితా జాతవేదావ, అచ్చిసఙ్ఘసమాకులా.

మహా వత సో పరిళాహో [పరిదాఘో (పీ॰ క॰) పస్స సం॰ ని॰ ౫.౧౧౧౩] సంయుత్తకే సుత్తం సచ్చసంయుత్తేసు – ఇదం దుక్ఖం.

తత్థ కతమం దోమనస్సం?

సఙ్కప్పేహి పరేతో [పరతో (క॰) పస్స సు॰ ని॰ ౮౨౪] సో, కపణో వియ ఝాయతి;
సుత్వా పరేసం నిగ్ఘోసం, మఙ్కు హోతి తథావిధో.

ద్వేమే తపనీయా ధమ్మా – ఇదం దోమనస్సం.

తత్థ కతమో ఉపాయాసో?

కమ్మారానం యథా ఉక్కా, అన్తో డయ్హతి నో బహి;
ఏవం డయ్హతి మే హదయం, సుత్వా నిబ్బత్తమమ్బుజం.

తయో అగ్గీ – అయం ఉపాయాసో.

తత్థ కతమో అప్పియసమ్పయోగో?

అయసావ [ధ. ప. ౨౪౦] మలం సముట్ఠితం, తతుట్ఠాయ తమేవ ఖాదతి;
ఏవం అతిధోనచారినం, సాని కమ్మాని నయన్తి దుగ్గతిం.

ద్వేమే తథాగతం అబ్భాచిక్ఖన్తి, ఏకుత్తరికే సుత్తం దుకేసు – అయం అప్పియసమ్పయోగో.

తత్థ కతమో పియవిప్పయోగో?

సుపినేన యథాపి సఙ్గతం, పటిబుద్ధో పురిసో న పస్సతి;
ఏవమ్పి పియాయితం [మమాయితం (పీ. క.) పస్స సు. ని. ౮౧౩] జనం, పేతం కాలఙ్కతం [కాలకతం (పీ.)] న పస్సతి.

తే దేవా చవనధమ్మం విదిత్వా తీహి వాచాహి అనుసాసన్తి. అయం పియవిప్పయోగో.

యమ్పిచ్ఛం న లభతి, తిస్సో మారధీతరో;
తస్స చే కామయానస్స [కామయమానస్స (క.) పస్స సు. ని. ౭౭౩], ఛన్దజాతస్స జన్తునో;
తే కామా పరిహాయన్తి, సల్లవిద్ధోవ రుప్పతి.

సంఖిత్తేన పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా దుక్ఖా.

చక్ఖు సోతఞ్చ ఘానఞ్చ, జివ్హా కాయో తతో మనం;
ఏతే లోకామిసా ఘోరా, యత్థ సత్తా పుథుజ్జనా.

పఞ్చిమే భిక్ఖవే ఖన్ధా – ఇదం దుక్ఖం.

తత్థ కతమా జరా చ మరణఞ్చ?

అప్పం వత జీవితం ఇదం, ఓరం వస్ససతాపి మీయతే [మీయతి (సు. ని. ౮౧౦)];
అథ వాపి అతిచ్చం జీవితం, అథ ఖో సో జరసాపి మీయతే.

సంయుత్తకే పసేనదిసంయుత్తకే సుత్తం అయ్యికా మే కాలఙ్కతా – అయం జరా చ మరణఞ్చ.

తత్థ కతమా చుతి చ ఉపపత్తి చ?

"సబ్బే సత్తా మరిస్సన్తి, మరణన్తం హి జీవితం;

యథాకమ్మం గమిస్సన్తి, అత్తకమ్మఫలూపగా"తి [పుఞ్ఞపాపఫలూపగాతి (సం॰ ని॰ ౧.౧౩౩)]. –

అయం చుతి చ ఉపపత్తి చ.

ఇమేహి సుత్తేహి ఏకసదిసేహి చ అఞ్ఞేహి నవవిధం సుత్తం తం అనుపవిట్ఠేహి లక్ఖణతో దుక్ఖం ఞత్వా సాధారణఞ్చ అసాధారణఞ్చ దుక్ఖం అరియసచ్చం నిద్దిసితబ్బం. గాథాహి గాథా అనుమినితబ్బా, బ్యాకరణేహి వా బ్యాకరణం – ఇదం దుక్ఖం.

౯. తత్థ కతమో దుక్ఖసముదయో?

కామేసు సత్తా కామసఙ్గసత్తా [కామపసఙ్గసత్తా (పీ॰) పస్స ఉదా॰ ౬౩], సంయోజనే వజ్జమపస్సమానా;

న హి జాతు సంయోజనసఙ్గసత్తా, ఓఘం తరేయ్యుం విపులం మహన్తం.

చత్తారో ఆసవా సుత్తం – అయం దుక్ఖసముదయో.

తత్థ కతమో దుక్ఖనిరోధో?

యమ్హి న మాయా వసతీ న మానో,

యో వీతలోభో అమమో నిరాసో,

పనుణ్ణకోధో [పనున్నకోధో (పీ॰) పస్స ఉదా॰ ౨౯] అభినిబ్బుతత్తో;

సో బ్రాహ్మణో సో సమణో స భిక్ఖు.

ద్వేమా విముత్తియో, రాగవిరాగా చ చేతోవిముత్తి; అవిజ్జావిరాగా చ పఞ్ఞావిముత్తి – అయం నిరోధో.

తత్థ కతమో మగ్గో?

ఏసేవ మగ్గో నత్థఞ్ఞో, దస్సనస్స విసుద్ధియా;

అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో, మారస్సేతం పమోహనం.

సత్తిమే, భిక్ఖవే, బోజ్ఝఙ్గా – అయం మగ్గో.

తత్థ కతమాని చత్తారి అరియసచ్చాని?

"యే ధమ్మా [మహావ॰ ౬౦] హేతుప్పభవా, తేసం హేతుం తథాగతో ఆహ;

తేసఞ్చ యో నిరోధో, ఏవంవాదీ మహాసమణో"తి.

హేతుప్పభవా ధమ్మా దుక్ఖం, హేతుసముదయో, యం భగవతో వచనం. అయం ధమ్మో యో నిరోధో, యే హి కేచి సంయోజనియేసు ధమ్మేసు అస్సదానుపస్సినో విహరన్తి. కిలేసా తణ్హా పవడ్ఢతి, తణ్హాపచ్చయా ఉపాదానం...పే.... ఏవమేతస్స కేవలస్స దుక్ఖక్ఖన్ధస్స సముదయో హోతి. తత్థ యం సంయోజనం – అయం సముదయో. యే సంయోజనియా ధమ్మా యే చ సోకపరిదేవదుక్ఖదోమనస్సుపాయాసా సమ్భవన్తి – ఇదం దుక్ఖం. యా సంయోజనియేసు ధమ్మేసు ఆదీనవానుపస్సనా – అయం మగ్గో. పరిముచ్చతి జాతియా జరాయ బ్యాధీహి మరణేహి సోకేహి పరిదేవేహి యావ ఉపాయాసేహి – ఇదం నిబ్బానం. ఇమాని చత్తారి సచ్చాని.

తత్థ కతమా అనుపాదిసేసా నిబ్బానధాతు?

అత్థఙ్గతస్స న పమాణమత్థి, తం హి వా నత్థి యేన నం పఞ్ఞపేయ్య;
సబ్బసఙ్గానం సమూహతత్తా విదూ, సితా వాదసతస్సు [వాదసతస్స (పీ. క.)] సబ్బే.

సంయుత్తకే గోధికసంయుత్తం.

ఇమాని అసాధారణాని సుత్తాని. యహిం యహిం సచ్చాని నిద్దిట్ఠాని, తహిం తహిం సచ్చలక్ఖణతో ఓతారేత్వా [ఓహారేత్వా (పీ. క.)] అపరిమాణేహి బ్యఞ్జనేహి సో అత్థో పరియేసితబ్బో. తత్థ అత్థానుపరివత్తి బ్యఞ్జనేన పున బ్యఞ్జనానుపరివత్తి అత్థేన తస్స ఏకమేకస్స అపరిమాణాని బ్యఞ్జనాని ఇమేహి సుత్తేహి యథానిక్ఖిత్తేహి చత్తారి అరియసచ్చాని నిద్దిసితబ్బాని. పఞ్చనికాయే అనుపవిట్ఠాహి గాథాహి గాథా అనుమినితబ్బా, బ్యాకరణేన బ్యాకరణం. ఇమాని అసాధారణాని సుత్తాని.

తేసం ఇమా ఉద్దానగాథా

యమేకరత్తిం పఠమం, అట్ఠ దానూపపత్తియో;
పఞ్చ పుబ్బనిమిత్తాని, ఖీణమచ్ఛంవ పల్లలం.

సామం తేన కుతో రాజ, తయో దేవా గిలానకా;
యథాపి కుమ్భకారస్స, యథా నదిదకప్పనం.

ఇధ సోచతి పేచ్చ సోచతి, తీణి దుచ్చరితాని చ;
కామేసు గిద్ధా పసుతా, యావ తిస్సో విపత్తియో.

సతం ఆసి [సతమాయు (సీ.), సతధాతు (పీ.)] అయోసఙ్కు, పరిళాహో మహత్తరో;
సఙ్కప్పేహి పరేతో సో, తత్థ తపనియేహి చ.

కమ్మారానం యథా ఉక్కా, తయో అగ్గీ పకాసితా;

అయతో మలముప్పన్నం, అబ్భక్ఖానం తథాగతే.

తివిధం దేవానుసాసన్తి, సుపినేన సజ్ఝమో యథా;
తిస్సో చేవ మారధీతా, సల్లవిద్ధోవ రుప్పతి.

చక్ఖు సోతఞ్చ ఘానఞ్చ, పఞ్చక్ఖన్ధా పకాసితా;
అప్పం వత జీవితం ఇదం, అయ్యికా మే మహల్లికా.

సబ్బే సత్తా మరిస్సన్తి, ఉపపత్తి చుతిచయం;
కామేసు సత్తా పసుతా, ఆసవేహి చతూహి చ.

యమ్హి న మాయా వసతి, ద్వేమా చేతోవిముత్తియో;
ఏసేవ మగ్గో నత్థఞ్ఞో, బోజ్ఝఙ్గా చ సుదేసితా.

అత్థఙ్గతస్స న పమాణమత్థి, గోధికో పరినిబ్బుతో;
యే ధమ్మా హేతుప్పభవా, సంయోజనానుపస్సినో.

ఇమా దస తేసం ఉద్దానగాథా.

౧౦. తత్థిమాని సాధారణాని సుత్తాని యేసు సుత్తేసు సాధారణాని సచ్చాని దేసితాని అనులోమమ్హి పటిలోమమ్హి వోమిస్సకమ్హి. తత్థ అయం ఆది.

అవిజ్జాయ నివుతో లోకో, [అజితాతి భగవా]
వివిచ్ఛా పమాదా నప్పకాసతి;
జప్పాభిలేపనం [జప్పానులేపనం (క.) పస్స సు. ని. ౧౦౩౮] బ్రూమి, దుక్ఖమస్స మహబ్భయం.

తత్థ యా అవిజ్జా చ వివిచ్ఛా చ, అయం సముదయో. యం మహబ్భయం, ఇదం దుక్ఖం. ఇమాని ద్వే సచ్చాని – దుక్ఖఞ్చ సముదయో చ. “సంయోజనం సంయోజనియా చ ధమ్మా”తి సంయుత్తకే చిత్తసంయుత్తకేసు బ్యాకరణం. తత్థ యం సంయోజనం, అయం సముదయో. యే సంయోజనియా ధమ్మా, ఇదం దుక్ఖం. ఇమాని ద్వే సచ్చాని – దుక్ఖఞ్చ సముదయో చ.

తత్థ కతమం దుక్ఖఞ్చ నిరోధో చ?

ఉచ్ఛిన్నభవతణ్హస్స, సేత్తిచ్ఛిన్నస్స [సన్తచిత్తస్స (సు. ని. ౭౪౧)] భిక్ఖునో;
విక్ఖీణో జాతిసంసారో, నత్థి దాని పునబ్భవో.

యం చిత్తం, ఇదం దుక్ఖం. యో భవతణ్హాయ ఉపచ్ఛేదో, అయం దుక్ఖనిరోధో. విక్ఖీణో జాతిసంసారో, నత్థి దాని పునబ్భవోతి నిద్దేసో. ఇమాని ద్వే సచ్చాని – దుక్ఖఞ్చ నిరోధో చ. ద్వేమా, భిక్ఖవే, విముత్తియో; రాగవిరాగా చ చేతోవిముత్తి,

అవిజ్జావిరాగా చ పఞ్ఞావిముత్తి. యం చిత్తం, ఇదం దుక్ఖం. యా విముత్తి, అయం నిరోధో. ఇమాని ద్వే సచ్చాని – దుక్ఖఞ్చ నిరోధో చ.

తత్థ కతమం దుక్ఖఞ్చ మగ్గో చ?

కుమ్భూపమం [ధ॰ ప॰ ౪౦] కాయమిమం విదిత్వా, నగరూపమం చిత్తమిదం ఠపేత్వా;
యోధేథ మారం పఞ్ఞావుధేన, జితఞ్చ రక్ఖే అనివేసనో సియా.

తత్థ యఞ్చ కుమ్భూపమో కాయో యఞ్చ నగరూపమం చిత్తం, ఇదం దుక్ఖం. యం పఞ్ఞావుధేన మారం యోధేథాతి అయం మగ్గో. ఇమాని ద్వే సచ్చాని. యం, భిక్ఖవే, న తుమ్హాకం, తం పజహితబ్బం. యా సంయోజనా, అయం మగ్గో. యే తే ధమ్మా అనత్తనియా పహాతబ్బా, రూపం యావ విఞ్ఞాణం, ఇదం దుక్ఖఞ్చ మగ్గో చ.

తత్థ కతమం దుక్ఖఞ్చ సముదయో చ నిరోధో చ?

యే కేచి సోకా పరిదేవితా వా, దుక్ఖా చ [దుక్ఖఞ్చ (పీ॰ క॰) పస్స ఉదా॰ ౭౦] లోకస్మిమనేకరూపా;
పియం పటిచ్చప్పభవన్తి ఏతే, పియే అసన్తే న భవన్తి ఏతే.

యే సోకపరిదేవా, యం చ అనేకరూపం దుక్ఖం, యం పేమతో భవతి, ఇదం దుక్ఖం. యం పేమం, అయం సముదయో. యో తత్థ ఛన్దరాగవినయో పియస్స అకిరియా, అయం నిరోధో. ఇమాని తీణి సచ్చాని. తిమ్బరుకో పరిబ్బాజకో పచ్చేతి “సయంకతం పరంకత”న్తి. యథేసా వీమంసా, ఇదం దుక్ఖం. యా ఏతే ద్వే అన్తే అనుపగమ్మ మజ్ఝిమా పటిపదా అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా యావ జాతిపచ్చయా జరామరణం, ఇదమ్పి దుక్ఖఞ్చ సముదయో చ. విఞ్ఞాణం నామరూపం సళాయతనం ఫస్సో వేదనా భవో జాతి జరామరణం, ఇదం దుక్ఖం. అవిజ్జా సఙ్ఖారా తణ్హా ఉపాదానం, అయం సముదయో. ఇతి ఇదం సయంకతం వీమంసేయ్యాతి [వీమంసీయతి (పీ॰ క॰)] యఞ్చ పటిచ్చసముప్పాదే దుక్ఖం, ఇదం ఏసో సముదయో నిద్దిట్ఠో. అవిజ్జానిరోధా సఙ్ఖారనిరోధో చ యావ చ జరామరణనిరోధోతి అయం నిరోధో. ఇమాని తీణి సచ్చాని దుక్ఖఞ్చ సముదయో చ నిరోధో చ.

౧౧. తత్థ కతమం దుక్ఖఞ్చ సముదయో చ మగ్గో చ?

“యో దుక్ఖమద్దక్ఖి [సం॰ ని॰ ౧.౧౫౭] యతోనిదానం, కామేసు సో జన్తు కథం నమేయ్య;
కామా హి లోకే సఙ్గోతి ఞత్వా, తేసం సతీమా వినయాయ సిక్ఖే”తి.

యో దుక్ఖమద్దక్ఖి, ఇదం దుక్ఖం. యతో భవతి, అయం సముదయో. సన్దిట్ఠం యతో భవతి యావ తస్స వినయాయ సిక్ఖా, అయం మగ్గో. ఇమాని తీణి సచ్చాని.

ఏకాదసఙ్గుత్తరేసు గోపాలకోపమసుత్తం.

తత్థ యావ రూపసఞ్ఞుత్తా యఞ్చ సళాయతనం యథా వణం పటిచ్ఛాదేతి యఞ్చ తిత్థం యథా చ లభతి ధమ్మూపసఞ్హితం ఉళారం పీతిపామోజ్జం చతుబ్బిధం చ అత్తభావతో చ వత్థు, ఇదం దుక్ఖం. యావ ఆసాటికం హారేతా [సాటేతా (సీ. పీ.) పస్స అఙ్గుత్తరనికాయే] హోతి, అయం సముదయో. రూపసఞ్ఞుత్తా ఆసాటకహారణం [ఆసాటికసాటనా (పీ.)] వణపటిచ్ఛాదనం వీథిఞ్ఞుతా గోచరకుసలఞ్చ, అయం మగ్గో. అవసేసా ధమ్మా అత్థి హేతూ అత్థి పచ్చయా అత్థి నిస్సయా సావసేసదోహితా అనేకపూజా చ కల్యాణమిత్తతప్పచ్చయా ధమ్మా వీథిఞ్ఞుతా చ హేతు, ఇమాని తీణి సచ్చాని.

తత్థ కతమం దుక్ఖఞ్చ మగ్గో చ నిరోధో చ?

సతి కాయగతా ఉపట్ఠితా, ఛసు ఫస్సాయతనేసు సంవుతో [సంవరో (పీ. క.) పస్స ఉదా. ౨౫];

సతతం భిక్ఖు సమాహితో, జఞ్ఞా [జానేయ్య (పీ. క.)] నిబ్బానమత్తనో.

తత్థ యా చ కాయగతా సతి యఞ్చ సళాయతనం యత్థ సబ్బఞ్చేతం దుక్ఖం. యా చ కాయగతా సతి యో చ సీలసంవరో యో చ సమాధి యత్థ యా సతి, అయం పఞ్ఞాక్ఖన్ధో. సబ్బమ్పి సీలక్ఖన్ధో సమాధిక్ఖన్ధో, అయం మగ్గో. ఏవంవిహారినా ఞాతబ్బం నిబ్బానం. అయం నిరోధో, ఇమాని తీణి సచ్చాని. సీలే పతిట్ఠాయ ద్వే ధమ్మా భావేతబ్బా సమథో చ విపస్సనా చ. తత్థ యం చిత్తసహజాతా ధమ్మా, ఇదం దుక్ఖం. యో చ సమథో యా చ విపస్సనా, అయం మగ్గో. రాగవిరాగా చ చేతోవిముత్తి, అవిజ్జావిరాగా చ పఞ్ఞావిముత్తి, అయం నిరోధో. ఇమాని తీణి సచ్చాని.

తత్థ కతమో సముదయో చ నిరోధో చ?

ఆసా చ పీహా అభినన్దనా చ, అనేకధాతూసు సరా పతిట్ఠితా;

అఞ్ఞాణమూలప్పభవా పజప్పితా, సబ్బా మయా బ్యన్తికతా సమూలికా.

అఞ్ఞాణమూలప్పభవాతి పురిమకేహి సముదయో. సబ్బా మయా బ్యన్తికతా సమూలికాతి నిరోధో. ఇమాని ద్వే సచ్చాని. చతున్నం ధమ్మానం అననుబోధా అప్పటివేధా విత్థారేన కాతబ్బం. అరియస్స సీలస్స సమాధినో పఞ్ఞాయ విముత్తియా. తత్థ యో ఇమేసం చతున్నం ధమ్మానం అననుబోధా అప్పటివేధా, అయం సముదయో. పటివేధో భవనేత్తియా, అయం నిరోధో. అయం సముదయో చ నిరోధో చ.

తత్థ కతమో సముదయో చ మగ్గో చ?

యాని [సు. ని. ౧౦౪౧] సోతాని లోకస్మిం, [అజితాతి భగవా]

సతి తేసం నివారణం;

సోతానం సంవరం బ్రూమి, పఞ్ఞాయేతే పిధీయరే.

యాని సోతానీతి అయం సముదయో. యా చ పఞ్ఞా యా చ సతి నివారణం పిధానఞ్చ, అయం మగ్గో. ఇమాని ద్వే సచ్చాని. సఞ్చేతనియం సుత్తం దళ్హనేమియానాకారో ఛహి మాసేహి నిద్దిట్ఠో. తత్థ యం కాయం కాయకమ్మం సవఙ్కం సదోసం సకసావం యా సవఙ్కతా సదోసతా సకసావతా, అయం సముదయో. ఏవం వచీకమ్మం మనోకమ్మం అవఙ్కం

అదోసం అకసావం, యా అవజ్కతా అదోసతా అకసావతా, అయం మగ్గో. ఏవం వచీకమ్మం మనోకమ్మం. ఇమాని ద్వే సచ్చాని సముదయో చ మగ్గో చ.

తత్థ కతమో సముదయో చ నిరోధో చ మగ్గో చ?

“నిస్సితస్స చలితం, అనిస్సితస్స చలితం నత్థి, చలితే అసతి పస్సద్ధి, పస్సద్ధియా సతి నతి న హోతి, నతియా అసతి [అసతియా (పీ॰) పస్స ఉదా॰ ౭౪] ఆగతిగతి న హోతి, ఆగతిగతియా అసతి చుతూపపాతో న హోతి, చుతూపపాతే అసతి నేవిధ న హురం న ఉభయమన్తరేన. ఏసేవన్తో దుక్ఖస్సా”తి.

తత్థ ద్వే నిస్సయా, అయం సముదయో. యో చ అనిస్సయో, యా చ అనతి, అయం మగ్గో. యా ఆగతిగతి న హోతి చుతూపపాతో చ యో ఏసేవన్తో దుక్ఖస్సాతి, అయం నిరోధో. ఇమాని తీణి సచ్చాని. అనుపట్ఠితకాయగతా సతి…పే॰… యం విముత్తిఞాణదస్సనం, అయం సముదయో. ఏకారసఉపనిస్సయా విముత్తియో యావ ఉపనిస్సయఉపసమ్పదా ఉపట్ఠితకాయగతాసతిస్స విహరతి. సీలసంవరో సోసానియో హోతి, యఞ్చ విముత్తిఞాణదస్సనం, అయం మగ్గో. యా చ విముత్తి, అయం నిరోధో. ఇమాని తీణి సచ్చాని. సముదయో చ నిరోధో చ మగ్గో చ.

౧౨. తత్థ కతమో నిరోధో చ మగ్గో చ?

సయం కతేన సచ్చేన, తేన అత్తనా అభినిబ్బానగతో వితిణ్ణకఙ్ఖో;
విభవఞ్చ ఞత్వా లోకస్మిం, తావ ఖీణపునబ్భవో స భిక్ఖు.

యం సచ్చేన, అయం మగ్గో. యం ఖీణపునబ్భవో, అయం నిరోధో. ఇమాని ద్వే సచ్చాని. పఞ్చ విముత్తాయతనాని సత్థా వా ధమ్మం దేసేసి అఞ్ఞతరో వా విఞ్ఞూ సబ్రహ్మచారీతి విత్థారేన కాతబ్బా. తస్స అత్థప్పటిసంవేదిస్స పామోజ్జం జాయతి, పముదితస్స పీతి జాయతి, యావ నిబ్బిన్దన్తో విరజ్జతి, అయం మగ్గో. యా విముత్తి, అయం నిరోధో. ఏవం పఞ్చ విముత్తాయతనాని విత్థారేన. ఇమాని ద్వే సచ్చాని నిరోధో చ మగ్గో చ.

ఇమాని సాధారణాని సుత్తాని. ఇమేహి సాధారణేహి సుత్తేహి యథానిక్ఖిత్తేహి పటివేధతో చ లక్ఖణతో చ ఓతారేత్వా అఞ్ఞాని సుత్తాని నిద్దిసితబ్బాని అపరిహాయన్తేన. గాథాహి గాథా అనుమినితబ్బా, బ్యాకరణేహి బ్యాకరణం. ఇమే చ సాధారణా దస పరివడ్ఢకా ఏకో చ చతుక్కో నిద్దేసో సాధారణో. అయఞ్చ పకిణ్ణకనిద్దేసో. ఏకం పఞ్చ ఛ చ సవేకదేసో సబ్బం. ఇమే ద్వే పరివజ్జనా పురిమకా చ దస. ఇమే ద్వాదస పరివడ్ఢకా సచ్చాని. ఏత్తావతా సబ్బం సుత్తం నత్థి, తం బ్యాకరణం వా గాథా వియ. ఇమేహి ద్వాదసహి పరివడ్ఢకేహి న ఓతరితుం అప్పమత్తేన పరియేసిత్వా నిద్దిసితబ్బా.

తత్థాయం సఙ్ఖేపో. సబ్బం దుక్ఖం సత్తహి పదేహి సమోసరణం గచ్ఛతి. కతరేహి సత్తహి? అప్పియసమ్పయోగో చ పియవిప్పయోగో చ, ఇమేహి ద్వీహి పదేహి సబ్బం దుక్ఖం నిద్దిసితబ్బం. తస్స ద్వే నిస్సయా – కాయో చ చిత్తఞ్చ . తేన వుచ్చతి “కాయికం దుక్ఖం చేతసికఞ్చా”తి, నత్థి తం దుక్ఖం న కాయికం వా న చేతసికం, సబ్బం దుక్ఖం ద్వీహి దుక్ఖేహి నిద్దిసితబ్బం కాయికేన చ చేతసికేన చ. తీహి దుక్ఖతాహి సఙ్గహితం దుక్ఖదుక్ఖతాయ సఙ్ఖారదుక్ఖతాయ

విపరిణామదుక్ఖతాయ. ఇతి తం సబ్బం దుక్ఖం తీహి దుక్ఖతాహి సఙ్గహితం. ఇతి ఇదఞ్చ దుక్ఖం తివిధం. దువిధం దుక్ఖం కాయికఞ్చ చేతసికఞ్చ. దువిధం అప్పియసమ్పయోగో చ పియవిప్పయోగో చ. ఇదం సత్తవిధం దుక్ఖం.

తత్థ తివిధో సముదయో అచతుత్థో అపఞ్చమో. కతమో తివిధో? తణ్హా చ దిట్ఠి చ కమ్మం. తత్థ తణ్హా చ భవసముదయో కమ్మం. తథా [తత్థ (పీ.)] నిబ్బత్తస్స హీనపణీతతా [హీనపణీతతాయ (పీ.)], అయం సముదయో. ఇతి యాపి భవగతీసు హీనతా చ పణీతతా చ, యాపి తీహి దుక్ఖతాహి సఙ్గహితా, యోపి ద్వీహి మూలేహి సముదానీతో అవిజ్జాయ నివుతస్స భవతణ్హాసంయుత్తస్స సవిఞ్ఞాణకో కాయో, సోపి తీహి దుక్ఖతాహి సఙ్గహితో.

తథా విపల్లాసతో దిట్ఠిభవగన్తబ్బా. సా సత్తవిధా నిద్దిసితబ్బా. ఏకో విపల్లాసో తీణి నిద్దిసీయతి, చత్తారి విపల్లాసవత్థూని. తత్థ కతమో ఏకో విపల్లాసో? యో విపరీతగ్గాహో పటిక్ఖేపేన, ఓతరణం యథా “అనిచ్చే నిచ్చ”మితి విపరీతం గణ్హాతి. ఏవం చత్తారో విపల్లాసా. అయమేకో విపల్లాసీయతి సఞ్ఞా చిత్తం దిట్ఠి. కతమాని చత్తారి విపల్లాసవత్థూని ? కాయో వేదనా చిత్తం ధమ్మా. ఏవం విపల్లాసగతస్స అకుసలఞ్చ పవడ్ఢేతి. తత్థ సఞ్ఞావిపల్లాసో దోసం అకుసలమూలం పవడ్ఢేతి. చిత్తవిపల్లాసో లోభం అకుసలమూలం పవడ్ఢేతి. దిట్ఠివిపల్లాసో మోహం అకుసలమూలం పవడ్ఢేతి. తత్థ దోసస్స అకుసలమూలస్స తీణి మిచ్ఛత్తాని ఫలం – మిచ్ఛావాచా మిచ్ఛాకమ్మన్తో మిచ్ఛాఆజీవో; లోభస్స అకుసలమూలస్స తీణి మిచ్ఛత్తాని ఫలం – మిచ్ఛాసఙ్కప్పో మిచ్ఛావాయామో మిచ్ఛాసమాధి; మోహస్స అకుసలమూలస్స ద్వే మిచ్ఛత్తాని ఫలం – మిచ్ఛాదిట్ఠి చ మిచ్ఛాసతి చ. ఏవం అకుసలం సహేతు సప్పచ్చయం విపల్లాసా చ పచ్చయో, అకుసలమూలాని సహేతూ ఏతేయేవ పటిపక్ఖేన అనూనా అనధికా ద్వీహి పచ్చయేహి నిద్దిసితబ్బా. నిరోధే చ మగ్గే చ విపల్లాసముపాదాయ పరతో [పరితో (పీ.)] పటిపక్ఖేన చతస్సో.

తత్థిమా ఉద్దానగాథా

అవిజ్జాయ నివుతో లోకో, చిత్తం సంయోజనమ్పి;
సా పచ్ఛిన్నభవతణ్హా, ద్వేమా చేవ విముత్తియో.

కుమ్భూపమం కాయమిమం, యం న తుమ్హాకం తం పజహ [జహా (పీ. క.)];
యే కేచి సోకపరిదేవా, తిమ్బరుకో చ సయంకతం.

దుక్ఖం దిట్ఠి చ ఉప్పన్నం, యఞ్చ గోపాలకోపమం;
సతి కాయగతా మాహు, సమథో చ విపస్సనా.

ఆసా పిహా చ అభినన్దనా చ, చతున్నమననుబోధనా;
యాని సోతాని లోకస్మిం, దళ్హం నేమియానాకారో.

యం నిస్సితస్స చలితం, అనుపట్ఠితకాయగతాసతి;
సయం కతేన సచ్చేన, విముత్తాయతనేహి చ.

పేటకోపదేసే మహాకచ్చాయనేన భాసితే పఠమభూమి అరియసచ్చప్పకాసనా నాతం జీవతా భగవతా మాదిసేన సముద్ధనేన తథాగతేనాతి.

၂. సాసనపట్ఠానదుతియభూమి

౧౩. తత్థ కతమం సాసనప్పట్ఠానం? సంకిలేసభాగియం సుత్తం, వాసనా భాగియం సుత్తం, నిబ్బేధభాగియం సుత్తం, అసేక్ఖభాగియం సుత్తం, సంకిలేసభాగియఞ్చ వాసనాభాగియఞ్చ, సంకిలేసభాగియఞ్చ నిబ్బేధభాగియఞ్చ, సంకిలేసభాగియఞ్చ నిబ్బేధభాగియఞ్చ అసేక్ఖభాగియఞ్చ, వాసనాభాగియఞ్చ నిబ్బేధభాగియఞ్చ. ఆణత్తి, ఫలం, ఉపాయో, ఆణత్తి చ ఫలఞ్చ, ఫలఞ్చ ఉపాయో చ, ఆణత్తి చ ఫలఞ్చ ఉపాయో చ. అస్సాదో, ఆదీనవో, నిస్సరణం, అస్సాదో చ ఆదీనవో చ, అస్సాదో చ నిస్సరణఞ్చ, ఆదీనవో చ నిస్సరణఞ్చ, అస్సాదో చ ఆదీనవో చ నిస్సరణఞ్చ. లోకికం, లోకుత్తరం, లోకికఞ్చ లోకుత్తరఞ్చ. కమ్మం, విపాకో, కమ్మఞ్చ విపాకో చ. నిద్దిట్ఠం, అనిద్దిట్ఠం, నిద్దిట్ఠఞ్చ అనిద్దిట్ఠఞ్చ. ఞాణం, ఞేయ్యం, ఞాణఞ్చ ఞేయ్యఞ్చ. దస్సనం, భావనా, దస్సనఞ్చ భావనా చ. విపాకకమ్మం, న విపాకకమ్మం, నేవవిపాకనవిపాకకమ్మం . సకవచనం, పరవచనం, సకవచనఞ్చ పరవచనఞ్చ. సత్తాధిట్ఠానం, ధమ్మాధిట్ఠానం, సత్తాధిట్ఠానఞ్చ ధమ్మాధిట్ఠానఞ్చ. థవో, సకవచనాధిట్ఠానం, పరవచనాధిట్ఠానం, సకవచనాధిట్ఠానఞ్చ పరవచనాధిట్ఠానఞ్చ. కిరియం, ఫలం, కిరియఞ్చ ఫలఞ్చ. అనుఞ్ఞాతం, పటిక్ఖిత్తం, అనుఞ్ఞాతఞ్చ పటిక్ఖిత్తఞ్చ. ఇమాని ఛ పటిక్ఖిత్తాని.

౧౪. తత్థ కతమం సంకిలేసభాగియం సుత్తం?

కామన్ధా జాలసఞ్ఛన్నా, తణ్హాఛదనఛాదితా;
పమత్తబన్ధునా బద్ధా, మచ్ఛావ కుమినాముఖే;
జరామరణమన్వేన్తి, వచ్ఛో ఖీరపకోవ [ఖీరూపకోవ (క॰) పస్స ఉదా॰ ౬౪] మాతరం.

పఞ్చిమే, భిక్ఖవే, నీవరణా.

తత్థ కతమం వాసనాభాగియం సుత్తం?

మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మా, మనోసేట్ఠా మనోమయా;
మనసా చే పసన్నేన, భాసతి వా కరోతి వా;
తతో నం సుఖమన్వేతి, ఛాయావ అనపాయినీ.

సంయుత్తకే సుత్తం.

మహానామస్స సక్కస్స ఇదం భగవా సక్యానం కపిలవత్థుమ్హి నగరే నయవిత్థారేన సద్ధాసీలపరిభావితం సుత్తం భావఞ్ఞేన పరిభావితం తం నామ పచ్ఛిమే కాలే.

తత్థ కతమం నిబ్బేధభాగియం సుత్తం?

ఉద్ధం అధో [ఉదా॰ ౬౧] సబ్బధి విప్పముత్తో, అయం అహస్మీతి అనానుపస్సీ;

ఏవం విముత్తో ఉదతారి ఓఘం, అతిణ్ణపుబ్బం అపునబ్భవాయ.

సీలాని ను ఖో భవన్తి కిమత్థియాని ఆనన్దో పుచ్ఛతి సత్థారం.

తత్థ కతమం అసేక్ఖభాగియం సుత్తం?

“యస్స సేలూపమం చిత్తం, ఠితం నానుపకమ్పతి;

విరత్తం రజనీయేసు, కోపనేయ్యే [కోపనీయే (క.) పస్స ఉదా॰ ౩౪] న కుప్పతి;

యస్సేవం భావితం చిత్తం, కుతో తం దుక్ఖమేస్సతీ”తి.

సారిపుత్తో నామ భగవా థేరఞ్ఞతరో నో మం ఆసజ్జ అప్పటినిస్సజ్జ చారికం పక్కమతి, సారిపుత్తస్స బ్యాకరణం కాతబ్బం. యస్స నూన భగవా కాయగతా సతి అభావితా అస్స అబహులీకతా విత్థారేన కాతబ్బం.

౧౩౪. తత్థ కతమం సంకిలేసభాగియఞ్చ వాసనాభాగియఞ్చ?

ఛన్నమతివస్సతి [ఉదా॰ ౪౫], వివటం నాతివస్సతి;

తస్మా ఛన్నం వివరేథ, ఏవం తం నాతివస్సతి.

ఛన్నమతివస్సతీతి సంకిలేసో. వివటం నాతివస్సతీతి వాసనా. తమో తమపరాయనోతి విత్థారేన. తత్థ యో చ తమో యో చ తమపరాయనో, అయం సంకిలేసో. యో చ జోతి యో చ జోతిపరాయనో, అయం వాసనా.

తత్థ కతమం సంకిలేసభాగియఞ్చ నిబ్బేధభాగియఞ్చ సుత్తం?

న తం దళ్హం బన్ధనమాహు ధీరా, యదాయసం దారుజపబ్బజఞ్చ [దారుజం పబ్బజఞ్చ (పీ॰) ధ॰ ప॰ ౩౪౫; సం॰ ని॰ ౧.౧౨౧];

సారత్తరత్తా మణికుణ్డలేసు, పుత్తేసు దారేసు చ యా అపేక్ఖా.

న తం దళ్హం బన్ధనమాహు ధీరా, యదా పుత్తేసు దారేసు చ యా అపేక్ఖా, అయం సంకిలేసో. ఏతమ్పి ఛేత్వా పరిబ్బజన్తి ధీరా అనపేక్ఖినో సబ్బకామే పహాయాతి, అయం నిబ్బేధో. యం చేతయితం పకప్పితం యా చ నామరూపస్స అవక్కన్తి హోతి. ఇమేహి చతూహి పదేహి సంకిలేసో. పచ్ఛిమకేహి చతూహి నిబ్బేధో.

తత్థ కతమం సంకిలేసభాగియఞ్చ నిబ్బేధభాగియఞ్చ అసేక్ఖభాగియఞ్చ సుత్తం?

అయం లోకో సన్తాపజాతో, ఫస్సపరేతో రోగం [రోదం (పీ॰) పస్స ఉదా॰ ౩౦] వదతి అత్తతో;

యేన యేన హి మఞ్ఞన్తి, తతో తం హోతి అఞ్ఞథా.

అఞ్ఞథాభావీ భవసత్తో లోకో, భవపరేతో భవమేవాభినన్దతి;

యదభినన్దతి తం భయం, యస్స భాయతి తం దుక్ఖం;

భవవిప్పహానాయ ఖో పనిదం బ్రహ్మచరియం వుస్సతి.

యే హి కేచి సమణా వా బ్రాహ్మణా వా భవేన భవస్స విప్పమోక్ఖమాహంసు, సబ్బేతే “అవిప్పముత్తా భవస్మా”తి వదామి. యే వా పన కేచి సమణా వా బ్రాహ్మణా వా విభవేన భవస్స నిస్సరణమాహంసు, సబ్బేతే “అనిస్సటా భవస్మా”తి వదామి. ఉపధిం హి పటిచ్చ దుక్ఖమిదం సమ్భోతి, సబ్బుపాదానక్ఖయా నత్థి దుక్ఖస్స సమ్భవో, లోకమిమం పస్స, పుథూ అవిజ్జాయ పరేతా భూతా భూతరతా భవా అపరిముత్తా. యే హి కేచి భవా సబ్బధి సబ్బత్థతాయ సబ్బేతే భవా అనిచ్చా దుక్ఖా విపరిణామధమ్మాతి.

“ఏవమేతం యథాభూతం, సమ్మప్పఞ్ఞాయ పస్సతో;
భవతణ్హా పహీయతి, విభవం నాభినన్దతి;
సబ్బసో తణ్హానం ఖయా, అసేసవిరాగనిరోధో నిబ్బానం.

“తస్స నిబ్బుతస్స భిక్ఖునో, అనుపాదా పునబ్భవో న హోతి;
అభిభూతో మారో విజితసఙ్గామో, ఉపచ్చగా సబ్బభవాని తాదీ”తి.

అయం లోకో సన్తాపజాతో యావ దుక్ఖన్తి యం తణ్హా సంకిలేసో.

యం పునగ్గహణం యే హి కేచి సమణా వా బ్రాహ్మణా వా భవేన భవస్స విమోక్ఖమాహంసు, సబ్బేతే “అవిముత్తా భవస్మా”తి వదామి. యే వా పన కేచి సమణా వా బ్రాహ్మణా వా విభవేన భవస్స నిస్సరణమాహంసు “అనిస్సటా భవస్మా”తి వదామి. అయం దిట్ఠిసంకిలేసో, తం దిట్ఠిసంకిలేసో చ తణ్హాసంకిలేసో చ, ఉభయమేతం సంకిలేసో. యం పునగ్గహణం భవవిప్పహానాయ బ్రహ్మచరియం వుస్సతి, యావ సబ్బసో ఉపాదానక్ఖయా సమ్భవా, ఇదం నిబ్బేధభాగియం. తస్స నిబ్బుతస్స భిక్ఖునో యావ ఉపచ్చగా సబ్బభవాని తాదీతి ఇదం అసేక్ఖభాగియం. చత్తారో పుగ్గలా అనుసోతగామీ సంకిలేసో ఠితత్తో చ పటిసోతగామీ చ నిబ్బేధో. థలే తిట్ఠతీతి అసేక్ఖభూమి.

౧౬. తత్థ కతమం వాసనాభాగియఞ్చ నిబ్బేధభాగియఞ్చ సుత్తం?

“దదతో [ఉదా॰ ౭౫; దీ॰ ని॰ ౨.౧౯౭] పుఞ్ఞం పవడ్ఢతి, సంయమతో వేరం న చీయతి;
కుసలో చ జహాతి పాపకం, రాగదోసమోహక్ఖయా సనిబ్బుతో”తి.

“దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతి, సంయమతో వేరం న చీయతీ”తి వాసనా. “కుసలో చ జహాతి పాపకం, రాగదోసమోహక్ఖయా సనిబ్బుతో”తి నిబ్బేధో.

సోతానుగతేసు ధమ్మేసు వచసా పరిచితేసు మనసానుపేక్ఖితేసు దిట్ఠియా సుప్పటివిద్ధేసు పఞ్చానిసంసా పాటికఙ్ఖా. ఇధేకచ్చస్స బహుస్సుతా ధమ్మా హోన్తి ధాతా అపముట్ఠా వచసా పరిచితా మనసానుపేక్ఖితా దిట్ఠియా సుప్పటివిద్ధా, సో యుఞ్జన్తో ఘటేన్తో వాయమన్తో దిట్ఠేవ ధమ్మే విసేసం పప్పోతి. నో చే దిట్ఠేవ ధమ్మే విసేసం పప్పోతి, గిలానో పప్పోతి. నో చే గిలానో పప్పోతి, మరణకాలసమయే పప్పోతి. నో చే మరణకాలసమయే పప్పోతి, దేవభూతో పాపుణాతి. నో చే దేవభూతో పాపుణాతి, తేన ధమ్మరాగేన తాయ ధమ్మనన్దియా పచ్చేకబోధిం పాపుణాతి.

తత్థాయం దిట్ఠేవ ధమ్మే పాపుణాతి, అయం నిబ్బేధో. యం సమ్పరాయే పచ్చేకబోధిం పాపుణాతి, అయం వాసనా. ఇమాని సోళస సుత్తాని సబ్బసాసనం అతిగ్గణ్హన్తో తిట్ఠన్తి. ఇమేహి సోళసహి సుత్తేహి నవవిధో సుత్తన్తో విభత్తో భవతి. సో చ పఞ్ఞవతో నో దుప్పఞ్ఞస్స, యుత్తస్స నో అయుత్తస్స, అకమ్మస్స విహారిస్స పకతియా లోకే సంకిలేసో చరతి. సో సంకిలేసో తివిధో – తణ్హాసంకిలేసో దిట్ఠిసంకిలేసో దుచ్చరితసంకిలేసో. తతో సంకిలేసతో ఉట్ఠహన్తో సంకిలేసో ధమ్మేసు పతిట్ఠహతి, లోకియేసు పతిట్ఠహతీతి. తత్థాకుసలో దిట్ఠతో సచే తం సీలఞ్చ దిట్ఠిఞ్చ పరామసతి, తస్స సో తణ్హాసంకిలేసో హోతి. సచే పనస్స ఏవం హోతి "ఇమినాహం సీలేన వా వతేన వా బ్రహ్మచరియేన వా దేవో వా భవిస్సం [భవిస్సామి (పీ॰)] దేవఞ్ఞతరో వా"తి యస్స హోతి మిచ్ఛాదిట్ఠి, ఏతస్స మిచ్ఛాదిట్ఠిసంకిలేసో భవతి. సచే పన సీలే పతిట్ఠితో అపరామట్ఠస్స హి సీలవతం హోతి, తస్స తం సీలవతో యోనిసో గహితం అవిప్పటిసారం జనేతి యావ విముత్తిఞాణదస్సనం, తఞ్చ తస్స దిట్ఠేవ ధమ్మే కాలఙ్కతస్స వా తమ్హియేవ వా పన అపరాపరియాయేన వా, అఞ్ఞేసు ఖన్ధేసు ఏవం సుతం "సుచరితం వాసనాయ సంవత్తతీ"తి వాసనాభాగియం సుత్తం వుచ్చతి. తత్థ సీలేసు ఠితస్స వినీవరణం చిత్తం, తం తతో సక్కాయదిట్ఠిప్పహానాయ భగవా ధమ్మం దేసేతి. సో అచ్చన్తనిట్ఠం నిబ్బానం పాపుణాతి; యది వా సాసనన్తరే, అచ్చన్తం నిబ్బానం పాపుణాతి, యది వా ఏకాసనే ఛ అభిఞ్ఞే. తత్థ ద్వే పుగ్గలా అరియధమ్మే పాపుణన్తి సద్ధానుసారీ చ ధమ్మానుసారీ చ. తత్థ ధమ్మానుసారీ ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ, సద్ధానుసారీ నేయ్యో. తత్థ ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ దువిధో – కోచి తిక్ఖిన్ద్రియో కోచి ముదిన్ద్రియో. తత్థ నేయ్యోపి దువిధో – కోచి తిక్ఖిన్ద్రియో కోచి ముదిన్ద్రియో. తత్థ యో చ ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ ముదిన్ద్రియో, యో చ నేయ్యో తిక్ఖిన్ద్రియో, ఇమే పుగ్గలా అసమిన్ద్రియా హోన్తి. తత్థ ఇమే పుగ్గలా సమిన్ద్రియా పరిహాయన్తి చ ఉగ్ఘటితఞ్ఞూతో, విపఞ్చితఞ్ఞూ నేయ్యతో, ఇమే మజ్ఝిమా భూమిగతా విపఞ్చితఞ్ఞూ హోతి. ఇమే తయో పుగ్గలా.

౧౭. తత్థ చతుత్థా పన పఞ్చమా ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ విపఞ్చితఞ్ఞూ నేయ్యో చ, తత్థ ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ పుగ్గలో ఇన్ద్రియాని పటిలభిత్వా దస్సనభూమియం ఠితో సోతాపత్తిఫలఞ్చ పాపుణాతి, ఏకబీజీ హోతి పఠమో సోతాపన్నో. తత్థ విపఞ్చితఞ్ఞూ పుగ్గలో ఇన్ద్రియాని పటిలభిత్వా దస్సనభూమియం ఠితో సోతాపత్తిఫలఞ్చ పాపుణాతి, కోలంకోలో చ హోతి దుతియో సోతాపన్నో . తత్థ నేయ్యో పుగ్గలో ఇన్ద్రియాని పటిలభిత్వా దస్సనభూమియం ఠితో సోతాపత్తిఫలఞ్చ పాపుణాతి, సత్తక్ఖత్తుపరమో చ హోతి , అయం తతియో సోతాపన్నో. ఇమే తయో పుగ్గలా ఇన్ద్రియవేమత్తతాయ సోతాపత్తిఫలే ఠితా.

ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ ఏకబీజీ హోతి, విపఞ్చితఞ్ఞూ కోలంకోలో హోతి, నేయ్యో సత్తక్ఖత్తుపరమో హోతి. ఇదం నిబ్బేధభాగియం సుత్తం. సచే పన తదుత్తరి వాయమతి, అచ్చన్తనిట్ఠం నిబ్బానం పాపుణాతి. తత్థ ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ పుగ్గలో యో తిక్ఖిన్ద్రియో, తే ద్వే పుగ్గలా హోన్తి – అనాగామిఫలం పాపుణిత్వా అన్తరాపరినిబ్బాయీ చ ఉపహచ్చపరినిబ్బాయీ చ. తత్థ విపఞ్చితఞ్ఞూ పుగ్గలో యో తిక్ఖిన్ద్రియో, తే ద్వే పుగ్గలా హోన్తి – అనాగామిఫలం పాపుణన్తి అసఙ్ఖారపరినిబ్బాయీ చ ససఙ్ఖారపరినిబ్బాయీ చ. తత్థ నేయ్యో అనాగామిఫలం పాపుణన్తో ఉద్ధంసోతో అకనిట్ఠగామీ హోతి, ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ చ విపఞ్చితఞ్ఞూ చ, ఇన్ద్రియనానత్తేన ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ పుగ్గలో తిక్ఖిన్ద్రియో అన్తరాపరినిబ్బాయీ హోతి, ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ ముదిన్ద్రియో ఉద్ధంసోతో అకనిట్ఠగామీ హోతి. ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ చ విపఞ్చితఞ్ఞూ చ ఇన్ద్రియనానత్తేన ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ పుగ్గలో తిక్ఖిన్ద్రియో ససఙ్ఖారపరినిబ్బాయీ హోతి, తిక్ఖిన్ద్రియో అన్తరాపరినిబ్బాయీ హోతి, ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ ముదిన్ద్రియో ఉపహచ్చపరినిబ్బాయీ హోతి. విపఞ్చితఞ్ఞూ తిక్ఖిన్ద్రియో అసఙ్ఖారపరినిబ్బాయీ హోతి, విపఞ్చితఞ్ఞూ ముదిన్ద్రియో ససఙ్ఖారపరినిబ్బాయీ హోతి, నేయ్యో ఉపహచ్చపరినిబ్బాయీ హోతి, విపఞ్చితఞ్ఞూ తిక్ఖిన్ద్రియో అసఙ్ఖారపరినిబ్బాయీ హోతి. విపఞ్చితఞ్ఞూ ముదిన్ద్రియో ససఙ్ఖారపరినిబ్బాయీ హోతి,

సేయ్యో ఉద్ధంసోతో అకనిట్ఠగామీ హోతి. ఇతి పఞ్చ అనాగామినో, ఛట్ఠో సకదాగామీ, తయో చ సోతాపన్నాతి ఇమే నవ సేక్ఖా.

తత్థ ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ పుగ్గలో తిక్ఖిన్ద్రియో అరహత్తం పాపుణన్తో ద్వే పుగ్గలా హోన్తి ఉభతోభాగవిముత్తో పఞ్ఞావిముత్తో చ. తత్థ ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ పుగ్గలో ముదిన్ద్రియో అరహత్తం పాపుణన్తో ద్వే పుగ్గలా హోన్తి, ఠితకప్పీ [ఠితకప్పి (పీ. క.) పస్స పు. ప. ౧౭] చ పటివేధనభావో పుగ్గలో చ తిక్ఖిన్ద్రియో సో అరహత్తం పాపుణన్తో ద్వే పుగ్గలా హోన్తి చేతనాభబ్బో చ రక్ఖణాభబ్బో చ. తత్థ విపఞ్చితఞ్ఞూ ముదిన్ద్రియో అరహత్తం పాపుణన్తో ద్వే పుగ్గలా హోన్తి, సచే చేతేతి న పరినిబ్బాయి, నో చే చేతేతి పరినిబ్బాయీతి. సచే అనురక్ఖతి న పరినిబ్బాయి, నో చే అనురక్ఖతి పరినిబ్బాయీతి. తత్థ నేయ్యో పుగ్గలో భావనానుయోగమనుయుత్తో పరిహానధమ్మో హోతి కమ్మనియతో వా సమసీసి వా, ఇమే నవ అరహన్తో ఇదం చతుబ్బిధం సుత్తం సంకిలేసభాగియం అసేక్ఖభాగియం. ఇమేసు పుగ్గలేసు తథాగతస్స దసవిధం బలం పవత్తతి.

౧౮. కతమం దసవిధం? ఇధ బుద్ధానం భగవన్తానం అప్పవత్తితే ధమ్మచక్కే మహేసక్ఖా దేవపుత్తా యాచనాయ అభియాతా [అతియాతా (పీ. క.)] హోన్తి “దేసేతు సుగతో ధమ్మ”న్తి. సో అనుత్తరేన బుద్ధచక్ఖునా వోలోకేన్తో అద్దసాసి సత్తానం తయో రాసీనం సమ్మత్తనియతో మిచ్ఛత్తనియతో అనియతో. తత్థ సమ్మత్తనియతో రాసి మిచ్ఛాసతిం ఆపజ్జేయ్యాతి నేతం ఠానం విజ్జతి, అసత్థుకో పరినిబ్బాయేయ్యాతి నేతం ఠానం విజ్జతి, సమాపత్తిం ఆపజ్జేయ్యాతి ఠానమేతం విజ్జతి. తత్థ మిచ్ఛత్తనియతో రాసి అరియసమాపత్తిం పటిపజ్జిస్సతీతి నేతం ఠానం విజ్జతి, అనరియమిచ్ఛాపటిపత్తిం పటిపజ్జిస్సతీతి ఠానమేతం విజ్జతి. తత్థ అనియతో రాసి సమ్మాపటిపజ్జమానం సమ్మత్తనియతరాసిం గమిస్సతీతి ఠానమేతం విజ్జతి, మిచ్ఛాపటిపజ్జమానో సమ్మత్తనియతరాసిం గమిస్సతీతి నేతం ఠానం విజ్జతి. సమ్మాపటిపజ్జమానం సమ్మత్తనియతరాసిం గమిస్సతీతి ఠానమేతం విజ్జతి, మిచ్ఛాపటిపజ్జమానం మిచ్ఛత్తనియతరాసిం గమిస్సతీతి ఠానమేతం విజ్జతి. ఇమే తయో అనుత్తరేన బుద్ధచక్ఖునా వోలోకేన్తస్స సమ్మాసమ్బుద్ధస్స మే సతో ఇమే ధమ్మా అనభిసమ్బుద్ధాతి ఏత్తవతా మం కోచి సహధమ్మేన పటిచోదిస్సతీతి నేతం ఠానం విజ్జతి, వీతరాగస్స తే పటిజానతో అఖీణాసవతాయ సహధమ్మేన కోచి పటిచోదిస్సతీతి నేతం ఠానం విజ్జతి. యతో పన ఇమస్స అనియతస్స రాసిస్స ధమ్మదేసనా, సా న దిస్సతి తక్కరస్స సమ్మాదుక్ఖక్ఖయాయాతి నేతం ఠానం విజ్జతి, తథా ఓవదితో యం పన మే అనియతరాసి సావకో పుబ్బేనాపరం విసేసం న సచ్ఛికరిస్సతీతి నేతం ఠానం విజ్జతి.

౧౯. యం ఖో ముని నానప్పకారస్స నానానిరుత్తియో దేవనాగయక్ఖానం దమేతి ధమ్మే వవత్థానేన వత్వా కారణతో అఞ్ఞం పారం గమిస్సతీతి నేతం ఠానం విజ్జతి. ధమ్మపటిసమ్భిదా. యతో పనిమా నిరుత్తితో సత్త సత్త నిరుత్తియో నాభిసమ్భునేయ్యాతి నేతం ఠానం విజ్జతి. నిరుత్తిపటిసమ్భిదా. నిరుత్తి ఖో పన అభిసమగ్గరతానం సావకానం తమత్థమవిఞ్ఞాపయేతి నేతం ఠానం విజ్జతి. అత్థపటిసమ్భిదా . మహేసక్ఖా దేవపుత్తా ఉపసఙ్కమిత్వా పఞ్హే పుచ్ఛింసు . కాయికేన వా మానసికేన వా పరిపీళితస్స హత్థకుణీతి వా పాదే వా ఖఞ్జో దన్ధస్స [దన్తస్స (పీ. క.)] సో అత్థో న పరిభాజియతీతి నేతం ఠానం విజ్జతి. పటిభానపటిసమ్భిదా. యమ్హి తం తేసం హోతి తమ్హి అసన్తం భవతీతి నేతం ఠానం విజ్జతి. యం హి నాసం తేసం న భవతి, తమ్హి నాసం తేసం భవిస్సతీతి నేతం ఠానం విజ్జతి. ఏవం సముదయస్స నిరోధాయ దస అకుసలకమ్మపథా. మారో వా ఇన్దో వా బ్రహ్మా వా తథాగతో వా చక్కవత్తీ వా సో వత నామ మాతుగామో భవిస్సతీతి నేతం ఠానం విజ్జతి, పురిసో అస్స రాజా చక్కవత్తీ సక్కో దేవానమిన్దో భవిస్సతీతి ఠానమేతం విజ్జతి. ఇతిస్స ఏవరూపం

బలం ఏవరూపం ఞాణం, ఇదం వుచ్చతి ఠానాట్ఠానఞాణం పఠమం తథాగతబలం తం నిద్దిసితబ్బం. తీహి రాసీహి చతూహి వేసారజ్జేహి చతూహి పటిసమ్భిదాహి పటిచ్చసముప్పాదస్స పవత్తియం నివత్తియం భాగియఞ్చ. కుసలం కుసలవిపాకేసు చ ఉపపజ్జతి యఞ్చ ఇద్ధిపురిసానం. ఇదం పఠమం బలం తథాగతో ఏవం జానాతి.

యేసం పన సమ్మత్తనియతో రాసి, నాయం సబ్బత్థగామినీ పటిపదా, నిబ్బానగామినీయేవాయం పటిపదా. తత్థ సియా మిచ్ఛత్తనియతో రాసి, ఏసాపి న సబ్బత్థగామినీ పటిపదా. సక్కాయసముదయగామినీయేవాయం పటిపదా హోతు, అయం తత్థ తత్థ పటిపత్తియా ఠితో గచ్ఛతి నిబ్బానం, గచ్ఛతి అపాయం, గచ్ఛతి దేవమనుస్సేసు. యం యం వా పటిపదం పటిపజ్జేయ్య సబ్బత్థ గచ్ఛేయ్య, అయం సబ్బత్థగామినీ పటిపదా. యం ఏత్థ ఞాణం యథాభూతం, ఇదం వుచ్చతి సబ్బత్థగామినీ పటిపదాఞాణం దుతియం తథాగతబలం.

సా ఖో పనాయం సబ్బత్థగామినీ పటిపదా నానాధిముత్తా కేచి కామేసు కేచి దుక్కరకారియం కేచి అత్తకిలమథానుయోగమనుయుత్తా కేచి సంసారేన సుద్ధిం పచ్చేన్తి కేచి అనజ్ఝాభావనాతి. తేన తేన చరితేన వినిబన్ధానం సత్తానం యం ఞాణం యథాభూతం నానాగతం లోకస్స అనేకాధిముత్తగతం యథాభూతం పజానాతి. ఇదం తతియం తథాగతబలం.

తత్థ సత్తానం అధిముత్తా భవన్తి ఆసేవన్తి భావేన్తి బహులీకరోన్తి. తేసం కమ్ముపసయానం తదాధిముత్తానం. సా చేవ ధాతు సంవహతి. కతరా పనేసా ధాతు నేక్ఖమ్మధాతు బలధాతు కాచి సమ్పత్తి కాచి మిచ్ఛత్తఞ్చ ధాతు అధిముత్తా భవన్తి. అఞ్ఞతరా ఉత్తరి న సమనుపస్సన్తి. తే తదేవట్ఠానం మయా జరామరణస్స అభినివిస్స వోహరన్తి “ఇదమేవ సచ్చం మోఘమఞ్ఞ”న్తి. యథా భగవా సక్కస్స దేవానమిన్దస్స భాసితం. యం తత్థ యథాభూతం ఞాణం. ఇదం వుచ్చతి చతుత్థం తథాగతబలం.

తత్థ యంయేవ ధాతు [యం యదేవ ధాతుం (క.)] సేట్ఠన్తి తం తం కాయేన చ వాచాయ చ ఆరమ్భన్తి చేతసికో. ఆరమ్భో చేతనా కమ్మం కాయికా వాచసికా ఆరమ్భో చేతసికత్తా కమ్మన్తరం తథాగతో ఏవం పజానాతి “ఇమినా సత్తేన ఏవం ధాతుకేన ఏవరూపం కమ్మం కతం, తం అతీతమద్ధానం ఇమినా హేతునా తస్స ఏవరూపో విపాకో విపచ్చతి ఏతరహి విపచ్చిస్సతి వా అనాగతమద్ధాన”న్తి. ఏవం పచ్చుప్పన్నమద్ధానం పజానాతి “అయం పుగ్గలో ఏవంధాతుకో ఇదం కమ్మం కరోతి”. తఞ్చాయ చ దిట్ఠియా చ ఇమినా హేతునా న తస్స విపాకో దిట్ఠేయేవ ధమ్మే నిబ్బత్తిస్సతి, ఉపపజ్జే వా”తి అపరమ్హి వా పరియాయే ఏవం పజానాతి “అయం పుగ్గలో ఏవరూపం కమ్మం కరిస్సతి అనాగతమద్ధానం, ఇమినా హేతునా తస్స ఏవరూపో విపాకో నిబ్బత్తిస్సతి, ఇమినా హేతునా యాని చత్తారి కమ్మట్ఠానాని ఇదం కమ్మట్ఠానం పచ్చుప్పన్నసుఖం ఆయతిం చ సుఖవిపాకం” ...పే.... ఇతి అయం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నానం కమ్మసమాదానానం హేతునో ఠానసో విపాకవేమత్తతం పజానాతి ఉచ్చావచా హీనపణీతతా, ఇదం వుచ్చతి కమ్మవిపాకఞాణం పఞ్చమం తథాగతబలం.

తథా సత్తా యం వా కమ్మసమాదానం సమాదియన్తా తత్థ ఏవం పజానాతి ఇమస్స పుగ్గలస్స కమ్మాధిముత్తస్స రాగచరితస్స నేక్ఖమ్మధాతూనం పారిపూరిం గచ్ఛన్తి, తస్స రాగానుగతే సుఞ్ఞమానస్స పఠమం ఝానం సంకిలిస్సతి, సచే పున ఉత్తరి వాయామతో ఝానవోదానగతే మానసే విసేసభాగియం పటిపదం అనుయుఞ్జియతి. తస్స హి ఝానభాగియంయేవ పఠమజ్ఝానే ఠితస్స దుతియం ఝానం వోదానం గచ్ఛతి, తతియఞ్చ ఝానం సమాపజ్జితుకామస్స

సోమనస్సిన్ద్రియం చిత్తం పరియాదాయ తిట్ఠతి, తస్స సా పీతి అవిసేసభాగియం తతియం ఝానం ఆదిస్స తిట్ఠతి. సచే తస్స నిస్సరణం యథాభూతం పజానాతి. తథాగతస్స చతుత్థజ్ఝానం వోదానం గచ్ఛతియేవ, చతుత్థస్స ఝానస్స హానభాగియా ధమ్మా, తే చ ధమ్మా యత్థ పజాయన్తి యేహి చతుత్థజ్ఝానం వోదానం దిస్సతి. ఏవం అజ్ఝాసయసమాపత్తియా యా చతస్సో సమాపత్తియో తీణి విమోక్ఖముఖాని అట్ఠ విమోక్ఖఝానానీతి చత్తారి ఝానాని విమోక్ఖాతి. అట్ఠ చ విమోక్ఖా తీణి చ విమోక్ఖముఖాని. సమాధీతి చత్తారో సమాధీ – ఛన్దసమాధి వీరియసమాధి చిత్తసమాధి వీమంసాసమాధీతి. సమాపత్తియో చతస్సో అజ్ఝాసయసమాపత్తియో ఇతి ఇమేసం ఝానానం విమోక్ఖసమాపత్తీతి ఏవరూపో సంకిలేసో రాగచరితస్స పుగ్గలస్స. ఏవం దోసచరితస్స. మోహచరితస్స. రాగచరితస్స పుగ్గలస్స ఏవరూపం వోదానం ఇతి యం ఏత్థ ఞాణం యథాభూతం అసాధారణం సబ్బసత్తేహి. ఇదం వుచ్చతి ఛట్ఠం తథాగతబలం.

తత్థ తథాగతో ఏవం పజానాతి లోకికా ధమ్మా లోకుత్తరా ధమ్మా భావనాభాగియం ఇన్ద్రియం నామం లభన్తి. ఆధిపతేయ్యభూమిం ఉపాదాయ బలం నామం లభన్తి థామగతం మనో మనిన్ద్రియం తం ఉపాదాయ. వీరియం నామం లభన్తి ఆరమ్భధాతుం ఉపాదాయ. ఇతిస్స దేవ ఏవరూపం ఞాణం ఇమేహి చ ధమ్మేహి ఇమే పుగ్గలా సమన్నాగతాతిపి ధమ్మదేసనం అకాసి. ఆకారతో చ వోకారతో చ ఆసయజ్ఝాసయస్స అధిముత్తిసమన్నాగతానం. ఇదం వుచ్చతి పరసత్తానం పరపుగ్గలానం ఇన్ద్రియబలవీరియవేమత్తతం ఞాణం సత్తమం తథాగతబలం.

తత్థ చ తథాగతో లోకాదీసు చ భూమీసు సంయోజనానఞ్చ సేక్ఖానం ద్వీహి బలేహి గతిం పజానాతి, పుబ్బేనివాసానుస్సతియా అతీతే సంసారే ఏతరహి చ పచ్చుప్పన్నే దిబ్బచక్ఖునా చుతూపపాతం ఇతి ఇమాని ద్వే బలాని దిబ్బచక్ఖుతో అభినీహితాని. సో అతీతమద్ధానం దిబ్బస్స చక్ఖునో గోచరో సో ఏతరహి సతి గోచరో ఇతి అత్తనో చ పరేసం చ పుబ్బేనివాసఞాణం అనేకవిధం నానప్పకారకం పచ్చుప్పన్నమద్ధానం దిబ్బేన చక్ఖునా ఇమాని ద్వే తథాగతబలాని, అట్ఠమం పుబ్బేనివాసో, నవమం దిబ్బచక్ఖు.

పున చపరం తథాగతో అరియపుగ్గలానం ఝానం వోదానం నిబ్బేధభాగియం పజానాతి అయం పుగ్గలో ఇమినా మగ్గేన ఇమాయ పటిపదాయ ఆసవానం ఖయా అనాసవం చేతోవిముత్తిం పఞ్ఞావిముత్తిం దిట్ఠేవ ధమ్మే సచ్ఛికత్వా ఉపసమ్పజ్జ విహరతీతి ఇతి అత్తనో చ ఆసవానం ఖయం ఞాణం దిట్ఠేకట్ఠానం చతుభూమిముపాదాయ యావ నవన్నం అరహన్తానం ఆసవక్ఖయో ఓధిసో సేక్ఖానం అనోధిసో అరహన్తానం. తత్థ చేతోవిముత్తి ద్వీహి ఆసవేహి అనాసవా కామాసవేన చ భవాసవేన చ, పఞ్ఞావిముత్తి ద్వీహి ఆసవేహి అనాసవా దిట్ఠాసవేన చ అవిజ్జాసవేన చ, ఇమాసం ద్విన్నం విముత్తీనం యథాభూతం ఞాణం, ఇదం వుచ్చతి ఆసవక్ఖయే ఞాణం. దసమం తథాగతబలం.

౨౦. ఇమేసు దససు బలేసు ఠితో తథాగతో పఞ్చవిధం సాసనం దేసేతి సంకిలేసభాగియం వాసనాభాగియం దస్సనభాగియం భావనాభాగియం అసేక్ఖభాగియం. తత్థ యో తణ్హాసంకిలేసో, ఇమస్స అలోభో నిస్సరణం. యో దిట్ఠిసంకిలేసో, ఇమస్స అమోహో నిస్సరణం. యో దుచ్చరితసంకిలేసో, ఇమస్స తీణి కుసలాని నిస్సరణం. కిం నిదానం? తీణి ఇమాని [తీణి హి ఇమాని (పీ.)] మనోదుచ్చరితాని – అభిజ్ఝా బ్యాపాదో మిచ్ఛాదిట్ఠి. తత్థ అభిజ్ఝా మనోదుచ్చరితం కాయకమ్మం ఉపట్ఠపేతి, అదిన్నాదానం సబ్బఞ్చ తదుపనిబద్ధం వాచాకమ్మం ఉపట్ఠపేతి, ముసావాదఞ్చ సబ్బవితథం సబ్బం వాచమభావం సబ్బమక్ఖం పలాసం అభిజ్ఝా అకుసలమూలన్తి, సుచరితే సుచరితం ముసావాదా అదిన్నాదానా అభిజ్ఝాయ చేతనా, తత్థ బ్యాపాదో మనోదుచ్చరితం కాయకమ్మం ఉపట్ఠపేతి, పాణాతిపాతం సబ్బఞ్చ మేతం ఆకడ్ఢనం

పరికడ్ఢనం నిబ్బద్ధం రోచనం వాచాకమ్మం ఉపట్ఠపేతి, పిసుణవాచం ఫరుసవాచం మిచ్ఛాదిట్ఠి మనోదుచ్చరితఞ్చ అభిజ్ఝం బ్యాపాదం మిచ్ఛాదిట్ఠిం పయోజేతి, తస్స యో కోచి మిచ్ఛాదిట్ఠి చాగో రాగజో వా దోసజో వా సబ్బసో మిచ్ఛాదిట్ఠి సమ్భూతో ఇమినా కారణేన మిచ్ఛాదిట్ఠిం ఉపట్ఠపేతి, కామేసుమిచ్ఛాచారం వచీకమ్మం ఉపట్ఠపేతి సమ్ఫప్పలాపం. ఇమాని తీణి దుచ్చరితాని అకుసలమూలాని.

యా అభిజ్ఝా, సో లోభో. యో బ్యాపాదో, సో దోసో. యా మిచ్ఛాదిట్ఠి, సో మోహో. తాని అట్ఠ మిచ్ఛత్తాని ఉపట్ఠపేన్తి. తేసు గహితేసు తీసు అకుసలమూలేసు దసవిధం అకుసలమూలం పారిపూరిం గచ్ఛతి, తస్స తివిధస్స దుచ్చరితసంకిలేసస్స వాసనాభాగియఞ్చ సుత్తం నిస్సరణం. తత్థ యో బహుసితో నిద్దేసో యథా లోభో దోసో మోహోపి, తత్థ అసితుం ఏత్థ లోభో ఉస్సదో తేన కారణేన తేసు వా ధమ్మేసు లోభో పఞ్ఞపియతి. తత్థాయం మోహో అకుసలం మోహో అయం అవిజ్జా, సా చతుబ్బిధా రూపే అభినివిట్ఠా, రూపం అత్తతో సమనుపస్సతి, అవిజ్జాగతో రూపవన్తం అత్తానం, అత్తని వా రూపం, రూపస్మిం వా అత్తానం. తత్థ కతమం పదం సక్కాయదిట్ఠియా ఉచ్ఛేదం వదతి "తం జీవం తం సరీర"న్తి నత్థికదిట్ఠి అధిచ్చసముప్పన్నదిట్ఠి చ అఞ్ఞో చ కరోతి, అఞ్ఞో పటిసంవేదియతి. పచ్ఛిమసట్ఠికప్పానం తీణి పదాని సక్కాయదిట్ఠియా సస్సతం భజన్తి "అఞ్ఞం జీవం అఞ్ఞం సరీర"న్తి అకిరియఞ్చ తం దుక్ఖమిచ్ఛతో అహేతుకా చ పతన్తి అనజ్ఝాభావో చ కమ్మానం సబ్బఞ్చ మానయి [మానతి (పీ॰)]. తత్థ "ఇదమేవ సచ్చం మోఘమఞ్ఞ"న్తి సంసారేన సుద్ధి ఆజీవకా ఛళాసీతి పఞ్ఞపేన్తి. యథారూపే సక్కాయదిట్ఠియా చతువత్థుకా, ఏవం పఞ్చసు ఖన్ధేసు వీసతివత్థుకా సక్కాయదిట్ఠియా సస్సతం భజతి. అఞ్ఞాజీవకా చ సస్సతవాదికే చ సీలబ్బతం భజన్తి పరామసన్తి ఇమినా భవిస్సామి దేవో వా దేవఞ్ఞతరో వా, అయం సీలబ్బతపరామాసో. తత్థ సక్కాయదిట్ఠియా సో రూపం అత్తతో సమనుపస్సతి, "తం జీవం తం సరీర"మితి తం కఙ్ఖతి విచికిచ్ఛతి నాధిముచ్చతి నాభిప్పసీదతి పుబ్బన్తే అపరన్తే పుబ్బన్తాపరన్తే…పే.… ఇతి వాసనాభాగియేసు రితస్స అయం ఉపక్కిలేసో.

౨౧. తత్థ సద్ధిన్ద్రియేన సబ్బం విచికిచ్ఛితం పజహతి, పఞ్ఞిన్ద్రియేన ఉదయబ్బయం పస్సతి, సమాధిన్ద్రియేన చిత్తం ఏకోది కరోతి వీరియిన్ద్రియేన ఆరభతి. సో ఇమేహి పఞ్చహి ఇన్ద్రియేహి సద్ధానుసారీ అవేచ్చప్పసాదే నిరతో అనన్తరియం సమాధిం ఉప్పాదేతి. ఇన్ద్రియేహి సుద్ధేహి ధమ్మానుసారీ అప్పచ్చయతాయ అనన్తరియం సమాధిం ఉప్పాదేతి. సో "ఇదం దుక్ఖ"న్తి యథాభూతం పజానాతి. సచ్చాని ఇదం దస్సనభాగియం సుత్తం. తస్స పఞ్చన్నం ఓరమ్భాగియానం సంయోజనానం తీణి సంయోజనాని దస్సనపహాతబ్బాని సబ్బేన సబ్బం పహీనాని ద్వే పుగ్గలకతాని. తత్థ తీణి అకుసలమూలాని భావనాపహాతబ్బాని ఉపరిక్ఖిత్తాని ఛ భవే నిబ్బత్తేన్తి. తత్థ తేసు అభిజ్ఝాయ చ బ్యాపాదేసు తనుకతేసు ఛ భవా పరిక్ఖయా మరియాదం గచ్ఛన్తి, ద్వే భవా అవసిట్ఠా. తస్స అభిజ్ఝా చ బ్యాపాదో చ సబ్బేన సబ్బం పరిక్ఖీణా హోన్తి. ఏకో భవో అవసిట్ఠో హోతి. సో చ మానవసేన నిబ్బత్తేతి. కిఞ్చాపి ఏత్థ అఞ్ఞోపి చత్తారో కిలేసా రూపరాగో భవరాగో అవిజ్జా ఉద్ధచ్చం కేతుస్మిమానభూతా నప్పటిబలా అస్మిమానం వినివత్తేతుం, సబ్బేపి తే అస్మిమానస్స పహానం ఆరభతే. ఖీణేసు న చ తేసు ఇదముత్తరిదస్సనభూమియం పఞ్చసు సేక్ఖపుగ్గలేసు తీసు చ పటిపన్నకేసు ద్వీసు చ ఫలట్ఠేసు భావనాభాగియం సుత్తం. తదుత్తరి అసేక్ఖభాగియసుత్తం, కత్థచి భూమి నిపీళియతి. ఇదఞ్చ పఞ్చమం సుత్తం. తిణ్ణం పుగ్గలానం దేసితం పుథుజ్జనస్స సేక్ఖస్స అసేక్ఖస్స సంకిలేసభాగియం వాసనాభాగియం. పుథుజ్జనస్స దస్సనభాగియం. భావనాభాగియం పఞ్చన్నం సేక్ఖానం. యం పఠమనిద్దిట్ఠం అసేక్ఖభాగియం సబ్బేసం అరహన్తానం. సా పన పఞ్చవిధా సత్తవీసఆకారే [సత్తవీసం ఆకారే (పీ॰)] పరియేసితబ్బం. ఏతేసు తస్స గతీనం తతో ఉత్తరి. తఞ్చ ఖో సఙ్ఖేపేన పఞ్ఞాసాయ ఆకారేహి

సమ్పతతి, యే పఞ్ఞాస ఆకారా సాసనే నిద్దిట్ఠా, తే సఙ్ఖిపియన్తా దసహి ఆకారేహి పతన్తి. యే అరియసచ్చం నిక్ఖేపేన ఠితే సఙ్ఖిపియత్తా అట్ఠసు ఆకారేసు పతన్తి. చతూసు చ సాధారణేసు సుత్తేసు యా హారసమ్పాతస్స భూమి, తే సఙ్ఖిపియన్తా పఞ్చసు సుత్తేసు పతన్తి. సంకిలేసభాగియే వాసనాభాగియే భావనాభాగియే నిబ్బేధభాగియే అసేక్ఖభాగియే చ. తే సఙ్ఖిపియన్తా చతూసు సుత్తేసు పతన్తి. సంకిలేసభాగియే వాసనాభాగియే నిబ్బేధభాగియే అసేక్ఖభాగియే చ. తే సఙ్ఖిపియమానా తీసు సుత్తేసు పతన్తి, పుథుజ్జనభాగియే సేక్ఖభాగియే అసేక్ఖభాగియే చ. తే సఙ్ఖిపియన్తా ద్వీసు సుత్తేసు పతన్తి నిబ్బేధభాగియే చ పుబ్బయోగభాగియే చ. యథా వుత్తం భగవతా ద్వే అత్థవసే సమ్పస్సమానా తథాగతా అరహన్తో సమ్మాసమ్బుద్ధా ధమ్మం దేసేన్తి సుత్తం గేయ్యం...పే॰... సత్థా పుబ్బయోగసమన్నాగతే అప్పకసిరేన మఞ్ఞమానా వసియన్తి పుబ్బయోగా చ భవిస్సన్తి సన్తానం మఞ్ఞమానాధరాయ. తత్థ పఞ్ఞావేమత్తతం అత్తనో సమనుపస్సమానేన అట్ఠవిధే సుత్తసఙ్ఖేపే, యత్థ యత్థ సక్కోతి, తత్థ తత్థ యోజేతబ్బం. తత్థ తత్థ యోజేత్వా సుత్తస్స అత్థో నిద్దిసితబ్బో. న హి సతి వేదనా మనో ధారేత్వా సక్కా యేన కేనచి సుత్తస్స అత్థో యథాభూతం నిద్దిసితుం.

తత్థ పురిమకానం సుత్తానం ఇమా ఉద్దానగాథా

కామన్ధా జాలసఞ్ఛన్నా, పఞ్చ నీవరణాని చ;
మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మా, మహానామో చ సాకియో.

ఉద్ధం అధో విప్పముత్తో, యఞ్చ సీలకిమత్థియా;
యస్స సేలూపమం చిత్తం, ఉపతిస్స పుచ్ఛాదికా.

యస్స కాయగతాసతి, ఛన్నం తమోపరాయణో;
న తం దళ్హం చేతసికం, అయం లోకోతిఆదికం.

చత్తారో చేవ పుగ్గలా, దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతం;
సోతానుగతధమ్మేసు, ఇమా తేసం ఉద్దానగాథా.

౨౨. తత్థ కతమా ఆణత్తి?

సచే భాయథ [ఉదా॰ ౪౪] దుక్ఖస్స, సచే వో దుక్ఖమప్పియం;
మాకత్థ పాపకం కమ్మం, ఆవి వా యది వా రహో.

“అతీతే , రాధ, రూపే అనపేక్ఖో హోహీ”తి విత్థారేన కాతబ్బా. “సీలవన్తేన , ఆనన్ద, పుగ్గలేన సదా కరణీయా కిన్తిమే అవిప్పటిసారో అస్సా”తి. అయం వుచ్చతి ఆణత్తి.

తత్థ కతమం ఫలం?

ధమ్మో హవే రక్ఖతి ధమ్మచారిం, ఛత్తం మహన్తం యథ వస్సకాలే;
ఏసానిసంసో ధమ్మే సుచిణ్ణే, న దుగ్గతిం గచ్ఛతి ధమ్మచారీ.

ఇదం ఫలం.

తత్థ కతమో ఉపాయో?

"సబ్బే ధమ్మా [ధ॰ ప॰ ౨౭౯] అనత్తా"తి, యదా పఞ్ఞాయ పస్సతి;
అథ నిబ్బిన్దతి దుక్ఖే, ఏస మగ్గో విసుద్ధియా.

"సత్తహఙ్గేహి సమన్నాగతో ఖో, భిక్ఖు, అపి హిమవన్తం పబ్బతరాజానం చాలేయ్య, కో పన వాదో ఛవం అవిజ్జం సత్తకేసు" వేయ్యాకరణం కాతబ్బం. అయం ఉపాయో.

తత్థ కతమా ఆణత్తి చ ఫలఞ్చ?

సచే భాయథ దుక్ఖస్స, సచే వో దుక్ఖమప్పియం;
మాకత్థ పాపకం కమ్మం, ఆవి వా యది వా రహో.

సచే హి పాపకం కమ్మం, కరోథ వా కరిస్సథ;
న వో దుక్ఖా పమోక్ఖత్థి, ఉపచ్చాపి పలాయతం [పలాయతో (పీ॰)].

పురిమికాయ గాథాయ ఆణత్తి పచ్ఛిమికాయ ఫలం. సీలే పతిట్ఠాయ ద్వే ధమ్మా భావేతబ్బా యా చ చిత్తభావనా యా చ పఞ్ఞాభావనా యా చ ఆణత్తి రాగవిరాగా చ ఫలం.

తత్థ కతమం ఫలఞ్చ ఉపాయో చ?

సీలే పతిట్ఠాయ [సం॰ ని॰ ౧.౨౩] నరో సపఞ్ఞో, చిత్తం పఞ్ఞఞ్చ భావయం;
ఆతాపీ నిపకో భిక్ఖు, సో ఇమం విజటయే జటం.

పురిమికాయ అడ్ఢగాథాయ ఉపాయో, పచ్ఛిమికాయ అడ్ఢగాథాయ ఫలం. నన్దియో [నన్దికో (పీ॰ క॰)] సక్కో ఇసివుత్థపురిరికామఏకరక్ఖే [ఇసివుత్త... (పీ॰)] సుత్తం మూలతో ఉపాదాయ యావ ఛసు ధమ్మేసు. ఉత్తరి పఞ్చసు ధమ్మేసు యాచయోగో [యో చ యోగో (పీ॰)] కరణీయో, అయం ఉపాయో. అసహగతస్స కామాసవాపి చిత్తం ముచ్చతీతి. సబ్బాసు ఛసు తీసు. అయం ఉపాయో చ ఫలఞ్చ.

తత్థ కతమా ఆణత్తి చ ఫలఞ్చ ఉపాయో చ?

సుఞ్ఞతో లోకం అవేక్ఖస్సు, మోఘరాజ సదా సతో;
అత్తానుదిట్ఠిం ఉహచ్చ [ఊహచ్చ (సు॰ ని॰ ౧౧౨౫)], ఏవం మచ్చుతరో సియా.

“సుఞ్ఞతో లోకం అవేక్ఖస్సు, మోఘరాజా”తి ఆణత్తి. “సదా సతో”తి ఉపాయో. “అత్తానుదిట్ఠిం ఊహచ్చ, ఏవం మచ్చుతరో సియా”తి ఫలం. సమాధిం, భిక్ఖవే, భావేథ, సమాహితో, భిక్ఖవే, భిక్ఖు రూపం అనిచ్చన్తి పజానాతి. ఏవం పస్సం అరియసావకో పరిముచ్చతి జాతియాపి...పే.... ఉపాయాసేహిపి ఇధ తీణిపి”.

౨౩. తత్థ కతమో అస్సాదో?

కామం కామయమానస్స, తస్స చేతం సమిజ్ఝతి. అయం అస్సాదో.

“ధమ్మచరియా సమచరియా కుసలచరియా హేతూహి, బ్రాహ్మణ, ఏవమిధేకచ్చే సత్తా కాయస్స భేదా సుగతిం సగ్గం లోకం ఉపపజ్జన్తి”. అయం అస్సాదో.

తత్థ కతమో ఆదీనవో?

కామేసు వే హఞ్ఞతే సబ్బా ముచ్చేవ – అయం ఆదీనవో. పసేనదిసంయుత్తకే సుత్తే పబ్బతోపమా – అయం ఆదీనవో.

తత్థ కతమం నిస్సరణం?

యో కామే పరివజ్జేతి, సప్పస్సేవ పదా సిరో;
సోమం విసత్తికం లోకే, సతో సమతివత్తతి.

సంయుత్తకే సుత్తం పారిచ్ఛత్తకో పణ్డుపలాసో సన్నిపలాసో – ఇదం నిస్సరణం.

తత్థ కతమో అస్సాదో చ ఆదీనవో చ?

యాని [జా॰ ౧.౨.౧౪౪ దుకనిపాతే] కరోతి పురిసో, తాని అత్తని పస్సతి;
కల్యాణకారీ కల్యాణం, పాపకారీ చ పాపకం.

తత్థ యం పాపకారీ పచ్చనుభోతి అయం అస్సాదో. లాభాలాభఅట్ఠకేసు బ్యాకరణం, తత్థ అలాభో అయసో నిన్దా దుక్ఖం, అయం ఆదీనవో. లాభో యసో సుఖం పసంసా, అయం అస్సాదో.

తత్థ కతమం అస్సాదో చ నిస్సరణఞ్చ?

“సుఖో విపాకో పుఞ్ఞానం, అధిప్పాయో చ ఇజ్ఝతి;
ఖిప్పఞ్చ పరమం సన్తిం, నిబ్బానమధిగచ్ఛతీ”తి.

యో చ విపాకో పుఞ్ఞానం యా చ అధిప్పాయస్స ఇజ్ఝనా, అయం అస్సాదో. యం ఖిప్పఞ్చ పరమం సన్తిం నిబ్బానమధిగచ్ఛతి, ఇదం నిస్సరణం.

బాత్తింసాయ చేవ మహాపురిసలక్ఖణేహి సమన్నాగతస్స మహాపురిసస్స ద్వేయేవ గతియో హోన్తి, సచే అగారం అజ్ఝావసతి, రాజా హోతి చక్కవత్తీ యావ అభివిజినిత్వా అజ్ఝావసతి అయం అస్సాదో. సచే అగారస్మా అనగారియం పబ్బజతి సబ్బేన ఓఘేన [ఓసధేన (పీ॰ క॰)] నిస్సరణం అయం అస్సాదో చ నిస్సరణఞ్చ.

తత్థ కతమో ఆదీనవో చ నిస్సరణఞ్చ?

ఆదానస్స [ఆదిన్నస్స (క॰)] భయం ఞత్వా, జాతిమరణసమ్భవం;
అనాదాతుం నిబ్బత్తతి, జాతిమరణసఙ్ఖయా.

పురిమికాయ అడ్ఢగాథాయ జాతిమరణసమ్భవో ఆదీనవో. అనాదాతుం నిబ్బత్తతి జాతిమరణసఙ్ఖయాతి నిస్సరణం.

కిచ్ఛం వతాయం లోకో ఆపన్నో యమిదం జాయతే చ మీయతే చ. యావ కుదస్సునామస్స దుక్ఖస్స అన్తో భవిస్సతి పరతో వాతి ఏత్థ యా ఉపరిక్ఖా, అయం ఆదీనవో. యో గేధం ఞత్వా అభినిక్ఖమతి యావ పురాణకాయ రాజధానియా, ఇదం నిస్సరణం. అయం ఆదీనవో చ నిస్సరణఞ్చ.

తత్థ కతమో అస్సాదో చ ఆదీనవో చ నిస్సరణఞ్చ?

కామా హి చిత్రా వివిధా [మధురా (థేరగా॰ ౭౮౭)] మనోరమా, విరూపరూపేహి మథేన్తి చిత్తం;
తస్మా అహం [థేరగా॰ ౭౮౭] పబ్బజితోమ్హి రాజ, అపణ్ణకం సామఞ్ఞమేవ సేయ్యో.

యం "కామా హి చిత్రా వివిధా మనోరమా"తి అయం అస్సాదో. యం "విరూపరూపేహి మథేన్తి చిత్త"న్తి అయం ఆదీనవో. యం అహం అగారస్మా పబ్బజితోమ్హి రాజ అపణ్ణకం సామఞ్ఞమేవ సేయ్యోతి ఇదం నిస్సరణం.

బలవం బాలోపమసుత్తం యం ఆసాయ వా వేదనీయం కమ్మం గాహతి, తథా చేపి యం యం పాపకమ్మం అనుభోతి, తత్థ దుక్ఖవేదనీయేన కమ్మేన అభావితకాయేన చ యావ పరిత్తచేతసో చ ఆదీనవం దస్సేతి సుఖవేదనీయేన కమ్మేన అస్సాదేతి. యం పురాసదిసో హోతి. భావితచిత్తో భావితకాయో భావితపఞ్ఞో మహానామో అపరిత్తచేతసో, ఇదం నిస్సరణం.

౨౪. తత్థ కతమం లోకికం సుత్తం?

న హి పాపం కతం కమ్మం, సజ్జుఖీరంవ ముచ్చతి;
డహన్తం బాలమన్వేతి, భస్మచ్ఛన్నోవ [భస్మాఛన్నోవ (క॰) పస్స ధ॰ ప॰ ౭౧] పావకో.

చత్తారి అగతిగమనాని, ఇదం లోకికం సుత్తం.

తత్థ కతమం లోకుత్తరం సుత్తం?

"యస్సిన్ద్రియాని సమథఙ్గతాని [సమథం గతాని (పీ॰) పస్స ధ॰ ప॰ ౯౪], అస్సా యథా సారథినా సుదన్తా;
పహీనమానస్స అనాసవస్స, దేవాపి తస్స పిహయన్తి తాదినో"తి.

“అరియం వో, భిక్ఖవే, సమ్మాసమాధిం దేసేస్సామీ”తి ఇదం లోకుత్తరం సుత్తం.

తత్థ కతమం లోకికం లోకుత్తరఞ్చ సుత్తం?

సత్తియా వియ ఓమట్ఠో, దయ్హమానోవ మత్థకే;
కామరాగప్పహానాయ, సతో భిక్ఖు పరిబ్బజే.

“సత్తియా వియ ఓమట్ఠో, దయ్హమానోవ మత్థకే”తి లోకికం;
“కామరాగప్పహానాయ, సతో భిక్ఖు పరిబ్బజే”తి లోకుత్తరం;

కబళీకారే ఆహారే అత్థి ఛన్దోతి లోకికం. నత్థి ఛన్దోతి లోకుత్తరం సుత్తం.

తత్థ కతమం కమ్మం?

యో పాణమతిపాతేతి, ముసావాదఞ్చ భాసతి;
లోకే అదిన్నం ఆదియతి [ఆదియి (క.) పస్స అం. ని. ౫.౧౭౪], పరదారఞ్చ గచ్ఛతి.

సురామేరయపానఞ్చ, యో నరో అనుయుఞ్జతి;
అప్పహాయ పఞ్చ వేరాని, దుస్సీలో ఇతి వుచ్చతి.

తీణిమాని, భిక్ఖవే, దుచ్చరితాని. ఇదం కమ్మం.

తత్థ కతమో విపాకో?

సట్ఠివస్ససహస్సాని, యథారూపీ విపచ్చగా.

“దిట్ఠా మయా, భిక్ఖవే [సం. ని. ౪.౧౩౫], ఛ ఫస్సాయతనికా నామ నిరయా. దిట్ఠా మయా, భిక్ఖవే, ఛ ఫస్సాయతనికా నామ సగ్గా”. అయం విపాకో.

తత్థ కతమం కమ్మఞ్చ విపాకో చ?

అయసావ మలం సముట్ఠితం, తతుట్ఠాయ తమేవ ఖాదతి;
ఏవం అతిధోనచారినం, సాని కమ్మాని నయన్తి దుగ్గతిం.

అయసావ మలం సముట్ఠితం, యావ సాని కమ్మానీతి ఇదం కమ్మం. నయన్తి దుగ్గతిన్తి విపాకో.

చతూసు సమ్మాపటిపజ్జమానో మాతరి పితరి తథాగతే తథాగతసావకే యా సమ్మాపటిపత్తి, ఇదం కమ్మం. యం దేవేసు ఉపపజ్జతి, అయం విపాకో. ఇదం కమ్మఞ్చ విపాకో చ.

౨౫. తత్థ కతమం నిద్దిట్ఠం సుత్తం?

నేలఙ్గో సేతపచ్ఛాదో, ఏకారో వత్తతీ [వత్తతే (క॰) ఉదా॰ ౬౫] రథో;
అనీఘం పస్స ఆయన్తం, ఛిన్నసోతం అబన్ధనం;
యం వా చిత్తం సమణేసు, చిత్తాగహపతి దిస్సతి.

ఏవం ఇమాయ గాథాయ నిద్దిట్ఠో అత్థో.

గోపాలకోపమే ఏకాదస పదాని. ఏవం ఖో, భిక్ఖవే, భిక్ఖు రూపఞ్ఞూ హోతి. యా చ అతిరేకపూజాయ పూజేతా హోతీతి. ఇమాని ఏకాదస పదాని యథాభాసితాని నిద్దిట్ఠో అత్థో.

తత్థ కతమో అనిద్దిట్ఠో అత్థో?

సుఖో వివేకో తుట్ఠస్స, సుతధమ్మస్స పస్సతో;
అబ్యాపజ్జం [అబ్యాపజ్ఝం (పీ॰ క॰) పస్స ఉదా॰ ౧౧] సుఖం లోకే, పాణభూతేసు సంయమోతి.

సుఖా విరాగతా లోకే, కామానం సమతిక్కమో;
అస్మిమానస్స యో వినయో, ఏతం వే పరమం సుఖన్తి.

ఇదం అనిద్దిట్ఠం. అట్ఠ మహాపురిసవితక్కా. ఇదం అనిద్దిట్ఠం.

తత్థ కతమం నిద్దిట్ఠఞ్చ అనిద్దిట్ఠఞ్చ?

పసన్ననేత్తో [సు॰ ని॰ ౫౫౫] సుముఖో, బ్రహా ఉజు పతాపవా;
మజ్ఝే సమణసఙ్ఘస్స, ఆదిచ్చోవ విరోచసి.

పసన్ననేత్తో యావ ఆదిచ్చోవ విరోచసీతి నిద్దిట్ఠో. పసన్ననేత్తో యో భగవా కథఞ్చ పన పసన్ననేత్తతా, కథం సుముఖతా, కథం బ్రహాకాయతా, కథం ఉజుకతా, కథం పతాపవతా, కథం విరోచతాతి అనిద్దిట్ఠో. ఫేణపిణ్డోపమం వేయ్యాకరణం యథా ఫేణపిణ్డో ఏవం రూపం యథా పుబ్బుళో ఏవం వేదనా మాయా విఞ్ఞాణం పఞ్చక్ఖన్ధా పఞ్చహి ఉపమాహి నిద్దిట్ఠా. కేన కారణేన ఫేణపిణ్డోపమం రూపం సబ్బఞ్చ చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యం యం వా చతూహి ఆయతనేహి? కథం వేదనా పుబ్బుళూపమా? కతరా చ సా వేదనా సుఖా దుక్ఖా అదుక్ఖమసుఖా? ఏవమేసా అనిద్దిట్ఠా. ఏవం నిద్దిట్ఠఞ్చ అనిద్దిట్ఠఞ్చ.

౨౬. తత్థ కతమం ఞాణం?

పఞ్ఞా హి సేట్ఠా లోకస్మిం, యాయం నిబ్బేధగామినీ;
యాయ [యాయం (క॰) పస్స ఇతివు॰ ౪౧] సమ్మా పజానాతి, జాతిమరణసఙ్ఖయం.

తీణిమాని ఇన్ద్రియాని అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం అఞ్ఞిన్ద్రియం అఞ్ఞాతావిన్ద్రియం, ఇదం ఞాణం.

తత్థ కతమం నేయ్యం?

కామేసు [ఉదా॰ ౬౩] సత్తా కామసఙ్గసత్తా, సంయోజనే వజ్జమపస్సమానా;
న హి జాతు సంయోజనసఙ్గసత్తా, ఓఘం తరేయ్యుం విపులం మహన్తం.

చతూహి అఙ్గేహి సమన్నాగతా కాయస్స భేదా దేవేసు ఉప్పజ్జన్తి. ఉదానే కాపియం సుత్తం అపణ్ణకపసాదనీయం – ఇదం నేయ్యం.

తత్థ కతమం ఞాణఞ్చ నేయ్యఞ్చ?

సబ్బే ధమ్మా అనత్తాతి, యదా పఞ్ఞాయ పస్సతి;
అథ నిబ్బిన్దతి దుక్ఖే, ఏస మగ్గో విసుద్ధియా.

యదా పస్సతీతి ఞాణం. యో సబ్బధమ్మే అనత్తాకారేన ఉపట్ఠపేతి ఇదం నేయ్యం.

చత్తారి అరియసచ్చాని, తత్థ తీణి నేయ్యాని మగ్గసచ్చం సీలక్ఖన్ధో చ పఞ్ఞాక్ఖన్ధో చ, ఇదం ఞాణఞ్చ నేయ్యఞ్చ.

౨౭. తత్థ కతమం దస్సనం?

ఏసేవ మగ్గో [ధ॰ ప॰ ౨౭౪ ధమ్మపదే] నత్థఞ్ఞో, దస్సనస్స విసుద్ధియా;
ఏతఞ్హి తుమ్హే పటిపజ్జథ, మారస్సేతం పమోహనం.

చతూహి అఙ్గేహి సమన్నాగతో అరియసావకో అత్తనావ [అత్తనాయేవ (క॰) సం॰ ని॰ ౫.౧౦౦౩] అత్తానం బ్యాకరేయ్య "ఖీణనిరయోమ్హి యావ సోతాపన్నోహమస్మి అవినిపాతధమ్మో నియతో సమ్బోధిపరాయణో"తి. ఇదం దస్సనం.

తత్థ కతమా భావనా?

యస్సిన్ద్రియాని సుభావితాని, అజ్ఝత్తం బహిద్ధా చ సబ్బలోకే;
నో పుగ్గలో మతి చ రూపసఞ్ఞీ, సుమోహగతా న జానాతి [కింసు మోహగతాను జానాతి (క॰)].

చత్తారి ధమ్మపదాని – అనభిజ్ఝా అబ్యాపాదో సమ్మాసతి సమ్మాసమాధి. అయం భావనా.

తత్థ కతమం దస్సనఞ్చ భావనా చ?

వచసా మనసాథ కమ్మునా చ, అవిరుద్ధో సమ్మా విదిత్వా [విదిత్వాన (క॰) సు॰ ని॰ ౩౬౭] ధమ్మం;
నిబ్బానపదాభిపత్థయానో, సమ్మా నో లోకే పరిబ్బజేయ్య.

సోతాపత్తిఫలం సచ్ఛికాతుకామేన కతమే ధమ్మా మనసికాతబ్బా, భగవా ఆహ పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా. ఇదం దస్సనఞ్చ భావనా చ.

౨౮. తత్థ కతమే విపాకధమ్మధమ్మా?

యాని కరోతి పురిసోతి విత్థారో. తీణిమాని, భిక్ఖవే, సుచరితాని. ఇమే విపాకధమ్మధమ్మా.

తత్థ కతమే నవిపాకధమ్మధమ్మా?

రూపం వేదయితం సఞ్ఞా, విఞ్ఞాణం యా చేవ చేతనా;
నేసోహమస్మి న మేసో అత్తా, ఇతి దిట్ఠో విరజ్జతి.

పఞ్చిమే, భిక్ఖవే, ఖన్ధా – ఇమే నవిపాకధమ్మధమ్మా.

తత్థ కతమో నేవవిపాకో నవిపాకధమ్మధమ్మో?

“యే ఏవం పటిపజ్జన్తి, నయం బుద్ధేన దేసితం;
తే దుక్ఖస్సన్తం కరిస్సన్తి, సత్థుసాసనకారకా”తి.

ఇతి యా చ సమ్మాపటిపత్తి యో చ నిరోధో, ఉభయమేతం నేవవిపాకో నవిపాకధమ్మో. బ్రహ్మచరియం వో, భిక్ఖవే, దేసేస్సామి, బ్రహ్మచరియఫలాని చ బ్రహ్మచరియఞ్చ అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో బ్రహ్మచరియఫలాని సోతాపత్తిఫలం యావ అరహత్తం.

౨౯. తత్థ కతమం సకవచనం?

సబ్బపాపస్స అకరణం, కుసలస్స ఉపసమ్పదా;
సచిత్తపరియోదపనం, ఏతం బుద్ధాన సాసనం.

తీణిమాని, భిక్ఖవే, విమోక్ఖముఖాని. ఇదం సకవచనం.

తత్థ కతమం పరవచనం?

నత్థి పుత్తసమం పేమం, నత్థి గోణసమితం ధనం;
నత్థి సూరియసమా ఆభా, సముద్దపరమా సరా.

హేతునా మారిసా కోసియా సుభాసితేన సఙ్గామవిజయో సోపి నామ, భిక్ఖవే, సక్కో దేవానమిన్దో సకం ఫలం పరిభుఞ్జమానోతి విత్థారేన కాతబ్బం. ఇదం పరవచనం.

తత్థ కతమం సకవచనఞ్చ పరవచనఞ్చ?

“యం పత్తం యఞ్చ పత్తబ్బం, ఉభయమేతం రజానుకిణ్ణం;
యే ఏవంవాదినో నత్థి, తేసం కామేసు దోసో”తి.

ఇదం పరవచనం. యే చ ఖో తే ఉభో అన్తే అనుపగమ్మ వట్టం తేసం నత్థి పఞ్ఞాపనాయ. ఇదం సకవచనం.

“నన్దతి పుత్తేహి పుత్తిమా, గోమా గోహి [భోగికో భోగేహి (పీ.) సం. ని. ౧.౧౨] తథేవ నన్దతి;
ఉపధీ హి నరస్స నన్దనా, న హి సో నన్దతి యో నిరూపధీ”తి – పరవచనం.

“సోచతి పుత్తేహి పుత్తిమా, గోమా గోహి తథేవ సోచతి;
ఉపధీ హి నరస్స సోచనా, న హి సో సోచతి యో నిరూపధీ”తి – సకవచనం.

ఇదం సకవచనం పరవచనఞ్చ.

౩౦. తత్థ కతమం సత్తాధిట్ఠానం?

యే కేచి భూతా భవిస్సన్తి యే వాపి, సబ్బే గమిస్సన్తి పహాయ దేహం;
తం సబ్బజానిం కుసలో విదిత్వా, ధమ్మే [ఆతాపియో (ఉదా. ४౨)] ఠితో బ్రహ్మచరియం చరేయ్య.

తయోమే, భిక్ఖవే, సత్థారో, తథాగతో అరహం సేక్ఖో పటిపదో. ఇదం సత్తాధిట్ఠానం.

తత్థ కతమం ధమ్మాధిట్ఠానం?

యఞ్చ కామసుఖం [ఉదా. ౧౨] లోకే, యఞ్చిదం దివియం సుఖం;
తణ్హక్ఖయసుఖస్సేతే, కలం నాగ్ఘన్తి సోళసిం.

సత్తిమే , భిక్ఖవే, బోజ్ఝఙ్గా, ఇదం ధమ్మాధిట్ఠానం.

తత్థ కతమం సత్తాధిట్ఠానఞ్చ ధమ్మాధిట్ఠానఞ్చ? దుద్దసమన్తం సచ్చం దుద్దసో పటివేధో బాలేహి, జానతో పస్సతో నత్థి నన్దీతి వదామి. దుద్దసమన్తం సచ్చం దుద్దసో పటివేధో బాలేహీతి ధమ్మాధిట్ఠానం. జానతో పస్సతో నత్థి నన్దీతి సత్తాధిట్ఠానం. దారుక్ఖన్ధోపమం గఙ్గాయ తీరియా ఓరిమఞ్చ తీరం పారిమఞ్చ తీరం థలే వా [థలేవ చ (క.) సంయుత్తనికాయే] న చ ఉస్సీదనం, మజ్ఝే చ న సంసీదనం మనుస్సగ్గాహో చ అమనుస్సగ్గాహో చ అన్తోపూతిభావో చ, ఇదం ధమ్మాధిట్ఠానం. ఏవం పన భిక్ఖు నిబ్బాననిన్నో భవిస్సతి నిబ్బానపరాయణోతి సత్తాధిట్ఠానం. ఇదం సత్తాధిట్ఠానఞ్చ ధమ్మాధిట్ఠానఞ్చ.

తత్థ కతమో థవో?

మగ్గానట్ఠఙ్గికో సేట్ఠో, సచ్చానం చతురో పదా;
విరాగో సేట్ఠో ధమ్మానం, ద్విపదానఞ్చ చక్ఖుమా.

తీణిమాని, భిక్ఖవే, అగ్గాని – బుద్ధో సత్తానం, విరాగో ధమ్మానం, సఙ్ఘో గణానం. అయం ధవో.

౩౧. తత్థ కతమం అనుఞ్ఞాతం?

కాయేన [ధ॰ ప॰ ౩౬౧] సంవరో సాధు, సాధు వాచాయ సంవరో;
మనసా సంవరో సాధు, సాధు సబ్బత్థ సంవుతో;
సబ్బత్థ సంవుతో భిక్ఖు, సబ్బదుక్ఖా పముచ్చతి.

ఇదం భగవతా అనుఞ్ఞాతం.

తీణిమాని, భిక్ఖవే, కరణీయాని – కాయసుచరితం వచీసుచరితం మనోసుచరితం. ఇదం అనుఞ్ఞాతం.

తత్థ కతమం పటిక్ఖిత్తం?

నత్థి పుత్తసమం పేమం. విత్థారో ఇదం పటిక్ఖిత్తం.

తీణిమాని, భిక్ఖవే, అకరణీయాని సయం అభిఞ్ఞాయ దేసితాని. కతమాని తీణి? కాయదుచ్చరితం వచీదుచ్చరితం మనోదుచ్చరితం. ఇదం పటిక్ఖిత్తం.

తత్థ కతమం అనుఞ్ఞాతఞ్చ పటిక్ఖిత్తఞ్చ?

కాయేన కుసలం కరే, అస్స కాయేన సంవుతో;
కాయదుచ్చరితం హిత్వా, కాయసుచరితం చరే.

ద్వీహి పఠమపదేహి చతుత్థేన చ పదేన అనుజానాతి. కాయదుచ్చరితం హిత్వాతి తతియేన పదేన పటిక్ఖిత్తన్తి. మహావిభఙ్గో అచిరతపానాదో.

తత్థిమా ఉద్దానగాథా

సచే భాయసి దుక్ఖస్స, మాభినన్ది అనాగతం;
వస్సకాలే యథా ఛత్తం, కుసలాని కమత్థకే.

సబ్బే ధమ్మా అనత్తాతి, సమాగతం విచాలయే;
న వో దుక్ఖా పమోక్ఖత్థి, సమథో చ విపస్సనా.

కామచ్ఛన్దం ఉపాదాయ, యో సో వితక్కేహి ఖజ్జతి;
సుభావితత్తే బోజ్ఝఙ్గే, సో ఇమం విజటయే జటం.

సుఞ్ఞతో లోకం అవేక్ఖస్సు, సమాధిభావి భావసే;

కామం కామయమానస్స, ధమ్మచరియాయ సుగతిం.

హఞ్ఞతే సబ్బా ముచ్చేవ, నిప్పోతేన్తో చతుద్దిసా;
యో కామే పరివజ్జేతి, పారిఛత్తోపమేవ చ.

యాని కరోతి పురిసో, లోకధమ్మా పకాసితా;
సుఖో విపాకో పుఞ్ఞానం, తతియం అఞ్ఞం న విజ్జతి.

ఆదానస్స భయం ఞత్వా, జాయతే జీయతేపి చ;
కామా హి చిత్రా వివిధా, అథ లోణసల్లోపమం.

న హి పాపం కతం కమ్మం, అగతీహి చ గచ్ఛతి;
యస్సిన్ద్రియాని సమథఙ్గతాని, తథేవ పఞ్చఞాణికో.

సత్తియా వియ ఓమట్ఠో, విఞ్ఞాణఞ్చ పతిట్ఠితా;
యో పాణమతిపాతేతి, తీణి దుచ్చరితాని చ.

సట్ఠివస్ససహస్సాని, ఖణం లద్ధాన దుల్లభం;
అయసావ మలం సముట్ఠితం, చతూసు పటిపత్తిసు.

నేలఙ్గో సేతపచ్ఛాదో, అథ గోపాలకోపమం;
సుఖో వివేకో తుట్ఠస్స, వితక్కా చ సుదేసితా.

ఫేణపిణ్డోపమం రూపం, బ్రహా ఉజు పతాపవా;
పఞ్ఞా హి సేట్ఠా లోకస్మిం, అనఞ్ఞా తీణి ఇన్ద్రియాని.

కామేసు సత్తా కామసఙ్గసత్తా, అథ వణ్ణో రహస్సవా;
సబ్బే ధమ్మా అనత్తాతి, అరియసచ్చఞ్చ దేసితం.

ఏసేవ మగ్గో నత్థఞ్ఞో, సోతాపన్నోతి బ్యాకరే;
యస్సిన్ద్రియాని సుభావితాని, అథ ధమ్మపదేహి చ.

వచసా మనసా చేవ, పఞ్చక్ఖన్ధా అనిచ్చతో;
యాని కరోతి పురిసో, తీణి సుచరితాని చ.

రూపం వేదయితం సఞ్ఞా, పఞ్చక్ఖన్ధా పకాసితా;
యో ఏవం పటిపజ్జతి, బ్రహ్మా చేవ ఫలాని చ.

సబ్బపాపస్స అకరణం, విమోక్ఖా తం హి దేసితా;
నత్థి పుత్తసమం పేమం, దేవానం అసురాన చ.

యం పత్తం యఞ్చ పత్తబ్బం, నన్దతి సోచతి నిచ్చం;
యే కేచి భూతా భవిస్సన్తి, సత్థారో చ పకాసితా.

యఞ్చ కామసుఖం లోకే, బోజ్ఝఙ్గా చ సుదేసితా;
మగ్గానట్ఠఙ్గికో సేట్ఠో, తయో చ అగ్గపత్తియో.

కాయేన సంవరో సాధు, కరణీయఞ్చ దేసితం;
నత్థి అత్తసమం పేమం, అరియా తీణి చ దేసితా.

కాయేన కుసలం అభిరతో, వినయఞ్చ కామసుఖం లోకే;
బోజ్ఝఙ్గా చ సుదేసితా, దుద్దసం అనతం చేవ పరాపరం చ;

పేటకోపదేసే సాసనపట్ఠానం నామ దుతియభూమి సమత్తా.

౩. సుత్తాధిట్ఠానతతియభూమి

౩౨. తత్థ కతమం సుత్తాధిట్ఠానం?

లోభాధిట్ఠానం దోసాధిట్ఠానం మోహాధిట్ఠానం అలోభాధిట్ఠానం అదోసాధిట్ఠానం అమోహాధిట్ఠానం కాయకమ్మాధిట్ఠానం వాచాకమ్మాధిట్ఠానం మనోకమ్మాధిట్ఠానం సద్ధిన్ద్రియాధిట్ఠానం వీరియిన్ద్రియాధిట్ఠానం సతిన్ద్రియాధిట్ఠానం సమాధిన్ద్రియాధిట్ఠానం పఞ్ఞిన్ద్రియాధిట్ఠానం.

తత్థ కతమం లోభాధిట్ఠానం?

> వితక్కమథితస్స [వితక్కనిమ్మథితస్స (క.) ధ. ప. ౩౪౯] జన్తునో, తిబ్బరాగస్స సుభానుపస్సినో;
> భియ్యో తణ్హా పవడ్ఢతి, ఏస ఖో గాళ్హం కరోతి బన్ధనం.

వితక్కమథితస్సాతి కామరాగో. సుభానుపస్సినోతి కామరాగవత్థు. భియ్యో తణ్హా పవడ్ఢతీతి కామతణ్హా. ఏస గాళ్హం కరోతి బన్ధనన్తి రాగం, ఇతి యో యో ధమ్మో మూలనిక్ఖిత్తో, సో యేవేత్థ ధమ్మో ఉగ్గావహితబ్బో [ఉగ్గాపయితబ్బో (పీ. క.)]. న భగవా ఏకం ధమ్మం ఆరబ్భ అఞ్ఞం ధమ్మం దేసేతి. యస్స వితక్కేతి కామవితక్కో తమేవ వితక్కం కామవితక్కేన నిద్దిసీయతి. తిబ్బరాగస్సాతి తస్సేవ వితక్కస్స వత్థుం నిద్దిసతి. సుభానుపస్సినో భియ్యో తణ్హా పవడ్ఢతీతి తమేవ రాగం కామతణ్హాతి నిద్దిసతి. ఏస గాళ్హం కరోతి బన్ధనన్తి తమేవ తణ్హాసంయోజనం నిద్దిసతి. ఏవం గాథాసు అనుమినితబ్బం. ఏవం సవేయ్యాకరణేసు.

తత్థ భగవా ఏకం ధమ్మం తివిధం నిద్దిసతి, నిస్సన్దతో హేతుతో ఫలతో.

> దదం పియో [పస్స సంయుత్తనికాయే] హోతి భజన్తి నం బహూ, కిత్తిఞ్చ పప్పోతి యసో చ వడ్ఢతి;
> అమఙ్కుభూతో పరిసం విగాహతి, విసారదో హోతి నరో అమచ్ఛరీ.

దదన్తి యం యం దానం, ఇదం దానమయికం పుఞ్ఞక్రియం. తత్థ హేతు. యం చేతం. భజన్తి నం బహూ, కిత్తిన్తి యో చ కల్యాణో కిత్తిసద్దో లోకే అబ్భుగ్గచ్ఛతి, యం బహుకస్స జనస్స పియో భవతి మనాపో చ. యఞ్చ అవిప్పటిసారీ కాలఙ్కరోతి అయం నిస్సన్దో. యం కాయస్స భేదా దేవేసు ఉపపజ్జతీతి ఇదం ఫలం. ఇదం లోభాధిట్ఠానం.

౩౩. తత్థ కతమం దోసాధిట్ఠానం?

> యో పాణమతిపాతేతి, ముసావాదఞ్చ భాసతి;
> లోకే అదిన్నం ఆదియతి, పరదారఞ్చ గచ్ఛతి;
> సురామేరయపానఞ్చ, యో నరో అనుయుఞ్జతి [అభిగిజ్ఝతి (పీ. క.) పస్స అ. ని. ౫.౧౭౪].

> అప్పహాయ పఞ్చ వేరాని, దుస్సీలో ఇతి వుచ్చతి;

కాయస్స భేదా దుప్పఞ్ఞో, నిరయం సోపపజ్జతి.

యో పాణమతిపాతేతీతి దుట్ఠో పాణమతిపాతేతి. ముసావాదఞ్చ భాసతీతి దోసోపఘాతాయ ముసావాదఞ్చ భాసతి. సురామేరయపానఞ్చ, యో నరో అనుయుఞ్జతీతి దోసో నిదానం. యో చ సురామేరయపానం అనుయుఞ్జతి యథాపరదారవిహారీ [యథాపముదితవిహారీ (క.)] అమిత్తా జనయన్తి.

పఞ్చ వేరాని అప్పహాయాతి పఞ్చన్నం భిక్ఖాపదానం సమతిక్కమనం సబ్బేసం దోసజానం సా పణ్ణత్తి, తేనేవ దోసజనితేన కమ్మేన దుస్సీలో ఇతి వుచ్చతి సోపి ధమ్మో హేతునా నిద్దిసితబ్బో, నిస్సన్దేన ఫలేన చ.

తీణి బాలస్స బాలలక్ఖణాని – దుబ్భాసితభాసీ [దుబ్భాసితభాసితా (పీ. క.) పస్స అ. ని. ౩.౩] చ హోతి, దుచ్చిన్తితచిన్తీ చ దుక్కటకమ్మకారీ చ. తత్థ యం కాయేన చ వాచాయ చ పరక్కమతి, ఇదమస్స దుక్కటకమ్మకారీ. తాయం యథా చ ముసావాదం భాసతి యథా పుబ్బనిద్దిట్ఠం , ఇదమస్స దుబ్భాసితా. యఞ్చ సఙ్కప్పేతి మనోదుచ్చరితం బ్యాపాదం, ఇదమస్స దుచ్చిన్తితచిన్తితా. యం సో ఇమేహి తీహి బాలలక్ఖణేహి సమన్నాగతో తీణి తజ్జాని దుక్ఖాని దోమనస్సాని అనుభవతి, సో చ హోతి సభగ్గతో వా పరిసగ్గతో వా తజ్జం కథం కథన్తి. యదా భవతి సో చ పాణాతిపాతాదిదసఅకుసలకమ్మపథా, సో తతోనిదానం దుక్ఖం దోమనస్సం పటిసంవేదేతీతి. పున చపరం యదా పస్సతి చోరం రాజాపరాధికం రఞ్ఞా గహితం జీవితా వోరోపేతం, తస్సేవం భవతి సచే మమమ్పి రాజా జానేయ్య మమమ్పి రాజా గాహాపేత్వా జీవితా వోరోపేయ్యాతి, సో తతోనిదానం దుక్ఖం దోమనస్సం పటిసంవేదేతి. పున చపరం బాలో యదా భవతి ఆసనా సమారూళ్హో యావ యా మే గతి భవిస్సతి ఇతో పేచ్చ పరం మరణాతి సో తతోనిదానం దుక్ఖం దోమనస్సం పటిసంవేదేతి ఇతి బాలలక్ఖణం హేతు. తీణి తజ్జాని దుక్ఖాని నిస్సన్దో. కాయస్స భేదా నిరయేసు ఉపపజ్జతి, ఇదం ఫలం. ఇదం దోసాధిట్ఠానం.

౩౪. తత్థ కతమం మోహాధిట్ఠానం?

సతఞ్చేవ సహస్సానం, కప్పానం సంసరిస్సతి;
అథవా పి తతో భియ్యో, గబ్భా గబ్భం గమిస్సథ.

అనుపాదాయ బుద్ధవచనం, సఙ్ఖారే అత్తతో ఉపాదాయ;
దుక్ఖస్సన్తం కరిస్సన్తి, ఠానమేతం న విజ్జతి.

యో యం అనమతగ్గసంసారం సమాపన్నో జాయతే చ మీయతే చ, అయం అవిజ్జాహేతుకా. యానిపి చ సఙ్ఖారానం పయోజనాని, తానిపి అవిజ్జాపచ్చయాని, యం అదస్సనం బుద్ధవచనస్స, అయం అవిజ్జాసుత్తేయేవ నిద్దిట్ఠం. యో చ సఙ్ఖారే అత్తతో హరతి పఞ్చక్ఖన్ధే పఞ్చ దిట్ఠియో ఉపగచ్ఛతి. “ఏతం మమ, ఏసోహమస్మి, ఏసో మే అత్తా”తి ఇదం సుత్తం అవిజ్జాయ నిక్ఖిత్తం, అవిజ్జాయ నిక్ఖిపితం. ఏవం సత్థా సుత్తే నయేన [సుతనయేన (పీ.)] ధమ్మేన నిద్దిసతి. అసాధారణేన తంయేవ తత్థ నిద్దిసితబ్బం. న అఞ్ఞం.

యే హి కేచి, భిక్ఖవే, సమణా వా బ్రాహ్మణా వా "ఇదం దుక్ఖ"న్తి నప్పజానన్తి చత్తారి సచ్చాని విత్థారేన, యం తత్థ అప్పజాననా, ఇదం దుక్ఖం, అయం హేతు. అప్పజానన్తో వివిధే సఙ్ఖారే అభిసఙ్ఖరోతి, అయం నిస్సన్దో. యఞ్చ దిట్ఠిగతాని పరామసతి "ఇదమేవ సచ్చం మోఘమఞ్ఞ"న్తి అయం నిస్సన్దో. యం పునబ్భవం నిబ్బత్తేతి, ఇదం ఫలం. అయమ్పి ధమ్మో సనిద్దిట్ఠో హేతుతో చ ఫలతో చ నిస్సన్దతో చ.

ఏత్థ పన కేచి ధమ్మా సాధారణా భవన్తి. హేతు ఖలు ఆదితోయేవ సుత్తే నిక్ఖిపిస్సన్తి. యథా కిం భవే చత్తారిమాని, భిక్ఖవే, అగతిగమనాని. తత్థ యఞ్చ ఛన్దాగతిం గచ్ఛతి యఞ్చ భయాగతిం గచ్ఛతి, అయం లోభో అకుసలమూలం. యం దోసా, అయం దోసోయేవ . యం మోహా, అయం మోహోయేవ. ఏవం ఇమాని తీణి అకుసలమూలాని ఆదితోయేవ ఉపపరిక్ఖితబ్బాని. యత్థ ఏకం నిద్దిసితబ్బం, తత్థ ఏకం నిద్దిసీయతి. తథా ద్వే యథా తీణి, న హి ఆదీహి అనిక్ఖిత్తే హేతు వా నిస్సన్దో వా ఫలం వా నిద్దిసితబ్బం.

అయఞ్చేత్థ గాథా –

ఛన్దా దోసా భయా మోహా, యో ధమ్మం అతివత్తతి;
నిహీయతి [నిహీయతే (పీ. క.) పస్స అం. ని. ౪.౧౭] తస్స యసో, కాళపక్ఖేవ చన్దిమా.

కత్థ ఛన్దా చ అయం లోభో యథా నిద్దిట్ఠం పుబ్బే. ఇదం మోహాధిట్ఠానం.

౩౦. తత్థ కతమం అలోభాధిట్ఠానం?

"అసుభానుపస్సిం [అసుభానుపస్సీ (పీ.) పస్స ధ. ప. ౮] విహరన్తం, ఇన్ద్రియేసు సుసంవుతం;
భోజనమ్హి చ మత్తఞ్ఞుం, సద్ధం ఆరద్ధవీరియం;
తం వే నప్పసహతి మారో, వాతో సేలంవ పబ్బత"న్తి.

తత్థ యా అసుభాయ ఉపపరిక్ఖా, అయం కామేసు ఆదీనవదస్సనేన పరిచ్చాగో. ఇన్ద్రియేసు సుసంవుతో తస్సేవ అలోభస్స పారిపూరియం మమ ఆయతననోచితం అనుపాదాయ. భోజనమ్హి చ మత్తఞ్ఞున్తి రసతణ్హాపహానం. ఇతి అయం అలోభో అసుభానుపస్సితాయ వత్థుతో ధారయతి, సో అలోభో హేతు. ఇన్ద్రియేసు గుత్తద్వారతాయ గోచరతో ధారయతి, భోజనేమత్తఞ్ఞుతాయ పరతో ధారయతి, అయం నిస్సన్దో. తం వే నప్పసహతి మారో, వాతో సేలం వ పబ్బతన్తి, ఇదం ఫలం. ఇతి యోయేవ ధమ్మో ఆదిమ్హి నిక్ఖిత్తో, సోయేవ మజ్ఝే చేవ అవసానే చ.

నాహం, భిక్ఖవే, అఞ్ఞం ఏకధమ్మమ్పి సమనుపస్సామి అసముప్పన్నస్స కామచ్ఛన్దస్స అనుప్పాదాయ ఉప్పన్నస్స వా పహానాయ, యథయిదం [యదిదం (పీ. క.) పస్స అం. ని. ౧.౧౭] అసుభనిమిత్తం. తత్థ అసుభనిమిత్తం మనసికరోన్తస్స అనుప్పన్నో చేవ కామచ్ఛన్దో న ఉప్పజ్జతి, ఉప్పన్నో చ కామచ్ఛన్దో పహీయతి. ఇదం అలోభస్స వత్థు. యం పున అనుప్పన్నో కామరాగో పరియాదియతి రూపరాగం అరూపరాగం, ఇతి ఫలం. ఇతి అయమ్పి చ ధమ్మో నిద్దిట్ఠో హేతుతో చ నిస్సన్దతో చ ఫలతో చ. ఇదం అలోభాధిట్ఠానం.

తత్థ కతమం అదోసాధిట్ఠానం?

ఏకమ్పి చే పాణమదుట్ఠచిత్తో, మేత్తాయతి కుసలో [కుసలీ (క.) పస్స ఇతివు. ౨౭] తేన హోతి;

సబ్బే చ పాణే మనసానుకమ్పం [అనుకమ్పమానో (పీ.)], పహూతమరియో పకరోతి పుఞ్ఞం.

ఏకమ్పి చే పాణమదుట్ఠచిత్తో మేత్తాయతీతి అయం అదోసో. నిగ్ఘాతేన అస్సాదో, కుసలో తేన హోతీతి తేన కుసలేన ధమ్మేన సంయుత్తో ధమ్మపఞ్ఞత్తిం గచ్ఛతి. కుసలోతి యథా పఞ్ఞాయ పఞ్ఞో పణ్డిచ్చేన పణ్డితో. పహూతమరియో పకరోతి పుఞ్ఞన్తి తస్సాయేవ విపాకో అయం లోకియస్స, న హి లోకుత్తరస్స. తత్థ యా మేత్తాయనా, అయం హేతు. యం కుసలో భవతి అయం నిస్సన్దో. యావ అబ్యాపజ్జో భూమియం బహుపుఞ్ఞం పసవతి, ఇదం ఫలం. ఇతి అదోసో నిద్దిట్ఠో హేతుతో చ నిస్సన్దతో చ ఫలతో చ.

ఏకాదసానిసంసా మేత్తాయ చేతోవిముత్తియా. తత్థ యా మేత్తాచేతోవిముత్తి, అయం అరియధమ్మేసు రాగవిరాగా చేతోవిముత్తి, లోకికాయ భూమికా హేతు, యం సుఖం ఆయతిం మనాపో హోతి మనుస్సానం, ఇమే ఏకాదస ధమ్మా నిస్సన్దో. యఞ్చ అకతావీ బ్రహ్మకాయే ఉపపజ్జతి. ఇదం ఫలం. ఇదం అదోసాధిట్ఠానం.

౩౯. తత్థ కతమం అమోహాధిట్ఠానం?

పఞ్ఞా హి సేట్ఠా లోకస్మిం, యాయం నిబ్బేధగామినీ [నిబ్బేధభాగినీ (పీ. క.) పస్స ఇతివు. ౪౧];

యాయ సమ్మా పజానాతి, జాతిమరణసఙ్ఖయం.

పఞ్ఞా హి సేట్ఠాతి వత్థుం. నిబ్బేధగామినీతి నిబ్బానగామినియం యథాభూతం పటివిజ్ఝతి. సమ్మా పజానాతి, జాతిమరణసఙ్ఖయన్తి అమోహో. పఞ్ఞాతి హేతు. యం పజానాతి అయం నిస్సన్దో. యో జాతిమరణసఙ్ఖయో, ఇదం ఫలం. ఇతి అమోహో నిద్దిట్ఠో హేతునా చ నిస్సన్దేన చ ఫలేన చ.

తీణిమాని, భిక్ఖవే [ఇతివు. ౬౨ తికనిపాతే], ఇన్ద్రియాని అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం అఞ్ఞిన్ద్రియం అఞ్ఞాతావిన్ద్రియం. తత్థ కతమం అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం? ఇధ, భిక్ఖవే, భిక్ఖు అనభిసమేతస్స దుక్ఖస్స అరియసచ్చస్స అభిసమయాయ ఛన్దం జనేతి వాయమతి, వీరియం ఆరభతి , చిత్తం పగ్గణ్హాతి పదహతి. ఏవం చతున్నం అరియసచ్చానం కాతబ్బం. తత్థ కతమం అఞ్ఞిన్ద్రియం? ఇధ , భిక్ఖవే, భిక్ఖు "ఇదం దుక్ఖం అరియసచ్చ"న్తి యథాభూతం పజానాతి, యో చ మగ్గో, ఇదం అఞ్ఞిన్ద్రియం. ఆసవక్ఖయా అనాసవో హోతి, ఇదం వుచ్చతి అఞ్ఞాతావిన్ద్రియం. తథాయం పఞ్ఞా, అయం హేతు. యం ఛన్దం జనేతి వాయమతి, యా పజానాతి, అయం నిస్సన్దో. యేన సబ్బసో ఆసవానం ఖయా హేతు, యం ఖయే ఞాణముప్పజ్జతి, అనుప్పాదే ఞాణఞ్చ, అయం నిస్సన్దో. యం అరహత్తం, ఇదం ఫలం. తత్థ ఖీణా మే జాతి, వుసితం బ్రహ్మచరియం, కతం కరణీయన్తి, ఇదం ఖయే ఞాణం. నాపరం ఇత్థత్తాయాతి పజానామీతి ఇదం అనుప్పాదే ఞాణం. ఇతి ఇమాని ఇన్ద్రియాని అమోహో నిద్దిట్ఠో హేతునా చ నిస్సన్దేన చ ఫలేన చ. ఇమాని అసాధారణాని నిద్దిట్ఠాని.

తత్థ కతమాని కుసలమూలాని సాధారణాని? కుసలఞ్చ వో, భిక్ఖవే, దేసేస్సామి కుసలమూలఞ్చేవ. తత్థ కతమం కుసలమూలం? అలోభో అదోసో అమోహో. తత్థ కతమం కుసలం? అట్ఠ సమ్మత్తాని సమ్మాదిట్ఠి యావ సమ్మాసమాధి. తత్థ

యాని కుసలమూలాని, అయం హేతు. యఞ్చ అలోభో తీణి కమ్మాని సముట్ఠాపేతి సఙ్కప్పం వాయామం సమాధిఞ్చ, అయం అలోభస్స నిస్సన్దో. తత్థ యో అదోసో, అయం హేతు. యం తయో ధమ్మే పట్ఠపేతి సమ్మావాచం సమ్మాకమ్మన్తం సమ్మాఆజీవఞ్చ, అయం నిస్సన్దో. తత్థ యో అమోహో హేతు, యం ద్వే ధమ్మే ఉపట్ఠపేతి అవిపరీతదస్సనమ్పి చ అనభిలాపనం, అయం నిస్సన్దో. ఇమస్స బ్రహ్మచరియస్స యం ఫలం, తా ద్వే విముత్తియో రాగవిరాగా చేతోవిముత్తి అవిజ్జావిరాగా చ పఞ్ఞావిముత్తి, ఇదం ఫలం. ఇతి ఇమాని తీణి కుసలమూలాని నిద్దిట్ఠాని హేతుతో చ నిస్సన్దతో చ ఫలతో చ. ఏవం సాధారణాని కుసలాని పటివిజ్ఝితబ్బాని.

యత్థ దువే యత్థ తీణి. అయఞ్చేత్థ గాథా.

“తులమతులఞ్చ సమ్భవం, భవసఙ్ఖారమవస్సజి ముని;
అజ్ఝత్తరతో సమాహితో, అభిన్ది కవచమివత్తసమ్భవ”న్తి.

తులమతులఞ్చ సమ్భవన్తి తులసఙ్ఖతం అతులసఙ్ఖతం. తత్థ యే సఙ్ఖతా తులం, తే ద్వే ధమ్మా అస్సాదో చ ఆదీనవో చ తులితా భవన్తి. ఏత్తకో కామేసు అస్సాదో. ఏత్తకో ఆదీనవో ఇమస్స, ఇదం నిస్సరణన్తి ఇతి నిబ్బానం పజానాతి. ద్వీహి కారణేహి అతులం న చ సక్కా తులయితుం. ఏత్తకం ఏతం నేతం పరమత్థీతి తేన అతులం. అథ పాపుణా రతనం కరిత్వా అచ్ఛరియభావేన అతులం. తత్థ కుసలస్స చ అభిసమ్భవా జాననా పస్సనా, అయం అమోహో. యం తత్థ ఞాతా ఓసిరణా భవసఙ్ఖారానం, అయం అలోభో. యం అజ్ఝత్తరతో సమాహితోతి విక్ఖేపపటిసంహరణా, అయం అదోసో. ఇతి ఇమాని తీణి కుసలమూలాని. తులమతులసమ్భవన్తి అయం అమోహో. యో భవసఙ్ఖారానం సమోసరణం లోభో సమ్మాసమాధీనం అస్సాదో, అయం హేతు. యం అజ్ఝత్తరతో అవిజ్జణ్డకోసం సమ్భేదో, అయం నిస్సన్దో. సా పవత్తి ఇమాని తీణి నిద్దిట్ఠాని కుసలమూలాని హేతుతో చ నిస్సన్దతో చ ఫలతో చ.

ఏత్తావతా ఏసా పవత్తి చ నివత్తి చ అకుసలమూలేహి పవత్తతి, కుసలమూలేహి నివత్తతీతి ఇమేహి చ తీహి సబ్బం అకుసలమూలం సమోసరణం గచ్ఛతి. సో ధమ్మే వా వచనతో నిద్దిట్ఠో తణ్హాతి వా కోధోతి వా అసమ్పజఞ్ఞన్తి వా అనుసయోతి వా మక్ఖోతి వా పళాసోతి వా అస్సతీతి వా ఇస్సాతి వా మచ్ఛరియన్తి వా అఞ్ఞాణన్తి వా, తేహి యే చ వత్థూహి నిద్దిసితబ్బం. యస్సిమాని ద్వే వచనాని ధమ్మపదాని నిద్దిట్ఠాని న సో అత్థి కిలేసో, యో ఇమేసు నవసు పదేసు సమోధానం సమోసరణం గచ్ఛతి. అయం కిలేసో, న చ లోభో, న చ దోసో, న చ మోహో.

యథా అకుసలమూలాని, ఏవం కుసలాని పటిక్ఖేపేన నిద్దిసితబ్బాని.

ఇదం అమోహాధిట్ఠానం.

౩౭. తత్థ కతమం కాయకమ్మాధిట్ఠానం?

కాయేన కుసలం కరే, అస్స కాయేన సంవుతో;
కాయదుచ్చరితం హిత్వా, కాయేన సుచరితం చరే.

తీణిమాని, భిక్ఖవే, సుచరితాని [ఇతివు॰ ౬౯ సుచరితసుత్తే]. పాణాతిపాతా వేరమణీ, అదిన్నాదానా వేరమణీ, కామేసుమిచ్ఛాచారా వేరమణీ, ఇదం కాయకమ్మాధిట్ఠానం.

తత్థ కతమం వాచాకమ్మాధిట్ఠానం?

సుభాసితం [సు॰ ని॰ ౪౫౨ సుత్తనిపాతే] ఉత్తమమాహు సన్తో, ధమ్మం భణే నాధమ్మం తం దుతియం;
పియం భణే నాప్పియం తం తతియం, సచ్చం భణే నాలికం తం చతుత్థం.
చత్తారిమాని చ వచీసుచరితాని ఇదం వాచాకమ్మాధిట్ఠానం.

తత్థ కతమం మనోకమ్మాధిట్ఠానం?

మనేన కుసలం కమ్మం, మనసా సంవుతో భవే;
మనోదుచ్చరితం హిత్వా, మనసా సుచరితం చరే.

తీణిమాని మనోసుచరితాని, అనభిజ్ఝా, అబ్యాపాదో, సమ్మాదిట్ఠి, ఇదం మనోకమ్మాధిట్ఠానం. ఇమాని అసాధారణాని సుత్తాని.

తత్థ కతమాని సాధారణాని సుత్తాని?

వాచానురక్ఖీ మనసా సుసంవుతో, కాయేన చ నాకుసలం కయిరా [అకుసలం న కయిరా (పీ॰ క॰) పస్స ధ॰ ప॰ ౨౮౧];
ఏతే తయో కమ్మపథే విసోధయే, ఆరాధయే మగ్గమిసిప్పవేదితం.

తిస్సో ఇమా, భిక్ఖవే, పారిసుద్ధియో – కాయకమ్మపారిసుద్ధి, వాచాకమ్మపారిసుద్ధి, మనోకమ్మపారిసుద్ధి.

తత్థ కతమా కాయకమ్మపారిసుద్ధి? పాణాతిపాతా వేరమణీ, అదిన్నాదానా వేరమణీ, కామేసుమిచ్ఛాచారా వేరమణీ. తత్థ కతమా వచీకమ్మపారిసుద్ధి? ముసావాదా వేరమణీ…పే॰… సమ్ఫప్పలాపా వేరమణీ. తత్థ కతమా మనోకమ్మపారిసుద్ధి? అనభిజ్ఝా అబ్యాపాదో సమ్మాదిట్ఠి. ఇదం సాధారణసుత్తం.

ఇతి సాధారణాని చ సుత్తాని అసాధారణాని చ సుత్తాని పటివిజ్ఝితబ్బాని. పటివిజ్ఝిత్వా వాచాయ కాయేన చ సుత్తస్స అత్థో నిద్దిసితబ్బో.

౩౮. తత్థ కతమం సద్ధిన్ద్రియాధిట్ఠానం?

యస్స సద్ధా [సం॰ ని॰ ౧.౨౬౦; థేరగా॰ ౫౦౭ అట్ఠకనిపాతే చ పస్సితబ్బం] తథాగతే, అచలా సుప్పతిట్ఠితా;
సీలఞ్చ యస్స కల్యాణం, అరియకన్తం పసంసితం.

సఙ్ఘే పసాదో యస్సత్థి, ఉజుభూతఞ్చ దస్సనం;

అదలిద్దోతి తం ఆహు, అమోఘం తస్స జీవితం.

సద్ధా వే నన్దికా ఆరాధికో, నో తస్స సద్ధోతి;
సబ్బం సియాతి భగవన్తం, తథారూపో ధమ్మసమ్పసాదో.

ఇదం సద్ధిన్ద్రియాధిట్ఠానం.

తత్థ కతమం వీరియాధిట్ఠానం?

ఆరమ్భథ [ఆరభథ (పీ.) పస్స సం. ని. ౧.౧౮౫] నిక్కమథ, యుఞ్జథ బుద్ధసాసనే;
ధునాథ మచ్చునో సేనం, నళాగారంవ కుఞ్జరో.

చత్తారోమే, భిక్ఖవే, సమ్మప్పధానా, ఇదం వీరియాధిట్ఠానం.

తత్థ కతమం సతిన్ద్రియాధిట్ఠానం?

సతీమతో సదా భద్దం, భద్దమత్థు సతీమతో;
సతీమతో సదా [సువే (సం. ని. ౧.౨౩౮)] సేయ్యో, సతీమా సుఖమేధతి.

చత్తారో సతిపట్ఠానా విత్థారేన కాతబ్బా, ఇదం సతిన్ద్రియాధిట్ఠానం.

తత్థ కతమం సమాధిన్ద్రియాధిట్ఠానం?

ఆకఙ్ఖతో తే నరదమ్మసారథి, దేవా మనుస్సా మనసా విచిన్తితం;
సబ్బేన జఞ్ఞా కసిణాపి పాణినో, సన్తం సమాధిం అరణం నిసేవతో.

తయోమే , భిక్ఖవే, సమాధీ – సవితక్కో సవిచారో, అవితక్కో విచారమత్తో, అవితక్కో అవిచారో. ఇదం సమాధిన్ద్రియాధిట్ఠానం.

తత్థ కతమం పఞ్ఞిన్ద్రియాధిట్ఠానం?

పఞ్ఞా హి సేట్ఠా లోకస్మిన్తి విత్థారేన.

తిస్సో ఇమా, భిక్ఖవే, పఞ్ఞా – సుతమయీ, చిన్తామయీ, భావనామయీ, ఇదం పఞ్ఞిన్ద్రియాధిట్ఠానం సుత్తం, ఇమాని ఇన్ద్రియాధిట్ఠానాని అసాధారణాని సుత్తాని.

౩౯. తత్థ కతమాని సాధారణాని ఇన్ద్రియాధిట్ఠానాని సుత్తాని?

అవీతరాగో [అ. ని. ౬.౫౪] కామేసు, యస్స పఞ్చిన్ద్రియా ముదూ;

సద్ధా సతి చ వీరియం, సమథో చ విపస్సనా;
తాదిసం భిక్ఖుమాసజ్జ, పుబ్బేవ ఉపహఞ్ఞతి.

పఞ్చిమాని ఇన్ద్రియాని. సద్ధిన్ద్రియాదిఇన్ద్రియం దట్ఠబ్బం. తీసు అవేచ్చప్పసాదే విత్థారేన సుత్తం కాతబ్బం. ఇమాని సాధారణాని ఇన్ద్రియాధిట్ఠానాని సుత్తాని. యం యస్స సమ్బన్ధం కుసలస్స వా అకుసలస్స వా తేన తేన అధిట్ఠానేన తం సుత్తం నిద్దిసితబ్బం, నత్థఞ్ఞో ధమ్మో నిద్దిసితబ్బో. తత్థ సాధారణం కుసలం నాపి కుసలం అకుసలం యథా సాధారణాని చ కుసలమూలాని సాధారణాని చ అకుసలమూలాని ఉప్పన్నం కామవితక్కం పజహతి…పే.… చత్తారో సమ్మప్పధానా కుసలం అకుసలఞ్చ.

తత్థిమా ఉద్దానగాథా

వితక్కో హి మమత్థికో [పమత్థికో (పీ.)], దదం పియో నరో ఇతి;
యో పాణమతిపాతేతి, తీణి తస్స బాలలక్ఖణం.

సతఞ్చేవ సహస్సానం, యే చ సమణబ్రాహ్మణా;
ఛన్దా దోసా భయా మోహా, చతూహి అగతీహి చ.

అసుభానుపస్సిం విహరన్తం, నిమిత్తేసు అసుభా చ;
ఏకమ్హి చే పియం పాణం, మిత్తా సచే సుభాసితా.

పఞ్ఞా హి సేట్ఠా లోకస్మిం, అనుఞ్ఞా తీణి ఇన్ద్రియాని;
కుసలాకుసలమూలాని చ, తులమతులఞ్చ సమ్భవం.

కాయేన కుసలం కరే, తీణి సుచరితాని చ;
సుభాసితం ఉత్తమమాహు, సన్తో వచీసుచరితాని చ.

కాయేన చ కుసలం కయిరా, మనోదుచ్చరితాని చ;
కాయానురక్ఖీ చ సదా, తిస్సో చ పారిసుద్ధియో.

యస్స సద్ధా తథాగతే, సముప్పాదే చ దేసితో;
ఆరమ్భథ నిక్కమథ, యా చ సమ్మప్పధానతా.

సతీమతో సదా భద్దం, సతిపట్ఠానభావనా;
ఆకఙ్ఖతో చ అనఞ్ఞాణం, యే చ తీణి సమాధయో.

పఞ్ఞా హి సేట్ఠా లోకస్మిం, తిస్సో పఞ్ఞా పకాసితా;
అవీతరాగో కామేసు, తథేవ పఞ్చిన్ద్రియా.

ఇతి థేరస్స మహాకచ్చాయనస్స

జమ్బువనవాసినో పేటకోపదేసే

తతియభూమి సుత్తాధిట్ఠానం నామ.

४. సుత్తవిచయచతుత్థభూమి

४०. తత్థ కతమో సుత్తవిచయో?

తత్థ కుసలేహి ధమ్మేహి అకుసలేహి ధమ్మేహి పుబ్బాపరసో సాధుకం ఉపపరిక్ఖియతి. కింను ఖో ఇదం సుత్తం ఆరబ్భి...పే.... తేహి సుత్తేహి సహ అధిసన్నట్ఠేహి యుజ్జతి ఉదాహు న యుజ్జతీతి?

యథా భగవా కిలేసే ఆదిమ్హి తత్థ దేసేతి. కిం దేసితం? తేసం కిలేసానం పహానం ఉదాహు నో దేసితన్తి ఉపపరిక్ఖితబ్బం. యది న దేసితం భగవతి తేసం కిలేసానం పహానం కుసలా ధమ్మా పరియేసితబ్బా యత్థ తే అకుసలా పహానం గచ్ఛన్తి. సచే సమన్నేహమానో న లభతి. తత్థ అకుసలా ధమ్మా అపకడ్ఢితబ్బా వీమంసితబ్బా, సంకిలేసభాగియసుత్తం, యది కిలేసా అపకడ్ఢియన్తా. యే వా న దేన్తి తత్థ ఉపపరిక్ఖితబ్బా అరియమగ్గధమ్మా తాసు భూమీసు కిలేసా పహానం గచ్ఛన్తి, ఉదాహు న గచ్ఛన్తీతి. యత్తకా పన కిలేసా దేసితా. న తత్తకా అరియధమ్మా దేసితా. యత్థ కిలేసా పహానం గచ్ఛన్తి, తత్థ యే కిలేసా అరియధమ్మానం పటిపక్ఖేన న యుజ్జన్తి, తే అపకడ్ఢితబ్బా, సచే అపకడ్ఢియన్తా యోజనం దేతి. తత్థ ఏవం వీమంసితబ్బం. ద్వే తీణి వా తదుత్తరి వా కిలేసా ఏకేన అరియమగ్గేన పహానం గచ్ఛన్తీతి. సచే ఏవం వీమంసియన్తా యోజనం దేతి, తత్థ ఉపపరిక్ఖితబ్బం. పరమ్పరాయ వా పిటకసమ్పదానేన వా సుత్తస్స అత్థో చ నత్థో చ. యం వా న సక్కా సుత్తం నిద్దిసితుం నేవ సుత్తం విచికిచ్ఛితబ్బం. ఏవం యథా ఆదిమ్హి కుసలా ధమ్మా హోన్తి. యే కిలేసా తే పహీనేయ్యాతి. తే ఉపపరిక్ఖితబ్బా. పురో వా కుసలో పటిపక్ఖేన వా పురో దేసనా, అనూనా అనధికా ఉగ్గహేతబ్బా. యథా పఠమో ఉత్తిలో యేసమిదాని కిలేసానం యే అరియధమ్మా దేసితా ఇమే కిలేసా ఇమేహి అరియధమ్మేహి పహీయన్తి, ఉదాహు నప్పహీయన్తీతి విచినితబ్బా. యది ఉపపరిక్ఖియమానా యుజ్జన్తి, గహేతబ్బా. అథ న యుజ్జన్తి, యే కిలేసా అపటిపక్ఖా హోన్తి, తే కిలేసా అపరిపక్ఖితబ్బా. యే చ అరియధమ్మా పటిపక్ఖా హోన్తి, తే అరియధమ్మా అపకడ్ఢితబ్బా . న హి అరియధమ్మా అనాగామికిలేసప్పహానం గచ్ఛన్తి, నాపి అరియధమ్మా సబ్బకిలేసానం పహానాయ సంవత్తన్తి. యథా కుసలా మేత్తా అకుసలో రాగో న తు కుసలా మేత్తాతి కారేత్వా అకుసలస్స రాగస్స పహానాయ సమ్భవతి బ్యాపాదో మేత్తాయ పహానం గచ్ఛతి. తస్మా ఉభో కిలేసా ఉపపరిక్ఖితబ్బా. యో యో చ ధమ్మో ఉపదిసియతి కుసలో వా అకుసలో వా సో అపకడ్ఢితబ్బో. సచే తే యుజ్జన్తి అపకడ్ఢియమానో నత్థి ఉపపరిక్ఖితబ్బం. ద్వే వా కిలేసా ఏకేన అరియధమ్మేన పహీనేయ్యాతి ద్వీహి వా అరియధమ్మేహి ఏకో వా కిలేసో పహీయతీతి.

అథ వా ఏవమ్పి ఉపపరిక్ఖియమానం యుజ్జతి, తత్థ వీమంసితబ్బం వా యథా యుజ్జతి తత్థ వీమంసితబ్బం వా, యథా నను సక్కా సుత్తం నిద్దిసితుం, న హి సుత్తే విచికిచ్ఛితబ్బం. కిలేసో మం అరియధమ్మేసు దేసితేసు ఉభయతో ఉపపరిక్ఖితబ్బం. కిర యే వా ఇమే కిలేసా దేసితా యే చ అరియధమ్మా దేసితా గాథాయ వా బ్యాకరణేన వా, కిం ను ఖో ఇమే కిలేసా ఇమేహి అరియధమ్మేహి పహీయన్తి, ఉదాహు నప్పహీయన్తి? ఇమే వా అరియధమ్మా ఇమేసం కిలేసానం పహానాయ సంవత్తన్తీతి. కిఞ్చాపి కుసలేహి ధమ్మేహి అకుసలా ధమ్మా పహానం గచ్ఛన్తి. న తు సబ్బేహి అరియధమ్మేహి సబ్బాకుసలా పహానం గచ్ఛన్తి. యథా మేత్తా కుసలో అకుసలో చ రాగో న తు కుసలా మేత్తా అకుసలో రాగోతి కారేత్వా మేత్తాయ రాగో పహానం, బ్యాపాదో మేత్తాయ పహానం గచ్ఛన్తి. ఏవం కిలేసోతి కారేత్వా సుత్తేన పహానం గచ్ఛతి. న సుత్తో

ధమ్మోతి కారేత్వా సబ్బం కిలేసస్స పహానాయ సంవత్తతి. యం తు సుత్తస్స అరియధమ్మో సంకిలేసపటిపక్ఖో, నో తేన పహానం గచ్ఛతీతి.

౪౧. తత్థ కుసలే దేసితే సుత్తే బ్యాకరణే వా సంకిలేసా న యుజ్జన్తి అరియధమ్మా వా, తే మహాపదేసే నిద్దిసితబ్బావయవేన అపకడ్ఢితబ్బా . తత్థ కిలేసేహి చ దేసితేహి అరియధమ్మేసు చ యదిపి తేన అరియధమ్మేన తే కిలేసా పహానం గచ్ఛన్తి. తత్థపి ఉత్తరి ఉపపరిక్ఖితబ్బం. కేన కారణేన ఏతే కిలేసా పజహితబ్బా, కేన కారణేన అరియధమ్మా దేసితాతి? యేన యేన వా ఆకారేన అరియధమ్మా దేసితా, తేన తేన పకారేన అయం కిలేసో రితో. అత్థి హి ఏకో కిలేసో, తేన వా అరియధమ్మా న అఞ్ఞథా అఞ్ఞథా పహాతబ్బో, యథా దిట్ఠి రాగో అవిజ్జా చ దస్సనేన పహాతబ్బా. సా చే ఏవఞ్చ అవిజ్జా భావనాయ భూమి వా ధమ్మా భావనాయ పహాతబ్బా. సాయేవ ఉద్ధంభాగియం అసజ్ఝతదస్సనాయ విముత్తియా అనిమిత్తేన చేతోసమాధినా అమనసికారేన పహీయతి. ఏవం సాత్థం సబ్యఞ్జనం ఉపపరిక్ఖితబ్బం. యే దస్సనేన పహాతబ్బా కిలేసా దస్సనాకారేన అరియధమ్మో దేసితో, భావనాయ పహాతబ్బా భావనాకారేన అరియధమ్మో దేసితో, పతిసేవనా పహాతబ్బా పతిసేవనాకారేన అరియధమ్మో దేసితో, ఏవం వినోదనపహాతబ్బా యావ సత్త ఆసవా కాతబ్బా, యావఞ్ఞథా. అఞ్ఞథా హేస ధమ్మో పహాతబ్బో అఞ్ఞేనాకారేన అరియధమ్మో దేసితో, నో అరియధమ్మో అఞ్ఞథా పరియేసితబ్బో. యది అయం ధమ్మో పరియేసతో యో చ దేసేతి యేన యేనాకారేన, నో అరియధమ్మో పరియేసితబ్బో, తేనాకారేన కిలేసో పహీయతి. నో తత్థ ఉపపరిక్ఖితబ్బో. అథ న యుజ్జతి యది హి తేన సుత్తేన విహితం సుత్తం వీమంసితబ్బం. యథా యుజ్జతి, తథా గహేతబ్బం. యథా న యుజ్జతి, తథా న గహేతబ్బం, అద్ధా ఏతం భగవతా న భాసితం, ఆయస్మతా వా దుగ్గహితం, యథా మహాపదేసే నిద్దిసితబ్బం, భగవతా యథాభూతం దేసితం, యో చ ధమ్మో దేసితో కుసలో చ అకుసలో చ తస్స ధమ్మస్స పచ్చయో పరియేసితబ్బో. న హి పచ్చయా వినా ధమ్మో అప్పచ్చయో ఉప్పజ్జతి. తత్థ కో ఆకారో పరియేసనాయ?

తత్థ తథారూపం సహేతు సప్పచ్చయం సోయం ధమ్మో వుత్తోతి ఇదం వీమంసితబ్బం. సో చ పచ్చయో తివిధో – ముదు మజ్ఝో అధిమత్తో. తత్థ ముదుమ్హి పచ్చయే ముదుధమ్మో గహేతబ్బో, ఏవం సత్యేస పచ్చయో దువిధో పరంపరాపచ్చయో చ సమనన్తరపచ్చయో చ. సో పచ్చయో ముదుతేన బ్యాధిమత్తం పరియేసితబ్బం. కిం కారణం? అఞ్ఞతరోపి పచ్చయో అఞ్ఞేహి పచ్చయేహి పరియత్తిం వా పారిపూరిం వా గచ్ఛతి . తత్థ యో ధమ్మో దేసితో, తస్స ధమ్మస్స ఏతేన వా కారణేన వా హేతు పరియేసితబ్బో. యథా పచ్చయో హేతునా పచ్చయేన చ, సో తస్స ధమ్మస్స నిస్సన్దో పరియేసితబ్బో. యథా నిద్దిట్ఠో అధిట్ఠానే పధానం పరియేసతి, సో పచ్చయో పరియేసితబ్బో. న హి ముదుస్స ధమ్మస్స అధిమత్తో నిస్సన్దో అధిమత్తస్స వా నిస్సన్దస్స ముదుధమ్మో, అథ ముదుస్స ముదు మజ్ఝాయ మజ్ఝో అధిమత్తస్స అధిమత్తో యుజ్జతి, తం గహేతబ్బం, అథ న యుజ్జతి న గహేతబ్బం. యఞ్చ భగవా ఆరభతి ధమ్మం దేసేతుం, తంయేవ ధమ్మం మజ్ఝన్తపరియోసానం దేసేతి, యథా సుత్తాధిట్ఠానే ధమ్మా ఆదిమ్హి నిద్దిసతి, తంయేవ బహు తస్స సుత్తస్స పరియోసానం. తస్స హి ధమ్మస్స వసేన తం సుత్తం హోతి గాథా వా బ్యాకరణం ఖుద్దకం మహన్తం వా, యథా పన దువిధా అనురూపన్తి వా ఠపనా చ దేసనాఠపనా. రూపన్తిపి ధమ్మస్స పరియేసితబ్బా. యథా చ భగవతా పఞ్చన్నం ఇన్ద్రియానం సంవరణం దేసితం తణ్హాయ నిగ్గహణత్థం ఇచ్చావ హోతి. దేసేతి యథా గోపాలకోపమే సుత్తే అఞ్ఞేహిపి సుత్తేహి భగవా భాసతి ఇచ్చావ హోతి మజ్ఝిమనికాయే వితక్కో అయం భగవతో దేసనానురూపన్తి ఇతి నో ధమ్మో అఞ్ఞేసుపి వేయ్యాకరణేసు పరియేసితబ్బో. న హి ఏకం హి సుత్తే దట్ఠబ్బో. యుజ్జనం తం గహేతబ్బం.

౪౨. తత్థ కతమం అనుఞ్ఞాతం? యం కిఞ్చి సుత్తం భగవతా న భాసితం తఞ్చ సుత్తేసుయేవ న్దిస్సతి, ఏవమేతం ధారేతబ్బం. యథా అసుకేన భాసితన్తి, తం సుత్తం వీమంసితబ్బం. కిం ను ఖో ఇమం సుత్తం అనుఞ్ఞాతం ఖమం భగవతో ఉదాహు నానుఞ్ఞాతం ఖమం, కిఞ్చి రూపఞ్చ సుత్తం భగవతో అనుఞ్ఞాతం ఖమం కిఞ్చి రూపఞ్చ నానుఞ్ఞాతం ఖమం? యం సబ్బసో అనోతారేత్వా దసబలో గోచరం దేసేతి, తం సబ్బం సుత్తం భగవతో నానుఞ్ఞాతం ఖమం. అత్థిపి సో సావకో దసబలానం గోచరం జానాతి ఓధిసో అనోధిసో, తం పన బలం సబ్బసో న జానాతి అఞ్ఞథా నామ సవనేన, యథా ఆయస్మతా సారిపుత్తేన యేన బ్రాహ్మణో ఓవదితో, తస్స ఆయస్మతో నత్థి ఇన్ద్రియబలవేమత్తఞాణం, తేన పుగ్గలపరో [పుగ్గలో పరోపరఞ్చ (పీ.)] పరఞ్చ తం అజానన్తో సతి ఉత్తరికరణీయే ఉప్పాదితో, సో భగవతా అపసాదితో. యథావ ఆయస్మా మహాకస్సపో భాగినేయ్యం ఓవదతి అనన్తరియసమన్నాగతో ఇద్ధిపాటిహీరేన అఙ్గులియో అదీపేత్వా యం సబ్బేసం ధమ్మానం కమ్మసమాదానానం హేతుసో ఠానసో యథాభూతం ఞాణం, తస్స ఆయస్మతో సంవిజ్జతే, తేన నం ఓవదతి, తం భగవా కరోతి.

“సచేపి దస పజ్జోతే, ధారయిస్ససి కస్సప;
నేవ దక్ఖతి రూపాని, చక్ఖు తస్స న విజ్జతీ”తి.

అపి చ ఖో యథా దూతో రాజవచనేన సత్తమనుసాసతి, ఏవం సేసానుగో అఞ్ఞాతకం ఘోసం పరేసం దేసేతి. అనుఞ్ఞాతఖమసుత్తం గహేతబ్బం. అననుఞ్ఞాతఖమం న గహేతబ్బం.

తత్థ కతమో సుత్తసఙ్కరో? పఞ్చవిధం సుత్తం, సంకిలేసభాగియం వాసనాభాగియం దస్సనభాగియం భావనాభాగియం అసేక్ఖభాగియం. అఞ్ఞం ఆరాధేయ్య అఞ్ఞం దేసేతి అఞ్ఞస్స చ సుత్తస్స అత్థం అఞ్ఞమ్హి సుత్తే నిద్దిసతి. సుత్తస్స వా హి అనేకాకారం అత్థం నిద్దిసతి. అరియధమ్మసాధనే అత్థం వివరతి. వాసనాభాగియస్స అత్థం దస్సనభాగియేసు నిద్దిసతి. ఓరమ్భాగియానం సంయోజనానం అత్థం ఉద్ధంభాగియేసు నిద్దిసతి. ముదుమజ్ఝానం ఇన్ద్రియానం అధిమత్తేసు సుత్తేసు నిద్దిసతి. ఇతి అయం సుత్తం సమ్భేదం హేతునా చ నిస్సన్దేన చ ఫలేన చ నిద్దేసేన చ ముదుమజ్ఝాధిమత్తతాయపి చ అత్థేన చ బ్యఞ్జనేన చ యో సమ్భేదో, అయం వుచ్చతి సుత్తసఙ్కరో. యో అసమ్భేదో, అయం వుచ్చతి సుత్తవిచయో.

తత్థాయం ఉద్దానగాథా

పురిమానం అక్ఖణ్డం, యథాభూతస్స పచ్చయో;
నిస్సన్దో వాసనాసద్ధి, అనుఞ్ఞా సుత్తసఙ్కరో.

థేరస్స మహాకచ్చాయనస్స

సుత్తవిచయో నామ చతుత్థభూమి.

౩. పఞ్చమభూమి

౪౩. తత్థ కతమో హారవిభఙ్గో? యత్థ సోళస హారా అక్ఖరసో భేదం గచ్ఛన్తి. తత్థ ఆదిమ్హి దేసనాహారో. తత్థ అయం గాథా కుసలా వా అకుసలా వా సచ్చాని వా సచ్చేకదేసో వా. కిం దేసితన్తి? సుత్తే వీమంసా దేసనాహారో. యథా అరియసచ్చాని నిక్ఖిపో చత్తారి సచ్చాని సాధారణాని అసాధారణాని చ. యాని చ అట్ఠారస పదాని దుక్ఖతో సత్త పదాని సఙ్ఖేపేన కాయికేన చేతసికేన దుక్ఖేన, అప్పియసమ్పయోగేన పియవిప్పయోగేన చ తీహి చ సఙ్ఖతాహి. తత్థ తీణి సఙ్ఖతలక్ఖణాని తిస్సో దుక్ఖతా ఉప్పాదో సఙ్ఖతలక్ఖణం, సఙ్ఖారదుక్ఖతాయ దుక్ఖతా చ సఙ్ఖతలక్ఖణం, విపరిణామదుక్ఖతాయ దుక్ఖతాతి అఞ్ఞథత్థం చ సఙ్ఖతలక్ఖణం, దుక్ఖదుక్ఖతాయ చ దుక్ఖతా, ఇమేసం తిణ్ణం సఙ్ఖతలక్ఖణానం తీసు వేదనాభూమీసు అదుక్ఖమసుఖా వేదనా ఉప్పాదో సఙ్ఖతలక్ఖణం, సఙ్ఖారదుక్ఖతాయ చ దుక్ఖతా తయో సఙ్ఖతలక్ఖణం, సుఖా వేదనాయ చ విపరిణామదుక్ఖతాయ చ దుక్ఖతాతి అఞ్ఞథత్తం సఙ్ఖతలక్ఖణం, దుక్ఖావేదనా దుక్ఖదుక్ఖతా చ దుక్ఖతా ఇమమ్హి ఇమేసు నవపదేసు పఠమకేసు సత్తసు పదేసు సోళససు పదేసు దుక్ఖా పరియేసితబ్బా, ఏకాదస దుక్ఖతాయ చ లక్ఖణం నిద్దేసే నిద్దిట్ఠం. పాతుభావలక్ఖణా జాతియా చ పాతుభావచుతిలక్ఖణో చుతోతి విత్థారేన పన్నరసపదాని కత్తబ్బాని, ఏవం సాధారణాని అసాధారణాని చ సత్తసు దససు పదేసు సఞ్ఞాస తివిధే చ సాసనప్పట్ఠానే అట్ఠారసవిధేసు చ సుత్తాధిట్ఠానేసు దసవిధేసు చ సుత్తవిధేయ్యేసు సోళసవిధేసు చ హారేసు ఏకవీసతివిధాయ చ పవిచయవీమంసాయాతి ఇదం దేసితం. యథాభూతఞ్చ దేసితన్తి, అయం వుచ్చతి దేసనాహారో.

౪౪. తత్థ కతమో విచయో హారో?

పదం పఞ్హా చ పుచ్ఛా చ, కిం పుబ్బం కిఞ్చ పచ్ఛిమం;
అనుగీతి సా చ విచయో, హారో విచయోతి నిద్దిట్ఠో.

పదన్తి పఠమం పదం. తస్స కో అత్థో? యం భగవా పుట్ఠో ఆయస్మతా అజితేన తం గహేతబ్బం, కతిపదాని పుట్ఠాని యథాకిం కేనస్సు నివుతో లోకోతి గాథా, ఇమాని కతిపదాని చత్తారి ఇతి విసజ్జనాయ పుచ్ఛా. యత్తకేహి పదేహి భగవతా విసజ్జితాని పదాని ఇతి పుచ్ఛాయ చ యా పదానం సఙ్ఖ్యాసనా, ఇదం వుచ్చతి పదన్తి.

పఞ్హాతి ఇమాని చత్తారి పదాని. కతి పఞ్హా? ఏకో వా ద్వే వా తదుత్తరి వా ఇమాని చత్తారి పదాని ఏకో పఞ్హో, అత్థానుపరివత్తి బ్యఞ్జనం హోతి, సమ్బహులానిపి పదాని ఏకమేవత్థం పుచ్ఛతి. ఇమాని చత్తారి పదాని అనుపరివత్తీని తం బ్యఞ్జనేన ఏకో పఞ్హోవ హోతి. కేనస్సు నివుతో లోకోతి లోకం సన్ధాయ పుచ్ఛతి, కేనస్సు నప్పకాసతి కిస్సాభిలేపనం బ్రూసీతి తంయేవ పుచ్ఛతి. కింసు తస్స మహబ్భయన్తి తంయేవ పుచ్ఛతి. ఏవం అత్థానుపరివత్తి బ్యఞ్జనం ఏకో పఞ్హో హోతి, సో పఞ్హో చతుబ్బిధో ఏకంసబ్యాకరణీయో విభజ్జబ్యాకరణీయో పటిపుచ్ఛాబ్యాకరణీయో ఠపనియోతి. తత్థ చక్ఖు అనిచ్చన్తి ఏకంసబ్యాకరణీయో, యం అనిచ్చం తం దుక్ఖన్తి విభజ్జబ్యాకరణీయో, సియా అనిచ్చం న చక్ఖు, యానిపి ఆయతనాని చ న చక్ఖు, తానిపి అనిచ్చన్తి న చక్ఖుయేవ, అయం విభజ్జబ్యాకరణీయో, యం చక్ఖు తం చక్ఖున్ద్రియం నేతి పటిపుచ్ఛాబ్యాకరణీయో, తం చక్ఖు తథాగతోతి ఠపనియో. అఞ్ఞత్ర చక్ఖునాతి ఠపనియో పఞ్హో. ఇదం పఞ్హం భగవా కిం పుచ్ఛితో, లోకస్స సంకిలేసో పుచ్ఛితో. కిం కారణం? తివిధో హి సంకిలేసో తణ్హాసంకిలేసో చ దిట్ఠిసంకిలేసో చ

దుచ్చరితసంకిలేసో చ. తత్థ అవిజ్జాయ నివుతోతి అవిజ్జం దస్సేతి, జప్పాతి తణ్హం దస్సేతి, మహబ్భయన్తి అకుసలస్స కమ్మస్స విపాకం దస్సేతి, సోతం నామ సుఖవేదనీయస్స కమ్మస్స దుక్ఖవేదనీయో విపాకో భవిస్సతీతి నేతం ఠానం విజ్జతీతి భగవా విసజ్జేతి, చతూహి యో పదేహి అవిజ్జాయ నివుతో లోకోతి...పే.... ఏవం వుచ్చతి.

౪౨. తదుత్తరి పటిపుచ్ఛతి, సవన్తి సబ్బధి సోతాతి గాథా, చత్తారి పదాని పుచ్ఛతి తం భగవా ద్వీహి పదేహి విసజ్జేతి.

యాని సోతాని లోకస్మిం, సతి తేసం నివారణం;
సోతానం సంవరం బ్రూమి, పఞ్ఞాయేతే పిధీయరే.

ఇమాని చత్తారి పదాని ద్వీహి పదేహి విసజ్జేతి. ఇదం పదన్తి పుచ్ఛితో, తస్స సంకిలిట్ఠస్స లోకస్స వోదానం పుచ్ఛితో, సోతాని ఛ తణ్హాకాయా బహులాధివచనేన నిద్దిట్ఠా భవన్తి సబ్బేహి ఆయతనేహి. తాని సోతాని కేన నివారియన్తీతి పరియుట్ఠానపహానం పుచ్ఛతి, కేన సోతా పిధీయరేతి అనుసయసముగ్ఘాతం పుచ్ఛతి. తత్థ భగవా ఛసు ద్వారేసు సతియా దేసేతి, యో హి సమ్పజానో విహరతి సతిదోవారికే చ తస్స ఇన్ద్రియాని గుత్తాని సమ్భవన్తి. తత్థ గుత్తేసు ఇన్ద్రియేసు యా యా విపస్సనా, సా సా తేసం తేసం సోతానం తస్సా చ అవిజ్జాయ యో లోకో నివుతో అచ్చన్తపహానాయ సంవత్తతి. ఏవం సోతాని పిహితానిపి భవన్తి తతో ఉత్తరి పుచ్ఛతి.

పఞ్ఞా చ సతి చ నామరూపస్స ఖో తస్స భగవన్తం పుట్ఠుమాగమ్మ కత్థేతం ఉపసమ్మతి ఇమాని చత్తారి పదాని భగవా ఏకేన పదేన విసజ్జేతి.

యమేతం పఞ్హం అపుచ్ఛి [పుచ్ఛసే పఞ్హం (పీ. క.) పస్స సు. ని. ౧౦౪౩], అజిత తం వదామి తే...పే....;
విఞ్ఞాణస్స నిరోధేన, ఏత్థేతం ఉపసమ్మతి.

ఇమినా పఞ్హేన కిం పుచ్ఛతి? అనుపాదిసేసనిబ్బానధాతుం పుచ్ఛతి, తం భగవా అనుపాదిసేసాయ నిబ్బానధాతుయా విసజ్జేతి. తత్థ పఠమేన పఞ్హేన సంకిలేసం పుచ్ఛతి. దుతియేన పఞ్హేన వోదానం పుచ్ఛతి. తతియేన పఞ్హేన సోపాదిసేసనిబ్బానధాతుం పుచ్ఛతి. చతుత్థేన పఞ్హేన అనుపాదిసేసనిబ్బానధాతుం పటిపుచ్ఛతి తతో ఉత్తరి పటిపుచ్ఛతి.

యే చ సఙ్ఖాతధమ్మాసే, యే చ సేఖా [సేక్ఖా (క.) పస్స సు. ని. ౧౦౪౪] పుథూ ఇధ;
తేసం మే నిపకో ఇరియం, పుట్ఠో పబ్రూహి మారిస.

ఇమాని చత్తారి పదాని పుచ్ఛతి. కతి చ పన తే పఞ్హే సఙ్ఖాతధమ్మా చ అరహన్తా సేక్ఖా చ? కిం పుబ్బం కిఞ్చ పచ్ఛిమన్తి అయమత్థో. తత్థ కతరం పఠమం పుచ్ఛతి, కతరం పచ్ఛా? అరహన్తం పఠమం పుచ్ఛతి. సేక్ఖధమ్మే తత్థ కేన పదేన సఙ్ఖాతధమ్మాతి అరహన్తో గహితా, పుథూతి సేక్ఖా గహితా. తేసం మే నిపకోతి సాధారణం పదం భగవన్తం పుచ్ఛతి. తస్స సాధారణాని చ అసాధారణాని చ పఞ్హేసు పుచ్ఛితబ్బాని. తం భగవా విసజ్జేతి. న తథా పుట్ఠం, పఠమం పుట్ఠం, తం పచ్ఛా విసజ్జేతి. యం పచ్ఛా పుచ్ఛితం పఠమం విసజ్జేతి. కిఞ్చ ఇదం పుచ్ఛితం విసుద్ధానం విసుజ్ఝన్తానఞ్చ కా ఇరియాతి

ఇదం పుచ్ఛి, తం కామేసు నాభిగిజ్ఝేయ్య. మనసానావిలో సియాతి పరియుట్ఠానాని వితక్కేన చ భగవా నివారేతి, ద్వే పన వితక్కఅనావిలతాయ పరియుట్ఠానం, యథా నీవరణేసు నిద్దిట్ఠం. కుసలా సబ్బధమ్మేసూతి అరహన్తం విసజ్జేతి.

కేనస్సు తరతి ఓఘన్తి గాథా, ఇమాని చత్తారి పదాని. చత్తారోయేవ పఞ్హా. కిం కారణం, న హి ఏత్థ అత్థానుపరివత్తి బ్యఞ్జనం [యథానుపరివత్తివజ్జం (పీ. క.)] యథా పఠమం అజితపఞ్హేసు, తస్స న ఏకంసేన బహూని విసజ్జనాని, బహుకా పఞ్హా, ఏకోవ న చాపి, సబ్బే పుచ్ఛతి, పుబ్బే విసజ్జితో, యథా చతుత్థో అజితోపఞ్హో, యం ఏత్థ యథాభూతం పరియేసనాపదబన్ధేన విసజ్జనాయో ఏవం యథాభూతం పరియేసతి. యో పున ఏత్థ యం ఏవం పుచ్ఛతి తత్థ అయమాకారో పుచ్ఛనాయం అన్తోజటా బహిజటాతి గాథా [సం॰ ని॰ ౧.౨౩] పుచ్ఛితవిసజ్జనాయ మగ్గితబ్బా. కథం విసజ్జితాతి భగవాతి విసజ్జేతి? సీలే పతిట్ఠాయ నరో సపఞ్ఞోతి గాథా. తత్థ చిత్తభావనాయ సమథా, పఞ్ఞాభావనాయ విపస్సనా. తత్థ ఏవం అనుమీయతి, యే ధమ్మా సమథేన చ విపస్సనాయ చ పహీయన్తి, తే ఇమే అన్తోజటా బహిజటా. తత్థ విసజ్జనం సమథేన రాగో పహీయతి, విపస్సనాయ అవిజ్జా. అజ్ఝత్తవత్థుకో రాగో అన్తోజటా, బాహిరవత్థుకో రాగో బహిజటా. అజ్ఝత్తవత్థుకా సక్కాయదిట్ఠి, అయం అన్తోజటా. ఏకసట్ఠి దిట్ఠిగతాని చ బాహిరవత్థుకాని బహిజటా, యా హి అజ్ఝత్తవత్థుకా యా దిట్ఠిభాగియేన భవిస్సతి, అయం జటా. తథా సంఖిత్తేన యా కాచి అజ్ఝత్తవత్థుకా తణ్హా చ దిట్ఠి చ, అయం అన్తోజటా. యా కాచి బాహిరవత్థుకా తణ్హా చ దిట్ఠి చ, అయం బహిజటా.

యథా దేవతా భగవన్తం పుచ్ఛతి "చతుచక్కం నవద్వార"న్తి గాథా [సంయుత్తనికాయే]. తత్థ భగవా విసజ్జేతి "ఛేత్వా నద్ధిం వరత్తం చా"తి గాథా, ఇదం భగవా దుక్ఖనిరోధగామినిం పటిపదం విసజ్జేతి. ఇమాయ విసజ్జనాయ భగవా అనుమీయతి కిలేసే ఏత్థ పురిమాయ గాథాయ నిద్దిసితబ్బేన. తం హి చతుచక్కన్తి చత్తారో వా హత్థపాదా. నవద్వారన్తి నవ వణముఖాని. యథా చతుచక్కన్తి చత్తారో ఉపాదానా, ఉపాదానప్పచ్చయా భవో, ఉపాదాననిరోధా భవనిరోధో. నవద్వారన్తి నవ మానవిధా, మానజాతికాయ హి దుక్ఖం సేయ్యేనమ్హి పరసో తీణి తికాని పుణ్ణం. తికేన సంయుత్తం హి పఞ్చకామగుణికో రాగో. తత్థ నద్ధీతి తణ్హా విసజ్జీయతి. వరత్తన్తి మానం విసజ్జేతి, ఇచ్ఛా లోభో చ పాపకోతి పఞ్చకామగుణికో రాగో. తత్థ విసమలోభో పాపకోతి నిద్దిసియతి సమూలతణ్హన్తి. అఞ్ఞాణమూలకా తణ్హాతి అఞ్ఞాణమూలకా తణ్హా, తణ్హాయ చ దిట్ఠియా చ పహానం. యే చ పున అఞ్ఞేపి కేచి చతుచక్కయోగేన తేనేవ కారణేన చ యుజ్జన్తి, సంసారగామినో ధమ్మా సబ్బే నిద్దిసితబ్బా. తత్థాయం గాథా విసజ్జనా పుచ్ఛాయ చ విసజ్జనాయ సమేతి [సమంతి (పీ.)]. యం యది సస్దేన అథ సహ బ్యాకరణేన అనుగీతియం చ నో విచయోతి భగవా యత్తకాని పదాని నిక్ఖిపతి, తత్తకేహి అనుగాయతి.

౪౬. అట్ఠహి , భిక్ఖవే, అఙ్గేహి సమన్నాగతో భిక్ఖు దూతేయ్యం గన్తుమరహతి [కాతుమరహతి (పీ. క.) పస్స అ॰ ని॰ ౮.౧౬]. ఇమాని అట్ఠ పదాని నిక్ఖిత్తాని. ఛహి పదేహి భగవా అనుగాయతి.

"యో వే న బ్యథతి [బ్యాథతి (క.)] పత్వా, పరిసం ఉగ్గవాదినిం;
న చ హాపేతి వచనం, న చ ఛాదేతి సాసనం.

"అసన్దిద్ధం చ భణతి, పుచ్ఛితో న చ కుప్పతి;
స వే తాదిసకో భిక్ఖు, దూతేయ్యం గన్తుమరహతీ"తి.

తత్థ పన భగవా యత్తకాని పదాని నిక్ఖిపతి, తత్తకేహి అనుగాయతి. సత్తహి, భిక్ఖవే, అఙ్గేహి సమన్నాగతో కల్యాణమిత్తో పియో గరుభావనీయోతి విత్థారేన, ఇదం భగవా సత్తహి పదేహి అనుగాయతి. ఇతి బహుస్సుతవా అనుగాయతి, అప్పతరకథం పదం వా నిక్ఖేపో, బహుస్సుతవా నవ పదాని నిక్ఖేపో, అప్పతరికా అనుగీతియా బహుతరికా అనుగాయతి. అయం వుచ్చతి తే అనుగీతి చ విచయో, అయం విచయో నామ హారో.

తత్థ కతమో యుత్తిహారో?

సబ్బేసం హారానం, యా భూమీ యో చ గోచరో తేసం;
యుత్తాయుత్తి పరిక్ఖా, హారో యుత్తీతి నిద్దిట్ఠో.

హారానం సోళసన్నం యథా దేసనా యథా విచయో యో చ నిద్దిసియతి, అయం నిద్దేసో. అయం పుచ్ఛా సుత్తేసు న యుజ్జతీతి యా తత్థ వీమంసా, అయం యుత్తి.

యథా హి సహేతూ సప్పచ్చయా సత్తా సంకిలిస్సన్తి, అత్థి హేతు అత్థి పచ్చయో సత్తానం సంకిలేసాయ, సహేతూ సప్పచ్చయా సత్తా విసుజ్ఝన్తి, అత్థి హేతు అత్థి పచ్చయో సత్తానం విసుద్ధియా. సీలవతా, ఆనన్ద, పుగ్గలేన న వేయ్యాకరణియా కిన్తి మే విప్పటిసారో ఉప్పాదేయ్య...పే.... అబ్యాకరణం కత్తబ్బం, అయం విసుద్ధియా మగ్గో. తస్స హేతు కో పచ్చయో, సీలక్ఖన్ధస్స చత్తారి చత్తారి హేతు చ పచ్చయో చ. సప్పురిససంసేవో యో చ పతిరూపదేసవాసో చ, అయం ఉపాదాపచ్చయతా సప్పచ్చయో. యం పోరాణకమ్మం అస్స విపాకో పచ్చయో, తాయ పచ్చయాయ అత్తసమ్మాపణిధి, అయం హేతు. ఇతి సీలక్ఖన్ధో సహేతు సప్పచ్చయోతి ఇదం లోకికం సీలం.

యం పన లోకుత్తరం సీలం, తస్స తీణి ఇన్ద్రియాని పచ్చయో – సద్ధిన్ద్రియం వీరియిన్ద్రియం సమాధిన్ద్రియం – అయం పచ్చయో. సతిన్ద్రియఞ్చ పఞ్ఞిన్ద్రియఞ్చ హేతు. పఞ్ఞాయ నిబ్బేధగామినియా, యం సీలం జాయతి. సోతాపన్నస్స చ సీలం తేనాయం హేతు అయం పచ్చయో. యం పున సమాధినో పస్సద్ధి చ పీతి చ పామోజ్జం పచ్చయో. యం సుఖం హేతు తేన సమాధిక్ఖన్ధో సహేతు సప్పచ్చయో. యం సమాహితో యథాభూతం పజానాతి, అయం పఞ్ఞా. తస్స పరతోఘోసో అజ్ఝత్తం చ యోనిసో మనసికారో హేతు చ పచ్చయో చ, ఇతి ఇమే తయో ఖన్ధా సహేతూ సప్పచ్చయా ఏవం సత్త పఞ్ఞా. సత్తబ్యాకరణీసు చ సుత్తేసు న యుజ్జతి. అయం యుత్తిహారో. సో చతూసు మహాపదేసేసు దట్ఠబ్బో.

౪౭. తత్థ కతమం పదట్ఠానం?

ధమ్మం దేసేతి జినో, తస్స చ ధమ్మస్స యం పదట్ఠానం;
ఇతి యావ సబ్బధమ్మా, ఏసో హారో పదట్ఠానో.

తత్థ పఞ్చకామగుణా కామరాగస్స పదట్ఠానం. యేసం కేసఞ్చి కామరాగో ఉప్పజ్జతి ఉప్పన్నో వా ఉప్పజ్జిస్సతి వా, ఏతేసు యేపి పఞ్చసు రూపేసు ఆయతనేసు నాఞ్ఞత్ర ఏతేహి కామరాగస్స పదట్ఠానన్తి. వుచ్చతే, తేన పఞ్చ కామగుణా కామరాగస్స పదట్ఠానం. పఞ్చిన్ద్రియాని రూపరాగస్స పదట్ఠానం. మనిన్ద్రియం భవరాగస్స పదట్ఠానం. పఞ్చక్ఖన్ధా సక్కాయదిట్ఠియా పదట్ఠానం. ఏకసట్ఠి దిట్ఠిగతాని దిట్ఠిరాగస్స పదట్ఠానం. కామధాతు కామరాగస్స పదట్ఠానం. అరూపధాతు

అరూపరాగస్స పదట్ఠానం. సుఖసఞ్ఞా కామరాగస్స పదట్ఠానం. బ్యాపాదసఞ్ఞా బ్యాపాదస్స పదట్ఠానం. అసమ్పజఞ్ఞతా సమ్మోహస్స పదట్ఠానం. నవ ఆఘాతవత్థూని బ్యాపాదస్స పదట్ఠానం. నవవిధం మానం [నవమానం విధమానస్స (పీ॰ క॰)] మానస్స పదట్ఠానం. సుఖా వేదనా రాగానుసయస్స పదట్ఠానం. దుక్ఖా వేదనా పటిఘానుసయస్స పదట్ఠానం. అదుక్ఖమసుఖా వేదనా అవిజ్జానుసయస్స పదట్ఠానం. అత్తవాదుపాదానఞ్చ ముసావాదో చ లోభస్స పదట్ఠానం. పాణాతిపాతో చ పిసుణవాచా చ ఫరుసవాచా చ బ్యాపాదస్స పదట్ఠానం. మిచ్ఛత్తఞ్చ సమ్ఫప్పలాపో చ మోహస్స పదట్ఠానం. భవం భోగఞ్చ వోకారో అహంకారస్స పదట్ఠానం. బాహిరానం పరిగ్గహో మమంకారస్స పదట్ఠానం. కాయస్స సఙ్గం [కాయవజ్జం (పీ॰)] దిట్ఠియా పదట్ఠానం. కాయికదోసో దోసస్స పదట్ఠానం. కాయికకాసావో లోభస్స పదట్ఠానం. యో యో వా పన ధమ్మో యేన యేన ఆరమ్మణేన ఉప్పజ్జతి సచ్ఛాధిట్ఠానేన వా ధమ్మాధిట్ఠానేన వా అనుసయనేన వా, సో ధమ్మో తస్స పదట్ఠానం. తేన సారమ్మణేన సో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి.

యథా మనుస్సో పురిమస్స పదస్స పదట్ఠానం అలభన్తో దుతియం పదం ఉద్ధరతి, సో పచ్ఛానుపదం సంహారతి. యది పన యో న దుతియపదస్స పదట్ఠానం లభతి, అపరం పదం ఉద్ధరతి. తస్స యో చేసో పచ్చయో భవతి. ఏవం ధమ్మో కుసలో వా అకుసలో వా అబ్యాకతో వా పదట్ఠానం అలభన్తో న పవత్తతి. యథా పయుత్తస్స ధమ్మస్స యోనిలాభో [యోనిసో లాభో (పీ॰)], అయం వుచ్చతి పదట్ఠానో హారో.

౪౮. తత్థ కతమో లక్ఖణో హారో?

వుత్తమ్హి ఏకధమ్మే, యే ధమ్మా ఏకలక్ఖణా తేన;
సబ్బే భవన్తి వుత్తా, సో హారో లక్ఖణో నామ.

యేసఞ్చ సుసమారద్ధా, నిచ్చం కాయగతాసతీతి గాథాయ వుత్తాయ కాయగతాసతియా వుత్తా వేదనాగతా చిత్తగతా ధమ్మగతా చ సతి చతున్నం సతిపట్ఠానానం ఏకేన సతిపట్ఠానేన. న హి చిత్తం ఏకస్మిం విఞ్ఞాణట్ఠితియా పవత్తతి, నానాసు గతీసు పవత్తతి, కాయగతాసతియా వుత్తాయ వుత్తా వేదనాగతా చిత్తధమ్మగతా చ. న హి కాయగతాసతియా భావితాయ సతిపట్ఠానా చత్తారో భావనాపారిపూరిం న గచ్ఛన్తి. ఏవం తస్సదిసేసు ధమ్మేసు వుత్తేసు సబ్బధమ్మా వుత్తా చ భవన్తి.

సచిత్తపరియోదాపనం, ఏతం బుద్ధాన సాసనన్తి గాథా చేతసికా ధమ్మా వుత్తా, చిత్తే రూపం వుత్తం. ఇదం నామరూపం దుక్ఖం అరియసచ్చం. తతో సచిత్తపరియోదాపనా యం యం ఓదపేతి, తం దుక్ఖం. యేన ఓదపేతి, సో మగ్గో. యతో ఓదపనా, సో నిరోధో. చక్ఖుం చ పటిచ్చ రూపే చ ఉప్పజ్జతి చక్ఖువిఞ్ఞాణం, తత్థ సహజాతా వేదనా సఞ్ఞా చేతనా ఫస్సో మనసికారో ఏతే తే ధమ్మా ఏకలక్ఖణా ఉప్పాదలక్ఖణేన. యో చ రూపే నిబ్బిన్దతి, వేదనాయ సో నిబ్బిన్దతి, సఞ్ఞాసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణేసుపి సో నిబ్బిన్దతి. ఇతి యే ఏకలక్ఖణా ధమ్మా, తేసం ఏకమ్హి ధమ్మే నిద్దిట్ఠే సబ్బే ధమ్మా నిద్దిట్ఠా హోన్తి, అయం వుచ్చతి లక్ఖణో హారో.

తత్థ కతమో చతుబ్యూహో హారో?

నిరుత్తి అధిప్పాయో చ, బ్యఞ్జనా దేసనాయ చ;

సుత్తత్థో పుబ్బాపరసన్ధి, ఏసో హారో చతుబ్యూహో.

తత్థ కతమా నిరుత్తి, సా కథం పరియేసితబ్బా [పస్సితబ్బా (పీ. క.)]? యథా వుత్తం భగవతా ఏకాదసహి అఙ్గేహి సమన్నాగతో భిక్ఖు ఖిప్పం ధమ్మేసు మహత్తం పాపుణాతి, అత్థకుసలో చ హోతి, ధమ్మకుసలో చ హోతి, నిరుత్తికుసలో చ హోతి, ఇత్థాధివచనకుసలో చ హోతి, పురిసాధివచనకుసలో చ, విపురిసాధివచనకుసలో చ, అతీతాధివచనకుసలో చ, అనాగతాధివచనకుసలో చ, పచ్చుప్పన్నాధివచనకుసలో చ. ఏకాధిప్పాయేన కుసలో నానాధిప్పాయేన కుసలో. కిఞ్చి దేసితం, అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నం. ఇత్థాధివచనేన పురిసాధివచనేన విపురిసాధివచనేన సబ్బం యథాసుత్తం నిద్దిట్ఠం. తం బ్యఞ్జనతో నిరుత్తికోసల్లతో యో యం సుత్తస్స సునిరుత్తిదున్నిరుత్తితం అవేక్ఖతి, ఇదం ఏవం నిరోపయితబ్బం. ఇదమ్పి న నిరోపయితబ్బం. ఇదం వుచ్చతే నిరుత్తికోసల్లం.

౪౯. తత్థ కతమం అధిప్పాయకోసల్లం? యథాదేసితస్స సుత్తస్స సబ్బస్స వారం గచ్ఛతి ఇమేన భగవతా దేసితబ్బన్తి. యథా కిం అప్పమాదో అమతం పదం, పమాదో మచ్చునో పదన్తి గాథా. ఏత్థ భగవతో కో అధిప్పాయో? యే అసీతిమేవ ఆకఙ్ఖన్తి తే అప్పమత్తా విహరిస్సన్తి, అయం అధిప్పాయో.

యోగస్స కాలం న నివత్తతి యా చ, నో న తత్థ పాపిన్తవే భవన్తి;

వేదనామగ్గఇసినా [వేదనామగ్గం ఇసినా (పీ.)] పవేదితం, ధుతరజాసవా దుక్ఖా పమోక్ఖాతా.

ఏత్థ భగవతో కో అధిప్పాయో? యే దుక్ఖే నాస్సాదకా [దుక్ఖేన సాధకా (పీ.)], తే వీరియమారభిస్సన్తి దుక్ఖక్ఖయాయాతి. అయం తత్థ భగవతో అధిప్పాయో. ఇతి గాథాయ వా బ్యాకరణేన వా దేసితే ఇమినా సుత్తేన సాధకా, యో ఏవం ధమ్మానుధమ్మం పటిపజ్జతీతి సో అధిప్పాయో, అయం వుచ్చతి దేసనాధిప్పాయో.

తత్థ కతమో పుబ్బాపరసన్ధి? యం గాథాయం వా సుత్తేసు వా పదాని అసీతి తాని భవన్తి ఏవం వా ఏవమేతి తస్సా గాథాయ సుత్తస్స వా యాని పురిమాని పదాని యాని చ పచ్ఛిమకాని , తాని సమోసారేతబ్బాని. ఏవం సో పుబ్బాపరేన సన్ధి ఞాయతి. యా ఏకా సమారద్ధా గాథా ద్వే తీణి వా తస్స మేకదేసే భాసితానం అభాసితాహి గాథాహి అనిద్దిట్ఠో అత్థో భవతి తదుపధారితబ్బం. యంవ సబ్బా [యం వత్తబ్బం (పీ.)] ఇతిస్స పరియేసమానస్స పరియేసనా కఙ్ఖా, తస్స వా పుగ్గలస్స పఞ్ఞత్తీనం అపరే పరియేసితబ్బం. ఇదం వుచ్చతే పుబ్బాపరేన సన్ధి. కోసల్లన్తి వత్థుతో నిదానకోసల్లం. బ్యఞ్జనతో నిరుత్తికోసల్లం. దేసనాధిప్పాయకోసల్లం. పుబ్బాపరేన సన్ధికోసల్లం. తత్థ తస్స గాథా పరియేసితా నిదానం వా. ఉపలబ్భితుం న అత్థో నిద్దిసితబ్బో వత్థుతో నిదానకోసల్లం అత్థకోసల్లం ఇమేహి చతూహి పదేహి అత్థో పరియేసియన్తో యథాభూతం పరియిట్ఠో హోతి. అథ చ సబ్బో వత్థుతో వా నిదానేన వా యో అధిప్పాయో బ్యఞ్జనో నిరుత్తి సన్ధి చ అనుత్తరో ఏసో పుబ్బాపరేన ఏవం సుత్తత్థేన దేసితబ్బం. అయం చతుబ్యూహో హారో.

౫౦. తత్థ కతమో ఆవట్టో హారో?

ఏకమ్హి పదట్ఠానే, పరియేసతి సేసకం పదట్ఠానం;

ఆవట్టతి పటిపక్ఖే, ఆవట్టో నామ సో హారో.

యథా కిం ఉన్నళానం పమత్తానన్తి గాథాయో. యం పమాదో, ఇదం కిస్స పదట్ఠానం? కుసలానం ధమ్మానం ఓసగ్గస్స. కుసలధమ్మోసగ్గో పన కిస్స పదట్ఠానం ? అకుసలధమ్మపటిసేవనాయ. కిస్స పదట్ఠానం, కుసలధమ్మపటిసేవనాయ? కిస్స పదట్ఠానం, కిలేసవత్థుపటిసేవనాయ? ఇతి పమాదేన మోహపక్ఖియా దిట్ఠి అవిజ్జా ఛన్దరాగపక్ఖియా. తత్థ తణ్హా చ దిట్ఠి చత్తారో ఆసవా తణ్హా కామాసవో చ భవాసవో చ దిట్ఠాసవో చ అవిజ్జాసవో చ. తత్థ చిత్తే అత్థీతి దిట్ఠి చేతసికేసు నిచ్చన్తి పఞ్చసు కామగుణేసు అజ్ఝావహనేన కామాసవో, ఉపపత్తీసు ఆసత్తి భవాసవో. తత్థ రూపకాయో కామాసవస్స భవాసవస్స చ పదట్ఠానం. నామకాయో దిట్ఠాసవస్స అవిజ్జాసవస్స చ పదట్ఠానం.

తత్థ అల్లియనాయ అజ్ఝత్తవాహనం కామాసవస్స లక్ఖణం. పత్థనగన్ధనఅభిసఙ్ఖారకాయసఙ్ఖారణం భవాసవస్స లక్ఖణం, అభినివేసో చ పరామాసో చ దిట్ఠాసవస్స లక్ఖణం. అప్పటివేధో ధమ్మేసు అసమ్పజఞ్ఞా చ అవిజ్జాసవస్స లక్ఖణం. ఇమే చత్తారో ఆసవా చత్తారి ఉపాదానాని. కామాసవో కాముపాదానం, భవాసవో భవుపాదానం, దిట్ఠాసవో దిట్ఠుపాదానం, అవిజ్జాసవో అత్తవాదుపాదానం, ఇమేహి చతూహి ఉపాదానేహి పఞ్చక్ఖన్ధా. తత్థ అవిజ్జాసవో చిత్తే పహాతబ్బో, సో చిత్తే చిత్తానుపస్సిస్స పహీయతి. దిట్ఠాసవో ధమ్మేసు పహాతబ్బో, సో ధమ్మేసు ధమ్మానుపస్సిస్స పహీయతి. భవాసవో ఆసత్తియా పహాతబ్బో, సో వేదనాసు వేదనానుపస్సిస్స పహీయతి. కామాసవో పఞ్చసు కామగుణేసు పహాతబ్బో, సో కాయే కాయానుపస్సిస్స పహీయతి. తత్థ కాయానుపస్సనా దుక్ఖమరియసచ్చం భజతి. వేదనానుపస్సనా పఞ్చన్నం ఇన్ద్రియానం పచ్చయో సుఖిన్ద్రియస్స దుక్ఖిన్ద్రియస్స సోమనస్సిన్ద్రియస్స దోమనస్సిన్ద్రియస్స ఉపేక్ఖిన్ద్రియస్స, సత్తకిలేసోపచారో తేన సముదయం భజతి. చిత్తే చిత్తానుపస్సనా నిరోధం భజతి. ధమ్మేసు ధమ్మానుపస్సనా మగ్గం భజతి. తేనస్స చతూసు చ దస్సనేన తస్సేవ సబ్బే పహీయన్తి, యేన నిద్దిట్ఠా పఠమం ఉన్నళానం పమత్తానం తేసం వడ్ఢన్తి ఆసవా. జానతో హి పస్సతో ఆసవానం ఖయో దుక్ఖం సముదయో నిరోధో మగ్గో హి అకుసలా ధమ్మా. ఏవం పరియేసితబ్బా. యావ తస్స అకుసలస్స గతి తతో పటిపక్ఖేన అకుసలే ధమ్మే పరియేసతి తేసం కిలేసానం హారేన ఆవట్టతి. అయం వుచ్చతే ఆవట్టో హారో. ఏవం సుక్కాపి ధమ్మా పరియేసితబ్బా. అకుసలధమ్మే ఆగమిస్స.

తత్థ ఆవట్టస్స హారస్స అయం భూమి సతి ఉపట్ఠానా చ విపల్లాసా చ చత్తారి ఞాణాని సక్కాయసముప్పాదాయగామినీ చ పటిపదా సక్కాయనిరోధగామినీ పటిపదా.

౨౧. తత్థ కతమో విభత్తి హారో? యం కిఞ్చి విభజ్జబ్యాకరణీయం వుచ్చతి విభత్తి హారో. యథా కిం ఆగన్త్వా చ పున పుగ్గలో హోతి, నో వాగతం న పరిభాసతి [నో వా న పరిభాసతి (పీ॰), న తావాయం పరిభాసి (క॰)] పరిపుచ్ఛతాయ పఞ్ఞాయ అతియనం ఏకస్స కిఞ్చి – అయం వుచ్చతే విభత్తి హారో.

తత్థ కతమో పరివత్తనో హారో. యం కిఞ్చి పటిపక్ఖనిద్దేసో, అయం వుచ్చతి పరివత్తనో హారో. యథా వుత్తం భగవతా సమ్మాదిట్ఠికస్స పురిసపుగ్గలస్స మిచ్ఛాదిట్ఠి నిజ్జిణ్ణా హోతీతి విత్థారేన సబ్బాని మగ్గఙ్గాని. అయం వుచ్చతే పరివత్తనో హారో.

తత్థ కతమో వేవచనో హారో?

వేవచనేహి అనేకేహి, ఏకం ధమ్మం పకాసితం;
సుత్తే యో జానాతి సుత్తవిదూ, వేవచనో నామ సో హారో.

యథా ఆయస్మా సారిపుత్తో ఏకస్మిం వత్థుస్మిం వేవచనేన నానావుత్తేన భగవతా పసంసితో “మహాపఞ్ఞో సారిపుత్తో హాసపఞ్ఞో జవనపఞ్ఞో”తి ఇదం పఞ్ఞాయ వేవచనం. యథా చ మగ్గవిభఙ్గే నియ్యానత్థో ఏకమేకం మగ్గఙ్గం వేవచనేహి నిద్దిట్ఠం. ఏవం అవిజ్జాయ వేవచనా. ఏకం అకుసలమూలం తదేవ సన్తం తేసు తేసు జనపదేసు తేన తేన పజానన్తి. న హి అనేన తదేవపి ఆలపియన్తి అఞ్ఞం భజతి. సబ్బకామజహస్స భిక్ఖునోతి కామా ఆలపితా. యస్స నిత్థిణ్ణో సఙ్కోతి తేయేవ కామే సఙ్కాతి ఆలపతి. సుణమానస్స పురేతరం రజ్జన్తి తేయేవ కామే రజ్జన్తి ఆలపతి. ఏవం సుత్తమ్హి యో ధమ్మో దేసియతి తస్స పరియేట్ఠి “కతమస్స ధమ్మస్స ఇదం నామం కతమస్స ఇదం వేవచన”న్తి. సబ్బఞ్ఞూ హి యేసం యేసం యా నిరుత్తి హోతి, యథాగామి తేన తేన దేసేతీతి తస్స వేవచనం పరియేసితబ్బం. అయం వేవచనో హారో.

౫.౨. తత్థ కతమో పఞ్ఞత్తి హారో? చత్తారి అరియసచ్చానీతి సుత్తం నిద్దిసతి, నిక్ఖేపపఞ్ఞత్తి. యా సముదయపఞ్ఞత్తి. కబళీకారే ఆహారే అత్థి ఛన్దో అత్థి రాగో యావ పతిట్ఠితం. తత్థ విఞ్ఞాణం పభవపఞ్ఞత్తిం పఞ్ఞపేతి. కబళీకారే ఆహారే నత్థి ఛన్దో… పే॰… సముగ్ఘాతి పఞ్ఞత్తి.

తస్స కామాసవాపి చిత్తం విముచ్చతి, భవాసవాపి చిత్తం విముచ్చతి, అవిజ్జాసవాపి చిత్తం విముచ్చతీతి పహానపఞ్ఞత్తిం పఞ్ఞపేతి. తణ్హా యస్స పురక్ఖతా పఞ్ఞా పరివత్తతి గాథా మనాపపఞ్ఞత్తిం పఞ్ఞపేతి. ఏవం పన మనాపపఞ్ఞత్తీతి ఏకధమ్మం భగవా పఞ్ఞపేతి. న హి తణ్హా దుక్ఖసముదయోతి కారేత్వా సబ్బత్థ తణ్హాసముదయో నిద్దిసితబ్బో. యథా ఉప్పన్నం కామవితక్కం నాధివాసేతి వినోదేతి పజహాతీతి పటిక్ఖేపపఞ్ఞత్తి. ఏవం సబ్బేసం ధమ్మానం కుసలానఞ్చ అకుసలానఞ్చ యఞ్చస్స ధమ్మక్ఖేత్తం భవతి, సో చేవ ధమ్మో తత్థ పవత్తతి. తదవసిట్ఠా ధమ్మా తస్సానువత్తకా హోన్తి. సా దువిధా పఞ్ఞత్తి – పరాధీనపఞ్ఞత్తి చ సాధీనపఞ్ఞత్తి చ. కతమా సాధీనపఞ్ఞత్తి? సమాధిం, భిక్ఖవే [పస్స సం॰ ని॰ ౩.౫], భావేథ, సమాహితో, భిక్ఖవే, భిక్ఖు యథాభూతం పజానాతి. “రూపం అనిచ్చ”న్తి యథాభూతం పజానాతి, అయం సాధీనపఞ్ఞత్తి పరాధీనపఞ్ఞత్తి చ, సా పఞ్ఞత్తి పఞ్ఞాయ చ సీలస్స చ, యథా చత్తారి ఝానాని భావేథ. తస్స అత్థి సమాధిన్ద్రియం ముదూని చత్తారి ఇన్ద్రియాని తాని చతుపరాధీనాని, తీణి అవేచ్చప్పసాదేతి పరాధీనం సమాధిన్ద్రియం చత్తారి ఇన్ద్రియాని పరాధీనాతి చతూసు అరియసచ్చేసు అపరాధీనం పఞ్ఞిన్ద్రియం సతిపట్ఠానేసు సమ్మప్పధానేసు వీరియిన్ద్రియం. ఇతి సకే పదట్ఠానే సకే ఖేత్తసాధీనో సో ధమ్మో, సో చ తత్థ పఞ్ఞాపేతబ్బో. తస్స పటిపక్ఖా నిఘాతో నిద్దిసితబ్బో. ఏత్థాయం అనేకాకారపఞ్ఞత్తి కేన కారణేన అయం ధమ్మో పఞ్ఞత్తోతి. అయం వుచ్చతే పఞ్ఞత్తి.

౫.౩. తత్థ కతమో ఓతరణో హారో? ఛసు ధమ్మేసు ఓతారేతబ్బం. కతమేసు ఛసు? ఖన్ధేసు ధాతూసు ఆయతనేసు ఇన్ద్రియేసు సచ్చేసు పటిచ్చసముప్పాదేసు. నత్థి తం సుత్తం వా గాథా వా బ్యాకరణం వా. ఇమేసు ఛన్నం ధమ్మానం అఞ్ఞతరస్మిం న సన్దిస్సతి. ఏత్తావతా ఏస సబ్బా దేసనా యా తా ఖన్ధా వా ధాతుయో వా ఆయతనాని వా సచ్చాని వా పటిచ్చసముప్పాదో వా, తత్థ పఞ్చన్నం ఖన్ధానం వేదనాక్ఖన్ధో రాగదోసమోహానం పదట్ఠానం. తత్థ తిస్సో వేదనాయో తస్స సుఖాయ వేదనాయ సోమనస్సో సవిచారో, దుక్ఖాయ వేదనాయ దోమనస్సో సవిచారో, అదుక్ఖమసుఖాయ వేదనాయ ఉపేక్ఖో సవిచారో. యం పున తత్థ వేదయితం ఇదం దుక్ఖసచ్చం, ఖన్ధేసు సఙ్ఖారక్ఖన్ధో తత్థ కాయో పమత్తం సఉపవత్తతి, తఞ్చ సఙ్ఖారగతో ద్విధా చ భవఙ్గోతరణం కమ్మం తీణి చ సఙ్ఖారాని పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారా వా అపుఞ్ఞా వా ఆనేఞ్జా వా హేతు సబ్బసరాగస్స నో వీతరాగస్స, దోసస్స అభిసఙ్ఖారాని చ అవీతరాగో చేతేతి చ పకప్పేతి చ, వీతరాగో పన చేతేతి చ నో అభిసఙ్ఖరోతి, యం ఉణ్హం వజిరం కట్ఠే వా రుక్ఖే వా అఞ్ఞత్థ వా పతన్తం భిన్దతి చ డహతి చ, ఏవం సరాగచేతనా చేతేతి చ

అభిసఙ్ఖరోతి చ. యథా సతం వజిరం న భిన్దతి న చ డహతి, ఏవం వీతరాగచేతనా చేతేతి న చ అభిసఙ్ఖరోతి. తత్థ పఞ్చన్నం ఖన్ధానం ఏకో ఖన్ధో అనిన్ద్రియసరీరం సఙ్ఖారక్ఖన్ధో.

తత్థ ధాతూనం అట్ఠారస ధాతుయో. తత్థ యా రూపీ దస ధాతుయో, తాసు దేసియమానాసు రూపక్ఖన్ధో నిద్దిసితబ్బో, దుక్ఖం అరియసచ్చం. యేపి చ ఛ విఞ్ఞాణకాయా మనోధాతుసత్తమా, తత్థ విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో చ నిద్దిసితబ్బో, దుక్ఖం అరియసచ్చం. ధమ్మధాతు పన ధమ్మసమోసరణా, సో ధమ్మో హేతునా చ నిస్సన్దేన చ ఫలేన చ కిచ్చేన చ వేవచనేన చ యేన యేన ఉపలబ్భతి, తేన తేన నిద్దిసితబ్బో. యది వా కుసలా యది వా అకుసలా యది వా అబ్యాకతా యది వా అసఙ్ఖతా. ద్వాదసన్నం ఆయతనానం దస ఆయతనాని రూపాని తం దుక్ఖం అరియసచ్చం నిద్దిసితబ్బం. రూపక్ఖన్ధో చ మనాయతనఞ్చ విఞ్ఞాణక్ఖన్ధేన నిద్దిసితబ్బం, దుక్ఖం అరియసచ్చం. ధమ్మాయతనం నానాధమ్మసమోసరణం. తత్థ యే ధమ్మా ఇన్ద్రియానం ఇన్ద్రియేసు నిద్దిసితబ్బా, యే అనిన్ద్రియానం అనిన్ద్రియేసు నిద్దిసితబ్బా. పరియాయతో చ ఓతారేతబ్బా. యథా సా ధమ్మధాతు తథా ధమ్మాయతనం పరియేసితబ్బం. యాయేవ హి ధమ్మధాతు తదేవ ధమ్మాయతనం అనూనం అనధికం.

తత్థ పటిచ్చసముప్పాదో అత్థి తివిధో, అత్థి చతుబ్బిధో, అత్థి దువిధో. తత్థ తివిధో పటిచ్చసముప్పాదో హేతుఫలనిస్సన్దో. అవిజ్జా సఙ్ఖారా తణ్హా ఉపాదానం చ అయం హేతు, విఞ్ఞాణం నామరూపం సళాయతనం ఫస్సో వేదనా చ అయం పచ్చయో, యో భవో అయం విపాకో, యా జాతి మరణం అయం నిస్సన్దో.

కథం చతుబ్బిధో హేతు పచ్చయో విపాకో నిస్సన్దో చ? అవిజ్జా చ తణ్హాసఙ్ఖారా చ ఉపాదానం చ – అయం హేతు. విఞ్ఞాణం నామరూపస్స పచ్చయో. నామరూపం ఉపపజ్జతి, తథా ఉపపన్నస్స సళాయతనం ఫస్సో వేదనా చ – అయం పచ్చయో. యో భవో అయం విపాకో. యా జాతి యా చ జరామరణం – అయం నిస్సన్దో.

కథం దువిధో పటిచ్చసముప్పాదో? అవిజ్జా సఙ్ఖారా తణ్హా ఉపాదానం – అయం సముదయో. విఞ్ఞాణం నామరూపం సళాయతనం ఫస్సో వేదనా భవో జాతి మరణఞ్చ – ఇదం దుక్ఖం. యం పన అవిజ్జానిరోధా సఙ్ఖారనిరోధో ఇమాని తప్పటిపక్ఖేన ద్వే సచ్చాని. తస్మా పటిచ్చసముప్పాదో యేన ఆకారేన నిద్దిట్ఠో, తేన తేన నిద్దిసితబ్బో.

తథా బావీసతి ఇన్ద్రియాని. ద్వాదస ఇన్ద్రియాని చక్ఖున్ద్రియాని చక్ఖున్ద్రియం యేన దోమనస్సిన్ద్రియం, ఇదం దుక్ఖం. పురిసిన్ద్రియం చ దిట్ఠియా చ తణ్హాపదట్ఠానం. యతో పురిసో పురిసకానం తం ఏవం కాతబ్బతా. అథ అజ్ఝత్తం సారజ్జతి. అయం అహంకారో తం యసా సారత్తో బహిద్ధా పరియేసతి, అయం మమంకారో ఏవం ఇత్థీ, తత్థ సుఖిన్ద్రియం చ సోమనస్సిన్ద్రియం చ పురిసిన్ద్రియస్సానువత్తకా హోన్తి. తస్స అధిప్పాయపరిపుణ్ణా లోభధమ్మా కుసలమూలే పవడ్ఢేన్తి. తస్స చే అయమధిప్పాయో న పారిపూరిం గచ్ఛతి. తస్స దుక్ఖిన్ద్రియం చ దోమనస్సిన్ద్రియం చ వత్తతి. దోసో చ అకుసలమూలం పవడ్ఢతి. సచే పన ఉపేక్ఖా భావేతి ఉపేక్ఖిన్ద్రియస్స అనువత్తకామా భవతి. అమోహో చ కుసలమూలం పవడ్ఢతి. ఇతి సత్త ఇన్ద్రియాని కిలేసవత్థుముపాదాయ అనన్వేమాని అవమాని సబ్బస్స వేదనా ఇత్థిన్ద్రియం పురిసిన్ద్రియం. తత్థ అట్ఠ ఇన్ద్రియాని సద్ధిన్ద్రియం యావ అఞ్ఞాతావినో ఇన్ద్రియం, అయం దుక్ఖనిరోధగామినీ పటిపదా. దసన్నం పఞ్చిన్ద్రియానం కామరాగస్స పదట్ఠానం. మనిన్ద్రియం భవరాగస్స పదట్ఠానం. పఞ్చిన్ద్రియాని రూపరాగస్స పదట్ఠానం. ఇత్థిన్ద్రియం చ

పురిసిన్ద్రియం చ సత్త పఞ్ఞత్తియా పదట్ఠానం. తత్థ యేన యేన ఇన్ద్రియేన యుత్తం వా గాథాయ ఓతారేతుం సక్కోతి, తేన తేన నిద్దిసితబ్బో. ఏవం ఖన్ధేసు ధాతూసు ఆయతనేసు సచ్చేసు పటిచ్చసముప్పాదేసు అయం ఓతరణో హారో.

౨౪. తత్థ కతమో సోధనో హారో? యో గాథా ఏకేన ఆరమ్భో భాసిస్సన్తి. తత్థ ఏకిస్సా భాసితాయ అవసిట్ఠాసు భాసితాసు సో అత్థో న నిద్దిసితబ్బో. కిం కారణం? న హి తావ సో అత్థో భాసితో, సో అభాసితో న సక్కా నిద్దిసితుం. యథా కిం అప్పమాదో అమతం పదన్తి గాథా అయమేకా గాథా నిద్దిసితబ్బా. కిం కారణం, అత్థిక్ఖాతావ ఇమస్స ఆరమ్భస్స అనభాసితం?

ఏవం [ఏతం (పీ.) పస్స ధ. ప. ౨౨] విసేసతో ఞత్వా, అప్పమాదమ్హి పణ్డితా;
అప్పమాదే పమోదన్తి, అరియానం గోచరే రతాతి.

ఇదం అభాసితం. ఇమిస్సాపి గాథాయ భాసితాయ అత్థో నిద్దిసితబ్బో. కిం కారణం, అత్థి తత్థ అవసిట్ఠం? తే ఝాయినో [ధ. ప. ౨౩] సాతతికా, నిచ్చం దళ్హపరక్కమాతి గాథా, ఏవం ఇమా గాథాయో ఉపధారితా యదా భవన్తి, తదా అత్థో నిద్దిసితబ్బో. ఏవం అస్సుతపుబ్బేసు సుత్తేసు బ్యాకరణేసు వా ఏకుద్దేసో భాసితో. యా వీమంసా తులనా ఇదం అత్థి కిచ్చం, ఇదం సుత్తం భాసితం తస్స వేవచనం నిద్దిట్ఠం వా న వాతి. తత్థ యా వీమంసా, అయం వుచ్చతే సోధనో హారో.

౨౫. తత్థ కతమో అధిట్ఠానో హారో? ఏకత్తతా చ వేమత్తతా చ. తత్థ కితపఞ్ఞత్తి చ కిచ్చపఞ్ఞత్తి చ. సా ఏకత్తతా చ వేమత్తతా చ యథా పఞ్ఞత్తి ఏకవేవచనేన వేమత్తతా పజానాతీతి పఞ్ఞా, సా చ ఆధిపతేయ్యట్ఠేన పఞ్ఞత్తి. యం అనోమత్తియట్ఠేన పఞ్ఞత్తన్తి. తం అనోమత్తియట్ఠేన పఞ్ఞాబలం. తనుభూతా గోచరత్తవసా సేవసతి తీసు రతనేసు అనుస్సతి బుద్ధానుస్సతి ధమ్మానుస్సతి సఙ్ఘానుస్సతి అవిపరీతానుస్సరణతాయ. సమ్మాదిట్ఠి ధమ్మానం పవిచయేన ధమ్మవిచయసమ్బోజ్ఝఙ్గో అభినీహారతో అభిఞ్ఞాతి. సఙ్ఖేపేన మగ్గా కా వత్థు అవికోపనతాయ ఏకత్తా, యథా ఉణ్హేన సంసట్ఠం ఉణ్హోదకం, సీతేన సంసట్ఠం సీతోదకం ఖారోదకం గుళ్హోదకన్తి, ఇదం ఏకత్తతా వేమత్తతా చ.

అత్థి పున ధమ్మో నానాధమ్మసఙ్ఖతో ఏకతో యథారూపం చత్తారో వారేతబ్బా, తఞ్చ రూపన్తి ఏకత్తతా. పథవీధాతు ఆపో తేజో వాయోధాతూతి వేమత్తతా. ఏవం సబ్బా చతస్సో ధాతుయో రూపన్తి ఏకత్తతా, పథవీధాతు ఆపో తేజో వాయోధాతూతి వేమత్తతా. పథవీధాతూతి లక్ఖణతో ఏకత్తతా, సంకిణ్ణవత్థుతో వేమత్తతా. యం కిఞ్చి కక్ఖళలక్ఖణం, సబ్బం తం పథవీధాతూతి ఏకత్తతా. కేసా లోమా నఖా దన్తా ఛవి చమ్మన్తి వేమత్తతా. ఏవం సబ్బం చతస్సో ధాతుయో రూపన్తి ఏకత్తం. సద్దా గన్ధా రసా ఫోట్ఠబ్బాతి వేమత్తతా.

అత్థి పున ధమ్మో వేమత్తతా అఞ్ఞో నామం లభతి. యథా కాయానుపస్సనాయ నవసఞ్ఞా వినీలకసఞ్ఞా ఉద్ధుమాతకసఞ్ఞా, అయం అసుభసఞ్ఞా, యా ఏకత్తతా ఆరమ్మణతో వేమత్తతో, సా ఏవం సఞ్ఞావేదనాసు ఆదీనవం సమనుపస్సతో తథాధిట్ఠానం సమాధిన్ద్రియం చ సాయేవ ధమ్మేసు తత్థ సఞ్ఞాభావనా వీరియిన్ద్రియం చ ధమ్మేసు ధమ్మానుపస్సనా చిత్తే అత్తసఞ్ఞం పజహతో పఞ్ఞిన్ద్రియం చ చిత్తే చిత్తానుపస్సనా. (ఇతి) [( ) నత్థి పీ. పోత్థకే] యో కోచి ఞాణపచారో సబ్బసో పఞ్ఞాయ గోచరో పఞ్ఞా, అయం వేమత్తతా, యథా కామరాగో భవరాగో దిట్ఠిరాగోతి వేమత్తతా తణ్హాయ. ఇతి యం ఏకత్తతాయ చ వేమత్తతాయ చ ఞాణం వీమంసనా తులనా. అయం అధిట్ఠానో హారో.

౨౬. తత్థ కతమో పరిక్ఖారో హారో? సహేతు సప్పచ్చయం వోదానఞ్చ సంకిలేసో చ, యం తదుభయం పరియేట్ఠి, స పరిక్ఖారో హారో. ఇతి ధమ్మానం సహేతుకానం హేతు పరియేసితబ్బో, సప్పచ్చయానం పచ్చయో పరియేసితబ్బో.

తత్థ కిం నానాకరణం, హేతుస్స చ పచ్చయస్స చ? సభావో హేతు, పరభావో పచ్చయో. పరభావస్స పచ్చయో హేతుపి, సభావస్స హేతుయా పరభావస్స కస్సచి పచ్చయో అవుత్తో హేతు, వుత్తో పచ్చయో. అజ్ఝత్తికో హేతు, బాహిరో పచ్చయో. సభావో హేతు, పరభావో పచ్చయో. నిబ్బత్తకో హేతు, పటిగ్గాహకో [పరిగ్గాహకో (క.)] పచ్చయో. నేవాసికో హేతు, ఆగన్తుకో పచ్చయో. అసాధారణో హేతు, సాధారణో పచ్చయో. ఏకోయేవ హేతు, అపరాపరో పచ్చయో.

హేతుస్స ఉపకరణం సముదానేతబ్బో. సముదానం హేతు, తత్థ దువిధో హేతు. దువిధో పచ్చయో – సమనన్తరపచ్చయో చ పరమ్పరపచ్చయో చ. హేతుపి దువిధో – సమనన్తరహేతు చ పరమ్పరహేతు చ. తత్థ కతమో పరమ్పరపచ్చయో? అవిజ్జా నామరూపస్స పరమ్పరపచ్చయో, విఞ్ఞాణం సమనన్తరపచ్చయతాయ పచ్చయో. యది ఆదిమ్హి అవిజ్జానిరోధో భవతి నామరూపస్స నిరోధోపి. తత్థ సమనన్తరం కిం కారణం పరమ్పరపచ్చయో సమనన్తరపచ్చయో సముద్ధానితో, అయం పచ్చయతో. తత్థ కతమో పరమ్పరహేతు? విజానన్తస్స పరమ్పరహేతుతాయ హేతు, అఞ్ఞాకారో సమనన్తరహేతుతాయ హేతు. యస్స హి యం సమనన్తరం నిబ్బత్తతి, సో తస్స హేతుపి జాతినిరోధా బహి ఆకారనిరోధో, ఆకారనిరోధా దణ్డనిరోధో, దణ్డనిరోధా ఖణ్డనిరోధో. ఏవం హేతుపి ద్విధా సో తాహి పస్సితబ్బో.

పటిచ్చసముప్పాదో యథా అవిజ్జాపచ్చయో తస్స పున కింపచ్చయో, అయోనిసో మనసికారో. సో కస్స పచ్చయో సఙ్ఖారానం, ఇతి పచ్చయో చ సముప్పన్నం చ తస్స కో హేతు అవిజ్జాయేవ . తథా హి పురిమా కోటి న పఞ్ఞాయతి. తత్థ అవిజ్జానుసయో అవిజ్జాపరియుట్ఠానస్స హేతు పురిమా హేతు పచ్ఛా పచ్చయో, సాపి అవిజ్జాసఙ్ఖారానం పచ్చయో చతూహి కారణేహి సహజాతపచ్చయతాయ సమనన్తరపచ్చయతాయ అభిసన్దనపచ్చయతాయ పతిట్ఠానపచ్చయతాయ.

౨౭. కథం సహజాతపచ్చయతాయ అవిజ్జాసఙ్ఖారానం పచ్చయో? యం చిత్తం రాగపరియుట్ఠం, తత్థ అవిజ్జాపరియుట్ఠానేన సబ్బం పఞ్ఞాయ గోచరం హన్తి. తత్థ సఙ్ఖారా తిపచ్చయట్ఠికా అద్ధాభూమికారమహత్తస్స [లద్ధా భూమికరమహత్తస్స (పీ. క.)] అయం అవిజ్జాసహసముప్పన్నం వుద్ధిం విరూళ్హిం వేపుల్లతమాపజ్జన్తి చతూహి కారణేహి పఞ్ఞా పహీయతి. కతమేహి చతూహి? అనుసయో పరియుట్ఠానం సంయోజనం ఉపాదానం. తత్థ అనుసయో పరియుట్ఠానం జాతి పరియుట్ఠితా సంయుజ్జతి సంయుత్తా ఉపాదియతి ఉపాదానపచ్చయా భవో. ఏవం తే సఙ్ఖారా తివిధా ఉప్పన్నా భూమిగతా నాసఙ్ఖత్థ అయం మగ్గేన వినీతత్తాయాతి [వినిభత్తాయ (పీ.), వినిభత్తతాయ (క.)] తే థామగతా అపతివినీతాతిపి తే సఙ్ఖారాతి వుచ్చతి, ఏవం సహేతుసముప్పన్నట్ఠేన అత్థి మేవ పచ్చయా సఙ్ఖారానం పచ్చయో నిద్దిట్ఠం అపనేత్వా కుసలం అకుసలం కుసలో చ అకుసలో చ పక్ఖిపితబ్బో, విపాకధమ్మా అపనేత్వా వచనీయం అవచనీయం వచనీయఞ్చ అవచనీయఞ్చ పక్ఖిపితబ్బం, భవఅపేవిరిత్తా, సబ్బసుత్తం పరిక్ఖిపితబ్బం.

దస తథాగతబలాని చత్తారి వేసారజ్జాని పుఞ్ఞాని అనఞ్ఞాకతం అవిజ్జా సమనన్తరపచ్చయతాయ సఙ్ఖారానం పచ్చయో యేన చిత్తేన సహ సముప్పన్నా అవిజ్జా తస్స చిత్తస్స సమనన్తరచిత్తం సముప్పన్నన్తి, తస్స యం సమనన్తరచిత్తం సముప్పన్నన్తి, తస్స పచ్ఛిమస్స చిత్తస్స పురిమచిత్తం హేతుపచ్చయతాయ పచ్చయో, తేన అవిజ్జా హేతు తేన చిత్తేన ఉపాదానం అనోకాసకతా ఞాణం న ఉప్పజ్జన్తి. యా తస్స అప్పమాదా ధాతు అభిఞ్ఞాభిసన్దితా తహిం విపల్లాసా ఉప్పజ్జన్తి

“అసుభే సుభ”న్తి “దుక్ఖే సుఖ”న్తి, తత్థ సఙ్ఖారా ఉప్పజ్జన్తి రత్తా దుట్ఠా మూలస్స చేతనా రాగపరియుట్ఠానేన బ్యాపాదపరియుట్ఠానేన అవిజ్జాపరియుట్ఠానేన దిట్ఠివిపల్లాసో వత్థునిద్దేసే నిద్దిసితబ్బో , యం విపరీతచిత్తో విజానాతి అయం చిత్తవిపల్లాసో, యా విపరీతసఞ్ఞా ఉపగ్గణ్హాతి అయం సఞ్ఞావిపల్లాసో. యం విపరీతదిట్ఠి అభినివిసతి అయం దిట్ఠివిపల్లాసో. అట్ఠ మిచ్ఛత్తాని వడ్ఢన్తి, తీణి అకుసలాని అయోనిసో మనసికారే ఉప్పన్నం విఞ్ఞాణఞ్చ విజ్జఞ్చ కరోన్తి. ఇతి పుబ్బాపరస్తే అకుసలానాతరితరో సఙ్ఖారా వుద్ధిం వేపుల్లతం గచ్ఛన్తి. తే చ మహతా చ అప్పటివిదితా పోనోభవికా [పోనోబ్భవికా (క.)] సఙ్ఖారా భవన్తి. ఇతి ఏవం అవిజ్జా సహజాతపచ్చయతాయ సఙ్ఖారానం పచ్చయో సమనన్తరపచ్చయతాయ చ.

౨౮. కథం అభిసన్దనాకారేన అవిజ్జా సఙ్ఖారానం పచ్చయో? సా అవిజ్జా తే సఙ్ఖారే అభిసన్నేతి పరిప్ఫరతి. సేయ్యథాపి నామ ఉప్పలం వా పదుమం వా తం ఉదకే వడ్ఢం అస్స, సీతేన వారినా అభిసన్నం పరిసన్దనం వుద్ధిం విరూళ్హిం వేపుల్లతం ఆపజ్జతి. ఏవం అభిసన్దనట్ఠేన అవిజ్జా సఙ్ఖారానం పచ్చయో.

కథం పతిట్ఠహనట్ఠేన అవిజ్జా సఙ్ఖారానం పచ్చయో? తే సఙ్ఖారా అవిజ్జాయం నిస్సాయ వుద్ధిం విరూళ్హిం వేపుల్లతం ఆపజ్జన్తి. సేయ్యథాపి నామ ఉప్పలం వా పదుమం వా పథవిం నిస్సాయ పథవిం పతిట్ఠాయ వుద్ధిం విరూళ్హిం వేపుల్లతం ఆపజ్జతి. ఏతే సఙ్ఖారా అవిజ్జాయం పతిట్ఠితా అవిజ్జాయం నిస్సాయ వుద్ధిం విరూళ్హిం వేపుల్లతం గచ్ఛన్తి. ఏవం పతిట్ఠహనట్ఠేన అవిజ్జా సఙ్ఖారానం పచ్చయో.

పున రాగసహగతస్స కమ్మస్స విపాకేన పటిసన్ధిమ్హి భవో నిబ్బత్తతి, తం కమ్మస్స [కామస్స (పీ.)] సబ్బం అభినివిట్ఠం అఞ్ఞాణవసేన పోనోభవికా సఙ్ఖారాతి వుచ్చన్తి, ఏవమ్పి అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా అత్థి. పున పఞ్చసు యే చ సేక్ఖా పుగ్గలా, యే చ అసఞ్ఞిసమాపత్తిం సమాపన్నా, యే చ భవగతా, యే చ అన్తోగతాయేవ సంసేదజా, యే చ వా పన అఞ్ఞో హి కోచి అనాగామిభూతా న చేతేన్తి న చ పత్థేన్తి, తేసం కిం పచ్చయా సఙ్ఖారా. పున రాగా అత్థి తేసం సఙ్ఖారాని ఉపాదానాని చిత్తమనుస్సరన్తియేవ అవిపక్కవిపాకసమూహతా అసముచ్ఛిన్నపచ్చయా తేసం పున చ గతో భవతి. ఏవమ్పి హి అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా. పున సా తే న ఉపాదానా నపి సఙ్ఖారా అత్థి, పున తేసం సత్త అనుసయా అసమూహతా అసముచ్ఛిన్నా తదారమ్మణం భవతి. విఞ్ఞాణస్స పతిట్ఠాయ విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపం. ఏవమ్పి అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా. పున సా యం కిఞ్చి కమ్మం ఆచయగామి సబ్బం తం అవిజ్జావసేన అభిసఙ్ఖరియతి తణ్హావసేన చ అల్లీయతి అఞ్ఞాణవసేన చ తత్థ ఆదీనవమ్పి న జానాతి. తదేవ విఞ్ఞాణబీజం భవతి, సాయేవ తణ్హాసినేహో భవతి. సాయేవ అవిజ్జా సమ్మోహేతి. ఏవమ్పి అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా వత్తబ్బా. ఇతి ఇమేహి ఆకారేహి అవిజ్జా సఙ్ఖారానం పచ్చయో.

తత్థ అవిజ్జాయ హేతు అయోనిసో మనసికారో పచ్చయో హోతి. తత్థ అభిచ్ఛేదో అయం తత్థ తతియం బలం [ఫలం (పీ.)] నివత్తి, అయం పటిసన్ధి. తత్థ పునబ్భవో యో అపేచ్ఛేదో అసముగ్ఘాతనట్ఠేన అయం అనుసయో. యథా పటాకం వా సాటకం వా ద్వే జనా పీళేసు చ ఏకా వా బలం వా అస్స నివాటస్సేసు, న పన పీళేసు నోసేయ్య. తత్థ యం సినేహ ఆపోధాతు అనుపుల్లనా నోసేతబ్బా. ఉణ్హధాతుమాగమ్మ సచే పున తం ఆకాసే నిక్ఖిపేయ్య తం ఉస్సావేన యేభుయ్యతరం సినేహమాపజ్జేయ్య, న హి అనాగమ్మ తేజోధాతుం పరిసేసం గచ్ఛేయ్య. ఏవమేవ భవగ్గపరమాపి సమాపత్తి న అనురూపస్స సముగ్ఘాతాయ సంవత్తతి. తే హి ఆలయన్తి సమ్మసన్తి, న చ తణ్హాయ తణ్హాపహానం గచ్ఛన్తి. తత్థ నో అసముగ్ఘాతో. అవిజ్జాయ అనుసయో చ చిత్తస్స సమ్పలిబోధో, ఇదం పరియుట్ఠానం. యథాభూతం విఞ్ఞాణస్స అప్పటివేధో

అయం అవిజ్జాఆసవో అవిజ్జావిఞ్ఞాణబీజం భవతి. యం బీజం సో హేతు న సముచ్ఛిజ్జతి, అసముచ్ఛిజ్జన్తో పటిసన్దహతి. పటిసన్దహన్తో న సముగ్ఘాతం గచ్ఛతి. అసముగ్ఘాతం చిత్తం పరియోనహతి, పరియోనద్ధచిత్తో యథాభూతం నప్పజానాతి, ఇతి సఞ్ఞాణస్స సాసవట్ఠో, అవిజ్జట్ఠో, హేతుఅట్ఠో, అవచ్ఛేదట్ఠో, అనివత్తిఅట్ఠో, ఫలట్ఠో పటిసన్ధిఅట్ఠో, పునబ్భవట్ఠో, అసముగ్ఘాతట్ఠో, అనుసయట్ఠో, పరియుట్ఠానట్ఠో, అపటివేధనట్ఠో. ఏత్తావతా అవిజ్జాయ ఖేత్తం నిద్దిట్ఠం భవతి. అయం వుచ్చతే పరిక్ఖారో నామ హారో.

౩౯. తత్థ కతమో సమారోపనో హారో? ఉగ్ఘటితమ్హి తమ్హి సన్తఞ్ఞేవ చ నం విత్థారం పన వత్తబ్బం. విత్థారవిధం చిత్తఞ్ఞా అయం సమారోపనో హారో. తత్థ నామనిద్దేసో ఉపఘుటకా [ఉగ్ఘటకా (పీ.)] వత్థునిద్దేసో వేవచనం వత్థుభూతో విత్థారో. యథా కిం, యా భిక్ఖూనం వత్తతో [నివత్తతో (పీ.)] పహాతబ్బో, అయం ఉపఘుటనా.

తత్థ కతమో సమారోపనో? కిఞ్చి న వత్తబ్బం, రూపరాగం వా నామవన్తపహాతబ్బం [నామమన్తపహాతబ్బం (క.)]. యావ విఞ్ఞాణన్తి విత్థారేన కాతబ్బాని. అవిజ్జా తా ఓపమ్మేన పఞ్ఞాపేతబ్బా, అయం సమారోపనో. నిస్సితచిత్తస్స చ మత్తికో చ నిస్సయో తణ్హా చ దిట్ఠి చ. తత్థ దిట్ఠి అవిజ్జా తణ్హా సఙ్ఖారా. తత్థ దిట్ఠిపచ్చయా తణ్హా ఇమే అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా. తత్థ నిస్సితం విఞ్ఞాణం ఇదం సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణం యావ జరామరణం, ఇదం సంఖిత్తేన భాసితే అవసిట్ఠం పరోపయతి.

అనిస్సితస్స [పస్స ఉదా. ౭౪] చలితం నత్థీతి తస్స ఏవం దిట్ఠియా తణ్హాయ చ పహానం తత్థ దిట్ఠిఅవిజ్జానిరోధాయ భూతం విఞ్ఞాణం సరాగట్ఠానియేసు ధమ్మేసు తం తం ధమ్మం ఉపేచ్చ అఞ్ఞం ధమ్మం ధావతి మక్కటోపమతాయ, అథ ఖ్వస్స పరిత్తేసు ధమ్మేసు సరాగట్ఠానియేసు ఛన్దరాగో నత్థి కుతో తతో చలనా, అధిమత్తేసు సత్తేసు చిత్తం నివేస్సయతి తం అపతిట్ఠితం విఞ్ఞాణం అనాహారం నిరుజ్ఝతి విఞ్ఞాణనిరోధా నామరూపనిరోధో యావ జరామరణనిరోధో. అయం సమారోపనో.

తత్థ రాగవసేన విఞ్ఞాణస్స చలితం సపరిగ్గహో, తస్మిం చలితే అసతి యో పరికిలేసోపచారో తివిధో అగ్గి పటిప్పస్సద్ధో భవతి. తేనాహ చలితే అసన్తే పస్సద్ధి హోతి. తత్థ యం సమారోపనా పస్సద్ధకాయో సుఖం వేదేతి, సుఖినో చిత్తం సమాధియతి. యావ విముత్తితమితి ఞాణదస్సనం భవతి. నో ఆసవానం ఖయా చ విముత్తి నో ఉపపజ్జతి. తస్స ఉపపత్తిస్స ఆగతిగతియా అసన్తియా నేవిధ న హురం న ఉభయమన్తరేన. ఏసేవన్తో దుక్ఖస్సాతి అనుపాదిసేసా నిబ్బానధాతు. ఇదమస్స సుత్తస్స మజ్ఝే సమారోపితం పటిచ్చసముప్పాదే చ విముత్తియం చ యోగో న చ ఏతం తస్స సంఖిత్తేన భాసితస్స విత్థారేన అత్థం విభజన్తి. అయం వుచ్చతే సమారోపనో హారో. న చ సంకిలేసభాగియేన సుత్తేన సంకిలేసభాగియో యే చ ధమ్మా సమారోపయితబ్బా నాఞ్ఞే. ఏవం వాసనాభాగియే నిబ్బేధభాగియే, అయం సమారోపనో హారో. ఇమే సోళస హారా.

సువీరస్స మహాకచ్చాయనస్స జమ్బువనవాసినో పేటకోపదేసే

పఞ్చమా భూమి.

౬. సుత్తత్థసముచ్చయభూమి

౬౦. బుద్ధానం భగవన్తానం సాసనం తివిధేన సఙ్గహం గచ్ఛతి, ఖన్ధేసు ధాతూసు ఆయతనేసు చ. తత్థ పఞ్చక్ఖన్ధా రూపక్ఖన్ధో యావ విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో. దస రూపఆయతనాని చక్ఖు రూపా చ యావ కాయో ఫోట్ఠబ్బా చ, అయం రూపక్ఖన్ధో. తత్థ ఛ వేదనాకాయా వేదనాక్ఖన్ధో చక్ఖుసమ్ఫస్సజా వేదనా యావ మనోసమ్ఫస్సజా వేదనా, అయం వేదనాక్ఖన్ధో. తత్థ ఛ సఞ్ఞాకాయా సఞ్ఞాక్ఖన్ధో, రూపసఞ్ఞా యావ ధమ్మసఞ్ఞా ఇమే ఛ సఞ్ఞాకాయా, అయం సఞ్ఞాక్ఖన్ధో. తత్థ ఛ చేతనాకాయా సఙ్ఖారక్ఖన్ధో, రూపసఞ్చేతనా యావ ధమ్మసఞ్చేతనా ఇమే ఛ చేతనాకాయా, అయం సఙ్ఖారక్ఖన్ధో. తత్థ ఛ విఞ్ఞాణకాయా విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో, చక్ఖువిఞ్ఞాణం యావ మనోవిఞ్ఞాణం ఇమే ఛ విఞ్ఞాణకాయా, అయం విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో. ఇమే పఞ్చక్ఖన్ధా.

తేసం కా పరిఞ్ఞా? అనిచ్చం దుక్ఖం సఞ్ఞా అనత్తాతి ఏసా ఏతేసం పరిఞ్ఞా. తత్థ కతమో ఖన్ధత్థో? సమూహత్థో ఖన్ధత్థో, పుఞ్జత్థో ఖన్ధత్థో, రాసత్థో ఖన్ధత్థో. తం యథా దబ్బక్ఖన్ధో వనక్ఖన్ధో దారుక్ఖన్ధో అగ్గిక్ఖన్ధో ఉదకక్ఖన్ధో వాయుక్ఖన్ధో ఇతి ఏవం ఖన్ధేసు సబ్బసఙ్గహోవ ఏవం ఖన్ధత్థో.

తత్థ అట్ఠారస ధాతుయో చక్ఖుధాతు రూపధాతు చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతు...పే.... మనోధాతు ధమ్మధాతు మనోవిఞ్ఞాణధాతు. ఏతాయో అట్ఠారస ధాతుయో. తాసం పరిఞ్ఞా అనిచ్చం దుక్ఖం సఞ్ఞా అనత్తాతి ఏసా ఏతాసం పరిఞ్ఞా. తత్థ కో ధాతుఅత్థో? వుచ్చతే అవయవత్థో ధాతుఅత్థో. అవయవోతి చక్ఖు నో పసాదో చక్ఖుధాతు. ఏవం పఞ్చసు ధాతూసు పున రాగవవచ్ఛేదత్థో ధాతుఅత్థో. వవచ్ఛిన్నా హి చక్ఖుధాతు. ఏవం పఞ్చసు పునరాహ ఏకన్తిపకత్యత్థేన ధాతుఅత్థోతి వుచ్చతే. తం యథా, పకతియా అయం పురిసో పిత్తికో సేమ్హికో వాతికో సన్నిపాతికోతి ఏవం పకతిచక్ఖుధాతు దసన్నం పియా చ సబ్బేసు ఇన్ద్రియేసు...పే.... విసభాగత్థో ధాతుఅత్థో.

తత్థ ద్వాదసాయతనాని కతమాని? ఛ అజ్ఝత్తికాని ఛ బాహిరాని. చక్ఖాయతనం యావ మనాయతనన్తి అజ్ఝత్తికం, రూపాయతనం యావ ధమ్మాయతనన్తి బాహిరం. ఏతాని ద్వాదస ఆయతనాని. ఏతేసం కా పరిఞ్ఞా? అనిచ్చం దుక్ఖం సఞ్ఞా అనత్తాతి, ఏసా ఏతేసం పరిఞ్ఞా. అపి చ ద్విధా పరిఞ్ఞా ఞాతపరిఞ్ఞా చ పహానపరిఞ్ఞా చ. తత్థ ఞాతపరిఞ్ఞా నామ అనిచ్చం దుక్ఖం సఞ్ఞా అనత్తాతి, ఏసా ఞాతపరిఞ్ఞా. పహానపరిఞ్ఞా పన ఛన్దరాగప్పహానా, ఏసా పహానపరిఞ్ఞా. తత్థ కతమో ఆయతనత్థో? వుచ్చతే ఆకారత్థో ఆయతనత్థో. యథా సువణ్ణాకరో దుబ్బణ్ణాకరో, యథా ద్వీపిహి తేహి ఆకారేహి తే తే గావా ఉత్తిట్ఠన్తి. ఏవం ఏతేహి చిత్తచేతసికా గావా ఉత్తిట్ఠన్తి కమ్మకిలేసా దుక్ఖధమ్మా చ. పునరాహ ఆయదానత్థో ఆయతనత్థో. యథా రఞ్ఞో ఆయదానేహి ఆయో భవతి, ఏవం ఆయదానత్థో ఆయతనత్థో.

౬౧. చత్తారి అరియసచ్చాని దుక్ఖం సముదయో నిరోధో మగ్గో చ. దుక్ఖం యథా సమాసేన ధమ్మాచరియం మానసఞ్చ, సముదయో సమాసేన అవిజ్జా చ తణ్హా చ, నిరోధో సమాసేన విజ్జా చ విముత్తి చ, మగ్గో సమాసేన సమథో చ విపస్సనా చ.

తత్థ సత్తతింస బోధిపక్ఖికా ధమ్మా కతమే? చత్తారో సతిపట్ఠానా యావ అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో, ఏవమేతే సత్తతింస బోధిపక్ఖికా ధమ్మా. యే ధమ్మా అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నానం బుద్ధానం భగవన్తానం పచ్చేకబుద్ధానం సావకానం చ నిబ్బానాయ సంవత్తన్తీతి, సో మగ్గో చత్తారో సతిపట్ఠానా. కతమే చత్తారో? ఇధ భిక్ఖు కాయే కాయానుపస్సీ విహరతి,

సమ్మప్పధానం...పే.... ఇద్ధిపాదం...పే.... ఇన్ద్రియాని...పే.... బలాని...పే.... తత్థ కో ఇన్ద్రియత్థో? ఇన్దత్థో ఇన్ద్రియత్థో, ఆధిపతేయ్యత్థో ఇన్ద్రియత్థో, పసాదత్థో ఇన్ద్రియత్థో, అసాధారణం కస్స కిరియత్థో ఇన్ద్రియత్థో అనవపరియత్థో బలత్థో, థామత్థో బలత్థో, ఉపాదాయత్థో బలత్థో, ఉపత్థమ్భనత్థో బలత్థో.

తత్థ కతమే సత్త బోజ్ఝఙ్గా? సతిసమ్బోజ్ఝఙ్గో యావ ఉపేక్ఖాసమ్బోజ్ఝఙ్గో. తత్థ కతమో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో? సమ్మాదిట్ఠి యావ సమ్మాసమాధి. తత్థ అట్ఠఙ్గికో మగ్గోతి ఖన్ధో సీలక్ఖన్ధో చ సమాధిక్ఖన్ధో చ పఞ్ఞాక్ఖన్ధో చ. తత్థ యా చ సమ్మావాచా యో చ సమ్మాకమ్మన్తో యో చ సమ్మాఆజీవో, అయం సీలక్ఖన్ధో. యా చ సమ్మాసతి యో చ సమ్మావాయామో యో చ సమ్మాసమాధి, అయం సమాధిక్ఖన్ధో. యో చ సమ్మాసఙ్కప్పో యా చ సమ్మాదిట్ఠి, అయం పఞ్ఞాక్ఖన్ధో. ఏవం తాయో తిస్సో సిక్ఖా. ఏవం తీహాకారేహి దస పదాని...పే....

తత్థ యోగావచరో సీలక్ఖన్ధే ఠితో దోసం అకుసలం న ఉపాదియతి, దోసానుసయం సమూహనతి, దోససల్లం ఉద్ధరతి, దుక్ఖవేదనం పరిజానాతి, కామధాతుం సమతిక్కమతి. సమాధిక్ఖన్ధే ఠితో లోభం అకుసలం న ఉపాదియతి, రాగానుసయం సమూహనతి, లోభసల్లం ఉద్ధరతి, సుఖవేదనం పరిజానాతి, రూపధాతుం సమతిక్కమతి. పఞ్ఞాక్ఖన్ధే ఠితో మోహం అకుసలం న ఉపాదియతి, అవిజ్జానుసయం సమూహనతి, మోహసల్లం దిట్ఠిసల్లఞ్చ ఉద్ధరతి, అదుక్ఖమసుఖవేదనం పరిజానాతి, అరూపధాతుం సమతిక్కమతి. ఇతి తీహి ఖన్ధేహి తీణి అకుసలమూలాని న ఉపాదియతి, చత్తారి సల్లాని ఉద్ధరతి, తిస్సో వేదనా పరిజానాతి, తేధాతుకం సమతిక్కమతి.

౬౨. తత్థ కతమా అవిజ్జా? యం చతూసు అరియసచ్చేసు అఞ్ఞాణన్తి విత్థారేన యథా నో పాణసఙ్జేసు కథంకథా కాతబ్బం. తత్థ కతమం విఞ్ఞాణం? ఛ విఞ్ఞాణకాయా వేదనా సఞ్ఞా చేతనా ఫస్సో మనసికారో, ఇదం నామం. తత్థ కతమం రూపం? చాతుమహాభూతికం చతున్నం మహాభూతానం ఉపాదాయరూపస్స పఞ్ఞత్తిం. ఇతి పురిమకఞ్చ నామం ఇదఞ్చ రూపం తదుభయం నామరూపన్తి వుచ్చతి. తత్థ ఛళాయతనన్తి ఛ అజ్ఝత్తికాని ఆయతనాని, చక్ఖు అజ్ఝత్తికం ఆయతనం యావ మనో అజ్ఝత్తికం ఆయతనం. ఫస్సోతి ఛ ఫస్సకాయా చక్ఖుసమ్ఫస్సో యావ మనోసమ్ఫస్సోతి ఫస్సో. ఛ వేదనాకాయా వేదనా. తణ్హాతి ఛ తణ్హాకాయా తణ్హా. ఉపాదానన్తి చత్తారి ఉపాదానాని కాముపాదానం దిట్ఠుపాదానం సీలబ్బతుపాదానం అత్తవాదుపాదానన్తి ఉపాదానం. భవోతి తయో భవా కామభవో రూపభవో అరూపభవో. తత్థ కతమా జాతి? యా పరమం ఖన్ధానం పరమం ధాతూనం పరమం ఆయతనానం ఉప్పత్తి జాతి సఞ్జాతి ఓక్కన్తి అభినిబ్బత్తి ఖన్ధానం పాతుభావో, అయం జాతి. తత్థ కతమా జరా? జరా నామ యం తం ఖణ్డిచ్చం పాలిచ్చం వలిత్తచతా పవివిత్తం చతున్నం మహాభూతానం వివణ్ణతం భగ్గో తం జరా హీయనా పహీయనా ఆయునో హాని సంహాని ఇన్ద్రియానం పరిభేదో ఉపనాహో పరిపాకో, అయం జరా. తత్థ కతమం మరణం? మరణం నామ యం తస్మిం తస్మిం సత్తనికాయే తేసం తేసం సత్తానం చుతి చవనతా మరణం కాలఙ్కిరియా ఉద్ధుమాతకానం భేదో కాయస్స జీవితిన్ద్రియస్స ఉపచ్ఛేదో, ఇదం మరణం. ఇతి పురిమికా చ జరా ఇదఞ్చ మరణం తదుభయం జరామరణం.

తత్థ అన్ధకారతిమిసా యథాభూతం అప్పజాననలక్ఖణా అవిజ్జా సఙ్ఖారానం పదట్ఠానం హ. అభిసఙ్ఖరణలక్ఖణా సఙ్ఖారా, ఉపచయపునబ్భవాభిరోపనపచ్చుపట్ఠానా. తే విఞ్ఞాణస్స పదట్ఠానం. వత్థు సవిఞ్ఞత్తిలక్ఖణం విఞ్ఞాణం, తం నామరూపస్స పదట్ఠానం. అనేకసన్నిస్సయలక్ఖణం నామరూపం, తం సళాయతనస్స పదట్ఠానం. ఇన్ద్రియవవత్థాపనలక్ఖణం సళాయతనం, తం ఫస్సస్స పదట్ఠానం . సన్నిపాతలక్ఖణో ఫస్సో, సో వేదనాయ పదట్ఠానం. అనుభవనలక్ఖణా వేదనా, సా తణ్హాయ

పదట్ఠానం. అజ్ఝోసానలక్ఖణా తణ్హా, సా ఉపాదానస్స పదట్ఠానం. ఆదానపరిహాననలక్ఖణం ఉపాదానం, తం భవస్స పదట్ఠానం . నానాగతివిక్ఖేపలక్ఖణో భవో, సో జాతియా పదట్ఠానం. ఖన్ధానం పాతుభావలక్ఖణా జాతి, సా జరాయ పదట్ఠానం. ఉపనయపరిపాకలక్ఖణా జరా, సా మరణస్స పదట్ఠానం. ఆయుక్ఖయజీవితఉపరోధలక్ఖణం మరణం, తం దుక్ఖస్స పదట్ఠానం. కాయసమ్పీళనలక్ఖణం దుక్ఖం, తం దోమనస్సస్స పదట్ఠానం. చిత్తసమ్పీళనలక్ఖణం దోమనస్సం, తం సోకస్స పదట్ఠానం. సోచనలక్ఖణో సోకో, సో పరిదేవస్స పదట్ఠానం. వచీనిచ్ఛారణలక్ఖణో పరిదేవో, సో ఉపాయాసస్స పదట్ఠానం. యే ఆయాసా తే ఉపాయాసా.

నవ పదాని యత్థ సబ్బో అకుసలపక్ఖో సఙ్గహం సమోసరణం గచ్ఛతి. కతమాని నవ పదాని? ద్వే మూలకిలేసా, తీణి అకుసలమూలాని, చత్తారో విపల్లాసా. తత్థ ద్వే మూలకిలేసా అవిజ్జా చ భవతణ్హా చ, తీణి అకుసలమూలాని లోభో దోసో మోహో చ. చత్తారో విపల్లాసా [అ. ని. ౪.౪౯] – ''అనిచ్చే నిచ్చ''న్తి సఞ్ఞావిపల్లాసో చిత్తవిపల్లాసో దిట్ఠివిపల్లాసో, ''దుక్ఖే సుఖ''న్తి సఞ్ఞావిపల్లాసో చిత్తవిపల్లాసో దిట్ఠివిపల్లాసో, ''అనత్తని అత్తా''తి సఞ్ఞావిపల్లాసో చిత్తవిపల్లాసో దిట్ఠివిపల్లాసో, ''అసుభే సుభ''న్తి సఞ్ఞావిపల్లాసో చిత్తవిపల్లాసో దిట్ఠివిపల్లాసో.

౬౩. తత్థ అవిజ్జా నామ చతూసు అరియసచ్చేసు యథాభూతం అఞ్ఞాణం, అయం అవిజ్జా. భవతణ్హా నామ యో భవేసు రాగో సారాగో ఇచ్ఛా ముచ్ఛా పత్థనా నన్దీ అజ్ఝోసానం అపరిచ్చాగో, అయం భవతణ్హా.

తత్థ కతమో లోభో అకుసలమూలం?

లోభో నామ యో తేసు తేసు పరవత్థూసు పరదబ్బేసు పరట్ఠానేసు పరసాపతేయ్యేసు పరపరిగ్గహితేసు లోభో లుబ్భనా ఇచ్ఛా ముచ్ఛా పత్థనా నన్దీ అజ్ఝోసానం అపరిచ్చాగో, అయం లోభో అకుసలమూలం. కస్సేతం మూలం? లోభో లోభజస్స అకుసలస్స కాయకమ్మస్స వచీకమ్మస్స మనోకమ్మస్స చ, తథా యథా తంసమ్పయుత్తానం చిత్తచేతసికానం ధమ్మానం మూలం.

తత్థ కతమో దోసో అకుసలమూలం?

యో సత్తేసు ఆఘాతో అక్ఖన్తి అప్పచ్చయో బ్యాపాదో పదోసో అనత్థకామతా చేతసో పటిఘాతో, అయం దోసో అకుసలమూలం.

కస్సేతం మూలం?

దోసజస్స కాయకమ్మస్స వచీకమ్మస్స మనోకమ్మస్స సమ్పయుత్తానఞ్చ చిత్తచేతసికానం ధమ్మానం మూలం.

తత్థ కతమో మోహో అకుసలమూలం?

యం చతూసు అరియసచ్చేసు అనభిసమయో అసమ్పజఞ్ఞగ్గాహో అప్పటివేధో మోహో ముయ్హనా సమ్మోహో సమ్ముయ్హనా అవిజ్జా తమో అన్ధకారో ఆవరణం నీవరణం ఛదనం అచ్ఛదనం [అపేచ్ఛదనం (పీ. క.)] అపసచ్చాగమనం కుసలానం ధమ్మానం, అయం మోహో అకుసలమూలం.

కస్సేతం మూలం?

మోహజస్స అకుసలస్స కాయకమ్మస్స వచీకమ్మస్స మనోకమ్మస్స చ తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ చిత్తచేతసికానం ధమ్మానం మూలం.

తత్థ విపల్లాసా జానితబ్బా, విపల్లాసానం వత్థు జానితబ్బం. యం విపల్లాసం సియా, తం జానితబ్బం. తత్థ ఏకో విపల్లాసో తీణి విపల్లాసాని చత్తారి విపల్లాసవత్థూని. కతమో ఏకో విపల్లాసో చ, యేన పటిపక్ఖేన విపల్లాసితం గణ్హాతి?

“అనిచ్చే నిచ్చ”న్తి, “దుక్ఖే సుఖ”న్తి, “అనత్తని అత్తా”తి, “అసుభే సుభ”న్తి, అయం ఏకో విపల్లాసో.

కతమాని చత్తారి విపల్లాసవత్థూని?

కాయో వేదనా చిత్తం ధమ్మా చ. ఇమాని చత్తారి విపల్లాసవత్థూని.

కతమాని తీణి విపల్లాసాని?

సఞ్ఞా చిత్తం దిట్ఠి చ. ఇమాని తీణి విపల్లాసాని.

తత్థ మనాపికే వత్థుమ్హి ఇన్ద్రియవత్థే వణ్ణాయతనే వా యో నిమిత్తస్స ఉగ్గాహో, అయం సఞ్ఞావిపల్లాసో. తత్థ విపరీతచిత్తస్స వత్థుమ్హి సతి విఞ్ఞత్తి, అయం చిత్తవిపల్లాసో. తత్థ విపరీతచిత్తస్స తమ్హి రూపే “అసుభే సుభ”న్తి యా ఖన్తి రుచి ఉపేక్ఖనా నిచ్చయో దిట్ఠి నిదస్సనం సన్తీరణా, అయం దిట్ఠివిపల్లాసో. తత్థ వత్థుభేదేన కాయేసు ద్వాదస విపల్లాసా భవన్తి. తయో కాయే తయో వేదనాయ తయో చిత్తే తయో ధమ్మే, చత్తారో సఞ్ఞావిపల్లాసా చత్తారో చిత్తవిపల్లాసా చత్తారో దిట్ఠివిపల్లాసా, ఆయతనూపచయతో చక్ఖువిఞ్ఞాణసఞ్ఞాసమఙ్గిస్స రూపేసు ద్వాదస విపల్లాసా యావ మనో సఞ్ఞాసమఙ్గిస్స, ధమ్మేసు ద్వాదస విపల్లాసా ఛ ద్వాదసకా చత్తారి విపల్లాసా భవన్తి. ఆరమ్మణనానత్తతో హి అపరిమితసఙ్ఖేయ్యానం సత్తానం [అత్తానం (క॰)] అపరిమితమసఙ్ఖేయ్యా విపల్లాసా భవన్తి హీనుక్కట్ఠమజ్ఝిమతాయ.

౬౪. తత్థ పఞ్చక్ఖన్ధా చత్తారి అత్తభావవత్థూని భవన్తి. యో రూపక్ఖన్ధో, సో కాయో అత్తభావవత్థు. యో వేదనాక్ఖన్ధో, సో వేదనా అత్తభావవత్థు. యో సఞ్ఞాక్ఖన్ధో చ సఙ్ఖారక్ఖన్ధో చ, తే ధమ్మా అత్తభావవత్థు. యో విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో, సో చిత్తం అత్తభావవత్థు. ఇతి పఞ్చక్ఖన్ధా చత్తారి అత్తభావవత్థూని. తత్థ కాయే “అసుభే సుభ”న్తి విపల్లాసో భవతి. ఏవం వేదనాసు…పే॰… చిత్తే… పే॰… ధమ్మేసు చ అత్తవిపల్లాసో భవతి. తత్థ చతున్నం విపల్లాసానం సముగ్ఘాతనత్థం భగవా చత్తారో సతిపట్ఠానే దేసేతి పఞ్ఞపేతి కాయే కాయానుపస్సీ విహరతో “అసుభే సుభ”న్తి విపల్లాసం సముగ్ఘాతేతి, ఏవం వేదనాసు, చిత్తే, ధమ్మేసు చ కాతబ్బం.

తత్థ అన్ధకారతిమిసా అప్పటివేధలక్ఖణా అవిజ్జా, తస్సా విపల్లాసపదట్ఠానం. అజ్ఝోసానలక్ఖణా తణ్హా, తస్సా పియరూపసాతరూపం పదట్ఠానం. అత్తాసయవఞ్చనాలక్ఖణో లోభో, తస్స అదిన్నాదానం పదట్ఠానం. ఇధ వివాదలక్ఖణో దోసో, తస్స పాణాతిపాతో పదట్ఠానం. వత్థువిప్పటిపత్తిలక్ఖణో మోహో, తస్స మిచ్ఛాపటిపత్తి పదట్ఠానం. సఙ్ఖతానం ధమ్మానం అవినాసగ్గహణలక్ఖణా నిచ్చసఞ్ఞా, తస్సా సబ్బసఙ్ఖారా పదట్ఠానం. సాసవఫస్సోపగమనలక్ఖణా సుఖసఞ్ఞా, తస్సా

మమఙ్కారో పదట్ఠానం. ధమ్మేసు ఉపగమనలక్ఖణా అత్తసఞ్ఞా , తస్సా అహఙ్కారో పదట్ఠానం. వణ్ణసఙ్గహణలక్ఖణా సుభసఞ్ఞా, తస్సా ఇన్ద్రియఅసంవరో పదట్ఠానం. ఏతేహి నవహి పదేహి ఉద్దిట్ఠేహి సబ్బో అకుసలపక్ఖో నిద్దిట్ఠో భవతి, సో చ ఖో బహుస్సుతేన సక్కా జానితుం నో అప్పస్సుతేన, పఞ్ఞవతా నో దుప్పఞ్ఞేన, యుత్తేన నో అయుత్తేన.

నవ పదాని కుసలాని యత్థ సబ్బో కుసలపక్ఖో సఙ్గహం సమోసరణం గచ్ఛన్తి. కతమాని నవ పదాని? సమథో విపస్సనా అలోభో అదోసో అమోహో అనిచ్చసఞ్ఞా దుక్ఖసఞ్ఞా అనత్తసఞ్ఞా అసుభసఞ్ఞా చ.

తత్థ కతమో సమథో? యా చిత్తస్స ఠితి సణ్ఠితి అవట్ఠితి ఠానం పట్ఠానం ఉపట్ఠానం సమాధి సమాధానం అవిక్ఖేపో అవిప్పటిసారో వూపసమో మానసో ఏకగ్గం చిత్తస్స, అయం సమథో.

తత్థ కతమా విపస్సనా? ఖన్ధేసు వా ధాతూసు వా ఆయతనేసు వా నామరూపేసు వా పటిచ్చసముప్పాదేసు వా పటిచ్చసముప్పన్నేసు వా ధమ్మేసు దుక్ఖేసు వా సముదయేసు వా నిరోధే వా మగ్గే వా కుసలాకుసలేసు వా ధమ్మేసు సావజ్జఅనవజ్జేసు వా కణ్హసుక్కేసు వా సేవితబ్బఅసేవితబ్బేసు వా యో యథాభూతం విచయో పవిచయో వీమంసా పరవీమంసా గాహనా అగ్గాహనా పరిగ్గాహనా చిత్తేన పరిచితనా తులనా ఉపపరిక్ఖా ఞాణం విజ్జా వా చక్ఖు బుద్ధి మేధా పఞ్ఞా ఓభాసో ఆలోకో ఆభా పభా ఖగ్గో నారాచో [నారజ్జో (పీ. క.)] ధమ్మవిచయసమ్బోజ్ఝఙ్గో సమ్మాదిట్ఠి మగ్గఙ్గం, అయం విపస్సనా. తేనేసా విపస్సనా ఇతి వుచ్చతి వివిధా వా ఏసా విపస్సనాతి, తస్మా ఏసా విపస్సనాతి వుచ్చతి. ద్విధా చేసా హి విపస్సనా ధమ్మవిపస్సనాతి వుచ్చతి, ద్విధా ఇమాయ పస్సతి సుభఞ్చ అసుభఞ్చ కణ్హఞ్చ సుక్కఞ్చ సేవితబ్బఞ్చ అసేవితబ్బఞ్చ కమ్మఞ్చ విపాకఞ్చ బన్ధఞ్చ విమోక్ఖఞ్చ ఆచయఞ్చ అపచయఞ్చ పవత్తిఞ్చ నివత్తిఞ్చ సంకిలేసఞ్చ వోదానఞ్చ, ఏవం విపస్సనాతి వుచ్చతి. అథ వా విఇతి ఉపసగ్గో పస్సనాతి అత్థో తస్మా విపస్సనాతి వుచ్చతే, అయం విపస్సనా.

౬౨. తత్థ ద్వే రోగా సత్తానం అవిజ్జా చ భవతణ్హా చ, ఏతేసం ద్విన్నం రోగానం నిఘాతాయ భగవతా ద్వే భేసజ్జాని వుత్తాని సమథో చ విపస్సనా చ. ఇమాని ద్వే భేసజ్జాని పటిసేవేన్తో ద్వే అరోగే సచ్ఛికరోతి రాగవిరాగం చేతోవిముత్తిం అవిజ్జావిరాగఞ్చ పఞ్ఞావిముత్తిం. తత్థ తణ్హారోగస్స సమథో భేసజ్జం, రాగవిరాగా చేతోవిముత్తి అరోగం. అవిజ్జారోగస్స విపస్సనాభేసజ్జం అవిజ్జావిరాగా పఞ్ఞావిముత్తి అరోగం. ఏవఞ్హి భగవా చాహ, "ద్వే ధమ్మా పరిఞ్ఞేయ్యా [పస్స దీ. ని. ౩.౩౫౨] నామఞ్చ రూపఞ్చ, ద్వే ధమ్మా పహాతబ్బా అవిజ్జా చ భవతణ్హా చ, ద్వే ధమ్మా భావేతబ్బా సమథో చ విపస్సనా చ, ద్వే ధమ్మా సచ్ఛికాతబ్బా విజ్జా చ విముత్తి చా"తి. తత్థ సమథం భావేన్తో రూపం పరిజానాతి, రూపం పరిజానన్తో తణ్హం పజహతి, తణ్హం పజహన్తో రాగవిరాగా చేతోవిముత్తిం సచ్ఛికరోతి, విపస్సనం భావేన్తో నామం పరిజానాతి, నామం పరిజానన్తో అవిజ్జం పజహతి, అవిజ్జం పజహన్తో అవిజ్జావిరాగా పఞ్ఞావిముత్తిం సచ్ఛికరోతి. యదా భిక్ఖునో ద్వే ధమ్మా పరిఞ్ఞాతా భవన్తి నామఞ్చ రూపఞ్చ, తథాస్స ద్వే ధమ్మా పహీనా భవన్తి అవిజ్జా చ భవతణ్హా చ. ద్వే ధమ్మా భావితా భవన్తి సమథో చ విపస్సనా చ, ద్వే ధమ్మా సచ్ఛికాతబ్బా భవన్తి విజ్జా చ విముత్తి చ. ఏత్తావతా భిక్ఖు కతకిచ్చో భవతి. ఏసా సోపాదిసేసా నిబ్బానధాతు. తస్స ఆయుపరియాదానా జీవితిన్ద్రియస్స ఉపరోధా ఇదఞ్చ దుక్ఖం నిరుజ్ఝతి, అఞ్ఞఞ్చ దుక్ఖం న ఉప్పజ్జతి. తత్థ యో ఇమేసం ఖన్ధానం ధాతుఆయతనానం నిరోధో వూపసమో అఞ్ఞేసఞ్చ ఖన్ధధాతుఆయతనానం అప్పటిసన్ధి అపాతుభావో, అయం అనుపాదిసేసా నిబ్బానధాతు.

తత్థ కతమం అలోభో కుసలమూలం? యంధాతుకో అలోభో అలుబ్భనా అలుబ్భితత్తం అనిచ్ఛా అపత్థనా అకన్తా అనజ్ఝోసానం. అయం అలోభో కుసలమూలం. కస్సేతం మూలం? అలోభజస్స కుసలస్స కాయకమ్మస్స వచీకమ్మస్స మనోకమ్మస్స తంసమ్పయుత్తానఞ్చ చిత్తచేతసికానం ధమ్మానం మూలం. అథ వా అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో కుసలన్తి వుచ్చతి, సో తిణ్ణం మగ్గఙ్గానం మూలం. కతమేసం తిణ్ణం, సమ్మాసఙ్కప్పస్స సమ్మావాయామస్స సమ్మాసమాధిస్స చ ఇమేసం మూలన్తి, తస్మా కుసలమూలన్తి వుచ్చతి.

తత్థ కతమం అదోసో కుసలమూలం? యా సత్తేసు వా సఙ్ఖారేసు వా అనఘాతో అప్పటిఘాతో అబ్యాపత్తి అబ్యాపాదో అదోసో మేత్తా మేత్తాయనా అత్థకామతా హితకామతా చేతసో పసాదో, అయం అదోసో కుసలమూలం. కస్సేతం మూలం? అదోసజస్స కుసలస్స కాయకమ్మస్స వచీకమ్మస్స మనోకమ్మస్స తంసమ్పయుత్తానఞ్చ చిత్తచేతసికానం ధమ్మానం మూలం. అథ వా తిణ్ణం మగ్గఙ్గానం మూలం. కతమేసం తిణ్ణం? సమ్మావాచాయ సమ్మాకమ్మన్తస్స సమ్మాఆజీవస్స చ ఇమేసం తిణ్ణం మగ్గఙ్గానం మూలం, తస్మా కుసలమూలన్తి వుచ్చతి.

తత్థ కతమం అమోహో కుసలమూలం? యం చతూసు అరియసచ్చేసు యథాభూతం ఞాణదస్సనం అభిసమయో సమ్మా చ పచ్చాగమో పటివేధో అమోహో అసమ్ముయ్హనా అసమ్మోహో విజ్జాపకాసో ఆలోకో అనావరణం సేక్ఖానం కుసలానం ధమ్మానం, అయం అమోహో కుసలమూలం. కస్సేతం మూలం? అమోహజస్స కుసలస్స కాయకమ్మస్స వచీకమ్మస్స మనోకమ్మస్స తంసమ్పయుత్తానఞ్చ చిత్తచేతసికానం ధమ్మానం మూలం. అథ వా ద్విన్నం మగ్గఙ్గానం ఏతం మూలం. కతమేసం ద్విన్నం? సమ్మాదిట్ఠియా చ సమ్మాసతియా చ ఇమేసం ద్విన్నం మగ్గఙ్గానం మూలం, తస్మా కుసలమూలన్తి వుచ్చతి. ఏవం ఇమేసం తీహి కుసలమూలేహి అట్ఠఙ్గికో మగ్గో యోజేతబ్బో.

౬౬. తత్థ కతమా అనిచ్చసఞ్ఞా? "సబ్బే సఙ్ఖారా ఉప్పాదవయధమ్మినో"తి చ యా సఞ్ఞా సఞ్జానానా వవత్థపనా ఉగ్గాహో, అయం అనిచ్చసఞ్ఞా. తస్సా కో నిస్సన్దో? అనిచ్చసఞ్ఞాయ భావితాయ బహులీకతాయ అట్ఠసు లోకధమ్మేసు చిత్తం నానుసన్ధతి న సన్ధతి న సణ్ఠహతి, ఉపేక్ఖా వా పటిక్కూలతా వా సణ్ఠహతి, అయమస్సా నిస్సన్దో.

తత్థ కతమా దుక్ఖసఞ్ఞా? "సబ్బే సఙ్ఖారా దుక్ఖా"తి యా సఞ్ఞా సఞ్జానానా వవత్థపనా ఉగ్గాహో, అయం దుక్ఖసఞ్ఞా. తస్సా కో నిస్సన్దో? దుక్ఖసఞ్ఞాయ భావితాయ బహులీకతాయ ఆలస్సే సంపమాదే విప్పయే చ చిత్తం నానుసన్ధతి న సన్ధతి న సణ్ఠహతి, ఉపేక్ఖా వా పటిక్కూలతా వా సణ్ఠహతి, అయమస్సా నిస్సన్దో.

తత్థ కతమా అనత్తసఞ్ఞా? "సబ్బేసు ధమ్మేసు అనత్తా"తి యా సఞ్ఞా సఞ్జానానా వవత్థపనా ఉగ్గాహో, అయం అనత్తసఞ్ఞా. తస్సా కో నిస్సన్దో, అనత్తసఞ్ఞాయ భావితాయ బహులీకతాయ అహఙ్కారో చిత్తం నానుసన్ధతి న సన్ధతి, మమఙ్కారో న సణ్ఠహతి, ఉపేక్ఖా వా పటిక్కూలతా వా సణ్ఠహతి, అయమస్సా నిస్సన్దో.

తత్థ కతమా అసుభసఞ్ఞా? "సత్త సఙ్ఖారా అసుభా"తి యా సఞ్ఞా సఞ్జానానా వవత్థపనా ఉగ్గాహో, అయం అసుభసఞ్ఞా. తస్సా కో నిస్సన్దో? అసుభసఞ్ఞాయ భావితాయ బహులీకతాయ సుభనిమిత్తే చిత్తం నానుసన్ధతి న సన్ధతి న సణ్ఠహతి, ఉపేక్ఖా వా పటిక్కూలతా వా సణ్ఠహతి, అయమస్సా నిస్సన్దో.

తత్థ పఞ్చన్నం ఖన్ధానం పరిఞ్ఞా భగవతా దేసితా, యో తత్థ అసుభసఞ్ఞా రూపక్ఖన్ధస్స పరిఞ్ఞత్తం, దుక్ఖసఞ్ఞా వేదనాక్ఖన్ధస్స పరిఞ్ఞత్తం, అనత్తసఞ్ఞా సఞ్ఞాక్ఖన్ధస్స సఙ్ఖారక్ఖన్ధస్స పరిఞ్ఞత్తం, అనిచ్చసఞ్ఞా విఞ్ఞాణక్ఖన్ధస్స పరిఞ్ఞత్తం. తత్థ సమథేన తణ్హం సముగ్ఘాతేతి, విపస్సనా అవిజ్జం సముగ్ఘాతేతి, అదోసేన దోసం సముగ్ఘాతేతి, అమోహేన మోహం సముగ్ఘాతేతి, అనిచ్చసఞ్ఞాయ నిచ్చసఞ్ఞం సముగ్ఘాతేతి, దుక్ఖసఞ్ఞాయ సుఖసఞ్ఞం సముగ్ఘాతేతి, అనత్తసఞ్ఞాయ అత్తసఞ్ఞం సముగ్ఘాతేతి, అసుభసఞ్ఞాయ సుభసఞ్ఞం సముగ్ఘాతేతి.

చిత్తవిక్ఖేపపటిసంహరణలక్ఖణో సమథో, తస్స ఝానాని పదట్ఠానం. సబ్బధమ్మం యథాభూతం పటివేధలక్ఖణా విపస్సనా, తస్సా సబ్బనేయ్యం పదట్ఠానం. ఇచ్ఛాపటిసంహరణలక్ఖణో అలోభో, తస్స అదిన్నాదానా వేరమణీ పదట్ఠానం. అబ్యాపాదలక్ఖణో అదోసో, తస్స పాణాతిపాతా వేరమణీ పదట్ఠానం. వత్థుఅప్పటిహతలక్ఖణో అమోహో, తస్స సమ్మాపటిపత్తి పదట్ఠానం. సఙ్ఖతానం ధమ్మానం వినాసగ్గహణలక్ఖణా అనిచ్చసఞ్ఞా, తస్సా ఉదయబ్బయో పదట్ఠానం. సాసవఫస్ససఞ్జాననలక్ఖణా దుక్ఖసఞ్ఞా, తస్సా వేదనా పదట్ఠానం. సబ్బధమ్మఅనుపగమనలక్ఖణా అనత్తసఞ్ఞా, తస్సా ధమ్మసఞ్ఞా పదట్ఠానం. వినీలకవిపుబ్బకఉద్ధుమాతకసముగ్గహణలక్ఖణా అసుభసఞ్ఞా, తస్సా నిబ్బిదా పదట్ఠానం. ఇమేసు నవసు పదేసు ఉపదిట్ఠేసు సబ్బో కుసలపక్ఖో ఉపదిట్ఠో భవతి, సో చ బహుస్సుతేన సక్కా జానితుం నో అప్పస్సుతేన, పఞ్ఞవతా నో దుప్పఞ్ఞేన, యుత్తేన నో అయుత్తేనాతి.

౬౭. తత్థ నిచ్చసఞ్ఞాధిముత్తస్స అపరాపరం చిత్తం పణామేన్తో సతిమపచ్చవేక్ఖతో అనిచ్చసఞ్ఞా న ఉపట్ఠాతి, పఞ్చసు కామగుణేసు సుఖస్సాదాధిముత్తస్స ఇరియాపథస్స అగతిమపచ్చవేక్ఖతో దుక్ఖసఞ్ఞా న ఉపట్ఠాతి, ఖన్ధధాతుఆయతనేసు అత్తాధిముత్తస్స నానాధాతుఅనేకధాతువినిబ్భోగమపచ్చవేక్ఖతో అనత్తసఞ్ఞా న ఉపట్ఠాతి, వణ్ణసణ్ఠానాభిరతస్స కాయే సుభాధిముత్తస్స చ విప్పటిచ్ఛన్నా అసుభసఞ్ఞా న ఉపట్ఠాతి.

అవిప్పటిసారలక్ఖణా సద్ధా, సద్దహనా పచ్చుపట్ఠానం. తస్స చత్తారి సోతాపత్తియఙ్గాని పదట్ఠానం. ఏవఞ్హి వుత్తం భగవతా [పస్స సంయుత్తనికాయే] సద్ధిన్ద్రియం భిక్ఖవే, కుహిం దట్ఠబ్బం, చతూసు సోతాపత్తియఙ్గేసు కుసలేసు ధమ్మేసు.

సూరాఅపటిక్ఖేపనలక్ఖణం వీరియిన్ద్రియం, వీరియిన్ద్రియారమ్భో పచ్చుపట్ఠానం. తస్స అతీతా చత్తారో సమ్మప్పధానా పదట్ఠానం. యథా వుత్తం భగవతా [పస్స సంయుత్తనికాయే] వీరియిన్ద్రియం, భిక్ఖవే, కుహిం దట్ఠబ్బం, చతూసు సమ్మప్పధానేసు.

సతి సరణలక్ఖణా, అసమ్మోహపచ్చుపట్ఠానా. తస్స అతీతా చత్తారో సతిపట్ఠానా పదట్ఠానం. యథా వుత్తం భగవతా సతిన్ద్రియం భిక్ఖవే, కుహిం దట్ఠబ్బం, చతూసు సతిపట్ఠానేసు.

ఏకగ్గలక్ఖణో సమాధి, అవిక్ఖేపపచ్చుపట్ఠానో, తస్స చత్తారి ఝానాని పదట్ఠానం. యథా వుత్తం భగవతా సమాధిన్ద్రియం, భిక్ఖవే, కుహిం దట్ఠబ్బం, చతూసు ఝానేసు.

పజాననలక్ఖణా పఞ్ఞా, భూతత్థసన్తీరణా పచ్చుపట్ఠానా, తస్స చత్తారి అరియసచ్చాని పదట్ఠానం. యథా వుత్తం భగవతా [పస్స సంయుత్తనికాయే] పఞ్ఞిన్ద్రియం, భిక్ఖవే, కుహిం దట్ఠబ్బం, చతూసు అరియసచ్చేసు.

చత్తారి చక్కాని [పస్స అం. నిం ౪.౩౧] పతిరూపదేసవాసో చక్కం, సప్పురిసూపనిస్సయో చక్కం, అత్తసమ్మాపణిధానం చక్కం, పుబ్బే కతపుఞ్ఞతా చక్కం. తత్థ అరియసన్నిస్సయలక్ఖణో పతిరూపదేసవాసో, సో సప్పురిసూపనిస్సయస్స పదట్ఠానం. అరియసన్నిస్సయలక్ఖణో సప్పురిసూపనిస్సయో, సో అత్తసమ్మాపణిధానస్స పదట్ఠానం. సమ్మాపటిపత్తిలక్ఖణం అత్తసమ్మాపణిధానం, తం పుఞ్ఞానం పదట్ఠానం. కుసలధమ్మోపచయలక్ఖణం పుఞ్ఞం, తం సబ్బసమ్పత్తీనం పదట్ఠానం.

ఏకాదససీలమూలకా ధమ్మా సీలవతో అవిప్పటిసారో భవతి...పే.... సో విముత్తిఞాణదస్సనం "నాపరం ఇత్థత్తాయా"తి పజాననా. తత్థ వేరమణిలక్ఖణం సీలం, తం అవిప్పటిసారస్స పదట్ఠానం. న అత్తానువాదలక్ఖణో అవిప్పటిసారో, సో పామోజ్జస్స పదట్ఠానం. అభిప్పమోదనలక్ఖణం పామోజ్జం, తం పీతియా పదట్ఠానం. అత్తమనలక్ఖణా పీతి , సా పస్సద్ధియా పదట్ఠానం. కమ్మనియలక్ఖణా పస్సద్ధి, సా సుఖస్స పదట్ఠానం. అబ్యాపాదలక్ఖణం సుఖం, తం సమాధిస్స పదట్ఠానం. అవిక్ఖేపనలక్ఖణో సమాధి, సో యథాభూతఞాణదస్సనస్స పదట్ఠానం. అవిపరీతసన్తీరణలక్ఖణా పఞ్ఞా, సా నిబ్బిదాయ పదట్ఠానం అనాలయనలక్ఖణా నిబ్బిదా, సా విరాగస్స పదట్ఠానం. అసంకిలేసలక్ఖణో విరాగో, సో విముత్తియా పదట్ఠానం. అకుసలధమ్మవివేకలక్ఖణా విముత్తి, సా విముత్తిఞాణదస్సనస్స పదట్ఠానం.

౬౮. చతస్సో అరియభూమియో చత్తారి సామఞ్ఞఫలాని. తత్థ యో యథాభూతం పజానాతి, ఏసా దస్సనభూమి. సోతాపత్తిఫలఞ్చ సో యథాభూతం పజానిత్వా నిబ్బిన్దతి, ఇదం తనుకామరాగస్స పదట్ఠానం బ్యాపాదానం. సకదాగామిఫలఞ్చ సణ్హం విరజ్జతి, అయం రాగవిరాగా చేతోవిముత్తి. అనాగామిఫలఞ్చ యం అవిజ్జావిరాగా విముచ్చతి, అయం కతాభూమి. అరహత్తఞ్చ సామఞ్ఞఫలానీతి కో వచనత్థో, అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో సామఞ్ఞం, తస్సేతాని ఫలాని సామఞ్ఞఫలానీతి వుచ్చతి. కిస్స బ్రహ్మఞ్ఞఫలానీతి వుచ్చన్తే? బ్రహ్మఞ్ఞఅరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో, తస్స తాని ఫలానీతి బ్రహ్మఞ్ఞఫలానీతి వుచ్చన్తే.

తత్థ సోతాపన్నో కథం హోతి? సహ సచ్చాభిసమయా అరియసావకస్స తీణి సంయోజనాని పహీయన్తి సక్కాయదిట్ఠి విచికిచ్ఛా సీలబ్బతపరామాసో చ, ఇమేసం తిణ్ణం సంయోజనానం పహానా పరిక్ఖయా అరియసావకో హోతి సోతాపన్నో అవినిపాతధమ్మో యావ దుక్ఖస్సన్తం కరోతి.

తత్థ కతమా సక్కాయదిట్ఠి? అస్సుతవా బాలో పుథుజ్జనో యావ అరియధమ్మే అకోవిదో, సో రూపం అత్తతో సమనుపస్సతి యావ విఞ్ఞాణస్మిం అత్తానం, సో ఇమేసు పఞ్చసు ఖన్ధేసు అత్తగ్గాహో వా అత్తనియగ్గాహో వా ఏసోహమస్మి ఏకస్మిం వసవత్తికో [అవత్తితో (పీ. క.)] పక్ఖిత్తో అనుగ్గహో అనుసయన్తో అజ్ఝమజ్ఝన్తి పరతి. యా తథాభూతస్స ఖన్తి రుచి పేక్ఖనా ఆకారపరివితక్కో దిట్ఠినిజ్ఝాయనా అభిప్పసన్నా, అయం వుచ్చతే సక్కాయదిట్ఠీతి.

తత్థ పఞ్చ దిట్ఠియో ఉచ్ఛేదం భజన్తి. కతమాయో పఞ్చ? రూపం అత్తతో సమనుపస్సతి, యావ విఞ్ఞాణం అత్తతో సమనుపస్సతి, ఇమాయో పఞ్చ ఉచ్ఛేదం భజన్తి, అవసేసాయో పన్నరస సస్సతం భజన్తి. ఇతి సక్కాయదిట్ఠిపహానా ద్వాసట్ఠిదిట్ఠిగతాని పహీయన్తి. పహానా ఉచ్ఛేదం సస్సతఞ్చ న భజతి. ఇతి ఉచ్ఛేదసస్సతప్పహానా అరియసావకస్స న కిఞ్చి దిట్ఠిగతం భవతి, అఞ్ఞా వా లోకుత్తరాయ సమ్మాదిట్ఠియా. కథం పన సక్కాయదిట్ఠి న భవతి? ఇధ అరియసావకో

సుతవా హోతి, సబ్బో సుక్కపక్ఖో కాతబ్బో, యావ అరియధమ్మేసు కోవిదో రూపం అనత్తతో సమనుపస్సతి, యావ విఞ్ఞాణం...పే.... ఏవమస్స సమనుపస్సన్తస్స సక్కాయదిట్ఠి న భవతి.

కథం విచికిచ్ఛా న భవతి? ఇధ అరియసావకో బుద్ధే న కఙ్ఖతి, న విచికిచ్ఛతి అభిప్పసీదతి, ఇతిపి సో భగవాతి సబ్బం. ధమ్మే న కఙ్ఖతి న విచికిచ్ఛతి సబ్బం. యావ తణ్హక్ఖయో విరాగో నిరోధో నిబ్బానన్తి, ఇమినా దుతియేన ఆకఙ్ఖియేన ధమ్మేన సమన్నాగతో హోతి. సఙ్ఘే న కఙ్ఖతి...పే.... యావ పూజా దేవానఞ్చ మనుస్సానఞ్చాతి, ఇమినా తతియేన ఆకఙ్ఖియేన ధమ్మేన సమన్నాగతో హోతి.

సబ్బే సఙ్ఖారా దుక్ఖాతి న కఙ్ఖతి న విచికిచ్ఛతి అధిముచ్చతి అభిప్పసీదతి. తణ్హా దుక్ఖసముదయోతి న కఙ్ఖతి న విచికిచ్ఛతి. తణ్హానిరోధా దుక్ఖనిరోధోతి న కఙ్ఖతి న విచికిచ్ఛతి. అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో దుక్ఖనిరోధగామినీ పటిపదాతి న కఙ్ఖతి న విచికిచ్ఛతి అధిముచ్చతి అభిప్పసీదతి. యావ బుద్ధే వా ధమ్మే వా సఙ్ఘే వా దుక్ఖే వా సముదయే వా నిరోధే వా మగ్గే వా కఙ్ఖాయనా విమతి విచికిచ్ఛా ద్వేధాపథా ఆసప్పనా [అప్పనా (పీ॰ క॰) ధ॰ స॰ ౧౦౦౮ నిక్ఖేపకణ్డే పస్సితబ్బం] పరిసప్పనా అనవట్ఠానం అధిట్ఠాగమనం [అనిట్ఠాగమనం (క॰)] అనేకంసో అనేకంసికతా, తే తస్స పహీనా భవన్తి పణున్నా ఉచ్ఛిన్నమూలా తాలావత్థుకతా అనభావంకతా ఆయతిం అనుప్పాదధమ్మా.

౬౯. తత్థ సీలబ్బతపరామాసో ద్విధా – సీలస్స వా సుద్ధస్స వా. తత్థ సీలస్స సీలబ్బతపరామాసో ఇమినాహం సీలేన వా వతేన వా తపేన వా బ్రహ్మచరియేన వా దేవో వా భవిస్సామి దేవఞ్ఞతరో వా తత్థ కవోతపాదాహి అచ్ఛరాహి సద్ధిం కీళిస్సామి రమిస్సామి పరిచరిస్సామీతి. యథాభూతదస్సనన్తి రుచివిముత్తి రాగో రాగపరివత్తకా దిట్ఠిరూపనా పస్సనా అసన్తుస్సితస్స సీలబ్బతపరామాసో. తత్థ కతమో సుద్ధస్స సీలబ్బతపరామాసో? ఇధేకచ్చో సీలం పరామసతి, సీలేన సుజ్ఝతి, సీలేన నీయతి, సీలేన ముచ్చతి, సుఖం వీతిక్కమతి, దుక్ఖం వీతిక్కమతి, సుఖదుక్ఖం వీతిక్కమతి అనుపాపుణాతి ఉపరిమేన. తదుభయం సీలవతం పరామసతి తదుభయేన సీలవతేన సుజ్ఝన్తి ముచ్చన్తి నీయన్తి, సుఖం వీతిక్కమన్తి, దుక్ఖం వీతిక్కమన్తి, సుఖదుక్ఖం వీతిక్కమన్తి, అనుపాపుణన్తీతి అవిసుచికరం ధమ్మం అవిముత్తికరం ధమ్మం విసుచితో విముత్తితో పచ్చాగచ్ఛన్తస్స యా తథాభూతస్స ఖన్తి రుచి ముత్తి పేక్ఖనా ఆకారపరివితక్కో దిట్ఠినిజ్ఝాయనా పస్సనా, అయం సుద్ధస్స సీలబ్బతపరామాసో. ఏతే ఉభో పరామాసా అరియసావకస్స పహీనా భవన్తి యావ ఆయతిం అనుప్పాదధమ్మా, సో సీలవా భవతి అరియకన్తేహి సీలేహి సమన్నాగతో అక్ఖణ్డేహి యావ ఉపసమసంవత్తనికేహి. ఇమేసం తిణ్ణం సంయోజనానం పహానా సుతవా అరియసావకో భవతి సోతాపన్నో అవినిపాతధమ్మో, సబ్బం.

సహసచ్ఛాభిసమయా, ఇతి కో వచనత్థో? చత్తారో అభిసమయా, పరిఞ్ఞాభిసమయో పహానాభిసమయో సచ్ఛికిరియాభిసమయో భావనాభిసమయో.

తత్థ అరియసావకో దుక్ఖం పరిఞ్ఞాభిసమయేన అభిసమేతి, సముదయం పహానాభిసమయేన అభిసమేతి, నిరోధం సచ్ఛికిరియాభిసమయేన అభిసమేతి, మగ్గం భావనాభిసమయేన అభిసమేతి. కిం కారణం? దుక్ఖస్స పరిఞ్ఞాభిసమయో, సముదయస్స పహానాభిసమయో, నిరోధస్స సచ్ఛికిరియాభిసమయో, మగ్గస్స భావనాభిసమయో. సమథవిపస్సనాయ కథం అభిసమేతి? ఆరమ్మణే చిత్తం ఉపనిబన్ధేత్వా పఞ్చక్ఖన్ధే దుక్ఖతో పస్సతి. తత్థ యో ఉపనిబన్ధో, అయం సమథో. యా పరియోగాహనా, అయం విపస్సనా. పఞ్చక్ఖన్ధే దుక్ఖాతి పస్సతో యో పఞ్చక్ఖన్ధేసు ఆలయో నికన్తి ఉపగమనం అజ్ఝోసానా

ఇచ్ఛా ముచ్ఛా పణిధి పత్థనా పహీయతి. తత్థ పఞ్చక్ఖన్ధా దుక్ఖం. యో తత్థ ఆలయో నికన్తి ఉపగమనం అజ్ఝోసానం ఇచ్ఛా ముచ్ఛా పణిధి పత్థనా, అయం సముదయో. యం తస్స పహానం, సో నిరోధో సమథో విపస్సనా చ మగ్గో, ఏవం తేసం చతున్నం అరియసచ్చానం ఏకకాలే ఏకక్ఖణే ఏకచిత్తే అపుబ్బం అచరిమం అభిసమయో భవతి. తేనాహ భగవా "సహసచ్చాభిసమయా అరియసావకస్స తీణి సంయోజనాని పహీయన్తీ"తి.

౨౦. తత్థ సమథవిపస్సనా యుగనద్ధా వత్తమానా ఏకకాలే ఏకక్ఖణే ఏకచిత్తే చత్తారి కిచ్చాని కరోతి, దుక్ఖం పరిఞ్ఞాభిసమయేన అభిసమేతి, యావ మగ్గం భావనాభిసమయేన అభిసమేతి. కిం కారణా? దుక్ఖం పరిఞ్ఞాభిసమయో, యావ మగ్గం భావనాభిసమయో. ఏవం దిట్ఠన్తో యథా నావా జలం గచ్ఛన్తీ చత్తారి కిచ్చాని కరోతి, పారిమం తీరం పాపేతి, ఓరిమం తీరం జహతి, భారం వహతి, సోతం ఛిన్దతి; ఏవమేవ సమథవిపస్సనా యుగనద్ధా వత్తమానా ఏకకాలే ఏకక్ఖణే ఏకచిత్తే చత్తారి కిచ్చాని కరోతి , దుక్ఖం పరిఞ్ఞాభిసమయేన అభిసమేతి, యావ మగ్గం భావనాభిసమయేన అభిసమేతి. యథా వా సూరియో ఉదయన్తో ఏకకాలే అపుబ్బం అచరిమం చత్తారి కిచ్చాని కరోతి, అన్ధకారం విధమతి, ఆలోకం పాతుకరోతి, రూపం నిదస్సీయతి, సీతం పరియాదియతి; ఏవమేవ సమథవిపస్సనా యుగనద్ధా వత్తమానా ఏకకాలే... పే.... యథా పదీపో జలన్తో ఏకకాలే అపుబ్బం అచరిమం చత్తారి కిచ్చాని కరోతి, అన్ధకారం విధమతి, ఆలోకం పాతుకరోతి, రూపం నిదస్సీయతి, ఉపాదానం పరియాదియతి; ఏవమేవ సమథవిపస్సనా యుగనద్ధా వత్తమానా ఏకకాలే...పే.....

యదా అరియసావకో సోతాపన్నో భవతి అవినిపాతధమ్మో నియతో యావ దుక్ఖస్సన్తం కరోతి, అయం దస్సనభూమి. సోతాపత్తిఫలఞ్చ సోతాపత్తిఫలే ఠితో ఉత్తరి సమథవిపస్సనం భావేన్తో యుగనద్ధా వత్తమానా కామరాగబ్యాపాదానం యేభుయ్యేన పహానా అరియసావకో హోతి. సకదాగామి పరినిట్ఠితత్తా సకిదేవ ఇమం లోకం ఆగన్త్వా దుక్ఖస్సన్తం కరోతి, అయం తనుభూమి.

సకదాగామిఫలఞ్చ యో సకదాగామిఫలే ఠితో విపస్సనం భావేన్తో కామరాగబ్యాపాదే సానుసయే అనవసేసం పజహతి, కామరాగబ్యాపాదేసు అనవసేసం పహీనేసు పఞ్చోరమ్భాగియాని సంయోజనాని పహీనాని భవన్తి సక్కాయదిట్ఠి సీలబ్బతపరామాసో విచికిచ్ఛా కామచ్ఛన్దో బ్యాపాదో చ, ఇమేసం పఞ్చన్నం ఓరమ్భాగియానం సంయోజనానం పహానా [పహానాయ (పీ. క.)] అరియసావకో హోతి అనాగామీ తత్థ పరినిబ్బాయీ అనావత్తిధమ్మో తస్మా లోకా, అయం వీతరాగభూమి.

అనాగామిఫలఞ్చ అనాగామిఫలే ఠితో ఉత్తరి సమథవిపస్సనం భావేన్తో పఞ్చ ఉద్ధమ్భాగియాని సంయోజనాని పజహతి రూపరాగఅరూపరాగమానఉద్ధచ్చఅవిజ్జఞ్చ. ఇమేసం పఞ్చన్నం ఉద్ధమ్భాగియానం సంయోజనానం పహానా అరియసావకో అరహా భవతి, ఖీణాసవో వుసితవా సమ్మదఞ్ఞా [సమ్పజఞ్ఞో (పీ. క.)] విముత్తో పరిక్ఖీణభవసంయోజనో అనుప్పత్తసదత్థో, అయం కతాభూమి.

అరహన్తోవ అయం సోపాదిసేసా నిబ్బానధాతు. తస్స ఆయుక్ఖయా జీవితిన్ద్రియూపరోధా ఇదఞ్చ దుక్ఖం నిరుజ్ఝతి, అఞ్ఞఞ్చ దుక్ఖం న ఉప్పజ్జతి. యో ఇమస్స దుక్ఖస్స నిరోధో వూపసమో, అఞ్ఞస్స చ అపాతుభావో, అయం అనుపాదిసేసా నిబ్బానధాతు. ఇమా ద్వే నిబ్బానధాతుయో. ఇతి సచ్చాని వుత్తాని. సచ్చాభిసమయో వుత్తో, కిలేసవవత్థానం వుత్తం,

పహానం వుత్తం, భూమియో వుత్తా, ఫలాని వుత్తాని, నిబ్బానధాతుయో వుత్తా. ఏవమిమేసు వుత్తేసు సబ్బబోధి వుత్తా భవతి. ఏత్థ యోగో కరణీయో.

౭౧. తత్థ కతమాయో నవ అనుపుబ్బసమాపత్తియో? చత్తారి ఝానాని చతస్సో చ అరూపసమాపత్తియో నిరోధసమాపత్తి చ. తత్థ చత్తారి ఝానాని కతమాని? ఇధ, భిక్ఖవే, [పస్స దీఘనికాయే] భిక్ఖు వివిచ్చేవ కామేహీతి విత్థారేన కాతబ్బాని. తత్థ కతమా చత్తారో అరూపసమాపత్తియో? విరాగినో వత వత్తబ్బో, యావ నిరోధసమాపత్తి విత్థారేన కాతబ్బా. ఇమాయో నవ అనుపుబ్బసమాపత్తియో.

తత్థ కతమం పఠమం ఝానం? పఞ్చఙ్గవిప్పయుత్తం పఞ్చఙ్గసమన్నాగతం. కతమేహి పఞ్చహి అఙ్గేహి విప్పయుత్తం? పఞ్చహి నీవరణేహి. తత్థ కతమాని పఞ్చ నీవరణాని? కామచ్ఛన్దోతి విత్థారేతబ్బో. తత్థ కతమో కామచ్ఛన్దో? యో పఞ్చసు కామగుణేసు ఛన్దరాగో పేమం నికన్తి అజ్ఝోసానం ఇచ్ఛా ముచ్ఛా పత్థనా అపరిచ్చాగో అనుసయో పరియుట్ఠానం, అయం కామచ్ఛన్దనీవరణం. తత్థ కతమం బ్యాపాదనీవరణం? యో సత్తేసు సఙ్ఖారేసు చ ఆఘాతో...పే.... యథా దోసే తథా నిఓట్ఠానా, అయం బ్యాపాదో నీవరణం. తత్థ కతమం మిద్ధం? యా చిత్తస్స జళతా చిత్తస్స గరుత్తం చిత్తస్స అకమ్మనీయతా చిత్తస్స నిక్ఖేపో నిద్దాయనా పచలికతా పచలాయనా పచలాయనం, ఇదం మిద్ధం. తత్థ కతమం థినం [థీనం (పీ.)]? యా కాయస్స థినతా జళతా కాయస్స గరుత్తా కాయస్స అప్పస్సద్ధి, ఇదం థినం. ఇతి ఇదఞ్చ థినం పురిమకఞ్చ మిద్ధం తదుభయం థినమిద్ధనీవరణన్తి వుచ్చతి. తత్థ కతమం ఉద్ధచ్చం? యో అవూపసమో చిత్తస్స, ఇదం ఉద్ధచ్చం. తత్థ కతమం కుక్కుచ్చం? యో చేతసో విలేఖో అలఞ్చనా విలఞ్చనా హదయలేఖో విప్పటిసారో, ఇదం కుక్కుచ్చం. ఇతి ఇదఞ్చ కుక్కుచ్చం పురిమకఞ్చ ఉద్ధచ్చం తదుభయం ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చనీవరణన్తి వుచ్చతి. తత్థ కతమం విచికిచ్ఛానీవరణం? యో బుద్ధే వా ధమ్మే వా సఙ్ఘే వా...పే.... అయం విచికిచ్ఛా. అపి చ ఖో పన పఞ్చ విచికిచ్ఛాయో సమనన్తరాయికా దేసన్తరాయికా సమాపత్తన్తరాయికా మగ్గన్తరాయికా సగ్గన్తరాయికా, ఇమాయో పఞ్చ విచికిచ్ఛాయో . ఇధ పన సమాపత్తన్తరాయికా విచికిచ్ఛా అధిప్పేతా. ఇమే పఞ్చ నీవరణా.

తత్థ నీవరణానీతి కో వచనత్థో, కుతో నివారయన్తీతి? సబ్బతో కుసలపక్ఖికా నివారయన్తి. కథం [కిం కం (పీ. క.)] నివారయన్తి? కామచ్ఛన్దో అసుభతో నివారయతి, బ్యాపాదో మేత్తాయ [మేత్తతో (పీ.)] నివారయతి, థినం పస్సద్ధితో నివారయతి, మిద్ధం వీరియారమ్భతో నివారయతి, ఉద్ధచ్చం సమథతో నివారయతి, కుక్కుచ్చం అవిప్పటిసారతో నివారయతి, విచికిచ్ఛా పఞ్ఞాతో పటిచ్చసముప్పాదతో నివారయతి.

అపరో పరియాయో. కామచ్ఛన్దో అలోభతో కుసలమూలతో నివారయతి, బ్యాపాదో అదోసతో నివారయతి, థినమిద్ధం సమాధితో నివారయతి, ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చం సతిపట్ఠానేహి నివారయతి, విచికిచ్ఛా అమోహతో కుసలమూలతో నివారయతి.

అపరో పరియాయో. తయో విహారా దిబ్బవిహారో బ్రహ్మవిహారో అరియవిహారో. దిబ్బవిహారో చత్తారి ఝానాని, బ్రహ్మవిహారో చత్తారి అప్పమాణాని, అరియవిహారో సత్తతింస బోధిపక్ఖియా ధమ్మా. తత్థ కామచ్ఛన్దో ఉద్ధచ్చం కుక్కుచ్చఞ్చ దిబ్బవిహారం నివారయతి, బ్యాపాదో బ్రహ్మవిహారం నివారయతి, థినమిద్ధం విచికిచ్ఛా చ అరియవిహారం నివారయతి.

అపరో పరియాయో. కామచ్ఛన్దో బ్యాపాదో ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చఞ్చ సమథం నివారయన్తి, థినమిద్ధం విచికిచ్ఛా చ విపస్సనం నివారయన్తి, అతో నీవరణన్తి వుచ్చన్తే. ఇమేహి పఞ్చహి అఙ్గేహి విప్పయుత్తం పఠమం ఝానం.

కతమేహి పఞ్చహి అఙ్గేహి సమ్పయుత్తం పఠమం ఝానం? వితక్కవిచారేహి పీతియా సుఖేన చ చిత్తేకగ్గతాయ చ. ఇమేసం పఞ్చన్నం అఙ్గానం ఉప్పాదపటిలాభసమన్నాగమో సచ్ఛికిరియం పఠమం ఝానం పటిలద్ధన్తి వుచ్చతి. ఇమాని పఞ్చ అఙ్గాని ఉప్పాదేత్వా విహరతీతి, తేన వుచ్చతే పఠమం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతీతి దిబ్బేన విహారేన.

తత్థ దుతియం ఝానం చతురఙ్గసమన్నాగతం పీతిసుఖేన చిత్తేకగ్గతాయ అజ్ఝత్తం సమ్పసాదనేన ఇమాని చత్తారి అఙ్గాని ఉప్పాదేత్వా సమ్పాదేత్వా విహరతి, తేన వుచ్చతి దుతియం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతీతి.

తత్థ పఞ్చఙ్గసమన్నాగతం తతియం ఝానం సతియా సమ్పజఞ్ఞే సుఖేన చిత్తేకగ్గతాయ ఉపేక్ఖాయ ఇమాని పఞ్చఙ్గాని ఉప్పాదేత్వా సమ్పాదేత్వా విహరతి, తేన వుచ్చతి తతియం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతీతి.

తత్థ చతుత్థం ఝానం చతురఙ్గసమన్నాగతం ఉపేక్ఖాయ సతిపారిసుద్ధియా అదుక్ఖమసుఖాయ వేదనాయ చిత్తేకగ్గతా చ, ఇమేహి చతూహఙ్గేహి సమన్నాగతం చతుత్థం ఝానం. ఇతి ఇమేసం చతున్నం అఙ్గానం ఉప్పాదో పటిలాభో సమన్నాగమో సచ్ఛికిరియా చతుత్థం ఝానం పటిలద్ధన్తి వుచ్చతి. ఇమాని చత్తారి ఝానాని ఉప్పాదేత్వా సమ్పాదేత్వా ఉపసమ్పజ్జ విహరతి, తేన వుచ్చతి దిబ్బేన విహారేన విహరతీతి.

తత్థ కతమో అనిచ్చట్ఠో? పీళనట్ఠో అనిచ్చట్ఠో పభఙ్గట్ఠో సమ్పాపనట్ఠో వివేకట్ఠో అనిచ్చట్ఠో, అయం అనిచ్చట్ఠో.

తత్థ కతమో దుక్ఖట్ఠో? పీళనట్ఠో దుక్ఖట్ఠో సమ్పీళనట్ఠో సంవేగట్ఠో బ్యాధినట్ఠో, అయం దుక్ఖట్ఠో.

తత్థ కతమో సుఞ్ఞట్ఠో? అనుపలిత్తో సుఞ్ఞట్ఠో, అసమ్భాజనట్ఠో గతపట్ఠో [అప్పట్ఠో (పీ.)] వివట్టట్ఠో, అయం సుఞ్ఞట్ఠో.

తత్థ కతమో అనత్తట్ఠో? అనిస్సరియట్ఠో అనత్తట్ఠో, అవసవత్తనట్ఠో, అకామకారిట్ఠో పరివిదట్ఠో, అయం అనత్తట్ఠోతి.

సుత్తత్థసముచ్చయో నామ సంవత్తిసన్తికా పేటకభూమి సమత్తా.

౭. హారసమ్పాతభూమి

౭౨. ఝానం విరాగో. చత్తారి ఝానాని విత్థారేన కాతబ్బాని. తాని దువిధాని; బోజ్ఝఙ్గవిప్పయుత్తాని చ బోజ్ఝఙ్గసమ్పయుత్తాని చ. తత్థ బోజ్ఝఙ్గవిప్పయుత్తాని బాహిరకాని, బోజ్ఝఙ్గసమ్పయుత్తాని అరియపుగ్గలాని. తత్థ యేన ఛ పుగ్గలమూలాని తేసం నిక్ఖిపేత్వా రాగచరితో, దోసచరితో, మోహచరితో, రాగదోసచరితో, రాగమోహచరితో, దోసమోహచరితో, సమభాగచరితో, ఇతి ఇమేసం పుగ్గలానం ఝానం సమాపజ్జితానం పఞ్చ నీవరణాని పటిపక్ఖో తేసం పటిఘాతాయ యథా అసమత్థో తీణి అకుసలమూలాని నిగ్గణ్హాతి. లోభేన అకుసలమూలేన అభిజ్ఝా చ ఉద్ధచ్చఞ్చ ఉప్పిలవతం అలోభేన కుసలమూలేన నిగ్గణ్హాతి, కుక్కుచ్చఞ్చ విచికిచ్ఛా చ మోహపక్ఖో, తం అమోహేన నిగ్గణ్హాతి. దోసో చ థినమిద్ధఞ్చ దోసపక్ఖో, తం అదోసేన నిగ్గణ్హాతి.

తత్థ అలోభస్స పారిపూరియా నేక్ఖమ్మవితక్కం వితక్కేతి. తత్థ అదోసస్స పారిపూరియా అబ్యాపాదవితక్కం వితక్కేతి. తత్థ అమోహస్స పారిపూరియా అవిహింసావితక్కం వితక్కేతి. తత్థ అలోభస్స పారిపూరియా వివిత్తో హోతి కామేహి. తత్థ అదోసస్స పారిపూరియా అమోహస్స పారిపూరియా చ వివిత్తో హోతి పాపకేహి అకుసలేహి ధమ్మేహి, సవితక్కం సవిచారం వివేకజం పీతిసుఖం పఠమం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి.

వితక్కాతి తయో వితక్కా – నేక్ఖమ్మవితక్కో అబ్యాపాదవితక్కో అవిహింసావితక్కో. తత్థ పఠమాభినిపాతో వితక్కో, పటిలద్ధస్స విచరణం విచారో. యథా పురిసో దూరతో పురిసం పస్సతి ఆగచ్ఛన్తం, న చ తావ జానాతి ఏసో ఇత్థీతి వా పురిసోతి వా యదా తు పటిలభతి ఇత్థీతి వా పురిసోతి వా ఏవం వణ్ణోతి వా ఏవం సణ్ఠానోతి వా ఇమే వితక్కయన్తో ఉత్తరి ఉపపరిక్ఖన్తి కిం ను ఖో అయం సీలవా ఉదాహు దుస్సీలో అడ్ఢో వా దుగ్గతోతి వా. ఏవం విచారో వితక్కే అప్పేతి, విచారో చరియతి చ అనువత్తతి చ. యథా పక్ఖీ పుబ్బం ఆయూహతి పచ్ఛా నాయూహతి యథా ఆయూహనా ఏవం వితక్కో, యథా పక్ఖానం పసారణం ఏవం విచారో అనుపాలతి వితక్కేతి విచరతి విచారేతి. వితక్కయతి వితక్కేతి, అనువిచరతి విచారేతి. కామసఞ్ఞాయ పటిపక్ఖో వితక్కో, బ్యాపాదసఞ్ఞాయ విహింససఞ్ఞాయ చ పటిపక్ఖో విచారో. వితక్కానం కమ్మం అకుసలస్స అమనసికారో, విచారానం కమ్మం జేట్ఠానం సంవారణా. యథా పలికో తుణ్హికో సజ్ఝాయం కరోతి ఏవం వితక్కో, యథా తంయేవ అనుపస్సతి ఏవం విచారో. యథా అపరిఞ్ఞా ఏవం వితక్కో. యథా పరిఞ్ఞా ఏవం విచారో. నిరుత్తిపటిసమ్భిదాయఞ్చ పటిభానపటిసమ్భిదాయఞ్చ వితక్కో, ధమ్మపటిసమ్భిదాయఞ్చ అత్థపటిసమ్భిదాయఞ్చ విచారో. కల్లితా కోసల్లత్తం చిత్తస్స వితక్కో, అభినీహారకోసల్లం చిత్తస్స విచారో . ఇదం కుసలం ఇదం అకుసలం ఇదం భావేతబ్బం ఇదం పహాతబ్బం ఇదం సచ్ఛికాతబ్బన్తి వితక్కో, యథా పహానఞ్చ భావనా చ సచ్ఛికిరియా చ ఏవం విచారో. ఇమేసు వితక్కవిచారేసు ఠితస్స దువిధం దుక్ఖం న ఉప్పజ్జతి కాయికఞ్చ చేతసికఞ్చ; దువిధం సుఖం ఉప్పజ్జతి కాయికఞ్చ చేతసికఞ్చ. ఇతి వితక్కజనితం చేతసికం సుఖం పీతి కాయికం సుఖం కాయికోయేవ. యా తత్థ చిత్తస్స ఏకగ్గతా, అయం సమాధి. ఇతి పఠమం ఝానం పఞ్చఙ్గవిప్పహీనం పఞ్చఙ్గసమన్నాగతం.

తేసంయేవ వితక్కవిచారానం అభిక్ఖణం ఆసేవనాయ తస్స తప్పోణమానసం హోతి. తస్స వితక్కవిచారా ఓళారికా ఖాయన్తి. యఞ్చ పీతిసుఖఞ్చ నేక్ఖమ్మఞ్చ ఓళారికం భవతి. అపి చ సమాధిజా పీతి రతి చ జాయతి. తస్స విచారారమ్మణం. తేసం వూపసమా అజ్ఝత్తం చేతో సమ్పసీదతి. యే వితక్కవిచారా ద్వే ధమ్మానుస్సరితబ్బా. పచ్చుప్పన్నా

దరణితబ్బం. తేసం వూపసమా ఏకోదిభావం చిత్తేకగ్గతం హోతి. తస్స ఏకోదిభావేన పీతి పారిపూరిం గచ్ఛతి. యా పీతి, తం సోమనస్సిన్ద్రియం, యం సుఖం, తం సుఖిన్ద్రియం. యా చిత్తేకగ్గతా, అయం సమాధి. తం దుతియం ఝానం చతురఙ్గసమన్నాగతం. సో పీతియా విరాగా యాతి ఓజహి జల్లసహగతం.

౨౩. తత్థ సోమనస్సచిత్తముపాదానన్తి చ సో తం విచినన్తో ఉపేక్ఖమేవ మనసికరోతి. సో పీతియా విరాగా ఉపేక్ఖకో విహరతి. యథా చ పీతియా సుఖమానితం, తం కాయేన పటిసంవేదేతి సమ్పజానో విహరతి. యేన సతిసమ్పజఞ్ఞేన ఉపేక్ఖాపారిపూరిం గచ్ఛతి. ఇదం తతియం ఝానం చతురఙ్గసమన్నాగతం.

తథా కాయికస్స సుఖస్స పహానాయ పఠమే ఝానే సోమనస్సిన్ద్రియం నిరుజ్ఝతి. దుతియే ఝానే దుక్ఖిన్ద్రియం నిరుజ్ఝతి. సో సుఖస్స చ పహానా దుక్ఖస్స చ పహానా పుబ్బేవ సోమనస్సదోమనస్సానం అత్థఙ్గమా అదుక్ఖమసుఖం ఉపేక్ఖాసతిపారిసుద్ధిం చతుత్థం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి . తత్థ చతూహి ఇన్ద్రియేహి ఉపేక్ఖా పసాదా హోతి, దుక్ఖిన్ద్రియేన దోమనస్సిన్ద్రియేన సుఖిన్ద్రియేన సోమనస్సిన్ద్రియేన చ. తేసం నిరోధా ఉపేక్ఖాసమ్పజఞ్ఞం హోతి, తత్థ సుఖిన్ద్రియేన సోమనస్సిన్ద్రియేన చ అసతి హోతి, తేసం నిరోధా సతిమా హోతి, దుక్ఖిన్ద్రియేన దోమనస్సిన్ద్రియేన చ అసమ్పజఞ్ఞం, తేసం నిరోధా సమ్పజఞ్ఞం హోతి, ఇతి ఉపేక్ఖాయ చ సఞ్ఞా, సతో సమ్పజానో చిత్తేకగ్గతా చ ఇదం వుచ్చతే చ చతుత్థం ఝానం.

తత్థ యో రాగచరితో పుగ్గలో తస్స సుఖిన్ద్రియఞ్చ సోమనస్సిన్ద్రియఞ్చ; యో దోసచరితో పుగ్గలో తస్స దుక్ఖిన్ద్రియఞ్చ దోమనస్సిన్ద్రియఞ్చ; యో మోహచరితో పుగ్గలో తస్స అసతి చ అసమ్పజఞ్ఞఞ్చ.

తత్థ రాగచరితస్స పుగ్గలస్స తతియే ఝానే చతుత్థే చ అనునయో నిరుజ్ఝతి, దోసచరితస్స పఠమే ఝానే దుతియే చ పటిఘం నిరుజ్ఝతి, మోహచరితస్స పుగ్గలస్స పఠమే ఝానే దుతియే చ అసమ్పజఞ్ఞం నిరుజ్ఝతి. తతియే ఝానే చతుత్థే చ అసతి నిరుజ్ఝతి, ఏవమేవ తేసం తిణ్ణం పుగ్గలానం చత్తారి ఝానాని వోదానం గమిస్సన్తి.

తత్థ రాగదోసచరితస్స పుగ్గలస్స అసమ్పజఞ్ఞఞ్చ అనునయో చ పటిఘఞ్చ, తేన హానభాగియం [పహానభాగియం (పీ. క.)] ఝానం హోతి. తత్థ రాగమోహచరితస్స పుగ్గలస్స అనునయత్తం చ ఆదీనవం దస్సితా, తం తస్స హానభాగియం ఝానం హోతి. తత్థ దోసమోహచరితస్స పుగ్గలస్స పటిఘో చ అసతి చ అసమ్పజఞ్ఞఞ్చ ఆదీనవం దస్సితా తేన తస్స హానభాగియం ఝానం హోతి.

తత్థ రాగదోసమోహసమభాగచరితస్స పుగ్గలస్స విసేసభాగియం ఝానం హోతి, ఇమాని చత్తారి ఝానాని సత్తసు పుగ్గలేసు నిద్దిసితబ్బాని. చతూసు చ సమాధీసు ఛన్దసమాధినా పఠమం ఝానం, వీరియసమాధినా దుతియం ఝానం, చిత్తసమాధినా తతియం ఝానం, వీమంసాసమాధినా చతుత్థం ఝానం. అప్పణిహితేన పఠమం ఝానం, సుఞ్ఞతాయ దుతియం ఝానం, అనిమిత్తేన తతియం ఝానం, ఆనాపానస్సతియా చతుత్థం ఝానం. కామవితక్కబ్యాపాదానఞ్చ తం తం వూపసమేన పఠమం ఝానం హోతి, వితక్కవిచారానం వూపసమేన దుతియం ఝానం, సుఖిన్ద్రియసోమనస్సిన్ద్రియానం వూపసమేన తతియం ఝానం, కాయసఙ్ఖారానం వూపసమేన చతుత్థం ఝానఞ్చ. చాగాధిట్ఠానేన పఠమం ఝానం, సచ్చాధిట్ఠానేన దుతియం ఝానం, పఞ్ఞాధిట్ఠానేన తతియం ఝానం, ఉపసమాధిట్ఠానేన చతుత్థం ఝానం. ఇమాని చత్తారి ఝానాని సఙ్ఖేపనిద్దేసేన నిద్దిట్ఠాని, తత్థ సమాధిన్ద్రియం పారిపూరిం గచ్ఛతి.

అనువత్తనకాని చత్తారి, తత్థ యో పఠమం ఝానం నిస్సాయ ఆసవక్ఖయం పాపుణాతి, సో సుఖాయ పటిపదాయ దన్ధాభిఞ్ఞాయ దోమనస్సిన్ద్రియపటిపక్ఖేన. యో దుతియం ఝానం నిస్సాయ ఆసవానం ఖయం పాపుణాతి, సో సుఖాయ పటిపదాయ ఖిప్పాభిఞ్ఞాయ దుక్ఖిన్ద్రియపటిపక్ఖేన. యో తతియం ఝానం నిస్సాయ ఆసవానం ఖయం పాపుణాతి, సో సుఖాయ పటిపదాయ దన్ధాభిఞ్ఞాయ సోమనస్సిన్ద్రియపటిపక్ఖేన. యో చతుత్థం ఝానం నిస్సాయ ఆసవానం ఖయం పాపుణాతి, సో సుఖాయ పటిపదాయ ఖిప్పాభిఞ్ఞాయ సుఖిన్ద్రియపటిపక్ఖేన గతో.

పకిణ్ణకనిద్దేసో.

౭౪. యాని చత్తారి ఝానాని, తేసం ఝానానం ఇమాని అఙ్గాని, తేసం అఙ్గానం సమూహో [సమ్మోహో (పీ. క.)] అస్స అఙ్గా, అయం ఝానభూమి కో విసేసోతి అస్స విసేసో. ఇమే సమ్భారా తేహి అయం సముదాగమో, తస్స సముదాగమస్స అయం ఉపనిసా, తాయ ఉపనిసాయ అయం భావనా. తస్సా భావనాయ అయం ఆదీనవో. తేన అయం పరిహాని. కస్స పరిహానీతి తదుపగఝాయినో [తదుపకఝాయినో (పీ. క.)]. తం యథా భణితం పచ్చవేక్ఖన్తో అయం విసేసో. తేన విసేసేన అయం అస్సాదో, సో కస్స అస్సాదో అఝానియా ఝాయినో, తస్సా అఝానియా ఝాయినో, ఇదం కల్లితా కోసల్లే రితఞ్ఞానం అనోమద్దియతం గచ్ఛతి ఝానబలం, ఝానబలే రితస్స అయం పారమిప్పత్తస్స ఇమాని ఝానఙ్గాని అనావిలసఙ్కప్పో పఠమే ఝానే ఝానఙ్గాని భావీ. సో పీతి తదనుసారిత్తావ పఠమే ఝానే ఝానఙ్గం తస్సఙ్గనో చ ధమ్మా తదభిసన్నితాయ చ. పీతి దుతియే ఝానే ఝానఙ్గధమ్మతా ఖో పన తథా పవత్తస్స సహగతం ఝానఙ్గధమ్మం ససుఖతాయ అజ్ఝత్తం సమ్పసాదో దుతియే ఝానే ఝానఙ్గం మనోసమ్పసాదనతాయ తదభిసన్నితాయ చ. పీతి దుతియే ఝానే ఝానఙ్గం అజ్ఝత్తం సమ్పసాదనం సమాధితా [సమాధికా (పీ.)] పీతి దుతియే ఝానే ఝానఙ్గం, చేతసో ఏకోదిభావో దుతియే ఝానే ఝానఙ్గం, ఉపేక్ఖా ఫస్సతా తతియే ఝానే ఝానఙ్గం, సుఖం తస్స అఙ్గన్తి చ. చేతసో ఏకోదిభావో చతుత్థే ఝానే ఝానఙ్గం, ఉపేక్ఖా అదుక్ఖమసుఖా చతుత్థే ఝానే ఝానఙ్గం, అభినిసాభూమి ఉపేక్ఖాసతిపారిసుద్ధి చతుత్థే ఝానే ఝానఙ్గం. సతిపారిసుద్ధి చ అనేకఞ్ఞాభూమీసు ఝానఙ్గసమాయుత్తా పీతి చేతసో ఏకోదిభావో చతుత్థే ఝానే ఝానఙ్గం.

తత్థ కతమా ఝానభూమి? సవితక్కే సవిచారే వివేకా అనుగతా పఠమే ఝానే ఝానభూమి. అవితక్కే అవిచారే అజ్ఝత్తం సమ్పసాదనం జనితం పీతిమనుగతా దుతియే ఝానే ఝానభూమి. సుఖసాతసమోహితా సప్పీతికా తతియే ఝానే ఝానభూమి. తస్స సుఖదుక్ఖసహగతా అభినీహారసహగతా చతుత్థే ఝానే ఝానభూమి. అప్పమాణసహగతా సత్తారమ్మణా పఠమే ఝానే ఝానభూమి. అభిభూమిఆయతనసహగతా రూపసఞ్ఞీసు దుతియే ఝానే ఝానభూమి. విమోక్ఖసహగతానం విమోక్ఖేసు తతియే ఝానే ఝానభూమి. అనుపస్సనాసహగతా కాయసఙ్ఖారా సమ్మా చతుత్థస్స ఝానస్స భూమి.

౭౫. తత్థ కతమే ఝానవిసేసా? వివిచ్చేవ కామేహి వివిచ్చ పాపకేహి అకుసలేహి ధమ్మేహి చిత్తచేతసికసహగతా కామధాతుసమతిక్కమనతాపి, అయం ఝానవిసేసో. అవితక్కా చేవ అవిచారా చ సప్పీతికాయ సతిసహగతాయ పీతిసహగతా సఞ్ఞామనసికారా సముదాచరన్తి. అయం ఝానవిసేసో. అవితక్కాయ భూమియా అవిచారేయేవ సతి అనుగతా ఉపేక్ఖాసహగతా మనసికారా సముదాచరన్తి. తదనుధమ్మతాయ చ సతి సణ్ఠహతి [సన్దహతి (పీ.)]. తఞ్చ భూమిం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి, అయం ఝానవిసేసో. సతిపారిసుద్ధిసహగతా సఞ్ఞామనసికారా సముదాచరన్తి, తఞ్చ

భూమిం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి, అయం ఝానవిసేసో. విఞ్ఞాణఞ్చాయతనసహగతాయ భూమియం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనసహగతా సఞ్ఞామనసికారా సముదాచరన్తి, తఞ్చ భూమిం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి, అయం ఝానవిసేసో.

ఝానసమ్భారా నేక్ఖమ్మవితక్కో సమ్భారో కామవితక్కవినోదనాధిప్పాయతా. అబ్యాపాదవితక్కో సమ్భారో బ్యాపాదవితక్కపటివినోదనాధిప్పాయతా. అవిహింసావితక్కో సమ్భారో విహింసావితక్కపటివినోదనాధిప్పాయతా. ఇన్ద్రియేసు గుత్తద్వారతా అప్పిచ్ఛతా సమ్భారో పరిసుద్ధాజీవో చతున్నం సమాపత్తీనం సమ్భారో అకమ్మస్స విహారితా. మగ్గసమ్భారో సమాపత్తిపజ్జనతా. ఫలసమ్భారో ఝాననిబ్బత్తితాయ ఝానసముదాగమో. కుసలహేతు యం ఝానం సముదయం గచ్ఛన్తి కో చ [కోచి (క.)] న కుతోచి నేక్ఖమ్మప్పత్తా సముదాగచ్ఛన్తి. ఆలమ్బనిరోధసమాధి సన్తో సముదాగచ్ఛన్తి. అవీతిక్కన్తా సముదాగచ్ఛన్తి. సుఖిన్ద్రియం సోమనస్సిన్ద్రియం పహానాయ తే చ అబ్యాపజ్జతాయ సముదాగచ్ఛన్తి. తం పన సన్థాయ సముదాగచ్ఛన్తి. అపరిదాహనాయ సముదాగచ్ఛన్తి. అయం ఞాణసముదాగమో.

౭౬. తత్థ కతమా ఉపనిసా? కల్యాణమిత్తతా ఝానస్స ఉపనిసా. కల్యాణసమ్పవఙ్కతా ఝానస్స ఉపనిసా. ఇన్ద్రియేసు గుత్తద్వారతా ఝానస్స ఉపనిసా. అసన్తుట్ఠితా కుసలేసు ధమ్మేసు ఝానస్స ఉపనిసా. సద్ధమ్మస్సవనం ఝానస్స ఉపనిసా. సంవేజనియే ఠానే సంవిగ్గస్స యోనిసో పధానం. అయం ఝానోపనిసా.

తత్థ కతమా భావనా? మేత్తాసేవనా అబ్యాపాదవితక్కభావనా. కరుణాసేవనా అవిహింసావితక్కభావనా. ముదితాభావనా పీతిసుఖసమ్పజఞ్ఞా కారితా. ఉపేక్ఖాభావనా పస్సవతా ఉపేక్ఖాభావనా అపస్సవతా ఉపేక్ఖా చ అజ్ఝుపేక్ఖా చ, అసుభసఞ్ఞాభావనా దుక్ఖాపటిపదా దన్ధాభిఞ్ఞా భవసన్ధాభిఞ్ఞా భవసన్ధానం, సా ఛబ్బిధా భావనా భావితా బహులీకతా అనుట్ఠితా వత్థుకతా యానీకతా పరిచితా సుసమారద్ధా. అయం భావనా.

ఏవం భావయన్తస్స అయం ఆదీనవో. పఠమే ఝానే సఙ్ఖారసమన్నాగతో ఏసో ధమ్మో అస్సుతో సాసవో. సచే ఏస ధమ్మో అయం సీలో ఆసన్నపటిపక్ఖో చ ఏస ధమ్మో కామో పతిచారో పతివిచారో సమాపత్తీనం చ సబ్బోళారికో ఏస ధమ్మో వితక్కవిచారో చ. తత్థ చిత్తం ఖోభేన్తి, కాయో చేత్థ కిలమతి, కాయమ్హి చేత్థ కిలన్తే చిత్తం విహఞ్ఞతి. అనభినీహారక్ఖమోవ అభిఞ్ఞానం ఇమే ఆదీనవా పఠమే ఝానే.

దుతియే ఝానే ఇమే ఆదీనవా పీతిఫరణసహగతో చ ఏసో ధమ్మో, న సముదాచారస్సేతి చిత్తం. అనోధయం ఉపగమో చేస ధమ్మో ఉపగమిపరిస్సయో [ఉపగమిపరిచయో (పీ.)] దోమనస్సపచ్చత్థికో చేస ధమ్మో. తత్థ తత్థ యుత్తీనం పీతి పరజ్జతో చేస ధమ్మో దుక్కరం హోతి, అవత్తసన్తాసభూమిపరివజ్జయన్తో చతూసు దుక్ఖతాసు ఏస ధమ్మో అనువిద్ధాపనసద్ధాయ [అనువిద్ధా పస్సతియా (పీ.)] దుక్ఖతాయ చ న పలిబోధదుక్ఖతాయ చ అభిఞ్ఞాదుక్ఖతాయ చ రోగదుక్ఖతాయ చ, ఇమే ఆదీనవా దుతియే ఝానే.

తత్థ కతమే ఆదీనవా తతియే ఝానే? ఉపేక్ఖాసుఖసహగతాయ తత్థ సాతావీనం పఞ్చన్నం ఉపేక్ఖాసుఖం పరివత్తితో ఏస ధమ్మో తేన నిచ్చసఞ్ఞితానఞ్చ యం హోతి. దుక్ఖోపనియం సుఖం చిత్తస్స సఙ్ఖోభతం ఉపాదాయ సుఖదుక్ఖాయ గతో సవతి. సుఖదుక్ఖానుకతఞ్చ ఉపాదాయ అనభిహారక్ఖమం చిత్తం హోతి. అభిఞ్ఞాయ సచ్ఛికిరియాసు సబ్బేపి చేతే ధమ్మా

తీసు ఝానసమాపత్తీసు చతూహి చ దుక్ఖతాహి అనువిద్ధానం సా భయా దుక్ఖతాయ పలిబోధదుక్ఖతాయ చ అభిఞ్ఞాయ దుక్ఖతాయ చ ఇమే ఆదీనవా తతియే ఝానే.

తత్థ కతమే ఆదీనవా చతుత్థే ఝానే? ఆకిఞ్చఞ్ఞాసమాపత్తికా తే ధమ్మానుసమాపత్తికా ఏతిస్సా చ భూమియం సాతానం బాలపుథుజ్జనానం అనేకవిధాని దిట్ఠిగతాని ఉప్పజ్జన్తి. ఓళారికా సుఖుమేహి చ రూపసఞ్ఞాహి అనువిధాని ఏతాని ఝానాని సదా అనుదయమేత్తాఝానకలానుదనుకలాయ సాధారణా, దుక్కరా చ సబ్బే చత్తారో మహాసమ్భారా సముదాగతాని చ ఏతాని ఝానాని అఞ్ఞమఞ్ఞం నిస్సాయ సముదాగచ్ఛన్తి. ఏత్థ సముదాగతా చ ఏతే ధమ్మా న సమత్తా హోన్తి. అసముగ్గహితనిమిత్తా చ ఏతే ధమ్మా పరిహాయన్తి. నిరుజ్ఝన్తి చ ఏతే ధమ్మా న ఉపాదియన్తి నిరుజ్ఝగ్గాని చ, ఏతేసం ధమ్మానం ఝానాని నిమిత్తాని న ఝాననిమిత్తసఞ్ఞా వోకిరతి. అప్పటిలద్ధపుబ్బా చ ఝాయీవసేన చ భవతి [ఝాయీ చ వసేన చ భవతి (పీ॰ క॰)]. ఇమేహి ఆదీనవేహి అయం ఝానపరిహాని.

౭౭. నిరోధసమాపత్తియా అపటిసఙ్ఖాయ అవసేససఞ్ఞినో ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనసహగతా సఞ్ఞామనసికారా సముదాచరన్తి, సో నిరోధసమాపత్తితో పరిహాయతి. ఆనేఞ్జసఞ్ఞినో అసఞ్ఞాయతనం సమాపన్నస్స ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనసహగతా మనసికారా సముదాచరన్తి, తఞ్చ భూమిం న పజానాతి, సో తతో పరిహాయతి. ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం సమాపన్నస్స విఞ్ఞాణఞ్చాయతనసఞ్ఞా మనసికారా సముదాచరన్తి, తఞ్చ భూమిం న పజానాతి, సో తతో పరిహాయతి. విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం సమాపన్నస్స రూపసఞ్ఞాసహగతా. విత్థారేన...పే.... యావ పఠమే ఝానే కామసఞ్ఞాసహగతా కాతబ్బా. సకస్స [సా తస్స (పీ॰ క॰)] పరిహాయతి, కలఙ్కఞ్ఞానే కలఙ్కం ఝాయతి, పరిసమన్తతో ఝాయతి, భిన్దన్తో ఝాయతి, న సఞ్ఞాయతి, ఆయూహన్తో ఝాయతి, కిఞ్చి చ నిపరిచితో ఝాయతి. అతివిధావన్తో ఝాయతి, అతిమఞ్ఞన్తో ఝాయతి, కాయసఙ్ఖారే అప్పటిసమ్భారే ఝాయతి, పరియుట్ఠానస్స నిస్సరణం అజానన్తో ఝాయతి, నీవరణాభిభూతో ఝాయతి, అస్సాపత్తిమనసికరోన్తో ఝానస్స అస్సాదో కామరాగపరియుట్ఠానం పహానం ఝానస్స అస్సాదో కామరాగహేతూనం ధమ్మానం ఉదయన్తి, నిరుజ్ఝగ్గాని ఏతేసం ధమ్మానం ఝానాని ఉపరిమా సుఖుపేక్ఖా కామకమ్మకిలేసానం పహానం అస్సాదో, ఏవం ఖో పున ఝానస్స అస్సాదో మహాసంవాసమప్పేళితే లోకసంనివాసే అసమ్బోధకాసా విగమేస్సమిదం ఝానప్పహానా. అయం పలిరోధమప్పలిరోధలోకసన్నివాసే ఏసనిధమిదం ఝానం అనమతగ్గసంసారసమాపన్నానం సత్తానం సంసారప్పహాననా ఆనిసంసో, యమిదం ఝానస్స అస్సాదో కాయస్స అఝానియఝాయినో భవతి. అఝానియఝానియఝాయీహి అపరామసన్తో అఝానియఝాయితం ఝాయతి, యాని కలఙ్కఞ్ఞాయినో పదాని, తాని అనుధితాని పటిపక్ఖే.

౭౮. తత్థ కతమం ఝానకోసల్లం? సమాపత్తికోసల్లం ఝానకోసల్లం, ఝానవిసేసకోసల్లం ఝానకోసల్లం, ఝానన్తరికకోసల్లం ఝానకోసల్లం, సమాపత్తివుట్ఠానకోసల్లం ఝానకోసల్లం, ఝానే సభావకోసల్లం ఝానకోసల్లం, ఝానే ఆదీనవకోసల్లం ఝానకోసల్లం, ఝానే నిస్సరణకోసల్లం ఝానకోసల్లం, ఝానఫలేన ఉపాదాయ కోసల్లం, ఝానఫలేన పటిసఙ్ఖానఫలే అపరిహానధమ్మతా నిబ్బత్తిఝానే చ కీళితాపి విసేసభాగియం ఝానం పటిలబ్భతి. ఇదం పనస్సాతి భవహారితా చ ఆరమ్మణానిమిత్తగ్గాహో అనభినీహారబలం, చిత్తేకగ్గతా నిమిత్తాసు గతిసహితా సమథబలేన అసంసీదనఞ్చ ఝానే మగ్గఫలం సమథం పవత్తే సమాధినో ఉపేక్ఖాపలిపుబ్బాపరనిమిత్తాసయో పగ్గాహినో [మగ్గాహినో (పీ॰)] సతిబలం తం పవత్తితానఞ్చ విపస్సనానం సమఞ్ఞాబలే.

తత్థ కతమా ఝానపారమితా? సుపారమితా మేత్తా కామేసు సత్తా కామసఙ్గసత్తాతి [ఉదా॰ ౬౩ ఉదానే పస్సితబ్బం] యమ్హి సుత్తే దేసనాయ వోహారేన ద్వే సచ్చాని నిద్దిట్ఠాని, దుక్ఖఞ్చ సముదయో చ, విచయేన హారేన యే సంయోజనీయేసు ధమ్మేసు వజ్జం న పస్సన్తి, తే ఓఘం తరిస్సన్తీతి నేతం ఠానం విజ్జతి. న తరిస్సన్తీతి అత్థి ఏసా యుత్తి చ విచయో చ ఇదం ను కిస్స పదట్ఠానం, కామేసు సత్తాతి పఞ్చ కామగుణా, తం కామతణ్హాయ పదట్ఠానం. సంయోజనే వజ్జమపస్సమానాతి అవిజ్జాయ పదట్ఠానం, న హి జాతు సంయోజనసఙ్గసత్తా ఓఘం తరేయ్యుం విపులం మహన్తన్తి ఉపాదానస్స పదట్ఠానం. కామేసు సత్తాతి కామా ద్విధా – వత్థుకామా చ కిలేసకామా చ, తత్థ కిలేసకామా కామతణ్హా కామతణ్హాయ యుత్తా భవన్తి రూపతణ్హా భవతణ్హా లక్ఖణేన హారేన, సంయోజనే వజ్జమపస్సమానాతి సంయోజనస్స. యో తత్థ ఛన్దరాగో తస్స కిం పదట్ఠానం? సుఖా వేదనా ద్వే చ ఇన్ద్రియాని – సుఖిన్ద్రియఞ్చ సోమనస్సిన్ద్రియఞ్చ. ఇతి సుఖాయ వేదనాయ గహితాయ తయోపి వేదనా గహితా హోన్తి. వేదనాక్ఖన్ధే గహితే సబ్బే పఞ్చక్ఖన్ధా గహితా హోన్తి. రూపసద్దగన్ధరసఫోట్ఠబ్బా గహితా, వత్థుకామేసు గహితేసు సబ్బాని ఛ బాహిరాని ఆయతనాని గహితాని హోన్తి. అజ్ఝత్తికబాహిరేసు ఆయతనేసు యో సతో, అయం వుచ్చతే లక్ఖణో హారో, తత్థ యో ఓళారికమ్హి కిలేసే అజ్ఝావసితో సబ్బకిలేసేసు యో న తతో సుఖుమతరేసు న వీతరాగో భవతి. తత్థ బాహిరసంయోజనం మమన్తి అజ్ఝత్తసంయోజనం అహన్తి. తత్థ భగవతో కో అధిప్పాయో? యే ఓఘం తరితుకామా తే సంయోజనీయేసు ధమ్మేసు ఆదీనవానుపస్సినో విహరిస్సన్తీతి అయమేత్థ భగవతో అధిప్పాయో. కామేసు సత్తాతి యేసు చ సత్తా యేన చ సత్తా యేసఞ్చ సత్తా అయం చతుబ్బిధో ఆకారో సబ్బేసం హారభాగియో.

౭౮. తత్థ కతమాని తీణి విపల్లాసాని పదట్ఠానాని చ? చిత్తవిపల్లాసస్స దిట్ఠివిపల్లాసస్స సఞ్ఞావిపల్లాసస్స తయో విపల్లాసా తీణి అకుసలమూలాని పదట్ఠానం. తీణి అకుసలమూలాని హీనప్పణీతకారియకమ్మస్స పదట్ఠానం. చతున్నఞ్చ ఉపాదానానం దోసో అకుసలమూలం దిస్సతి. హీనప్పణీతకారియకమ్మస్స పదట్ఠానం. యథా మాతుయా వా పితునో వా అఞ్ఞతరస్స వా పున ఉళారస్స భిక్ఖునో అభయం దేతి. తత్థ అఞ్ఞో మిచ్ఛా పటిపజ్జేయ్య కాయేన వా వాచాయ వా. తత్థ సో బ్యాపాదముపాదాయ తేసం ఉళారానం రక్ఖావరణగుత్తియా అనుపాలయన్తో యో ఉళారానం అభయం దేతి. తేసం అభయే దిన్నే యో తత్థ మిచ్ఛా పటిపజ్జేయ్య. తత్థ సో బ్యాపాదం ఉపాదాయన్తో దోసజం కమ్మం కరోతి. యో తత్థ అసాధు ఇన్ద్రియా నీవరణం యం తేసం అభయం దక్ఖిణతో సఞ్ఞం ఇదం పణీతం కారణం మయా పున తత్థ మిచ్ఛాపటిపత్తి అయం బ్యాపాదో హీనగమివకమ్మం లోభో మోహో చ ఇమాని నీవరణాని వచనాని తాని చత్తారి ఉపాదానాని తేహి చతూహి ఉపాదానేహి యో నో ఉపాదానో ఇత్థీ వా పురిసో వా తేసం పఞ్చక్ఖన్ధానం తేయేవ ఉపాదానో సముదయో ఇదం దుక్ఖఞ్చ సముదయో చ సోయేవ దేసనాహారో.

తత్థ కామేసు యే న పజ్జన్తి, తే ఆదీనవానుపస్సనాయ పజ్జన్తి. ఇతిస్సా కామధాతుయా నిక్ఖమితుకామతా, అయం వుచ్చతి నేక్ఖమ్మచ్ఛన్దో. యో తత్థ అనభిసఙ్ఖారానం కిఞ్చి వినోధేతి తస్స ధావరా వా, అయం అబ్యాపాదచ్ఛన్దో. కిఞ్చి విహింసతి, అయం విహింసాఛన్దో. ఇతి నేక్ఖమ్మాభినీహతా తయో ఛన్దా – నేక్ఖమ్మచ్ఛన్దో అబ్యాపాదచ్ఛన్దో అవిహింసాఛన్దో. తత్థ నేక్ఖమ్మచ్ఛన్దో అలోభో; అబ్యాపాదచ్ఛన్దో అదోసో; అవిహింసాఛన్దో అమోహో. ఇమాని తీణి కుసలమూలాని అట్ఠసు సమ్పత్తేసు పరహితాని, తేసంయేవ చతున్నం ఉపాదానానం నిరోధాయ సంవత్తన్తి. సచే వా పున కమ్మం కరేయ్య కణ్హం వా సుక్కం వా తస్స విపాకహానాయ సంవత్తన్తి. ఇదం కమ్మం అకణ్హం అసుక్కం కమ్మక్ఖయాయ సంవత్తతి. తత్థ యో తిణ్ణం అకుసలమూలానం నిరోధో, అయం నిరోధో. సోయేవ మగ్గో తత్థ పటిపదాని ఇమాని ద్వే సచ్చాని ఇమాని చత్తారి సచ్చాని ఆవట్టో హారో.

కామేసు సత్తాతి యే సేక్ఖా, తే ఏకేనేవాకారేన సత్తా. యే పుథుజ్జనా, తే ద్వీహాకారేహి సత్తా, తస్సాయం పఞ్హో విభజ్జబ్యాకరణీయో వత్తబ్బో. కిఞ్చాపి సోతాపన్నో పటిసేవనాయ, నో చ ఖో అభినివేసే సత్తో యో హి అపచయాయ పదహతి, న ఉపచయాయ. సేక్ఖో హి కిలేసవసేన కామే పటిసేవతి. పుథుజ్జనో పన కిలేససముట్ఠానాయ కామే పటిసేవతి. తత్థ కామేసు సత్తానం చతుఓఘం తరిస్సతీతి విభజ్జబ్యాకరణీయో, అయం విభత్తి.

౮౦. పరివత్తనోతి కామే యే నేవ సజ్జన్తి న చ సంయోజనేహి సంయుత్తా, తే ఓఘం తరిస్సన్తి విపులం మహన్తన్తి. అయం సుత్తస్స పటిపక్ఖో.

వేవచనన్తి యో కామేసు సత్తో యో చ తత్థ కామానం గుణో, తత్థ విసో సత్తో. యేపి కామానం ఆహారా ధమ్మా, తత్థ విసో సత్తో. తత్థిమం కామానం వేవచనం పాకో రజో సల్లం గణ్డో ఈతి ఉపద్దవోతి. యాని వా పన అఞ్ఞాని వేవచనాని తత్థ విసో సత్తోతి వేవచనం. సత్తో బన్ధో ముచ్ఛితో గధితో అజ్ఝోసితో కామే అజ్ఝాపన్నా పరిముత్తో తబ్బహులవిహారీతి. యాని వా పన అఞ్ఞాని వేవచనాని, అయం వేవచనో నామ. కామప్పచారపఞ్ఞత్తియా కిలేసగోచరపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తా చిత్తన్తి వేవచనం. సత్తో తబ్బహులవిహారీతి యాని వా పన అఞ్ఞాని. ఇమే కామప్పచారపఞ్ఞత్తియా కిలేసగోచర పఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తా, బీజపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తా, సఙ్ఖారా సంయోజనపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తా, ఉపాదానం హేతుపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం, పుగ్గలో పుథుపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తో.

ఓతరణోతి ఇమాయ పటిచ్చసముప్పాదో దుక్ఖఞ్చ సముదయో చ. యే కిలేసా యే సఙ్ఖారా సంయోజనాని చ పఞ్చసు ఖన్ధేసు సఙ్ఖారక్ఖన్ధో ధమ్మాయతనేసు అకుసలా ధమ్మాయతనాని ఇన్ద్రియేసు సుఖిన్ద్రియఞ్చ, సోమనస్సిన్ద్రియఞ్చ, అయం ఇన్ద్రియోతరణో.

సోధనోతి ఏత్తకో. ఏసేవ ఆరమ్భో నిద్దిసితబ్బో సుత్తత్థో.

అధిట్ఠానోతి ఇమే ధమ్మా అత్థి ఏకత్తతాయ పఞ్ఞత్తా అత్థి వేమత్తతాయ. యే సఞ్ఞా బాహిరో కామే, తే వేమత్తతాయ పఞ్ఞత్తా. పఞ్చసు కామగుణేసు సత్తాతి పరియుట్ఠానవిపల్లాసా వేమత్తతాయ పఞ్ఞత్తా ఓఘం తరేయ్యుం. విపులం మహన్తన్తి అవిజ్జా ఏకత్తతాయ పఞ్ఞత్తా.

పరిక్ఖారోతి తస్స కో హేతు కో పచ్చయో? ఆరమ్మణపచ్చయతాయ పచ్చయో. అయోనిసో చ మనసికారో సన్నిస్సయస్స పచ్చయతాయ పచ్చయో. అవిజ్జా సమనన్తరపచ్చయతాయ పచ్చయో. రాగానుసయో హేతుపచ్చయతాయ పచ్చయో. అయం హేతు, అయం పచ్చయో.

సమారోపనో పచ్చయోతి యే కామేసు సత్తా సుగతా సురూపాతి అయం కామధాతుయా ఛన్దో రాగో తే అపుఞ్ఞమయా సఙ్ఖారా. తే కిం పచ్చయా? అవిజ్జా పచ్చయా. తే కిస్స పచ్చయా? విఞ్ఞాణస్స పచ్చయా. ఇతి అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా. సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణం యావ జరామరణం ఏవమేతస్స కేవలస్స మహతో దుక్ఖక్ఖన్ధస్స సముదయో హోతి ఏకం సుత్తం గతం. పఞ్చనీవరణికం సుత్తం కాతబ్బం.

౮౧. తత్థ కతమో దేసనాహారో నామ? యా చ అభిజ్ఝా యో చ బ్యాపాదో యఞ్చ ఉద్ధచ్చం, అయం తణ్హా. యఞ్చ థినమిద్ధం, యఞ్చ కుక్కుచ్చం యా చ విచికిచ్ఛా, అయం దిట్ఠి. యా పన కాయస్స అకమ్మనియతా కిఞ్చాపి తం మిద్ధం నో తు సభావకిలేసతాయ కిలేసో, ఇతి యా చ చిత్తసల్లీయనా యా చ కాయాకమ్మనియతా, అయం పక్ఖోపకిలేసో న తు సభావకిలేసో. తత్థ అత్తసఞ్ఞానుపచిత్తం కిలమథో కుక్కుచ్చానుపచిత్తం థినం యా చిత్తస్స లీయనా, ఇతి ఇమే పఞ్చ నీవరణా చత్తారి నీవరణాని సభావకిలేసా థినమిద్ధం నీవరణపక్ఖోపకిలేసో. యథా చత్తారో ఆసవా సభావఆసవతాయ ఆసవా నో తు చిత్తసాసవతాయ ఆసవా. సభావతాయ ఆసవా. పక్ఖే ఆసవతాయ ఆసవా. అథ పనాహ సుత్తన్తం యేన తే సమ్పయుత్తా వా విప్పయుత్తా వా ఆసవా, తేయేవ ఏతే వత్తబ్బా సాసవా వా అనాసవా వా.

తత్థ కతమో విచయో. అభిజ్ఝా కామతణ్హా రూపతణ్హా భవతణ్హా. యం వా పన కిఞ్చి అజ్ఝోసానగతం సాసవా అభిజ్ఝితస్స మేత్తానుపస్సియ యో అనత్థం చరతి. తత్థ యో బ్యాపాదం ఉప్పాదేతి, అచరి చరిస్సతీతి. ఏవం నవ ఆఘాతవత్థూని కత్తబ్బాని, తస్సేవం బ్యాపాదానుపస్సిస్స కిలేసో యో పరిదాహో కాయకిలమథో అకమ్మనియతా మిద్ధం. చిత్తానుపస్సిస్స పటిఘాతేన ఖియనా, ఇదం థినమిద్ధం. తత్థ అధికరణఅవూపసమో, ఇదం ఉద్ధచ్చం. యం కిం కసథమీతి [కరథమీతి (పీ. క.)] ఇదం కుక్కుచ్చం. యం యథా ఇదం సన్తీరణం, అయం విచికిచ్ఛా. తత్థ అవిజ్జా చ తణ్హా చ అత్థి, ఇదం పరియుట్ఠానం. ఆవరణం నీవరణం ఛదనం ఉపక్కిలేసో చ అత్థి, ఇదం కామచ్ఛన్దో కామరాగపరియుట్ఠానస్స పదట్ఠానం. బ్యాపాదో బ్యాపాదపరియుట్ఠానస్స పదట్ఠానం. థినమిద్ధం థినమిద్ధపరియుట్ఠానస్స పదట్ఠానం. ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చం అవిజ్జాపరియుట్ఠానస్స పదట్ఠానం. విచికిచ్ఛా విచికిచ్ఛాపరియుట్ఠానస్స పదట్ఠానం. కామరాగపరియుట్ఠానం అనుసయసంయోజనస్స పదట్ఠానం. బ్యాపాదపరియుట్ఠానం పటిఘసంయోజనస్స పదట్ఠానం. థినమిద్ధపరియుట్ఠానం మానసంయోజనస్స పదట్ఠానం. అవిజ్జాపరియుట్ఠానఞ్చ విచికిచ్ఛాపరియుట్ఠానఞ్చ దిట్ఠిసంయోజనస్స పదట్ఠానం.

తత్థ కతమో లక్ఖణో హారో? కామరాగపరియుట్ఠానే వుత్తే సబ్బాని పరియుట్ఠానాని వుత్తాని హోన్తీతి. సంయోజనేసు వుత్తేసు సబ్బసంయోజనాని వుత్తాని హోన్తి. అయం లక్ఖణో హారో.

౮౨. తత్థ కతమో చతుబ్యూహో హారో? యే ఇమే పఞ్చ నీవరణా ఝానపటిపక్ఖో సో దుక్ఖసముదయో. యం ఫలం, ఇదం దుక్ఖం. తత్థ కామచ్ఛన్దస్స నేక్ఖమ్మవితక్కో పటిపక్ఖో; బ్యాపాదస్స అబ్యాపాదవితక్కో పటిపక్ఖో; తిణ్ణం నీవరణానం అవిహింసావితక్కో పటిపక్ఖో. ఇతి ఇమే తయో వితక్కా. నేక్ఖమ్మవితక్కో సమాధిక్ఖన్ధం భజతి. అబ్యాపాదవితక్కో సీలక్ఖన్ధం భజతి. అవిహింసావితక్కో పఞ్ఞాక్ఖన్ధం భజతి. ఇమే తయో ఖన్ధా. అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో నీవరణప్పహానాయ సంవత్తతి. యం నీవరణప్పహానం, అయం నిరోధో. ఇమాని చత్తారి సచ్చాని. అయం చతుబ్యూహో హారో.

తత్థ కతమో ఆవట్టో హారో? పఞ్చ నీవరణాని దస భవన్తి. యదపి అజ్ఝత్తం సారజ్జతి , తదపి నీవరణం. యదపి బహిద్ధా సారజ్జతి, తదపి నీవరణం, ఏవం యావ విచికిచ్ఛా ఇమే దస నీవరణా. అజ్ఝత్తబహిద్ధా కిలేసా ఇమాని ద్వే సంయోజనాని అజ్ఝత్తసంయోజనఞ్చ బహిద్ధాసంయోజనఞ్చ. తత్థ అహన్తి అజ్ఝత్తం, మమన్తి బహిద్ధా. సక్కాయదిట్ఠి అజ్ఝత్తం, ఏకసట్ఠి దిట్ఠిగతాని బహిద్ధా. యో అజ్ఝత్తం ఛన్దరాగో రూపేసు అవీతరాగో భవతి అవీతచ్ఛన్దో. ఏవం యావ విఞ్ఞాణే, అయం అజ్ఝత్తా తణ్హా. యం ఛసు బాహిరేసు ఆయతనేసు తీసు చ భవేసు అజ్ఝోసానం, అయం బహిద్ధా తణ్హా. ఇమాని ద్వే సచ్చాని సంయోజనాని సంయోజనీయా చ ధమ్మా. తత్థ సంయోజనేసు ధమ్మేసు యా నిబ్బిదానుపస్సనా చ, అయం మగ్గో. యం సంయోజనప్పహానం, అయం నిరోధో. అయం ఆవట్టో హారో.

తత్థ కతమో విభత్తిహారో? సంయోజనన్తి న ఏతం ఏకంసేన. మానసంయోజనం దిట్ఠిభాగియన్తి న తం ఏకంసేన అదిట్ఠమానం నిస్సాయమానం న పజహతి. యో పఞ్చ ఉద్ధమ్భాగియో మానో కిఞ్చాపి సో దిట్ఠిపక్ఖే సియా. న తు ఓరమ్భాగియం సంయోజనం తస్స పహానాయ సంవత్తతీతి. యో చ అహంకారో న పవిద్ధోయం పనస్స ఏవం హోతి. కదాసు నామాహం తం సన్తం ఆయతనం సచ్ఛికత్వా ఉపసమ్పజ్జ విహరిస్సామి, యం అరియా సన్తం ఆయతనం ఉపసమ్పజ్జ విహరిస్సన్తీతి, అయం అభిజ్ఝా న చ తం నీవరణం. అత్థి పన అరహతో కాయకిలేసమిద్ధఞ్చ ఓక్కమతి న చ తం నీవరణం తస్స థినమిద్ధం నీవరణన్తి. న ఏకంసేన. అయం విభత్తిహారో.

పరివత్తనోతి పఞ్చ నీవరణా పఞ్చఙ్గికేన ఝానేన పహానం గచ్ఛన్తి. అయం తేసం పటిపక్ఖో నీవరణో అసుకస్స పహీనాతి న అఞ్ఞానుమినితబ్బం, పరమత్థమజ్ఝత్తం, అయం పరివత్తనా.

తత్థ కతమో వేవచనో? కామచ్ఛన్దో ఛన్దరాగో పేమం నికన్తీతి వేవచనం. నీవరణం ఛదనం ఉపక్కిలేసో పరియుట్ఠానన్తి వేవచనం.

పఞ్ఞత్తీతి అవిజ్జాపచ్చయా కిచ్చపఞ్ఞత్తియా [పచ్చాపఞ్ఞత్తియా (క.)] పఞ్ఞత్తి, బ్యాపాదో విక్ఖేపపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తి, థినమిద్ధం అసముగ్ఘాతపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తి. ఏవం సబ్బేపి ఏతే పఞ్చ నీవరణా ఇమమ్హి సుత్తే విక్ఖేపపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తి.

తత్థ కతమో ఓతరణో? ఇమే పఞ్చ నీవరణా అవిజ్జా చ తణ్హా చ తత్థ అవిజ్జామూలా నీవరణా. యా తణ్హా ఇమే సఙ్ఖారా, తే అవిజ్జాపచ్చయా ఇమే ద్వే ధమ్మా పఞ్చసు ఖన్ధేసు సఙ్ఖారక్ఖన్ధపరియాపన్నా, ఆయతనేసు ధమ్మాయతనం, ధాతూసు ధమ్మధాతు, ఇన్ద్రియేసు ఇమేసం ధమ్మానం పదట్ఠానం సుఖిన్ద్రియస్స చ సోమనస్సిన్ద్రియస్స చ ఇత్థిన్ద్రియస్స చ పురిసిన్ద్రియస్స చ.

తత్థ కతమో సోధనో హారో? ఇదం సుత్తం యథా ఆరబ్భ నిక్ఖిత్తం సో అత్థో భాసితో ఇమేహి పఞ్చహి పదేహి.

తత్థ కామచ్ఛన్దో చ బ్యాపాదో చ విచికిచ్ఛా చ న ఏకత్తతాయ పఞ్ఞత్తా, కామాతి న ఏకత్తతాయ పఞ్ఞత్తా, అథ ఖలు వేమత్తతాయ పఞ్ఞత్తా. అయం అధిట్ఠానో హారో.

తత్థ కతమో పరిక్ఖారో? కామచ్ఛన్దస్స అయోనిసో మనసికారో సుభారమ్మణపచ్చయో; సుభనిమిత్తఞ్చ హేతు. బ్యాపాదస్స అయోనిసో మనసికారో ఆఘాతవత్థూని చ పచ్చయో; పటిఘానుసయో హేతు. థినమిద్ధస్స పటిసంహారో పచ్చయో; పవత్తియా కిలమథా చలనా తఞ్చ హేతు. ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చస్స రజనీయం ఆరమ్మణియం అస్సాదియాకిన్ద్రియం తావ అపరిపుణ్ణఞ్చ ఞాణం పచ్చయో; కామసఞ్ఞా చ దిట్ఠిఅనుసయో చ హేతు. విచికిచ్ఛాయ నవ మానవిధా ఆరమ్మణం మానానుసయో, సోవ పచ్చయో; విచికిచ్ఛానుసయో హేతు. ఏతే పఞ్చ ధమ్మా సహేతు సప్పచ్చయా ఉప్పజ్జన్తి.

తత్థ కతమో సమారోపనో హారో? ఇమే పఞ్చ నీవరణా చత్తారోపి ఏతే ఆసవా గణ్డాపి [తణ్హాపి (పీ.)] ఏతే సల్లాపి ఏతే ఉపాదానాని ఏతే. తేసు ఏవ బాహిరేసు ధమ్మేసు సంకిలేసభాగియం సుత్తన్తి పఞ్ఞత్తిం గచ్ఛతి. అయం సమారోపనో హారో.

నిద్దిట్ఠం సంకిలేసికభాగియం సుత్తం.

౮౩. మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మాతి గాథా.

తత్థ కతమో దేసనా హారో? ఇమమ్హి సుత్తే కో అత్థో ఖన్ధవవత్థానేన విఞ్ఞాణక్ఖన్ధం దేసేతి, ధాతువవత్థానేన మనోవిఞ్ఞాణధాతుం, ఆయతనవవత్థానేన మనాయతనం, ఇన్ద్రియవవత్థానేన మనిన్ద్రియం. తస్స కిం పుబ్బఙ్గమా ధమ్మా? సంఖిత్తేన ఛ ధమ్మా పుబ్బఙ్గమా ధమ్మా కుసలమూలాని చ అకుసలమూలాని చ అనిమిత్తం ఇమమ్హి సుత్తే కుసలమూలం దేసితం. తత్థ కతమా మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మా? మనో తేసం పుబ్బఙ్గమం, యథాపి బలస్స రాజా పుబ్బఙ్గమో, ఏవమేవ ధమ్మానం మనోపుబ్బఙ్గమా. తత్థ తివిధానం పుబ్బఙ్గమానం నేక్ఖమ్మచ్ఛన్దేన అబ్యాపాదచ్ఛన్దేన అవిహింసాఛన్దేన. అలోభస్స నేక్ఖమ్మచ్ఛన్దేన పుబ్బఙ్గమా. అదోసస్స అబ్యాపాదచ్ఛన్దేన పుబ్బఙ్గమా. అమోహస్స అవిహింసాఛన్దేన పుబ్బఙ్గమా. తత్థ **మనోసేట్ఠాతి** మనసా ఇమే ధమ్మా ఉస్సటా మనేన వా నిమ్మితా. మనోవ ఇమేసం ధమ్మానం సేట్ఠోతి మనోవ ఇమేసం ధమ్మానం సేట్ఠజేట్ఠోతి మనోవ ఇమేసం ధమ్మానం ఆధిపచ్చం కరోతీతి మనోసేట్ఠా. **మనోజవాతి** యత్థ మనో గచ్ఛతి. తత్థ ఇమే ధమ్మా గచ్ఛన్తీతి మనోజవా. యథా వాతో సీఘం గచ్ఛతి అఞ్ఞో వా కోచి సీఘం గామకో వుచ్చతే వాతజవోతి పక్ఖిగామికోతి, ఏవమేవ ఇమే ధమ్మా మనేన సమ్పజాయమానా గచ్ఛన్తి, తత్థ ఇమే ధమ్మా గచ్ఛన్తీతి మనోజవాతి. తే తివిధా ఛన్దసముదానితా అనావిలతా చ సబ్బపో. సత్తవిధా చ కాయికం సుచరితం వాచసికం సుచరితం, తే దస కుసలకమ్మపథా. తత్థ **మనసా చే పసన్నేనాతి** మనోకమ్మం. **భాసతి వాతి** వచీకమ్మం. **కరోతి వాతి** కాయకమ్మం. ఇమేహి ఇమస్మిం సుత్తే దస కుసలకమ్మపథా పరమాపి సన్తా సీలవతా పరమా. సో భవతి వివత్తియం న లోకనియ్యానాయ వాసనాభాగియం సుత్తం భవతి. అయం దేసనా.

తత్థ కతమో విచయో హారో? మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మాతి కుసలమూలాని చ అట్ఠఙ్గసమ్మత్తాని. ఇదం సుత్తం.

యుత్తీతి దసన్నం కుసలకమ్మపథానం యో విపాకో, సో సుఖవేదనీయో అబ్యాపాదస్సఙ్గమానో. **ఛాయావ అనపాయినీతి** అనుగచ్ఛతి అత్థి ఏసా యుత్తి.

పదట్ఠానన్తి అట్ఠారసన్నం మనోపవిచారానం పదట్ఠానం. మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మాతి సబ్బకుసలపక్ఖస్స ఇమే ధమ్మా పదట్ఠానం. **మనసా చే పసన్నేనాతి** యో చేతసో పసాదో, ఇదం సద్ధిన్ద్రియస్స పదట్ఠానం. **భాసతి వాతి** సమ్మావాచాయ. **కరోతి వాతి** సమ్మాకమ్మన్తస్స చ సమ్మావాయామస్స చ పదట్ఠానం.

లక్ఖణోతి ఇతి పుబ్బఙ్గమా ధమ్మాతి వేదనాపుబ్బఙ్గమాపి ఏతే, సఞ్ఞాపుబ్బఙ్గమాపి ఏతే, సఙ్ఖారపుబ్బఙ్గమాపి ఏతే. యే కేచి ధమ్మా సహజాతా సబ్బే పుబ్బఙ్గమా ఏతేసం ధమ్మానం. **తతో నం సుఖమన్వేతీతి** సోమనస్సమపి నం అన్వేతి యం సుసుఖచ్ఛాయా తదాపి నం సుఖం తదపి అన్వేతి.

౮౪. తత్థ కతమో చతుబ్యూహో హారో? మనోపుబ్బఙ్గమాతి న ఇదం ఏకాదివచనం. కిం కారణా? సబ్బే యేవ ఇమే ఛవిఞ్ఞాణకాయా, ఇమమ్హి భగవతో కో అధిప్పాయో? యే సుఖేన అత్థికా, తే మనం పసాదేన్తీతి అయం ఇమమ్హి సుత్తే భగవతో అధిప్పాయో. అత్థో పుబ్బేయేవ నిద్దిట్ఠో.

యాని హి కుసలమూలాని, తాని అట్ఠానిసంసమత్తా హేతు, అయం అట్ఠఙ్గికో మగ్గో. దస ఠానాని దేసనాహేతూని దేసనాపచ్చయా నిద్దేసనా చ. తత్థ యం మఞ్ఞో దుక్ఖేన సహ నామరూపం విఞ్ఞాణసచ్ఛన్తి అఙ్గేన కుసలమూలం పహీయతి,

అయం అప్పహీనభూమియం సముదయో. యం తేసం పహానా, అయం నిరోధో. ఇమాని చత్తారి సచ్చాని. అయం ఆవట్టో హారో.

విభత్తీతి –

మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మా, మనోసేట్ఠా మనోమయా;
మనసా చే పసన్నేన, భాసతి వా కరోతి వా;
తతో నం సుఖమన్వేతి, ఛాయావ అనపాయినీతి.

తం న ఏకంసేన సమణస్స వా బ్రాహ్మణస్స వా పన హోతి. తస్స వా మిచ్ఛాదిట్ఠికస్స సకసత్థే చిత్తం పసాదేతి, తేన చ పసన్నేన చిత్తేన భాసతి బ్యాకరోతి న తం సుఖమన్వేతి న ఛాయావ అనుగామినీ, దుక్ఖమేవ తం అన్వేతి. యథా వహన్తం చక్కం పదమన్వేతి, ఇదం తం విభజ్జబ్యాకరణీయం. మనసా చే పసన్నేన కాయకమ్మం వచీకమ్మం సుఖవేదనీయన్తి సమగ్గతే సుఖవేదనీయం మిచ్ఛగ్గతే దుక్ఖవేదనీయం, అయం విభత్తి.

తత్థ కతమో పరివత్తనో హారో? మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మాతి యం మనసా పదుట్ఠేన భాసతి వా కరోతి వా దుక్ఖమస్సానుగామినీ, ఏతానియేవ ద్వే సుత్తాని భాసితాని ఏస ఏవ చ పటిపక్ఖో. వేవచనన్తి యదిదం మనోచిత్తం విఞ్ఞాణం మనిన్ద్రియం మనోవిఞ్ఞాణధాతు.

పఞ్ఞత్తీతి మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మాతి అయం మనో కిఞ్చి పఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. ధమ్మాతి కుసలకమ్మపథపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. మనోసేట్ఠాతి విసిట్ఠపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. మనోజవాతి సహపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. చిత్తన్తి నేక్ఖమ్మపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. మనసా చే పసన్నేనాతి సద్ధిన్ద్రియపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. మనసా చే పసన్నేనాతి అనావిలసఙ్కప్పదుతియజ్ఝానపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం . మనసా చే పసన్నేనాతి అస్సద్ధానం పటిపక్ఖపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. భాసతి వాతి సమ్మావాచాపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. కరోతి వాతి సమ్మాకమ్మన్తపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. తతో నం సుఖమన్వేతీతి ఝానసమాధానం. ఇన్ద్రియేసు మనిన్ద్రియం. పటిచ్చసముప్పాదే విఞ్ఞాణం. మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మాతి మేత్తా చ ముదుతా చ ఝానేసు దుతియం ఝానం తతియఞ్చ. ఖన్ధేసు సఙ్ఖారక్ఖన్ధపరియాపన్నో. ధాతూసు ధమ్మధాతు, ఆయతనేసు ధమ్మాయతనం. యం కుసలం ఇన్ద్రియేసు సుఖిన్ద్రియఞ్చ సోమనస్సిన్ద్రియఞ్చ పదట్ఠానం. ఇమేసం ధమ్మానం పటిచ్చసముప్పన్నానం ఫస్సపచ్చయా సుఖవేదనీయో ఫస్సో సుఖవేదనా మనోపవిచారేసు సోమనస్సవిచారో ఛత్తింసేసు పఠమపదేసు ఛ సోమనస్సనేక్ఖమ్మస్సితా. ఇతి అయం ఓతరణో హారో.

తత్థ కతమో సోధనో హారో? యం అత్థం ఆరబ్భ ఇదం సుత్తం భాసితం. సో అత్థో నియుత్తో ఏతమత్థం ఆరబ్భ సుత్తం. అయం సోధనో హారో.

౮౩. తత్థ కతమో అధిట్ఠానో హారో? మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మాతి వేవచనపఞ్ఞత్తి, న ఏకత్తపఞ్ఞత్తి. ధమ్మాతి ఏకతో న వేవచనపఞ్ఞత్తి. మనసా చే పసన్నేనాతి సో పసాదో ద్విధో అజ్ఝత్తఞ్చ అబ్యాపాదావిక్ఖమ్భనబహిద్ధా చ ఓకప్పనతో. సో అజ్ఝత్తపసాదో ద్విధో. సముగ్ఘాతపసాదో చ విక్ఖమ్భనపసాదో చ బ్యాపాదపరియుట్ఠానం. విఘాతో న మూలపసాదో జాతమూలమ్పి వా. పసాదో సబ్యాపాదం విఘాతేన. తతో నం సుఖమన్వేతీతి సుఖం కాయికఞ్చ చేతసికఞ్చ

అప్పియవిప్పయోగోపి పియసమ్పయోగోపి నేక్ఖమ్మసుఖమ్పి పుథుజ్జనసుఖమ్పి పీతిసమ్బొజ్ఝఙ్గమ్పి చేతసికం సుఖం . యమ్పి పస్సద్ధకాయో సుఖం వేదేతి, తమ్పి కాయికం సుఖం బోజ్ఝఙ్గా చ చేతసికం సుఖం. యమ్పి పస్సద్ధకాయో సుఖం వేదేసి, తమ్పి తఞ్చ సుఖపదట్ఠానం పఞ్ఞత్తియా యథావుత్తం తం అపరామట్ఠం కుసలానం ధమ్మానం. అన్వేతీతి అప్పనా సన్దిస్సతి న చాయం వా పత్తభూతో అన్వేతి. తదిదం సుత్తం ద్వీహి ఆకారేహి అధిట్ఠాతబ్బం. హేతునా చ యో పసన్నమానసో విపాకేన చ యో దుక్ఖవేదనీయో.

పరిక్ఖారోతి భగవా పఞ్చసతేన భిక్ఖుసఙ్ఘేన నగరం పవిసతి రాజగహం. తత్థ మనుస్సో పుగ్గలో భగవన్తం పరివిసతి, తస్స పసాదో ఉప్పన్నో కుసలమూలపుబ్బయోగావచరోపి. సో అఞ్ఞేసఞ్చ అక్ఖాతి, ఇదం వాచం భాసతి లాభా తేసం, యేసం నివేసనం భగవా పవిసతి, అమ్హాకమ్పి యది భవేయ్య మయమ్పి భగవతో సంపసాదం లచ్ఛామ్హాతి. యేన భగవా తేనఞ్జలిం పణామేత్వా “నమో భగవతో నమో భగవతో”తి అబ్యాపాదమానో ఏకమన్తే అట్ఠాసి. తదనన్తరే భగవా ఇమం సుత్తం అభాసిత్థ “మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మా”తి. సబ్బం సుత్తం తథా యం పరేసం భాసతి ఇదం వాచాకమ్మం. యం అఞ్జలిం పణామేతి, ఇదం కాయకమ్మం. యో మనోపసాదో, ఇదం మనోకమ్మం. తత్థ యం పరేసం పకాసేతి భాసతి వణ్ణం. యేసం భగవా నివేసనం గచ్ఛతీతి. సబ్బం తస్స అలోభో కుసలమూలం. యం భగవతి మేత్తచిత్తో, తస్స అదోసో కుసలమూలం . యం అఞ్జలిం పణామేతి మానఞ్చ నిగ్గణ్హాతి, తత్థస్స అమోహో కుసలమూలం పాతుభవతి. యం ఉళారపఞ్ఞం పటిలభతి, ఇదమస్స దిట్ఠివిపల్లాసప్పహానం. యం తథాయేవ సంవరో హోతి, ఇదమస్స సఞ్ఞావిపల్లాసప్పహానం. యం మనస్స పసాదనం, ఇదమస్స చిత్తవిపల్లాసప్పహానన్తి అకుసలవిపల్లాసానం విక్ఖమ్భనం పహానం పచ్చయో. తీణి కుసలమూలాని యో అనావిలచిత్తసఙ్కప్పో, సో తస్స మనసికారోతి వుచ్చతి. యం కిలేసేహి విక్ఖమ్భనం ఇతి విపల్లాసా చ ఆరమ్మణా సప్పచ్చయతాయ పచ్చయో కుసలమూలాని చ సన్దిస్సయతాయ పచ్చయో, సో చ మనసికారో హేతునా ఇమినా పచ్చయేన చిత్తం ఉప్పన్నం. తత్థ యం ససత్థారమ్మణం చిత్తం పవత్తం అయం బుద్ధానుస్సతి. యమ్పి భగవతో గుణే మనసి కరోతి, అయమస్స ధమ్మానుస్సతి. తత్థ సతిసమ్పజఞ్ఞం హేతు, అయఞ్చ పచ్చయో. వాచా పఞ్ఞా హేతు వితక్కవిచారా పచ్చయో. కాయసఙ్ఖారా కమ్మస్స అభిసఙ్ఖారో నామ హేతు వా అప్పచ్చయో సుఖవేదనీయస్స కమ్మస్స ఉపచయో హేతుకా కమ్మస్స పచ్చయో.

౮౬. తత్థ కతమో సమారోపనో హారో? మనసాయేవ పసన్నేన సతోయేవేత్థ పసన్నో అపి చ చిత్తవోదానా సత్తా విముచ్చన్తీతి తేన సత్తా చిత్తపుబ్బఙ్గమా చిత్తేన పసన్నేన చేతనాపి తత్థ చిత్తభూతా భవన్తీతి పటిఘా అయం చేతనానం పసాదేన కాయో చస్స పసాదో , సో చ ఆరభతి పసాదేన పసన్నో సఞ్ఞానన్తి చస్స అవిపరీతా, సో పఞ్చవిధో విక్ఖమ్భనా, కాయపస్సమ్భనాయేవా పసాదో చిత్తసితో చిత్తం పన పుబ్బంయేవ పసన్నం. అయం సమారోపనా. ఏవం పఞ్చన్నమ్పి పసాదో. తతో నం సుఖమన్వేతీతి కతమం భగవా నిద్దిసతి? న హి అత్తసచ్చం తస్స కమ్మస్స విపాకో అన్వేతి. తస్స ఉపాయో అనుగచ్ఛతి యదా సితపచ్చయా ఉప్పజ్జతే సోమనస్సం అవిప్పటిసారోపి అన్వేతి. అయం సమారోపనో హారో.

మహానామ సక్కస్స సుత్తం [సం॰ ని॰ ౫.౧౦౧౭]. తస్మిం చే సమయే అస్సుతో అసమ్పజానో కాలం కరేయ్య కామే భవతి. అస్సుతో అభిసమాహారో యో మా భాయి, మహానామ, యం తం చిత్తం దీఘరత్తం సద్ధాపరిభావితం సీలపరిభావితం సుతచాగపరిభావితన్తి విత్థారేన కాతబ్బం. చాగేన చ పఞ్ఞాయ చ కిం దస్సేతి? యా సద్ధా, సా చేతసో పసాదో. యా అనావిలసఙ్కప్పితా, సా సద్ధా. కిం కారణా? అనావిలలక్ఖణా. అనావిలలక్ఖణా హి సద్ధా. అపరే ఆహు

గుణపరిసుద్ధినిట్ఠాగమనలక్ఖణా, యఞ్చ అపరే వా వచనపటిగ్గహలక్ఖణా సద్ధా. అపరో పరియాయో అత్తానం యది ఏవం ఓకప్పేతి "నాహం కిఞ్చి జానామీతి ఏసా అహం తత్థ అనుఞ్ఞాత్తా అనఞ్ఞాతా"తి. అయం సద్ధాతి. అపరో పరియాయో ఏకసట్ఠియా దిట్ఠిగతానం ఆదీనవానుపస్సనా అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తాతి. తేన చ పదిట్ఠం భవతి యథా గమ్భీరే ఉదపానే ఉదకం చక్ఖునా పస్సతి న చ కాయేన అభిసమ్భునాతి. ఏవమస్స అరియా నిజ్ఝానక్ఖన్తియా దిట్ఠి భవతి, న చ సచ్ఛికతా. అయం వుచ్చతి సద్ధా. సా చ లోకికా. అపరో పరియాయో ఖమతి పుథుజ్జనభూతస్స వీసతి చాతి కో సక్కాయాధీనా న నివేసో. న ఏతం ఏకన్తి నయసఞ్ఞా యథాభూతం దిట్ఠియా తు ఖలు ముదూహి పఞ్చహి ఇన్ద్రియేహి దస్సనమగ్గేన పహీనా భవన్తి. దిట్ఠేకట్ఠా చ కిలేసా, అయం సద్ధా.

సోతాపత్తఙ్గమదుక్ఖాయం భూమియం పరిపుణ్ణా వుచ్చతి. తస్మింయేవ భూమియం సేక్ఖసీలం అరియా ధారన్తి వుచ్చతి. తస్మింయేవ భూమియం ముదుపఞ్ఞా పఞ్ఞిన్ద్రియన్తి వుచ్చతి. తస్మింయేవ భూమియం ఖన్ధేహి అనత్థికతా, అయం చాగో. తస్మా సద్ధా చాగాధిట్ఠానేన నిద్దిసితబ్బా. యతికేన [తేన (క.)] భియ్యో మనేన సా హిస్స విపరీతా దిట్ఠికా అస్సద్ధా, సా నయనఉపధీసు పమత్తా సమాదిన్నా. తత్థ సద్ధిన్ద్రియం యో కామం పరివిస్సన్తి ఇతి సన్తపాపపటినిస్సగ్గా న చాగాధిట్ఠానం పఞ్ఞిన్ద్రియేన పఞ్ఞాధిట్ఠానం, సీలేన ఉపసమాధిట్ఠానం. ఇమే చత్తారో ధమ్మా సీలం పరిభావయన్తి సద్ధా సీలం చాగో చ పఞ్ఞాతి. తత్థ సద్ధాయ ఓఘం తరతి. యం సీలం, అయం అప్పమాదో. యో చాగో, ఇదం పఞ్ఞాయ కమ్మం. యా పఞ్ఞా, ఇదం పఞ్ఞిన్ద్రియం, తత్థ యం సద్ధిన్ద్రియం. తం తీసు అవేచ్చప్పసాదేసు. యం సీలం, తం సద్ధిన్ద్రియేసు. యో చాగో, సో చతూసు ఝానేసు. యా పఞ్ఞా, సా సచ్చేసు, సతి సబ్బత్థగామినీ. తస్స సేక్ఖస్స భద్దికా భతి, భద్దికో అభిసమ్పరాయో. తస్స సమ్ముట్ఠస్సతికస్స సీలం కరోన్తస్స న కాయసమ్ముట్ఠస్సతితాయ తాని వా ఇన్ద్రియాని తం వా కుసలమూలం కమ్మవిపాకం భవతి. తస్స తికస్స అత్థనిద్దేసో. తత్థ సద్ధా సీలం చాగో పఞ్ఞా చత్తారో ధమ్మా. యా సద్ధా యా చ పఞ్ఞా, ఇదం మనోసుచరితం. యం సీలం, ఇదం కాయికం వాచసికం సుచరితం. యో చాగో, ఇదం చేతసికం అలోభో సుచరితం. ఇతి చిత్తే గహితే పఞ్చక్ఖన్ధా గహితా భవన్తి. ఇమేహి ధమ్మేహి సుచరితం ఇదం దుక్ఖఞ్చ అరియసచ్చం పదట్ఠానం మగ్గస్స.

౮౭. తత్థ కతమో విచయో హారో? యా చ సద్ధా యఞ్చ సీలం. తం కిస్స కరోతి? యా సద్ధా తాయ భగవన్తం అనుస్సరతి మత్తేనపి హత్థినా సమాగతా, అస్స భో కుక్కురా సబ్బం సీలేన నప్పటిపజ్జతి కాయేన వా వాచాయ వా రానం విసారదో భవతీతి అవిప్పటిసారీ పఞ్ఞా యస్స పఞ్ఞత్తం ఉపట్ఠపేతి. తస్స అఖణ్డస్స సీలం యం న పచ్ఛి తస్సం మోహస్స అకుసలచిత్తం ఉప్పజ్జతి మిచ్ఛాదిట్ఠిసహగతం వా, అయం విచయో హారో. ధమ్మవాదినో భద్దికారాతి భవిస్సతి అత్థి ఏసా యుత్తి.

తత్థ కతమో పదట్ఠానో హారో? యమిదం చిత్తం దీఘరత్తం పరిభావితం సద్ధాయ సీలేన చాగేన పఞ్ఞాయ సమాధినా పఠమజ్ఝానస్స పదట్ఠానం. యా సద్ధా అస్స అనావిలసఙ్కప్పో, తం దుతియజ్ఝానస్స పదట్ఠానం. తీణి చ అవేచ్చప్పసాదా యం సీలం, తం అరియకన్తం, తం సీలక్ఖన్ధస్స పదట్ఠానం. యా పఞ్ఞా, సా పఞ్ఞాక్ఖన్ధస్స పదట్ఠానం. ఇమే చ ధమ్మా ఇదఞ్చ చిత్తం ఏకోదిభూతసమాధిస్స పదట్ఠానం. సద్ధా సద్ధిన్ద్రియస్స పదట్ఠానం. చాగో సమాధిన్ద్రియస్స పదట్ఠానం. పఞ్ఞా పఞ్ఞిన్ద్రియస్స పదట్ఠానం. సద్ధా చ పఞ్ఞా చ విపస్సనా పదట్ఠానం. సీలఞ్చ చాగో చ సమథస్స పదట్ఠానం. సద్ధా చ పఞ్ఞా చ అవిజ్జా విరాగాయ పఞ్ఞావిముత్తియా పదట్ఠానం. సీలఞ్చ చాగో చ రాగవిరాగాయ చేతోవిముత్తియా పదట్ఠానం.

తత్థ కతమో లక్ఖణో హారో? విఞ్ఞాణే వుత్తే సద్ధాసతిభావితే సబ్బే పఞ్చక్ఖన్ధా వుత్తా భవన్తి. సద్ధాయ భణితాయ సబ్బాని సత్త ధనాని భణితాని హోన్తి సద్ధాధనం...పే.... సీలక్ఖన్ధే వుత్తే సమాధిక్ఖన్ధో చ పఞ్ఞాక్ఖన్ధో చ వుత్తా భవన్తి. యం తం చిత్తం దీఘరత్తం పరిభావితం పచ్ఛిమకే కాలే న తదనుపరివత్తి భవిస్సతీతి నేతం ఠానం విజ్జతి. తత్థ సఞ్ఞాపి తదనుపరివత్తినీ భవతి. యేపి తజ్జాతికా ధమ్మా, తేపి తదనుపరివత్తినో భవన్తి. రూపసఞ్ఞా రూపసఞ్చేతనానుపస్సనమనసికారో ఏవం ఛన్నం ఆయతనానం విఞ్ఞాణకాయే, అయం లక్ఖణో హారో.

తత్థ కతమో చతుబ్యూహో హారో? ఇధ సుత్తే భగవతో కో అధిప్పాయో? యే భద్దికం భతిం ఆకఙ్ఖేయ్య భద్దికఞ్చ అభిసమ్పరాయం, తే సద్ధం సీలం చాగం పఞ్ఞఞ్చ మనసి కరిస్సన్తి, అయం అధిప్పాయో. యే చఞ్ఞేపి సత్తా తథాగతస్స సమ్ముఖం న పటియుఞ్జన్తే, ఇమం ధమ్మం సోతా అవిప్పటిసారతో కాలం కరిస్సన్తీతి, అయం అధిప్పాయో.

౮౮. తత్థ కతమో ఆవట్టో హారో? ఇదమ్పి చత్తారో ధమ్మా సద్ధా చ పఞ్ఞా చ అస్సద్ధియఞ్చ అవిజ్జఞ్చ హనన్తి. సీలఞ్చ చాగో చ తణ్హా చ దోసఞ్చ హనన్తి. తస్స ద్వే మూలాని పహీయన్తి. దుక్ఖం నివత్తేతి అప్పహీనభూమియఞ్చ ద్విమూలాని పఞ్చక్ఖన్ధా. ద్వే అరియసచ్చాని సమథో చ విపస్సనా చ. ద్విన్నం మూలానం పహానం. ఇమాని ద్వే సచ్చాని నిరోధో చ మగ్గో చ. అయం ఆవట్టో హారో.

తత్థ కతమో విభత్తి? యం తం చిత్తం సద్ధాపరిభావితం...పే.... సచే పుథుజ్జనస్స తస్సపి భద్దికా భతి భవిస్సతీతి న ఏకంసేన తస్స కమ్మం దిట్ఠేయేవ ధమ్మే విపాకన్తి పచ్చేస్సతి, అపరమ్హి వా పరియాయే భవిస్సతి. యం వా అతీతం విపాకాయ పచ్చుపట్ఠితం, తప్పచ్చయాని చేతాని, యే యథా మహాకమ్మవిభఙ్గే "తేనాయం విభజ్జబ్యాకరణియో నిద్దేసో ధమ్మచారినో యా భద్దికా భతీ"తి.

తత్థ కతమా పరివత్తనా? అస్సద్ధియం దుస్సీల్యం యం మచ్ఛేరం దుప్పఞ్ఞం చ [దుప్పఞ్ఞియం (క.)] యఞ్చ పటిపక్ఖేన పహీనా భవన్తి, అయం పరివత్తనా.

తత్థ కతమం వేవచనం? యం తం చిత్తం దీఘరత్తం పరిభావితం చిత్తం మనోవిఞ్ఞాణం...పే.... యం సద్ధాబలం సద్ధిన్ద్రియం, యం సీలం తం సుచరితం, సంయమో నియమో దమో ఖన్ధతా ఇమాని తస్స వేవచనాని. యో చాగో సో పటినిస్సగ్గో అలోభో వోసగ్గో చాగోయిట్ఠానం. యా పఞ్ఞా సా పఞ్ఞత్తా పఞ్ఞప్పభా పఞ్ఞిన్ద్రియం పఞ్ఞాబలం.

తత్థ కతమా పఞ్ఞత్తి? యం తం చిత్తం బీజం పఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. పరిభావనా వాసనా పఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తి. సద్ధా పసాదపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తా. సీలం సుచరితపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. చాగో పుఞ్ఞకిరియపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తో. పఞ్ఞా వీమంసపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తా. ఇమే తయో ధమ్మా సద్ధా సీలం చాగో పఞ్ఞవతో పారిసుద్ధిం గచ్ఛన్తి.

తత్థ కతమో ఓతరణో? యం చిత్తం, తం ఖన్ధేసు విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో, ధాతూసు మనోవిఞ్ఞాణధాతు, ఆయతనేసు మనాయతనం. యే చత్తారో ధమ్మా, తే ఖన్ధేసు సఙ్ఖారక్ఖన్ధే పరియాపన్నా...పే.... ధాతూసు ఆయతనేసు.

తత్థ కతమో సోధనో హారో? ఇదం భగవతో భాసితం మహానామేన సక్కేన పుచ్ఛితేన సబ్బం తం నియుత్తం.

తత్థ కతమో అధిట్ఠానో? ఇదం చిత్తం పేమత్తతాయ పఞ్ఞత్తం అకుసలేహి చిత్తేహి అపరిభావితేహి పరిభావితన్తి యాని పున పరిభావితాని అఞ్ఞోసమ్పి తత్థ ఉపాదాయ పఞ్ఞత్తం సబ్బేపిమే చత్తారో ధమ్మా ఏకత్తతాయ పఞ్ఞత్తా. భద్దికా భతీతి కామభోగినో తేవ రూపధాతు అరూపధాతు మనుస్సాతి సబ్బా భద్దికా భతి తదేవ కథాయ పఞ్ఞత్తం, అయం పఞ్ఞత్తి.

తత్థ కతమో పరిక్ఖారో? చిత్తస్స ఇన్ద్రియాని పచ్చయో ఆధిపతేయ్యపచ్చయతాయ మనసికారో. హేతుపచ్చయతాయ పచ్చయో. సద్ధాయ లోకికా పఞ్ఞా హేతుపచ్చయతాయ పచ్చయో. యోనిసో చ మనసికారో పచ్చయో. సీలస్స పతిరూపదేసవాసో పచ్చయో. అత్తసమ్మాపణిధానఞ్చ హేతు. చాగస్స అలోభో హేతు. అవిప్పటిసారో చ హేతుపచ్చయో. పఞ్ఞా పరతో చ ఘోసో అజ్ఝత్తఞ్చ యోనిసో మనసికారో హేతుపచ్చయో చ.

తత్థ కతమో సమారోపనో? యం తం చిత్తం దీఘరత్తం పరిభావితన్తి చేతసికాపి. ఏత్థ సబ్బే ధమ్మా పరిభావితా భద్దికా తే భతి భవిస్సతి, భద్దికా ఉపపత్తికో అభిసమ్పరాయో. ఇతి యే కేచి మనుస్సకా ఉపభోగపరిభోగా సబ్బే భద్దికా భతియేవ, అయం సమారోపనో.

౮౯. ఉద్ధం అధో సబ్బధి వీతరాగోతి గాథా [పస్స ఉదా॰ ౬౧ ఉదానే]. తత్థ కిం ఉద్ధం నామ? యం ఇతో ఉద్ధం భవిస్సతి అనాగామీ, ఇదం ఉద్ధం. అధో నామ యమతిక్కన్తమతీతం, ఇదమవోచ అపదానతన్తి ఉద్ధం. తత్థ అతీతేన సస్సతదిట్ఠి పుబ్బన్తాకప్పికానం అపరన్తదిట్ఠి కేసఞ్చి, ఉచ్ఛేదదిట్ఠిం యం [ఉచ్ఛేదదిట్ఠియం (క॰)] వుత్తకప్పికానం ఇమా చేవ దిట్ఠియో ఉచ్ఛేదదిట్ఠి చ సస్సతదిట్ఠి చ. తత్థాయం సస్సతదిట్ఠి ఇమాని పన్నరస పదాని సక్కాయదిట్ఠి సస్సతం భజన్తి. రూపవన్తం మే అత్తా, అత్తని మే రూపం, రూపం మే అత్తాతి యదుచ్చతే పఞ్చం పరిదహన్తి. యా ఉచ్ఛేదదిట్ఠి సా పఞ్చసతాని ఉచ్ఛేదం భజన్తి. తే "తం జీవం తం సరీర"న్తి పస్సన్తి, రూపం మే అత్తాతి తథారూపా చతుబ్బిధా సక్కాయదిట్ఠి ఉచ్ఛేదేన చ సస్సతేన చ. ఏవం పఞ్చసు ఖన్ధేసు వీసతివత్థుకాయ దిట్ఠియా పన్నరస పదాని పుబ్బన్తం భజన్తి. సస్సతదిట్ఠియా పఞ్చ పదాని అపరన్తం భజన్తి ఉచ్ఛేదదిట్ఠియా. తత్థ "అయమహమస్మీ"తి పస్సన్తా రూపం అత్తతో సమనుపస్సతి, సో ఉచ్ఛేదవాదీ రూపవన్తఞ్చ అత్తానం, అత్తని చ రూపం, రూపస్మిం వా అత్తాతి సో పస్సతి చాతి ఇతి ఉచ్ఛేదదిట్ఠి చ, అత్తతో పటిస్సరతి సస్సతదిట్ఠి పుబ్బన్తతో చ పటిస్సరతి. "అయమహమస్మీ"తి న సమనుపస్సతి. తస్స దిట్ఠాసవా పహానం గచ్ఛన్తి. యో తీసు అద్ధాసు పుబ్బన్తే చ అపరన్తే చ తేన తేన నిద్దిట్ఠానేన ఉద్ధం అధో సబ్బధి వీతరాగో "అహమస్మీ"తి న అనుపస్సతీతి ఇమినా ద్వారేన ఇమినా పయోగేన ఇమినా ఉపాయేన ఇదం దస్సనభూమి చ సోతాపత్తిఫలఞ్చ సో అరియో పయోగో అనభావంగతేన సంసారేన అపునబ్భవాతి యో కోచి అరియో పయోగో పునబ్భవాయ ముదూని వా పఞ్చిన్ద్రియాని మజ్ఝాని అధిమత్తాని వా సబ్బం అపునబ్భవప్పహానాయ సంవత్తన్తి. అహన్తి దిట్ఠోఘో కామోఘో భవోఘో అవిజ్జోఘో చ ఓధిసో. తత్థ దేసనాహారేన చత్తారి సచ్చాని పఞ్చహి ఇన్ద్రియేహి సోతాపత్తిఫలేన చ ద్వే సచ్చాని మగ్గో చ నిరోధో చ. సక్కాయసముదయేన ద్వే సచ్చాని దుక్ఖఞ్చ సముదయో చ, అయం దేసనా హారో.

తత్థ కతమో విచయో? "అయమహమస్మీ"తి అసమనుపస్సన్తో తీణి దస్సనప్పహాతబ్బాని సంయోజనాని పజహాతి. అయం విచయో.

తత్థ కతమా యుత్తి? తివిధా పుగ్గలా కోచి ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ కోచి విపఞ్చితఞ్ఞూ కోచి నేయ్యో. ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ తిక్ఖిన్ద్రియో చ తతో విపఞ్చితఞ్ఞూ ముదిన్ద్రియో తతో ముదిన్ద్రియేహి నేయ్యో. తత్థ ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ తిక్ఖిన్ద్రియతాయ దస్సనభూమిమాగమ్మ

సోతాపత్తిఫలం పాపుణాతి, ఏకబీజకో భవతి. అయం పఠమో సోతాపన్నో. విపఞ్చితఞ్ఞూ ముదూహి ఇన్ద్రియేహి దస్సనభూమిమాగమ్మ సోతాపత్తిఫలం పాపుణాతి, కోలంకోలో చ హోతి. అయం దుతియో సోతాపన్నో. తత్థ నేయ్యో దస్సనభూమిమాగమ్మ సోతాపత్తిఫలం పాపుణాతి, సత్తక్ఖత్తుపరమో చ భవతి. అయం తతియో సోతాపన్నో.

అత్థి ఏసా యుత్తి ముదుమజ్ఝాధిమత్తేహి ఇన్ద్రియేహి ముదుమజ్ఝాధిమత్తం భూమిం సచ్ఛికరేయ్య సక్కాయదిట్ఠిప్పహానేన వా దిట్ఠిగతాని పజహతి. అయం యుత్తి.

తత్థ కతమో పదట్ఠానో? తత్థ సక్కాయదిట్ఠి సబ్బమిచ్ఛాదిట్ఠియా పదట్ఠానం. సక్కాయో నామరూపస్స పదట్ఠానం. నామరూపం సక్కాయదిట్ఠియా పదట్ఠానం. పఞ్చ ఇన్ద్రియాని రూపీని రూపరాగస్స పదట్ఠానం. సళాయతనం అహంకారస్స పదట్ఠానం. తత్థ కతమో లక్ఖణో? ద్వీసు దిట్ఠీసు పహీనాసు తత్థ ఏకా దిట్ఠి దిట్ఠిగతాని పహానం గచ్ఛన్తి. ఉద్ధం చ అధో చ వీతరాగో సబ్బరజనీయేసు వీతరాగో హోతి. తజ్జా పరభూమియం, ఇదం పచ్చయన్తి యథాభూతం పస్సతి. సో సబ్బపటిచ్చసముప్పాదం ఆమసతి. అయం లక్ఖణో హారో.

౯౦. తత్థ కతమో చతుబ్యూహో హారో? ఇమమ్హి సుత్తే భగవతో కో అధిప్పాయో? యే సత్తా యే నాభిరమిస్సన్తి, తే దిట్ఠిప్పహానాయ వాయమిస్సన్తి. అయమేత్థ భగవతో అధిప్పాయో. అయం చతుబ్యూహో హారో.

తత్థ కతమో ఆవట్టో హారో? యానిమాని ముదూని పఞ్చిన్ద్రియాని తాని ఓరమ్భాగియాని పఞ్చిన్ద్రియాని. సబ్బేన సబ్బం సమూహనన్తి అభిజ్ఝాబ్యాపాదో చ భావనాకారేన సేక్ఖాయ విముత్తియా బలం సద్ధా, ఉద్ధమ్భాగియాని దిట్ఠివసేన బలం సద్ధా, వీరియిన్ద్రియం ఆరభితత్తా సతిన్ద్రియం పగ్గహితత్తా అచ్చన్తం నిట్ఠం గచ్ఛన్తి. తత్థ యాని ఇన్ద్రియాని, అయం మగ్గో సంకిలేసప్పహానం. అయం నిరోధో ఆయతిం అనుప్పాదధమ్మో, ఇదం దుక్ఖం. అయం ఆవట్టో హారో.

తత్థ కతమో విభత్తి హారో? "అయమహమస్మీ"తి యో సమనుపస్సతి, సో చ ఖో అధిమత్తేన లోకికా యం భూమియం న తు అరియేన పయోగేన సో సక్కాయదిట్ఠి పజహతి. యం వుచ్చతి తజ్జాయ భూమియా అధిమత్తాయ. తత్థ తజ్జాయ భూమియం పఞ్చహి ఆకారేహి అధిమత్తతం పటిలభతి సీలేన వతేన బాహుస్సచ్చేన సమాధినా నేక్ఖమ్మసుఖేన. తత్థ అప్పత్తే పత్తసఞ్ఞీ అధిమానం గణ్హాతి. ఏతస్మింయేవ వత్థుప్పత్తియం భగవా ఇదం సుత్తం భాసతి. సీలవా వతమత్తేనాతి. తత్థ యో అప్పత్తే పత్తసఞ్ఞీ తస్స యో సమాధి, సో సామిసో కాపురిససేవితో పన సో కాపురిసా వుచ్చన్తి పుథుజ్జనా. ఆమిసం యఞ్చ అరియమగ్గమాగమ్మ లోకికా అనరియం తేన సమాధి హోతి అనరియో కాపురిససేవితో. యో పన అరియాకారేన యథాభూతం న జానాతి న పస్సతి [జానాతి పస్సతి (పీ.)], సో అధిగమనం పజహతి యో అరియేన సమాధినా అకాపురిససేవితేన నిరామిసేన నీయతి, తత్థ అకాపురిసా వుచ్చన్తి అరియపుగ్గలా. యో తేహి సేవితో సమాధి, సో అకాపురిససేవితో. తస్మా ఏకం విభజ్జబ్యాకరణీయం "అయమహమస్మీ"తి అసమనుపస్సన్తో తథా పాతేతి.

తత్థ కతమా పరివత్తనా? ఇమాయ దస్సనభూమియా కిలేసా పహాతబ్బా, తేహి పహీయన్తి అనిద్దిట్ఠాపి భగవతా నిద్దిసితబ్బా యో.

తత్థ కతమం వేవచనం? యా సక్కాయదిట్ఠియా అత్తదిట్ఠియా. అయం భూమి. యే కిలేసా పహాతబ్బా. తే అప్పహీయన్తి అనిద్దిట్ఠాపి భగవతా సస్సతదిట్ఠి చ ఉచ్ఛేదదిట్ఠి చ, సా పరియన్తదిట్ఠి చ. యా అపరియన్తదిట్ఠి చ, సా

సస్సతదిట్ఠి చ. యా ఉచ్ఛేదదిట్ఠి, సా నత్థికా దిట్ఠి. యా సస్సతదిట్ఠి, సా అకిరియదిట్ఠి. ఇదం వేవచనం.

తత్థ కతమా పఞ్ఞత్తి? తణ్హా సంయోజనపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తా. మగ్గో పటిలాభపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తో. ఇన్ద్రియా పటిలాభపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తాతి. తత్థ కతమో ఓతరణో? సక్కాయో దుక్ఖం దస్సనప్పహాతబ్బో. సముదయో మగ్గో. ఇన్ద్రియాని తాని చ నిద్దిట్ఠాని ఖన్ధధాతుఆయతనేసు.

తత్థ కతమో సోధనో హారో? యఞ్హి ఆరబ్భ భగవతా ఇదం సుత్తం భాసితం, సో ఆరబ్భ నిద్దిట్ఠో. తత్థ కతమో పరిక్ఖారో? నామరూపస్స హేతుపచ్చయోపి విఞ్ఞాణం హేతు బీజం. తేన అవిజ్జా చ సఙ్ఖారా చ పచ్చయో. నివత్తినయో న అపరో పరియాయో సబ్బభవో, యే చ సబ్బభవస్స హేతు పరభణ్డపచ్చయో ఇతి సమ్మాదిట్ఠి పరతో చ ఘోసో యోనిసో చ మనసికారో పచ్చయో . యా పఞ్ఞా ఉప్పాదేతి, ఏసా హేతు సమ్మాదిట్ఠియా సమ్మాసఙ్కప్పో భవతి, యా సమ్మాసమాధి [సమ్మాదిట్ఠి (పీ.)], అయం పరిక్ఖారో.

తత్థ కతమో సమారోపనో? “అయమహమస్మీ”తి అసమనుపస్సీ దుక్ఖతో రోగతో…పే.… పన్నరస పదాని. సీలాని భగవా కిమత్థియాని కిమానిసంసాని. సీలాని, ఆనన్ద, అవిప్పటిసారత్థాని యావ విముత్తి. తత్థ దువిధో అత్థో – పురిసత్థో చ వచనత్థో చ.

౯౧. తత్థ కతమో పురిసత్థో? యాయం న పచ్చానుతాపితా అయం అవిప్పటిసారో, అయం పురిసత్థో. యథా కోచి బ్రూహయతి ఇమత్థమాసేవతి సో భణేయ్య, కిఞ్చి మమేత్థ అధీనం తస్సత్థాయ ఇదం కిరియం ఆరభామీతి. అయం పురిసత్థో.

తత్థ కతమో వచనత్థో? సీలాని కాయికం వా వాచసికం వా సుచరితం అవిప్పటిసారోతి. తత్థ సీలస్స వతస్స చ భాసోయేవ. అనఞ్ఞా సుగతకమ్మతా సుచరితం అయం అవిప్పటిసారో. ఏవం యావ విముత్తీతి ఏకమేకస్మిం పదే ద్వే అత్థా – పురిసత్థో చ వచనత్థో చ, యథా ఇమమ్హి సుత్తే ఏవం సబ్బేసు సుత్తేసు ద్వే ద్వే అత్థా. అయం హి పరమత్థో ఉత్తమత్థో చ. యం నిబ్బానసచ్ఛికం నిస్సాయ యం సకం సచ్ఛికాతబ్బం భవతి, సో వుచ్చతి కతస్స [సతస్స (క.)] కత్థోతి. అయం పున వేవచనం సమ్పజానాతి. ఇమినా నియుత్తత్థమభిలబ్భన్తి వచనత్థో. తత్థ యం అత్థం సావకో అభికఙ్ఖతి. తస్స యో పటిలాభో, అయం పురిసత్థో. యం యం భగవా ధమ్మం దేసేతి, తస్స తస్స ధమ్మస్స యా అత్థవిఞ్ఞత్తి. అయం అత్థో, తత్థ సీలానం అవిప్పటిసారో అత్థోపి ఆనిసంసోపి. ఏసో చ ఆనిసంసో యం దుగ్గతిం న గచ్ఛతి. యథా తం భగవతా ఏసానిసంసో ధమ్మే సుచిణ్ణే న దుగ్గతిం గచ్ఛతి ధమ్మచారీ, అయం అత్థో.

యం పురిసో భావనాభూమియం సీలాని ఆరబ్భ సీలేన సంయుత్తో హోతి ఏవం యావ విముత్తి తథా సీలక్ఖన్ధో. తత్థ యో చ అవిప్పటిసారో అనుసయవసేన నిద్దిట్ఠో, తఞ్చ సీలం అయం సీలక్ఖన్ధో. పామోజ్జపీతిపస్సద్ధీతి చ సమాధిన్ద్రియేన, అయం సమాధిక్ఖన్ధో. యం సమాహితో యథాభూతం పజానాతి, అయం పఞ్ఞాక్ఖన్ధో. ఇమే తయో ఖన్ధా సీలం సమాధి పఞ్ఞా చ తథా సీలం పరిపూరేతి యం వీరియిన్ద్రియం తేన కారణేన సో సీలం పరిపూరేతి, అనుప్పన్నస్స చ అకుసలస్స అనుప్పాదాయ వాయమతి, ఉప్పన్నస్స చ పహానాయ అనుప్పన్నస్స చ కుసలస్స ఉప్పాదాయ, ఉప్పన్నస్స చ కుసలస్స భియ్యోభావాయ ఇతి వీరియిన్ద్రియం నిద్దిట్ఠం. తత్థ యో సమాధిక్ఖన్ధో , ఇదం సమాధిన్ద్రియం. పఞ్ఞాక్ఖన్ధో

పఞ్ఞిన్ద్రియం, తం చతూసు సమ్మప్పధానేసు దట్ఠబ్బం. తథా యో అనుప్పన్నస్స చ అకుసలస్స అనుప్పాదాయ వాయమతి, ఇదం పఠమం సమ్మప్పధానం. యం ఉప్పన్నస్స, ఇదం దుతియం. చత్తారి సమ్మప్పధానాని చతూసు ఝానేసు పస్సితబ్బాని. తథా సీలక్ఖన్ధేన నేక్ఖమ్మధాతు చ అధికా [ఆదికా (పీ.)], తయో చ వితక్కా నేక్ఖమ్మవితక్కో అబ్యాపాదవితక్కో అవిహింసావితక్కో చ. సాధారణభూతా. యా పియాయమానస్స పామోజ్జేన ఇదం కాయికం సుఖం ఆనితం అనియమీతిపేమేన, ఇదం దుక్ఖం. యో తత్థ అవిక్ఖేపో, అయం సమాధి. ఇదం పఞ్చఙ్గికం పఠమం ఝానం. యా చేతసికా పస్సద్ధి సవితక్కం సవిచారం విరోధనం, యో కిలేసో చ పరిదాహో, సో పఠమే ఝానే నిరుద్ధో. తథా యా చ కిలేసపస్సద్ధి యా చ వితక్కవిచారానం పస్సద్ధి, ఉభయేపి ఏతే ధమ్మే పస్సద్ధాయం. తత్థ కాయస్స చిత్తస్స చ సుఖం సుఖాయనా, ఇదం పీతిసుఖినో పస్సద్ధి. యోపి ఏకోదిభావో చిత్తస్స, తేన ఏకోదిభావేన యం చిత్తస్స అజ్ఝత్తం సమ్పసాదనం, ఇదం చతుత్థం ఝానఙ్గం. ఇతి అజ్ఝత్తఞ్చ సమ్పసాదో చేతసో చ ఏకోదిభావో పీతి చ సుఖఞ్చ, ఇదం దుతియం ఝానం చతురఙ్గికం. యో పస్సద్ధకాయో సుఖం వేదేతి, తేన అధిమత్తేన సుఖేన ఫరిత్వా సుఖం చేతసికం యం, సో పీతివీతరాగో ఏవం తస్స పీతివీతరాగతాయ ఉపేక్ఖం పటిలభతి. సో పీతియా చ విరాగా ఉపేక్ఖం పటిలభతి. సుఖఞ్చ పటిసంవేదేతి. సతి చ సమ్మా పఞ్ఞాయ పటిలభతి. సచే సతి ఏకగ్గతా ఇదం పఞ్చఙ్గికం తతియం ఝానం. యం సుఖినో చిత్తం సమాధియతి, అయం ఏకగ్గతాయ పరావిధానభాగియా, పఠమే ఝానే అత్థి చిత్తేకగ్గతా నో చక్ఖుస్స వేదనా సబ్బం పారిపూరిం గచ్ఛతి. యథా చతుత్థే ఝానే, తథా యా ఉపేక్ఖా పస్సమ్భియం సతిసమ్పజఞ్ఞం చిత్తేకగ్గతా చ, ఇదం చతుత్థం ఝానం.

౯౨. యథా సమాధి దస్సయితబ్బం, తథా పఞ్ఞిన్ద్రియం తం చతూసు అరియసచ్చేసు పస్సితబ్బం. యం సమాహితో యథాభూతం పజానాతి, సా పజాననా చతుబ్బిధా అసుభతో దుక్ఖతో అనత్తతో చ, యదారమ్మణం తం దుక్ఖం అరియసచ్చం, యం పజానన్తో నిబ్బిన్దతి విముచ్చతి తథా యం కామాసవస్స పహానం భవాసవస్స దిట్ఠాసవస్స అవిజ్జాసవస్స, అయం నిరోధో అప్పహీనభూమియం ఆసవసముదయో. ఇమాని చత్తారి అరియసచ్చాని యథా పఞ్ఞిన్ద్రియం పస్సితబ్బం. యథాయం సమాహితో యథాభూతం పజానాతి, అయం దస్సనభూమి. సోతాపత్తిఫలఞ్చ యథాభూతం పజానన్తో నిబ్బిన్దతీతి, ఇదం తనుకఞ్చ. కామరాగబ్యాపాదం సకదాగామిఫలఞ్చ యం నిబ్బిన్దతి విరజ్జతి, అయం పఠమజ్ఝానభావనాభూమి చ రాగవిరాగా చేతోవిముత్తి అనాగామిఫలఞ్చ. యం విముత్తి విముచ్చతి, అయం అవిజ్జావిరాగా పఞ్ఞావిముత్తి అరహత్తఞ్చ. ఇమే అవిప్పటిసారా చ వీరియిన్ద్రియఞ్చ చత్తారో సమ్మప్పధానా అవిప్పటిసారా తఞ్చ ఉపరి యావ సమాధి, ఏవం తే చత్తారి ఝానాని సమాధిన్ద్రియఞ్చ యం సమాహితో యథాభూతం పజానాతి. ఇమే చత్తారో సతిపట్ఠానా సీలపారిపూరిముపాదాయ చాగసంహితేన చ నిబ్బేధికానఞ్చ నిమిత్తానం అనావిలమనా, ఇదం సతిన్ద్రియం చత్తారో సతిపట్ఠానా. యం పున ఇమాయ ధమ్మదేసనాయ తీసు ఠానేసు దిట్ఠోగమనకిన్ద్రియం కిలేసపహానేన చ సేక్ఖసీలం, ఇదం సద్ధిన్ద్రియం. చత్తారి చ సోతాపత్తియఙ్గాని ఫలాని. సమాధిన్ద్రియాని సోపనియాహారీని సబ్బసుత్తేసు నిద్దిసితబ్బాని. యం ఝానం పటిలభనం వీరియగహితంయేవ ఞాణం పటిస్సరతో, అయం సుతమయీ పఞ్ఞా. యో సమాధి పుబ్బాపరనిమిత్తాభాసో అనోమగతితాయ యథాకామో, అయం చిన్తామయీ పఞ్ఞా, యం తథాసమాహితో యథాభూతం పజానాతి, అయం భావనామయీ పఞ్ఞా. అయం సుత్తనిద్దేసో.

ఇమం సుత్తం నిబ్బేధభాగియం బుజ్ఝకారధికం బుజ్ఝితబ్బం. యేహి అఙ్గేహి సమన్నాగతం తం బుజ్ఝిస్సన్తి తస్స అఙ్గాని బుజ్ఝిస్సన్తి, తేన బోజ్ఝఙ్గా. తథా ఆదితో యావ సీలం వతం చేతనా కరణీయా, కిస్స సీలాని పారిపూరేతి. అనుప్పన్నస్స చ

అకుసలస్స అనుప్పాదాయ ఉప్పన్నస్స చ అకుసలస్స పహానాయ అనుప్పన్నస్స కుసలస్స ఉప్పాదాయ ఉప్పన్నస్స చ కుసలస్స భియ్యోభావాయ, ఇదం వీరియం తస్స తస్స బుజ్ఝితస్స అఙ్గన్తి. అయం వీరియసమ్బోజ్ఝఙ్గో. ఇమినా వీరియేన ద్వే ధమ్మా ఆదితో అవిప్పటిసారో పామోజ్జఞ్చ యా పున పీతి అవిప్పటిసారపచ్చయా పామోజ్జపచ్చయా, అయం పీతిసమ్బోజ్ఝఙ్గో. యం పీతిమనస్స కాయో పస్సమ్భతి. అయం పస్సద్ధిసమ్బోజ్ఝఙ్గో. తేన కాయికసుఖమానితం యం సుఖినో చిత్తం సమాధియతి, అయం సమాధిసమ్బోజ్ఝఙ్గో. యం సమాహితో యథాభూతం పజానాతి, అయం ధమ్మవిచయసమ్బోజ్ఝఙ్గో. యా సీలముపాదాయ పఞ్చన్నం బోజ్ఝఙ్గానం ఉపాదాయానులోమతా నిమిత్తాయనా పీతిభాగియానఞ్చ విసేసభాగియానఞ్చ అపిలాపనతా సహగతా హోతి అనవమగ్గో, అయం సతిసమ్బోజ్ఝఙ్గో. యం యథాభూతం పజానాతి, అచ్చారద్ధవీరియం కరోతి. ఉద్ధచ్చభూమీతి కతా అభిపత్థితం పేసేతి. కోసజ్జభూమీతి గరహితో రహితేహి అఙ్గేహి బుజ్ఝతి యం చక్ఖుసమథపథం, సా ఉపేక్ఖాతి. తేన సా ఉపేక్ఖా తస్స బోజ్ఝఙ్గస్స అఙ్గన్తి కరిత్వా ఉపేక్ఖాసమ్బోజ్ఝఙ్గోతి వుచ్చతే. ఏసో సుత్తనిద్దేసో.

౯౩. తత్థ కతమా దేసనా? అస్మిం సుత్తే చత్తారి అరియసచ్చాని దేసితాని. తత్థ కతమో విచయో? సీలవతో అవిప్పటిసారో యావ విముత్తి ఇమిస్సాయ పుచ్ఛాయ మినికిమత్థస్సమీతి ద్వే పదాని పుచ్ఛా ద్వే పదాని విసజ్జనాని ద్వీహి పదేహి ద్వే అభిఞ్ఞం ద్వీహి చేవ పదేహి విసజ్జనా కిం పుచ్ఛతి నిబ్బాధికం కాయభూమిం కమ్మస్స తథా హి పతిట్ఠా చ అసేక్ఖే ధమ్మే ఉప్పాదేతి. తత్థ కతమా యుత్తి? సీలవతో అవిప్పటిసారో భవతి కిం నిచ్ఛన్దస్స చ విరాగో అత్థి ఏసా యుత్తి. తత్థ కతమం పదట్ఠానం? వీరియం వీరియిన్ద్రియస్స పదట్ఠానం. సమాధి సమాధిన్ద్రియస్స పదట్ఠానం. పఞ్ఞా పఞ్ఞిన్ద్రియస్స పదట్ఠానం. వీరియం అదోసస్స పదట్ఠానం. సమాధి అలోభస్స పదట్ఠానం. పఞ్ఞా అమోహస్స పదట్ఠానం. వీరియిన్ద్రియం తిణ్ణం మగ్గఙ్గానం పదట్ఠానం, సమ్మావాచాయ సమ్మాకమ్మన్తస్స సమ్మాఆజీవస్స. సమాధిన్ద్రియం తిణ్ణం మగ్గఙ్గానం పదట్ఠానం, సమ్మాసఙ్కప్పస్స సమ్మావాచాయ సమ్మాసమాధినో. పఞ్ఞిన్ద్రియం ద్విన్నం మగ్గఙ్గానం పదట్ఠానం, సమ్మాసతియా సమ్మాదిట్ఠియా చ.

తత్థ కతమో లక్ఖణో? సీలక్ఖన్ధే వుత్తే సబ్బే తయో ఖన్ధా వుత్తా భవన్తి, సీలమేవ హి సేలోపమతా యథా సేలో సబ్బపచ్చత్థికేహి అకరణీయో ఏవం తం చిత్తం సబ్బకిలేసేహి న కమ్పతీతి, అయం అమోహో. విరత్తం [పస్స ఉదా॰ ౩౪ ఉదానపాళియం] రజనీయేసూతి అయం అలోభో. కోపనేయ్యే న కుప్పతీతి అయం అదోసో. తత్థ పఞ్ఞా అమోహో కుసలమూలం, అలోభో అలోభోయేవ, అదోసో అదోసోయేవ. ఇమేహి తీహి కుసలమూలేహి సేక్ఖభూమియం ఠితో అసేక్ఖమగ్గం ఉప్పాదేతి. సేక్ఖభూమి సమ్పత్తికమ్మధమ్మే ఉప్పాదేతి, సా చ సమ్మావిముత్తి, యఞ్చ విముత్తిరసఞాణదస్సనం ఇమే దస అసేక్ఖానం అరహత్తం ధమ్మా. తత్థ అట్ఠఙ్గికేన మగ్గేన చతుబ్బిధా భావనాపి లబ్భతి. సీలభావనా కాయభావనా చిత్తభావనా పఞ్ఞాభావనా చ. తత్థ సమ్మాకమ్మన్తేన సమ్మాఆజీవేన చ కాయో భావితో. సమ్మావాచాయ సమ్మావాయామేన చ సీలం భావితం. సమ్మాసఙ్కప్పేన సమ్మాసమాధినా చ చిత్తం భావితం. సమ్మాదిట్ఠియా సమ్మాసతియా చ పఞ్ఞా భావితా. ఇమాయ చతుబ్బిధాయ భావనాయ ద్వే ధమ్మా భావనాపారిపూరిం గచ్ఛన్తి చిత్తం పఞ్ఞఞ్చ. చిత్తం భావనాయ సమథో, పఞ్ఞా భావనాయ విపస్సనా. తత్థ పఞ్ఞా అవిజ్జాపహానేన చిత్తం ఉపక్కిలేసేహి అమిస్సీకతన్తి. పఞ్ఞా భావనాయ చిత్తభావనంయేవ పరిపూరేతి. ఏవం యస్స సుభావితం చిత్తం కుతో తం దుక్ఖమేస్సతీతి. అపి చ ఖో పన తస్స ఆయస్మతో అబ్యాపాదధాతు అధిముత్తా, న సో పేతం సమాపన్నో తస్స సఞ్ఞాపహారం దేతి, సఞ్ఞావితక్కితే సరీరే దుక్ఖం న వేదియతి, అయం సుత్తత్థో.

౯౪. తత్థ కతమా దేసనా? ఇమమ్హి సుత్తే దస అసేక్ఖా అరహత్తధమ్మా దేసితా అప్పమాణా చ సమ్మా విభావనా. తత్థ కతమో విచయో? సేలోపమతా యే యే ధమ్మా వేదనీయసుఖదుక్ఖోపగతా, తే సబ్బే నిరూపం వానుపస్సన్తానం వూపగతా కాయతో వేదయితపరిక్ఖారో అప్పవత్తితో దుక్ఖం న వేదియతి. తత్థ కతమా యుత్తి, యస్సేవం భావితం చిత్తం కుతో తం [నం (క.)] దుక్ఖమేస్సతీతి. తీసు భావనాసు దుక్ఖం నక్ఖమతి చిత్తం చిత్తభావనాయ చ. నిరోధభావనాయ చ ఆనన్తరికా సమాధిభావనాయ చ. ఇతి యస్సేవం భావితం చిత్తన్తి సమాధి ఫలస్స పదట్ఠానం.

తత్థ కతమో లక్ఖణో? యస్సేవం భావితం [పస్స ఉదా॰ ౩౪ ఉదానపాళియం] చిత్తన్తి చిత్తాని భావితాని యథా పరమం నిద్దిట్ఠాని పఞ్ఞా సీలం కాయో చిత్తం, సీలమ్హి సుభావితం కాయికచేతసికఞ్చ ఠితత్తా నానుపకమ్పతీతి వేదనాపి తథా సఞ్ఞాపి సఙ్ఖారాపి. కుతో తం దుక్ఖమేస్సతీతి సుఖమ్హి నానుగచ్ఛతి, అదుక్ఖమసుఖమ్హి నాగతన్తి.

తత్థ కతమో చతుబ్యూహో హారో? ఇధ భగవతో కో అధిప్పాయో? యే దుక్ఖేన అధికా భవిస్సన్తి, తే ఏవరూపాహి సమాపత్తీహి విరహిస్సన్తి. అయమేత్థ భగవతో అధిప్పాయో. యే చ అప్పసన్నా, తే హి భవిస్సన్తి, పసన్నా నఞ్చ పీతిపామోజ్జం భవిస్సతి, అయం తత్థ భగవతో అధిప్పాయో. ఆవట్టోతి నత్థి ఆవట్టనస్స భూమి.

విభత్తీతి యస్సేవం భావితం చిత్తం కుతో తం దుక్ఖమేస్సతీతి దువిధో నిద్దేసో – దుక్ఖహేతునిద్దేసో చ పటిపక్ఖనిద్దేసో చ. కో నో దుక్ఖహేతు? యతో దుక్ఖం ఆగచ్ఛతి పటిపక్ఖే వుత్తే సేసధమ్మానం సీలం హేతు చ పచ్చయో చ, తే సబ్బే ధమ్మా వుత్తా హోన్తి. ఏకబోధిపక్ఖియే ధమ్మే వుత్తే సబ్బే బోధగమనీయా ధమ్మా వుత్తా భవన్తి.

తత్థ కతమో చతుబ్యూహో హారో? ఇమమ్హి సుత్తే భగవతో కో అధిప్పాయో? యే అవిప్పటిసారేన ఛన్దికా, తే సీలపారిపూరీ భవన్తి పామోజ్జఛన్దికా అవిప్పటిసారీపారిపూరీ, అయమేత్థ భగవతో అధిప్పాయో…పే॰… అయం చతుబ్యూహో హారో.

తత్థ కతమో ఆవట్టో? ఇదం సుత్తం నిబ్బేధభాగియం. యో నిబ్బేధో, అయం నిరోధో. యేన నిబ్బిజ్ఝతి, సో మగ్గో. యం నిబ్బిజ్ఝతి, తం దుక్ఖం. యం నిబ్బేధగామినా మగ్గేన పహీయతి, సముదయోయం వుత్తో.

తత్థ కతమా విభత్తి? సీలవతో అవిప్పటిసారోతి విభజ్జబ్యాకరణీయం, పరామసన్తస్స నత్థి అవిప్పటిసారో యావ దోసకతం కాయేన వా వాచాయ వా అకుసలం ఆరభతి. కిఞ్చిపిస్స ఏవం హోతి “సుకతమేతం సుచరితమేతం నో చస్స తేన అవిప్పటిసారేన పామోజ్జం జాయతి యావ విముత్తి, తస్స సీలవతో అవిప్పటిసారో”తి విభజ్జబ్యాకరణీయం, అయం విభత్తిహారో.

తత్థ కతమా పరివత్తనా? ఇమేహి సత్తహి ఉపనిసాసమ్పత్తీహి ఏకాదస ఉపనిసా విభత్తియం పజహానం పజహన్తి, అయం పరివత్తనా.

తత్థ కతమా వేవచనా? ఇమేసం అరియధమ్మానం బలబోజ్ఝఙ్గవిమోక్ఖసమాధిసమాపత్తీనం ఇమాని వేవచనాని.

తత్థ కతమా పఞ్ఞత్తి? సీలవతో అవిప్పటిసారోతి సీలక్ఖన్ధే నేక్ఖమ్మపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం, నిసజ్జపఞ్ఞత్తి చ ఏవం దస అఙ్గాని ద్వీహి ద్వీహి అఙ్గేహి పఞ్ఞత్తాని.

తత్థ కతమో ఓతరణో? ఇదం నిబ్బేధభాగియసుత్తం పఞ్చసు ఓతిణ్ణం యథా యం పఠమం నిద్దిట్ఠం ఏవమిన్ద్రియాదిఖన్ధధాతుఆయతనేసు నిద్దిసితబ్బాని.

తత్థ కతమో సోధనో హారో? సీలవతో అవిప్పటిసారోతి న తావ సుద్ధో ఆరమ్భో అవిప్పటిసారినో పామోజ్జన్తి న తావ సుద్ధో ఆరమ్భో యాని ఏకాదస పదాని దేసితాని యదా తదా సుద్ధో ఆరమ్భో, అయం సోధనో.

తత్థ కతమో అధిట్ఠానో? సీలమేమత్తతాయ పఞ్ఞత్తం ఏవం దస పదాని సబ్బాని సీలక్ఖన్ధస్స ఆనిసంసో, తే చ పతిరూపదేసవాసో చ పచ్చయో అత్తసమ్మాపణిధానఞ్చ హేతు, సమాధిక్ఖన్ధస్స సుఖం హేతు పస్సద్ధి పచ్చయో, యేన ఝానసహజాతి చ ఠానన్తి ఝానఙ్గా అపరో పరియాయో కామేసు ఆదీనవానుపస్సనా సమాధినో పచ్చయో నేక్ఖమ్మే ఆనిసంసదస్సావితా హేతు.

తత్థ కతమా సమారోపనా? యం వీరియిన్ద్రియం, సో సీలక్ఖన్ధో. యం సీలం, తే చత్తారో ధమ్మా పధానా. యం ధమ్మానుధమ్మపటిపత్తి, సో పాతిమోక్ఖసంవరో.

౯౨. యస్స సేలోపమం చిత్తన్తి గాథా [పస్స ఉదా॰ ౩౪ ఉదానే], సేలోపమన్తి ఉపమా యథా సేలో వాతేన న కమ్పతి న ఉణ్హేన న సీతేన సంకమ్పతి. యథా అనేకా అచేతనా, తే ఉణ్హేన మిలాయన్తి, సీతేన అవసుస్సన్తి, వాతేన భజన్తి. న ఏవం సేలో విరత్తం రజనీయేసు దోసనీయే న దుస్సతీతి కారణం దోసనీయే దోమనస్సన్తం, న దుట్ఠేన వా కమ్పతి ఉణ్హేన వా, సో మిలాయతి సీతేన వా అవసుస్సతి, ఏవం చిత్తం రాగేన నానుస్సతి సీతేన కమ్పతీతి. కిం కారణం? విరత్తం రజనీయేసు దోసనీయే న దుస్సతి. కిం కారణం? దోసనీయే పనస్సన్తి న దుస్సతి, అదుట్ఠం తం న కోసిస్సన్తి, తేన కుప్పనీయే న కుప్పతి, యస్సేవం భావితం చిత్తం కుతో తం దుక్ఖనిద్దేసో చ కుతో ఏవరూపస్స దుక్ఖం ఆగమిస్సతీతి నిద్దిట్ఠం.

పరివత్తనాతి కుతో తం దుక్ఖమేస్సతీతి యం చేతసికం సుఖం అనుపాదిసేసా అయం నత్థి సోపాదిసేసా అయం అత్థి. పున ఏవమాహంసు తం ఖణం తం ముహుత్తం ఉభయమేవ అవేదయితం సోపాదిసేసం యఞ్చ అనుపాదిసేసం యఞ్చ తం ఖణం తం ముహుత్తం అనుపాదిసేసం యఞ్చ సోపాదిసేసం చ అవేదయితం. సుఖమాపన్నస్స అనావత్తికన్తి అయమేత్థ విసేసో పరివత్తనా.

తత్థ కతమో వేవచనో? యస్సేవం భావితం చిత్తం వా భావితం సుభావితం అనుట్ఠితం వత్థుకతం సుసమారద్ధం. చిత్తన్తి మనో విఞ్ఞాణం మనిన్ద్రియం మనోవిఞ్ఞాణధాతు.

తత్థ కతమా పఞ్ఞత్తి? చిత్తం మనో సఙ్ఖారా వూపసమపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. సమాధి అసేక్ఖపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తో. దుక్ఖం ఉచ్ఛిన్నపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం.

తత్థ కతమో ఓతరణో? చిత్తే నిద్దిట్ఠే పఞ్చక్ఖన్ధా నిద్దిట్ఠా హోన్తి, అయం ఖన్ధేసు ఓతరణో, మనోవిఞ్ఞాణధాతుయా నిద్దిట్ఠాయ అట్ఠారస ధాతుయో నిద్దిట్ఠా హోన్తి, అయం ధాతూసు ఓతరణో. మనాయతనే నిద్దిట్ఠే సబ్బాని ఆయతనాని

నిద్దిట్ఠాని హోన్తి. తత్థ మనాయతనం నామరూపస్స పదట్ఠానం. నామరూపపచ్చయా సళాయతనం. తథా పటిచ్చసముప్పాదే. అయం ఓతరణో. తత్థ కతమో సోధనో సుద్ధోయేవ ఆరమ్భో.

తత్థ కతమో అధిట్ఠానో? ఛళిన్ద్రియం భావనా ఏకత్తాయం పఞ్ఞత్తి ఛట్ఠితేన కాయో ఏకత్తాయ పఞ్ఞత్తో.

తత్థ కతమో పరిక్ఖారో? చిత్తస్స పుబ్బహేతు సముప్పాదాయ మనసికారో చ తప్పోణతా చ యం అసమాహితభూమియం చ విసేసధమ్మానం అభావితత్తా చిత్తసతతం గచ్ఛతి, సచే సమాధినో సుఖం హేతు అవిప్పటిసారో పచ్చయో, అయం హేతు అయం పచ్చయో పరిక్ఖారో.

తత్థ కతమా సమారోపనా? యస్సేవం భావితన్తి తస్స ధమ్మా సమారోపయితబ్బా. కాయో సీలం పఞ్ఞా భావితచిత్తన్తి అనభిరతం అనపణతం అనేకం అనుతం అనాపజ్జాసత్తం అయం సమఞ్ఞాయతనా న తస్స సేక్ఖస్స సమ్మాసమాధి సబ్బే అసేక్ఖా దస అరహన్తధమ్మా నిద్దిట్ఠా హోన్తి. అసేక్ఖభాగియాని సుత్తాని.

౯౬. యస్స నూన, భన్తే, కాయగతాసతి అభావితా, అయం సో అఞ్ఞతరం సబ్రహ్మాచారిం [సబ్రహ్మచారీనం (క.)] ఆసజ్జ సమాపజ్జ అప్పటినిసజ్జ జనపదచారికం పక్కమేయ్య, సో ఆయస్మా ఇమస్మిం విప్పటిజానాతి ద్వే పజాని పటిజానాతి చిత్తభావనాయఞ్చ దిట్ఠియా పహానం, కాయభావనాయఞ్చ దిట్ఠిప్పహానం, కాయభావనాయఞ్చ తణ్హాపహానం, యం పరమం ఉపమం కరోతి. అసుచినాపి సుచినాపి పథవీ నేవ అట్టీయతి న జిగుచ్ఛతి న పీతిపామోజ్జం పటిలభతి, ఏవమేవ హి పథవీసమేన సో చేతసా అన్వయేన అప్పకేన అవేరేన అబ్యాపజ్జేన విహరామీతి. ఇతి సో ఆయస్మా కిం పటిజానాతి, కాయభావనాయ సుఖిన్ద్రియపహానం పటిజానాతి, చిత్తభావనాయ సోమనస్సిన్ద్రియపహానం పటిజానాతి. కాయికా వేదనా రాగానుసయమనుగతానం సుఖిన్ద్రియం పటిక్ఖిపతి. న హి వేదనాక్ఖన్ధం యా చేతసికా సుఖవేదనా తత్థ అయం పటిలాభపచ్చయా ఉప్పజ్జతి సుఖం సోమనస్సం. సోతం పటిక్ఖిపతి, న హి మనోసమ్ఫస్సజం వేదనం. తత్థ చతూసు మహాభూతేసు రూపక్ఖన్ధస్స అనుసయపటిఘపహానం భణతి. కామే రూపఞ్చ తఞ్చ అసేక్ఖభూమియం. కాయే కాయానుపస్సనా దిట్ఠధమ్మసుఖవిహారఞ్చ. బలేన చ ఉస్సాహేన చ సబ్బం మనసి కతత్తానం పహానం మేదం కతాలికాయ చ పురిసేన చ మణ్డనకజాతికేన చ, ఏతేహి ఇమస్స మాతాపితుసమ్భూతం పచ్చవేక్ఖణం, సో కాయేన చ కాయానుపస్సనాయ చ చిత్తేన చ చిత్తానుపస్సనాయ చ ద్వే ధమ్మే ధారేతి. కాయకిలేసవత్థుం చిత్తేన చ చిత్తసన్నిస్సయే చిత్తేన సుభావితేన సత్తన్నం చ సమాపత్తీనం విహరితుం పటిజానాతి.

గహపతిపుత్తోపమతాయ చ యథా గహపతిపుత్తస్స నానారఙ్గానం వత్థకరణ్డకో పుణ్ణో భవేయ్య, సో యం యదేవ వత్థయుగం పుబ్బణ్హసమయే ఆకఙ్ఖతి, పుబ్బణ్హసమయే నిబ్బాపేతి, ఏవం మజ్ఝన్హికసమయే, సాయన్హసమయే, ఏవమేవ సో ఆయస్మా చిత్తస్స సుభావితత్తా యథారూపేన విహారేన ఆకఙ్ఖతి పుబ్బణ్హసమయం విహరితుం, తథారూపేన [యథారూపేన (పీ. క.)] పుబ్బణ్హసమయం విహరతి, మజ్ఝన్హికసమయే, సాయన్హసమయే. తేన వేస ఆయస్మతా ఉపమాయ మే ఆసితాయ పథవీ వా అనుత్తరా ఇన్ద్రియభావనా భావితచిత్తేన. తేన సో ఆయస్మా ఇదం అట్ఠవిధం భావనం పటిజానాతి చతూసు మహాభూతేసు, కాయభావనం ఉపకచణ్డాలం పురిసమేతకం భవతలాకాసు చిత్తభావనం, ఇమాహి భావనాహి తాయ భావనాయ చ సమథా పారిపూరిమన్తేహి. ఇమేహి చతూహి పఞ్ఞాపారిపూరిమన్తేహి.

౯౨. కథం ఉపకచణ్డాలం పటికూలేసు ధమ్మేసు అప్పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి? కాయో పకతియా అప్పటికూలం కాయే ఉద్ధుమాతకసఞ్ఞా సంఖిత్తేన నవ సఞ్ఞా ఇమే పటికూలా ధమ్మా చేసో ఆయస్మా పటికూలతో అజిగుచ్ఛితో కాయగతాసతియా భావనానుయోగమనుయుత్తో విహరతి, న హి తస్స జిగుచ్ఛప్పహాయ చిత్తం పటికూలతి.

కథం అప్పటికూలేసు ధమ్మేసు పటికూలసఞ్ఞీ విహరతీతి? కాయో సబ్బలోకస్స అప్పటికూలో తం సో ఆయస్మా అసుభసఞ్ఞాయ విహరతి. ఏవం అప్పటికూలేసు ధమ్మేసు పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి.

కథం పటికూలేసు చ అప్పటికూలేసు చ అప్పటికూలసఞ్ఞీ విహరతీతి అపి సబ్బోయం లోకస్స యమిదం ముణ్డో పత్తపాణీ కులేసు పిణ్డాయ విచరతి, తేన చ సో ఆయస్మా సువణ్ణదుబ్బణ్ణేన అప్పటికూలసఞ్ఞీ చిత్తేన చ కాయేన నిబ్బిదాసహగతేన అప్పటికూలసఞ్ఞీ, ఏవం పటికూలేసు అప్పటికూలేసు చ ధమ్మేసు అప్పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి.

కథం పటికూలేసు చ ధమ్మేసు అప్పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి? పటికూలేసు చ ధమ్మేసు సుభసఞ్ఞినో ఇత్థిరూపే పటికూలేసు చ జిగుచ్ఛినో వినీలకవిపుబ్బకే తత్థ సో ఆయస్మా పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి.

కథం పటికూలేసు ధమ్మేసు తదుభయం అభినివజ్జయిత్వా ఉపేక్ఖకో విహరతి సతో చ సమ్పజానో చ? అప్పటికూలేసు చ ధమ్మేసు సుభసఞ్ఞినో ఇత్థిరూపే పటికూలేసు చ జిగుచ్ఛినో వినీలకవిపుబ్బకే తదుభయం అభినివజ్జయిత్వా 'నేతం మమ''నేసోహమస్మి''నేసో మే' అత్తాతి విహరతి. ఏవం తదుభయం అభినివజ్జయిత్వా ఉపేక్ఖకో విహరతి సతో సమ్పజానో.

అపరో పరియాయో. తేధాతుకో లోకసన్నివాసో సబ్బబాలపుథుజ్జనానం అప్పటికూలసఞ్ఞా. తత్థ చ ఆయస్మా సారిపుత్తో అప్పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి. ఏవం అప్పటికూలేసు ధమ్మేసు పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి.

కథం పటికూలేసు ధమ్మేసు అప్పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి? పటికూలసఞ్ఞినో సబ్బసేక్ఖా ఇధ కా తేధాతుకే సబ్బలోకే. తత్థ కతమో భూమిప్పత్తో సమాధిఫలే సచ్ఛికతో అప్పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి ? కిం కారణం? న హి తం అత్థి యస్స లోకస్స పహానాయ పటికూలసఞ్ఞీ ఉప్పాదేయ్య.

కథం పటికూలేసు చ అప్పటికూలేసు చ ధమ్మేసు పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి? తేధాతుకే లోకసన్నివాసే యావ కామలోకభూమతా హి రాగానం వీతరాగానం పటికూలసమతా రూపారూపధాతుం అప్పటికూలసమతా. తత్థ చ ఆయస్మా సారిపుత్తో పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి. ఏవం పటికూలేసు చ అప్పటికూలేసు చ ధమ్మేసు పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి.

కథం పటికూలేసు చ అప్పటికూలేసు చ ధమ్మేసు అప్పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి? యం కిఞ్చి పరతో దురుత్తానం దురాగతానం వచనపథానం తం వచనం అప్పటికూలం యావతా వాచనో అప్పతిరూపా తథా జనస్స అప్పటికూలసఞ్ఞా. తత్థ ఆయస్మా సారిపుత్తో అభిఞ్ఞాయ సచ్ఛికతో అప్పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి, ఏవం పటికూలేసు చ అప్పటికూలేసు చ ధమ్మేసు అప్పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి.

౯౮. కథం పటికూలేసు చ అప్పటికూలేసు చ ధమ్మేసు తదుభయం అభినివజ్జయిత్వా ఉపేక్ఖకో చ విహరతి సతో చ సమ్పజానో? యఞ్చ నేసం సమనుపస్సతి యే ధమ్మా దుచ్చరితా, తే ధమ్మా అప్పటికూలా. తత్థ ఆయస్మా సారిపుత్తో

ఇతి పటిసఞ్చిక్ఖతి యే ధమ్మా దుచ్చరితా, తే ధమ్మా అనిట్ఠవిపాకా. యే ధమ్మా సుచరితా, తే ఆచయగామినో. నో చ సుచరితం ఆచయగామినిం కరిత్వా దుచ్చరితం అనిట్ఠవిపాకం కరిత్వా తదుభయం అభినివజ్జయిత్వా ఉపేక్ఖకో విహరతి.

అథ పటికూలేసు చ ధమ్మేసు అప్పటికూలేసు చ పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి. తణ్హా పటికూలధమ్మా కిం కారణం? తణ్హావసేన హి సత్తా ద్వీహి ధమ్మేహి సత్తా, కబళీకారే ఆహారే రసతణ్హాయ సత్తా, ఫస్సే సుఖసఞ్ఞాయ సత్తా. తత్థాయస్మా సారిపుత్తో కబళీకారే చ ఆహారే పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి, ఫస్సే చ దుక్ఖసఞ్ఞీ విహరతి. ఏవం పటికూలేసు చ అప్పటికూలేసు చ పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి.

కథం పటికూలేసు చ ధమ్మేసు అప్పటికూలేసు చ ధమ్మేసు అప్పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి? తణ్హాక్ఖయం అనుత్తరం నిబ్బానం తథా బాలపుథుజ్జనానం పటికూలసఞ్ఞా పహతసఞ్ఞా చ. తత్థాయస్మతో సారిపుత్తస్స అప్పటికూలసఞ్ఞా అబ్యాపాదసఞ్ఞా చ సామం పఞ్ఞాయ పస్సిత్వా ఏవం పటికూలేసు చ ధమ్మేసు అప్పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి.

కథం పటికూలేసు చ అప్పటికూలేసు చ ధమ్మేసు అప్పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి? తతియే చ నిబ్బానే పటికూలసఞ్ఞినో యసేన చ కిత్తిని చ అప్పటికూలసఞ్ఞినో. తత్థాయస్మా సారిపుత్తో అస్సాదఞ్చ ఆదీనవఞ్చ నిస్సరణఞ్చ యథాభూతం సమ్మాపఞ్ఞాయ పటిజానన్తో పటికూలఞ్చ అప్పటికూలఞ్చ ధమ్మం తదుభయం అభినివజ్జయిత్వా అప్పటికూలసఞ్ఞీ విహరతి.

కథం పటికూలం అప్పటికూలఞ్చ ధమ్మం తదుభయం అభినివజ్జయిత్వా ఉపేక్ఖకో విహరతి? సతో చ సమ్పజానో చ, యఞ్చ సమనుపస్సతి అనునయో అప్పటికూలో ధమ్మో పటిఘో చ పటికూలో ధమ్మో, తత్థాయస్మా సారిపుత్తో అనునయస్స పటిఘప్పహీనత్తా ఉపేక్ఖకో విహరతి సతో సమ్పజానో చ. యఞ్చస్స సమనుపస్సతి అయం పఞ్చవిధా అనుత్తరా ఇన్ద్రియభావనా. అయం సుత్తనిద్దేసో.

౯౯. తత్థ కతమో దేసనాహారో? ఇమమ్హి సుత్తే కిం దేసితబ్బం? తత్థ వుచ్చతే, ఇమమ్హి సుత్తే దిట్ఠధమ్మసుఖవిహారో దేసితో, తథా విముత్తం చిత్తం పచ్చవేక్ఖణా చ అధిపఞ్ఞాధమ్మం దేసితం.

తత్థ కతమో విచయో? యే కాయే కాయానుపస్సినో విహరన్తి, తేసం చిత్తం అనునయప్పటిఘేన న విహరతి అనునయప్పటిఘేన చాభిరమమానస్స చిత్తం సమగ్గతం భవిస్సతీతి భావనాయ బలమేతం, అయం విచయో హారో.

తత్థ కతమో యుత్తిహారో? కాయభావనాయ చ చిత్తభావనాయ చ న కిఞ్చి సబ్రహ్మచారీ అతిమఞ్ఞిస్సతీతి. అత్థి ఏసా యుత్తి, అయం యుత్తిహారో.

తత్థ కతమో పదట్ఠానో హారో? కాయభావనాయ పఠమస్స సతి ఉపట్ఠానస్స పదట్ఠానం. యా పథవీసమచిత్తతా, సా అనిచ్చానుపస్సనాయ పదట్ఠానం.

తత్థ కతమో లక్ఖణో? యం పథవీసమేన చేతసా విహరతి అత్తానుపస్సీ పథవీసమేన గిహీ విహరతి. కో అత్థో పథవీసమేనాతి? యథా యే చ సేలోపమతాయ అకమ్మయుత్తా ఏవమేవ పథవీసమో అయం హిరియతాయ. అయం లక్ఖణో.

తత్థ కతమో చతుబ్యూహో హారో? ఇమమ్హి బ్యాకరణే కో తస్స ఆయస్మతో అధిప్పాయో? యే కేచి అరహన్తా ఇన్ద్రియభావనం ఆకఙ్ఖియన్తి, తే పథవీసమతం ఉప్పాదయిస్సన్తీతి. అయం అధిప్పాయో.

తత్థ కతమో ఆవట్టోతి? నత్థి ఆవట్టస్స భూమి.

తత్థ కతమా విభత్తి? యో కాయానుపస్సీ విహరతి, సో పథవీసమచిత్తతం పటిలభిస్సతీతి న ఏకంసేన. కిం కారణం? యే ఖణ్డకాదిఛిన్నకాదినో, న తే పథవీసమచిత్తతం పటిలభన్తి. సబ్బా కాయగతాసతి సేక్ఖభావనాయ నిబ్బానం ఫలం, అయం విభత్తి.

తత్థ కతమో పరివత్తనో హారో? యే కాయానుపస్సినో విహరిస్సన్తి, తేసంయేవ కాయపచ్చయా ఉప్పజ్జేయ్యు ఆసవా విఘాతపరిళాహా, అయం పరివత్తనో హారో.

తత్థ కతమో ఓతరణో? పఞ్చక్ఖన్ధా [సత్తేసు చ పఞ్చక్ఖన్ధా (పీ.)] అవితిణ్ణా [అవతిణ్ణా (పీ.)] బావీసతిన్ద్రియాని, తథా యం మనిన్ద్రియం, తం మనోధాతు మనాయతనఞ్చ. యం సమాధిన్ద్రియం, తం ధమ్మధాతు ధమ్మాయతనఞ్చ. అయం ఓతరణో హారో.

తత్థ కతమో సోధనో హారో? యే చ మనసా చత్తారో భావేతబ్బా, తే సబ్బే భావితా యం తం మనేన పహీనే పత్తబ్బతం సబ్బత్థ ఏతస్స చ అత్థాయ ఆరమ్భో, సో అత్థో సుద్ధో. అయం సోధనో హారో.

తత్థ కతమో అధిట్ఠానో? అయం సమాధి ఏకత్తతాయ పఞ్ఞత్తో, ఛ కాయా ఏకత్తతాయ పఞ్ఞత్తా. పఞ్చిన్ద్రియాని రూపీని రూపకాయో. ఛ వేదనాకాయా వేదనాకాయో. ఛ సఞ్ఞాకాయా సఞ్ఞాకాయో. ఛ చేతనాకాయా చేతనాకాయో. ఛ విఞ్ఞాణకాయా విఞ్ఞాణకాయో. సబ్బేపి ఏతే ధమ్మా ధమ్మకాయోతియేవ సఙ్ఖం గచ్ఛన్తి. అయం అధిట్ఠానో.

పరిక్ఖారోతి సమాపత్తికోసల్లఞ్చ వీథికోసల్లఞ్చ [ధీతికోసల్లఞ్చ (పీ.)] హేతు. యఞ్చ గోచరకోసల్లం యఞ్చ కల్లం తం కోసల్లం పచ్చయో. వోదానకోసల్లం హేతు, కల్లం పచ్చయో. సుఖం హేతు, అబ్యాపజ్జం పచ్చయో. అయం పరిక్ఖారో.

తత్థ కతమో సమారోపనోతి? యథా పథవీ సుచిమ్పి నిక్ఖిపన్తే అసుచిమ్పి నిక్ఖిత్తే తాదిసోయేవ ఏవం కాయో మనాపికేహిపి ఫస్సేహి అమనాపికేహిపి ఫస్సేహి తాదిసోయేవ పటిఘసమ్ఫస్సేన వా సుఖాయ వేదనాయ తాదిసం యో చిత్తం. ఇదం సుత్తం విభత్తం సఓపమ్మం ఉగ్ఘటితఞ్ఞుస్స పుగ్గలస్స విభాగేన. తత్థ సమారోపనాయ అవకాసో నత్థి.

౧౦౦. తత్థ కతమం సుత్తం సంకిలేసభాగియం? యతో చ కుసలేహి ధమ్మేహి న విరోధతి, న వడ్ఢతి, ఇమం ఆదీనవం భగవా దేసేతి, తస్మా ఛన్నం వివరేయ్య, వివటం నాతివస్సతి, తతో ఆదీనవతో వివరేయ్యాతి తం తీహి ధమ్మేహి నాభిధంసితాతి అసుభసఞ్ఞాయ రాగేన నాభిధంసియతి. మేత్తాయ దోసేన నాభిధంసియతి. విపస్సనా మోహేన నాభిధంసియతి. ఏవఞ్చస్స యో యో ధమ్మో పటిపక్ఖో తమ్హి తమ్హి ధమ్మే పరిపూరిస్సతి. యో తస్స ధమ్మస్స అకుసలో ధమ్మో పటిపక్ఖో, తేన నాధివాసియతి.

అపరో పరియాయో. యే ఇమే ధమ్మా అత్తనా న సక్కోతి వుట్ఠానం, తే ఏతే ధమ్మా దేసితా. ఛన్నమతివస్సతీతి తేహి వితక్కం యేన చ సక్కా పున దేసితం చిత్తం విభావేతుం పరియోదాపేతుం వివేకనిన్నస్స వివేకపోణస్స వివేకపబ్భారస్స వుద్ధిం విరూళ్హిం వేపుల్లతం ఆపజ్జతి కుసలేసు ధమ్మేసు, సేయ్యథాపి నామ ఉప్పలం వా కుముదం వా పదుమం వా ఉదకే సుక్కపక్ఖే చన్దో యావరత్తి యావదివసో ఆగచ్ఛతి, తస్స వుద్ధియేవ పాటికఙ్ఖితబ్బా, న పరిహాని, ఏవంవిధం తం చిత్తం నాభిధంసియతి. అపరోపేత్థ యో అకూటో అసఠో అమాయావీ ఉజు పురిసో యథాభూతం అత్తానం ఆవికరోతి. తత్థ యో ఛాదేతి తస్స అకుసలా ధమ్మా చిత్తం అనుధావన్తి. ఛన్నమతివస్సతీతి యో పన హోతి అసఠో అకూటో అమాయావీ ఉజు పురిసో యథాభూతం అత్తానం ఆవికరోతి. తస్స చిత్తం అకుసలేహి ధమ్మేహి న విద్ధంసియతి, అయం సుత్తత్థో.

౧౦౧. తత్థ కతమా దేసనా? ఇధ దేసితా దస అకుసలకమ్మపథా అధివస్సనతాయ దస కుసలకమ్మపథా అనధివస్సనతాయ అకుసలేహి న విసుజ్ఝతి. యథా వుత్తం భగవతా “చిత్తసంకిలేసా, భిక్ఖవే, సత్తా సంకిలిస్సన్తీ”తి.

తత్థ కతమో విచయో? యస్సేవం చిత్తం అధివాసియతి, తస్స బుజ్ఝితస్స యం భవేయ్య కూటేయ్యం, తం ఆనన్తరియేనపి సత్థరి వా గుణానుకమ్పనతాయ, అయం విచయో.

తత్థ కతమా యుత్తీతి? ఏవం అనధివసియన్తం చిత్తం వుట్ఠాతి. వుట్ఠితం పతిట్ఠహతి కుసలేసు ధమ్మేసూతి అత్థి ఏసా యుత్తి.

పదట్ఠానన్తి ఛన్నమతివస్సతీతి ఛన్నం అసంవరానం పదట్ఠానం, వివటం నాతివస్సతీతి అఛన్నం సంవరణానం. తస్మా ఛన్నం వివరేయ్య వివటం నాతివస్సతీతి దేసనాయ పదట్ఠానం.

లక్ఖణోతి ఛన్నమతివస్సతీతి యే కేచి విచిత్తేన ఛన్నేన ఏకలక్ఖణా ధమ్మా సబ్బే తే అవిద్ధంసియన్తి. తస్మా ఛన్నం వివరేయ్య. వివటం నాతివస్సతీతి యే కేచి తేన అచ్ఛన్నేన ఏకలక్ఖణా ధమ్మా సబ్బే తే నాతివస్సన్తీతి లక్ఖణో హారో.

తత్థ కతమో చతుబ్యూహో హారో? ఇమమ్హి సుత్తే భగవతో కో అధిప్పాయో? యేసం కేసఞ్చి చిత్తం అకుసలా ధమ్మా అధిపటిదేసితా తే యథాధమ్మం పటికరిస్సన్తీతి అయం తత్థ భగవతో అధిప్పాయో. అయం చతుబ్యూహో హారో.

ఆవట్టోతి యం ఛన్నం తం దువిధం కమ్పమానం సముచ్ఛితబ్బో. ఆనన్తరియసమాధీనం. తత్థ పస్సద్ధియఞ్చ మానో ఆసవే వడ్ఢేతి, అస్సద్ధియేన చ పమాదం గచ్ఛతి, పమాదేన ఓనమతి, ఉన్నళభావం గచ్ఛతి. వుత్తం చేతం భగవతా “ఉన్నళానం పమత్తానం తేసం వడ్ఢన్తి ఆసవా”తి చత్తారి తాని ఉపాదానాని, యాని చత్తారి ఉపాదానాని, తే పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా భవన్తి. ఇమాని సచ్చాని దుక్ఖఞ్చ సముదయో చ. తస్మా ఛన్నం వివరేయ్యాతి యేన హేతునా, తే ఆసవా వడ్ఢన్తి. తేసం పహీనత్తా ఆసవా పహీయన్తే. తత్థ అప్పమాదేన అస్సద్ధియం పహీయతి ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చప్పహానేన ఓళారికతా తస్స ద్వే ధమ్మా న సమథో చ భావనా చ పారిపూరిం గచ్ఛన్తి. యో తేసం ఆసవానం ఖయో, అయం నిరోధో. ఇమాని చత్తారి సచ్చాని, అయం ఆవట్టో.

తత్థ కతమో విభత్తి హారో? ఛన్నమతివస్సతీతి న ఏకంసో. కిం కారణం? యస్స అస్సా నివత్తనా యథాపి సేక్ఖానం. యథావుత్తం భగవతా –

“కిఞ్చాపి సేక్ఖో పకరేయ్య పాపం, కాయేన వాచాయ ఉద చేతసా వా;
అభబ్బో హి తస్స పరిగుహనాయ, అభబ్బతా దిట్ఠపదస్స హోతీ”తి.

కిఞ్చాపి తేసం నివారణం చిత్తం హోతి. అపి తు అప్పచ్చయా సమాయే చ తే నిద్దిసితబ్బా, అయం విభత్తిహారో.

తత్థ కతమో పరివత్తనో హారో. ఛన్నమతివస్సతీతి యస్స యే ధమ్మా సబ్బం అనవివటం అతివస్సియతి, వివటం నాతివస్సతి, అవగుణన్తం నాతివస్సతి. అయం పరివత్తనో హారో.

తత్థ కతమో వేవచనో హారో. ఛన్నన్తి ఆవుతం నివుతం పిహితం పటికుజ్జితం సఞ్ఛన్నం పరోధం, వివటం నాతివస్సతీతి యస్స తే ధమ్మా పబ్బజ్జితా వినోదం నాధివస్సితా వన్తికతాతి, అయం వేవచనో హారో.

తత్థ కతమో పఞ్ఞత్తి హారో. ఛన్నమతివస్సతీతి కిలేసభాగియపఞ్ఞత్తం వివటం నాతివస్సతీతి సధమ్మకిచ్చం యం పటిపదా పఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం, తస్మా హి ఛన్నం వివరేయ్యాతి అనుసాసనపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం, వివటం నాతివస్సతీతి నిద్ధానపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం, అయం పఞ్ఞత్తి హారో.

తత్థ కతమో ఓతరణో హారో? ఛన్నమతివస్సతీతి తయో కిలేసా రాగో దోసో మోహో, తే ఖన్ధేసు సఙ్ఖారక్ఖన్ధో…పే… తే పురా యథా నిద్దిట్ఠం ఖన్ధధాతుఆయతనేసు, అయం ఓతరణో హారో.

తత్థ కతమో సోధనో హారో? యేనారమ్భేన ఇదం సుత్తం భాసతి సో ఆరమ్భో నియుత్తో.

అధిట్ఠానోతి ఛన్నమతివస్సతీతి ఏకత్తతాయ పఞ్ఞత్తం. కింకారణం? ఇదం హి అతివస్సతీతి ఇమస్స చ అతివస్సతి ఏవఞ్చ అతివస్సతీతి అయం వేమత్తతాయ యా సుణసాధారణేహి లక్ఖణేహి పఞ్ఞాపియతి, సా ఏకత్తపఞ్ఞత్తి.

తత్థ కతమో పరిక్ఖారో? యఞ్చ తం అతివస్సియన్తి, తస్స ద్వే హేతూ ద్వే పచ్చయా అకుసలపసుతేవ వాచకత్తాభిరతి చ. ఇమే ద్వే అయోనిసోమనసికారో చ కుసలా ధమ్మా వోపసగ్గా చ, ఇమే ద్వే పచ్చయా.

తత్థ కతమో సమారోపనో? ఛన్నమతివస్సతీతి వేమతి పస్సతీతి ఛన్నం యం పరిగ్గహితుం యం అదేసితుం అప్పస్సుతం యం కథంకథా విభూతేన అకుసలమూలేన యం తణ్హాయ చ తే వడ్ఢతి దోసాతి సన్నిత్వా తే అప్పసక్ఖయేన సఙ్ఖారా. సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణం యావ జరామరణం, అయం సమారోపనో . యం పున తథా దేసనా, తస్సేవ అకుసలా ధమ్మా వుద్ధిం విరూళ్హిం వేపుల్లతమాపజ్జతి తస్స సఙ్ఖారా నిరోధా, అయం సమారోపనో.

౧౦౨. చత్తారో పుగ్గలా [పస్స అ॰ ని॰ ౪.౮౫] తమో తమపరాయనోతి…పే… తత్థ కతమో వుచ్చతే తమో నామ? యో తమో అన్ధకారో, యథా వుత్తం భగవతా “యథా అన్ధకారే తస్మిం భయానకే సకమ్పిధాతుపురిసో న పస్సతి, ఏవమేవ అఞ్ఞాణతో తమోపనన్ధకారో పాపకసకమ్మసవిపాకం న సద్ధో హోతి. ఇతి ఏవం లక్ఖణతా అఞ్ఞాణం తమో అవిజ్జా మోహో, యేన సత్తా యథాభూతం నప్పజానన్తి, ఇతి వుచ్చతి తమోతి. సో తిణ్ణం చక్ఖూనం తమో మంసచక్ఖునో దిబ్బచక్ఖునో పఞ్ఞాచక్ఖునో, ఇమేసం చక్ఖూనం ఇధ తమో నిద్దిసియతి అఞ్ఞాణన్తి. తత్థ కతమం అఞ్ఞాణం అదస్సనం? అథ నిస్సయే యం పుబ్బన్తే అఞ్ఞాణం అపరన్తే అఞ్ఞాణం పుబ్బన్తాపరన్తే అఞ్ఞాణం హేతుమ్హి అఞ్ఞాణం పచ్చయమ్హి అఞ్ఞాణం తస్స అఞ్ఞాణినో

సమాధిభూతస్స ఏసో నిస్సన్దో. యం న జానాతి ఇదం సేవితబ్బం ఇదం న మనసికాతబ్బన్తి. సో తేన తమేన నిద్దిసియతి తమోపి యథా వుచ్చతి. మూళ్హోతి ఏవం చేతనా. తేన తమేన సో పుగ్గలో వుచ్చతి. తమోతి సో తేన తమేన అసమూహతేన అసముచ్ఛిన్నేన తప్పరమో భవతి తప్పరాయనో, అయం వుచ్చతి పుగ్గలో తమో తమపరాయనోతి. పరాయనోయేవ ధమ్మో మనసికాతబ్బో సో తమో దహతి అఞ్ఞచిత్తం ఉపట్ఠపేతి. తే చస్స ధమ్మా నిజ్ఝానక్ఖమన్తి. సో సుతమయాయ పఞ్ఞాయ సమనుపస్సతి.

తత్థ కతమో తమో జోతిపరాయనో? సో తేన పఞ్ఞావసేన ఇరియతి ఏవం తస్సేవ ఇరియన్తస్స పరాయనో భవతి. అయం వుచ్చతే పుగ్గలో తమో జోతిపరాయనో.

తత్థ కతమో పుగ్గలో జోతి జోతిపరాయనో [జోతిపరాయనో (పీ.)]? తత్థ వుచ్చతి జోతి నామ యం తస్స చే తమస్స పటిపక్ఖేన యే చ ధమ్మే అన్తమసో ఞాణాలోకో, సో సుణధమ్మో పుగ్గలో తమో జోతిపరాయనో, తత్థ వుచ్చతే, యోయం పుగ్గలో తమో జోతిపరాయనో, సో యది తథారూపం కల్యాణమిత్తం పటిలభతి, యో నం అకుసలతో చ నివారేతి భావితకుసలతావ భావీ నియోజేతీతి . ఏవఞ్చ సద్ధమ్మం దేసేతి. ఇమే ధమ్మా కుసలా, ఇమే ధమ్మా అకుసలా. ఇమే ధమ్మా సావజ్జా, ఇమే ధమ్మా అనవజ్జా. ఇమే ధమ్మా సేవితబ్బా, ఇమే ధమ్మా న సేవితబ్బా. ఇమే ధమ్మా భజితబ్బా, ఇమే ధమ్మా న భజితబ్బా. ఇమే ధమ్మా ఉపసమ్పజ్జ విహాతబ్బా, ఇమే ధమ్మా న ఉపసమ్పజ్జ విహాతబ్బా. ఇమే ధమ్మా మనసికాతబ్బా, ఇమే ధమ్మా న మనసికాతబ్బాతి. పచ్చతే సఞ్ఞాయ యథా సఞ్ఞాయతి సతిన్ద్రియాని, సో ఏవం పజానాతి. ఇమే ధమ్మా కుసలా, ఇమే ధమ్మా అకుసలా. ఇమే ధమ్మా సావజ్జా, ఇమే ధమ్మా అనవజ్జా. ఇమే ధమ్మా సేవితబ్బా, ఇమే ధమ్మా న సేవితబ్బా. ఇమే ధమ్మా భావేతబ్బా, ఇమే ధమ్మా న భావేతబ్బా. ఇమే ధమ్మా ఉపసమ్పజ్జ విహాతబ్బా, ఇమే ధమ్మా న ఉపసమ్పజ్జ విహాతబ్బా. ఇమే ధమ్మా మనసికాతబ్బా, ఇమే ధమ్మా న మనసికాతబ్బాతి. సో తే ధమ్మే సుసుయ్యతి, సోతం ఓదహతి, అఞ్ఞం చిత్తం ఉపట్ఠపేతి, తే చస్స ధమ్మా నిజ్ఝానక్ఖమన్తి, సో సుతమయాయ పఞ్ఞాయ సమన్నాగతో సో తేన పచ్చయవసేన ఇరియతి ఏవం తస్సేవ ఇరియన్తి తప్పరమో భవతి తప్పరాయనో. అయం వుచ్చతే పుగ్గలో తమో తమపరాయనో.

తత్థ కతమో పుగ్గలో జోతి తమపరాయనో? జోతి నామ యా తస్సేవ తమస్స పటిపక్ఖేన యే ధమ్మా అన్తమసో ఞాణాలోకో, సో పున ధమ్మో. కతమా ఉచ్చతే? పఞ్ఞాయతో పణ్డితోతి వుచ్చతే, సో ఏవం పజానాతి. ఇమే ధమ్మా కుసలా, ఇమే ధమ్మా అకుసలా. ఇమే ధమ్మా సావజ్జా, ఇమే ధమ్మా అనవజ్జా. ఇమే ధమ్మా సేవితబ్బా, ఇమే ధమ్మా న సేవితబ్బా. ఇమే ధమ్మా భావితబ్బా, ఇమే ధమ్మా న భావితబ్బా. ఇమే ధమ్మా ఉపసమ్పజ్జ విహాతబ్బా, ఇమే ధమ్మా న ఉపసమ్పజ్జ విహాతబ్బా. ఇమే ధమ్మా మనసికాతబ్బా, ఇమే ధమ్మా న మనసికాతబ్బా. ఇధ పన పాపమిత్తసంసేవనో పాపమిత్తవసానుగో అకుసలే ధమ్మే అభివడ్ఢేతి, కుసలే ధమ్మే పజహతి. సో తేన పమాదేన పచ్చయసఞ్ఞా అమనసికత్వా అస్సతిఅసమ్పజఞ్ఞం ఆసేవతి. తయా యో పటిపక్ఖో తమో, సో పవడ్ఢేతి. సో తమాభిభూతో పరాయనో తమపరమో చేవ భవతి. అయం వుచ్చతి పుగ్గలో జోతి తమపరాయనో.

౧౦౩. తత్థ కతమో పుగ్గలో జోతి జోతిపరాయనో? తత్థ వుచ్చతే సోయం పుగ్గలో కల్యాణమిత్తస్స సన్నిస్సితో భవతి సక్కా సంయోగీ కుసలం గవేసీ, సో కల్యాణమిత్తే ఉపసఙ్కమిత్వా పరిపుచ్ఛతి, పరిపఞ్హాయతి? కిం కుసలం, కిం అకుసలం? కిం సావజ్జం, కిం అనవజ్జం? కిం సేవితబ్బం, కిం న సేవితబ్బం? కిం భావితబ్బం, కిం న భావితబ్బం? కిం

ఉపసమ్పజ్జ విహాతబ్బం, కిం న ఉపసమ్పజ్జ విహాతబ్బం? కిం మనసికాతబ్బం, కిం న మనసికాతబ్బం? కథం సంకిలేసో హోతి, కథం వోదానం హోతి? కథం పవత్తి హోతి, కథం నివత్తి హోతి? కథం బన్ధో హోతి, కథం మోక్ఖో హోతి? కథం సక్కాయసముదయో హోతి, కథం సక్కాయనిరోధో హోతి? సో ఏత్థ దేసితం యథా ఉపట్ఠితం తథా సమ్పటిపజ్జన్తో సో ఏవం పజానాతి. ఇమే ధమ్మా కుసలా, ఇమే ధమ్మా అకుసలా. ఏవం…పే.… యావ కథం సక్కాయసముదయో హోతి, కథం సక్కాయనిరోధో హోతీతి విత్థారేన కాతబ్బం. సో తే ధమ్మే అధిపాటికఙ్ఖాతి ఏవం లక్ఖణం ఞాణం విజ్జా ఆలోకం వడ్ఢేతి. సో పుగ్గలో తప్పరమో భవతి తప్పరాయనో, అయం వుచ్చతే పుగ్గలో జోతి జోతిపరాయనో.

తత్థ కతమో పుగ్గలో తమో తమపరాయనో? యో అకుసలం ధమ్మం దీపేతి. తం భావనాయ హీనాసు గతీసు ఉపపత్తిం దస్సేతి, తప్పరమో భవతి తప్పరాయనో. అయం వుచ్చతే పుగ్గలో తమో తమపరాయనో.

తత్థ యో పుగ్గలో తమో జోతిపరాయనో? సో తమేన అకుసలస్స కమ్మస్స విపాకం దస్సేతి. తమేతి యం చక్ఖు కల్యాణమిత్తస్స యేన అకుసలే ధమ్మే పజహతి, కుసలే ధమ్మే అభివడ్ఢతి.

తత్థ యో చ పణీతాసు గతీసు ఉపపత్తిం దస్సేతి, తప్పరమో తేన వుచ్చతే తమో జోతిపరాయనో.

తత్థ యో పుగ్గలో జోతి తమపరాయనో? కుసలస్స కమ్మవిపాకం దస్సేతి. యం చక్ఖు పాపమిత్తసంసగ్గేన పాపమిత్తుపసేవేన పాపమిత్తవసానుగో అకుసలం ధమ్మం అభివడ్ఢతి, తం భావనాయ హీనాసు గతీసు ఉపపత్తిం దస్సేతి. తప్పరమో తేన వుచ్చతే జోతి తమపరాయనో.

తత్థ యో పుగ్గలో జోతి జోతిపరాయనో సో జోతితా పభాతా [జోతితభావతాయ (పీ.)] యావ పణీతాసు గతీసు ఉపపత్తిం దస్సేతి. తప్పరమో తేనాహ జోతి జోతిపరాయనో.

జోతితమపరాయనేన దస అకుసలానం కమ్మానం ఉదయం దస్సేతి. తమేన పుగ్గలేన అకుసలానం కమ్మానం విపాకం దస్సేతి. న అకుసలానం ధమ్మానం విపాకం దస్సేతి. తమేన అట్ఠ మిచ్ఛత్తాని దస్సేతి. జోతినా అట్ఠ సమ్మత్తాని దస్సేతి. జోతినా తమపరాయనేన దస అకుసలకమ్మపథే దస్సేతి. జోతినా పణీతత్తం దస్సేతి. తమేన జోతిపరాయనేన అతపనీయం ధమ్మం దస్సేతి. జోతినా తమపరాయనేన తపనీయం ధమ్మం దస్సేతి. అయం సుత్తత్థో.

౧౦౪. తత్థ కతమో దేసనా హారో? ఇమమ్హి సుత్తే కిం దేసితం? తత్థ వుచ్చతే ఇమమ్హి సుత్తే కుసలాకుసలా ధమ్మా దేసితా. కుసలాకుసలానఞ్చ ధమ్మానం విపాకో దేసితో. హీనప్పణీతానఞ్చ సత్తానం గతి నానాకారణం దేసితం. అయం దేసనా హారో.

తత్థ కతమో విచయో హారో? అకుసలస్స కమ్మస్స యో విపాకం పచ్చనుభోతి. తత్థ రితో అకుసలే ధమ్మే ఉప్పాదియతి విచయన్తం యుజ్జతి. కుసలస్స కమ్మస్స యో విపాకం పచ్చనుభోతి. తత్థ రితో కుసలే ధమ్మే ఉప్పాదియతి విచయన్తం యుజ్జతి. అయం విచయో యుత్తి చ.

తత్థ కతమో పదట్ఠానో హారో? యో పుగ్గలో జోతి, సో పచ్చవేక్ఖణాయ పదట్ఠానం. యో పుగ్గలో తమో, సో తమాదిన్నం వానుపస్సనాయ పదట్ఠానన్తి దస్సేతి. తమేన జోతిపరాయనేన అప్పమాదస్స పదట్ఠానం దస్సేతి, తమో అవిజ్జాయ చ దిట్ఠియా చ పదట్ఠానం దస్సేతి. జోతినా తమపరాయనేన పమాదస్స చ దిట్ఠియా చ పదట్ఠానం దస్సేతి. అయం పదట్ఠానో.

తత్థ కతమో లక్ఖణో హారో? తమేన తమపరాయనేన తమోతి అవిజ్జాయ నిద్దిట్ఠాయ సబ్బకిలేసధమ్మా నిద్దిట్ఠా హోన్తి. తమేన జోతిపరాయనేన జోతివిజ్జాయ నిద్దిట్ఠాయ సబ్బే బోధిపక్ఖియధమ్మా నిద్దిట్ఠా హోన్తి. జోతితమపరాయనేన పమాదో నిద్దిట్ఠో హోతి. తమేన జోతిపరాయనేన అప్పమాదో నిద్దిట్ఠో హోతి. అయం లక్ఖణో హారో.

తత్థ కతమో చతుబ్యూహో హారో? ఇమమ్హి సుత్తే భగవతో కో అధిప్పాయో? యే సత్తా నీచకులినో, న తే ఇమం సుత్వా కుసలే ధమ్మే సమాదాయ వత్తిస్సన్తి. యే సత్తా ఉచ్చకులినో, తే ఇమం ధమ్మదేసనం సుత్వా భియ్యోసో మత్తాయ కుసలే ధమ్మే సమాదాయ వత్తిస్సన్తీతి. అయం చతుబ్యూహో హారో. భూమియం ఉపదేసో.

తత్థ కతమో ఆవట్టో హారో? యా అవిజ్జాతో పభూతి తణ్హా, అయం సముదయో. యో తమో తమపరాయనో, ఇదం దుక్ఖం. ఇమాని ద్వే సచ్చాని దుక్ఖఞ్చ సముదయో చ జోతి యేన సుత్తేన ధమ్మేన పఞ్ఞాపియతి, సో ధమ్మో పఞ్ఞిన్ద్రియస్స పదట్ఠానం. తేన అమోహేన తీణి కుసలమూలాని పారిపూరిం గచ్ఛన్తి సగ్గస్స పదట్ఠానం.

తత్థ కతమా విభత్తి? తమో తమపరాయనోతి న ఏకంసేన. కిం కారణం? అత్థి తమో చ భవో అపరాపరియవేదనీయేన చ కుసలేన జోతినా పుగ్గలేన సహోపత్తిభావే. అత్థి జోతి చ భవో అపరాపరియవేదనీయేన చ అకుసలేన తమేన పుగ్గలేన సహోపత్తిభావే పరివత్తనా తమేసు పటిపక్ఖోతి జోతినా తమపరాయనో.

తత్థ కతమో వేవచనో? యో తమో, సో ఏవం అత్తబ్యాపాదాయ పటిపన్నో, సో అస్సద్ధాయ బాలో అకుసలో అబ్యత్తో అనాదీనవదస్సీ. యో జోతి, సో అత్తహితాయ పటిపన్నో పణ్డితో కుసలో బ్యత్తో ఆదీనవదస్సీ. అయం వేవచనో.

తత్థ కతమా పఞ్ఞత్తి? సో పుగ్గలో విపాకపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞాపియతి, అకుసలే పరియాదిన్నతా పఞ్ఞాపియతి. జోతికుసలధమ్ముపపత్తిపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞాపియతి కుసలధమ్మవిపాకపఞ్ఞత్తియా చాతి.

ఓతరణోతి యే అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా యఞ్చ జరామరణం యా చ అవిజ్జా, తం పదట్ఠానం, నిద్దేసేన విజ్జుప్పాదో అవిజ్జానిరోధో యో యావ జరామరణనిరోధో, ఇమే ద్వే ధమ్మా సఙ్ఖారక్ఖన్ధపరియాపన్నా. ధమ్మధాతు ధమ్మాయతనఞ్చ పదట్ఠానం నిద్దేసేన ధాతూసు.

తత్థ కతమో సోధనో? ఇమస్స సుత్తస్స దేసితస్స ఆరమ్భో. అధిట్ఠానోతి తమోతి భగవా బ్రవీతి, న ఏకం పుగ్గలం దేసేతి. యావతా సత్తానం గతి, తత్థ యే దుచ్చరితధమ్మేన ఉపపన్నా, తే బహులాధివచనేన తమో నిద్దిసతి. యా జోతి సబ్బసత్తేసు కుసలధమ్మోపపత్తి సబ్బం తం జోతీతి అభిలపతి అయమేకతా పచ్చయో యోనిసోమనసికారపఞ్ఞత్తి చతున్నం మహాభూతానం పుగ్గలానం.

తత్థ కతమో పరిక్ఖారో? అకుసలస్స పాపమిత్తతా పచ్చయో, అయోనిసో మనసికారో హేతు. కుసలస్స కల్యాణమిత్తతా పచ్చయో, యోనిసో మనసికారో హేతు.

తత్థ కతమా సమారోపనాతి? ఇధేకచ్చో నీచే కులే పచ్చాజాతో హోతీతి నీచే కులే పచ్చాజాతో రూపేసు సద్దేసు గన్ధేసు రసేసు ఫస్సేసు, సో ఉపపన్నో సబ్బమ్హి మానుస్సకే ఉపభోగపరిభోగే. జోతి పణీతేసు కుసలేసు ఉపపన్నో సబ్బమ్హి మానుస్సకే ఉపభోగపరిభోగే ఉపపన్నోతి.

౧౦౫. తత్థ కతమం సంకిలేసభాగియం నిబ్బేధభాగియం చ సుత్తం? న తం దళ్హం బన్ధనమాహు ధీరాతి గాథా. కేన కారణేన తం బన్ధనం దళ్హం? చతూహి కారణేహి ఇస్సరియేన సక్కా మోచేతుం ధనేన వా అఞ్ఞేన వా యాచనాయ వా పరాయనేన వా. యేసు చ అయం రాగో మణికుణ్డలేసు పుత్తేసు దారేసు చ యా అపేక్ఖా, ఇదమస్స చేతసికబన్ధనం. తం న సక్కా ఇస్సరియేన వా ధనేన వా అఞ్ఞేన వా యాచనాయ వా పరాయనేన వా మోచేతుం. న చ తత్థ కోచి అత్థి పాటిభోగో. ఇమినా బన్ధనతో మోచయిత్థాతి దేవో వా మనుస్సో వా తదిదం బన్ధనం రాగానుసయేన చ ఛసు బాహిరేసు చ ఆయతనేసు బన్ధతి. రూపేసు రూపతణ్హా బన్ధతి, యావ ధమ్మేసు ధమ్మతణ్హా. యో ఇధ లోకే బన్ధో పరలోకస్మిం బన్ధో నీయతి. సో బన్ధో జాయతి, బన్ధో మీయతి. బన్ధో అస్మా లోకా పరం లోకం గచ్ఛతి. న సక్కా మోచేతుం అఞ్ఞత్ర అరియమగ్గేన ఇమఞ్చ బన్ధనం. మరణభావఞ్చ ఉపపత్తిభావఞ్చ భయతో విదిత్వా ఛన్దరాగం పజహతి. సో ఇమం ఛన్దరాగం పజహిత్వా అతిక్కమతి. అయఞ్చ లోకో ఇతో పరం దుతియో.

తత్థ యం బన్ధనాసఙ్ఖారానం పహానం ఇదం వుచ్చతి ఉభయేసు ఠానేసు వీరియం, గన్ధపరివాతో [గన్ధపరివసో (పీ.) గన్ధపరివుతో (క.)] సుముని నోపలిమ్పతి. తథేవ పరిగ్గహేసు పుత్తేసు దారేసు చ అవుళ్హో సల్లోతి తస్సేవ తణ్హాయ పహానం దస్సేతి. అయం తణ్హామూలస్స పహానా వరే [అహనావరే (పీ.), అహనావరో (క.)] అప్పమత్తోతి కామో పమాదవత్తతి పహానాయ నేక్ఖమ్మాభిరతో అప్పమాదవిహారీ భవతి. తస్స ఆసయం పహానాయ నేవ ఇమం లోకం ఆసీసతి న పరలోకం. న ఇధలోకం నిస్సితం, పియరూపం సాతరూపం ఆకఙ్ఖతి. నాపి పరలోకం నిస్సితం పియరూపం సాతరూపం ఆకఙ్ఖతి, తేన వుచ్చతే "నాసీసతే లోకమిమం పరం లోకఞ్చా"తి. యం తస్స పహానం తం ఛేదనం అట్ఠకవగ్గియేసు ముని నిద్దిట్ఠో. సో ఇధ విరోధో అట్ఠకవగ్గియేసు నాసీసనం ఇధ అనాథా. తథాయం తణ్హాయ తస్స పరిగ్గహస్స వత్థుకామస్స ఏకగాథాయ ఏతే సబ్బే కామా దస్సితా. తేన భగవా దేసేతి "ఏతమ్పి ఛేత్వాన పరిబ్బజన్తి అనపేక్ఖినో సబ్బకామే పహాయా"తి. ఇమిస్సా గాథాయ ద్విధా నిద్దేసో సంసన్దననిద్దేసో చ సమయనిద్దేసో చ, యథా అయం గాథా సంకిలేసభాగియఞ్చ నిబ్బేధభాగియఞ్చ, ఏవం తాయ గాథాయ సంకిలేసభాగియఞ్చ నిబ్బేధభాగియఞ్చ విసజ్జనా. ఏవం గాథా సబ్బగాథాసు బ్యాకరణేసు వా నిద్దిట్ఠం సుత్తం.

౧౦౬. తత్థ కతమా దేసనా? ఇమం సుత్తం కేనాధిప్పాయేన దేసితం. యే రాగచరితా సత్తా, తే కామే పజహిస్సన్తీతి అయం తత్థ భగవతో అధిప్పాయో.

తత్థ కతమో విచయో? యస్స దసవత్థుకా కిలేసా ఉత్తిణ్ణా వన్తా విదితా. కతమే దసవిధాతి , కిలేసకామా చ ఓరమ్భాగియఉద్ధమ్భాగియా చ సంయోజనా దసవత్థుకాని ఆయతనాని, అయం విచయో.

తత్థ కతమా యుత్తి? యే సారత్తా తే గాళ్హబన్ధనేన బన్ధన్తి అత్థి ఏసా యుత్తి.

తత్థ కతమో పదట్ఠానో? సారత్తో మణికుణ్డలేసు మమంకారస్స పదట్ఠానం. అపేక్ఖాతి అతీతవత్థుస్స సరాగస్స పదట్ఠానం. ఏతమ్పి ఛేత్వాతి భావనాయ పదట్ఠానం.

తత్థ కతమో లక్ఖణో? సారత్తచిత్తో మణికుణ్డలేసు యో అహంకారే విసత్తో మమంకారే విసత్తో, యో పుత్తదారే సారత్తో. ఖేత్తవత్థుస్మిం సారత్తో. అయం లక్ఖణో హారో.

తత్థ కతమో చతుబ్యూహో హారో? ఇధ సుత్తే భగవతో కో అధిప్పాయో. యే నిబ్బానేన ఛన్దికా భవిస్సన్తి, తే పుత్తదారే తణ్హం పజహిస్సన్తి. అయం తత్థ భగవతో అధిప్పాయో. ఇమాని చత్తారి సచ్చాని.

తత్థ కతమో ఆవట్టో? యా పుత్తదారే తణ్హా, అయం సముదయో. యే ఉపాదిన్నక్ఖన్ధా, తే యే చ బాహిరేసు రూపేసు రూపపరిగ్గహో, ఇదం దుక్ఖం, యం తత్థ ఛేదనీయం, అయం నిరోధో. యేన ఛిజ్జతి, అయం మగ్గో. విభత్తీతి నత్థి విభత్తియా భూమి, పరివత్తనోతి పటిపక్ఖో నిద్దిట్ఠో.

తత్థ కతమో వేవచనో? నిద్దిట్ఠో వేవచనో. తత్థ కతమో ఓతరణో? అత్థి తణ్హా ఏకో సత్తో ఓతిణ్ణో తప్పచ్చయా విఞ్ఞాణం యావ జరామరణం. యా తత్థ వేదనా, అయం అవిజ్జా విజ్జుప్పాదా అవిజ్జానిరోధో యావ జరామరణనిరోధో.

తత్థ కతమో సోధనో? సుద్ధో గాథాయ ఆరమ్భో. తత్థ కతమో అధిట్ఠానో? న తం దళ్హం బన్ధనమాహు ధీరాతి ఏకత్తతాయ పఞ్ఞత్తా, న వేమత్తతాయ. చత్తారో రాగా కామరాగో రూపరాగో భవరాగో దిట్ఠిరాగో చాతి ఏకత్తతాయ పఞ్ఞత్తా.

తత్థ కతమో పరిక్ఖారో? యేసం రాగో మణికుణ్డలేసు తస్స సుభసఞ్ఞా హేతు, అనుబ్యఞ్జనసో చ నిమిత్తగ్గాహితా పచ్చయో. యాయ తే ఛిన్దాని తస్స అసుభసఞ్ఞా హేతు, నిమిత్తగ్గహణఅనుబ్యఞ్జనగ్గహణవినోదనం పచ్చయో.

తత్థ కతమో సమారోపనో? సారత్తో మణికుణ్డలేసు సమ్మూళ్హవిధో దుట్ఠాతిపి ఏతమ్పి [ఏవమ్పి (పీ॰ క॰)] ఛేత్వాన పరిబ్బజన్తీతి తం పరిఞ్ఞాతత్థం పరివజ్జితత్థం పజహితా, అయం సమారోపనో.

౧౦౭. యం చేతసికం యం పకప్పితం విత్థారేన పచ్చయో, యం వా చేతసికం కాయికం చేతసికం కమ్మం. కింకారణా? చేతసికా హి చేతనా మనోకమ్మాతి వుచ్చతే, సా చేతనాకమ్మం, యం చేతసికం ఇమం కాయికఞ్చ వాచసికఞ్చ ఇమాని తీణి కమ్మాని నిద్దిట్ఠాని. కాయకమ్మం వచీకమ్మఞ్చ తాని కుసలాని పియం కాయేన చ వాచాయ చ ఆరభతి పరామసతి, అయం వుచ్చతి సీలబ్బతపరామాసో. సఙ్కప్పనా తే తివిధా సఙ్ఖారా పుఞ్ఞమయా అపుఞ్ఞమయా ఆనేఞ్జమయా, తప్పచ్చయా విఞ్ఞాణం తే ఆరమ్మణమేతం హోతి విఞ్ఞాణస్స ఠితియా. యా సుభసఞ్ఞా సుఖసఞ్ఞా అత్తసఞ్ఞా చ. ఇదం చేతసికం. యం రూపూపగం విఞ్ఞాణం తిట్ఠతి రూపారమ్మణం రూపపతిట్ఠితం నన్దూపసేచనం వుద్ధిం విరూళ్హిం వేపుల్లతం గచ్ఛతి, అయం సఙ్కప్పనా, ఇతి యం విఞ్ఞాణట్ఠితీసు ఠితం పరమాభినిబ్బత్తిఆరమ్మణవసేన ఉపాదానం, ఇదం వుచ్చతి చేతసికన్తి.

తత్థ ఠితస్స అరూపస్స యా నికన్తి అజ్ఝోసానం, ఇదమ్పి సకమ్పితం మనాపికేసు రూపేసు పియరూపసాతరూపేసు ఆభోగో, ఇదం చేతసికం. యం చేతేతి సత్తేసు [సత్తసు (పీ॰)] మనాపికేసు అభిజ్ఝాకాయగన్థో పటిఘానుసయేసు

బ్యాపాదకాయగన్థో సబ్బే చత్తారో గన్థా, అయం పఞ్చసు కామగుణేసు పఠమాభినిపాతో చిత్తస్స యా చేతనా యస్స తత్థ అస్సాదానుపస్సిస్స అనేకా పాపకా అకుసలా ధమ్మా చిత్తం అరూపవతియో హోన్తి. పుగ్గలో రాగానుబన్ధిభూతో తేహి కిలేసకామేహి యథా కామకరణీయో, అయం వుచ్చతే కామేసు పకప్పనా. ఏవం సబ్బే చత్తారో ఓఘా. యం తేహి కామేహి సంయుత్తో విహరతి భావితో అజ్ఝోసన్నో, అయం చేతనా. యస్స తథాయం అవీతరాగస్స అధిగతపేమస్స తస్స విపరిణామఞ్ఞథాభావా ఉప్పజ్జన్తి సోకపరిదేవదుక్ఖదోమనస్సుపాయాసా దుక్ఖానుపరివత్తితం విఞ్ఞాణం హోతి సరితస్స వయధమ్మసముప్పాదో చిత్తం పరియాదియతి, ఇదం వుచ్చతి పకప్పితన్తి.

ఏకమేకస్స చేతేతి చ పకప్పేతి చ విఞ్ఞాణస్స ఠితి యా హోతి, సా చ ఠితి ద్విధా ఆరమ్మణట్ఠితి చ ఆహారట్ఠితి చ. తత్థ యా ఆరమ్మణట్ఠితి, అయం నామరూపస్స పచ్చయో . యా ఆహారట్ఠితి యా పునబ్భవాభినిబ్బత్తికా ఠితి యా చ పోనోభవికా ఠితి, అయం వుచ్చతి ఆరమ్మణం. తం హోతి విఞ్ఞాణస్స ఠితియా తస్స విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపం యావ జరామరణఞ్చ చేతేతి, అథ చ పున పత్థయతే యతో న పోనోభవికా అనాగతవత్థుమ్హి, అయం పటిపక్ఖో నిద్దిట్ఠో. న చేతేతి న పత్థయతి అథ చ దూసేతీతి దువిధో నిద్దేసో. అస్స పుబ్బే హోతి తం చేతసికం తం పకప్పితం అసమూహతం తప్పచ్చయా, అయం విఞ్ఞాణస్స ఠితి హోతి.

౧౦౮. అథ వా తస్స అనుసయా ఆవిభవన్తి తప్పచ్చయా తస్స పునబ్భవో నిబ్బత్తతి. అథ వా నం సంకియతే అప్పేతు ఆగారే వా, సుఖుమా వా సన్తి వా న సంకియతే కామే తం ఏవం నిచ్చేసుపి ఆగారేసు జాతో హోతి. తం నయతి యం నో కప్పేతుం ఏవం సఙ్ఖారా చేతితా పకప్పితా చ ఆరమ్మణభూతా హోన్తి, యా చ చేతనా యా చ పకప్పనా యఞ్చ వత్థు నిబ్బత్తం, ఉభోపి ఏతే ఆరమ్మణం విఞ్ఞాణస్స తథా చేతనాయ చ సఙ్కప్పనాయ చ పత్థనాయ చ భూతా సత్తా చేతేతి చ సఙ్కప్పేతి చ. యం గవేసనా న చ చేతేతి న చ సఙ్కప్పేతి. కతమే చ సత్తా భూతా? యే చ తనుజాతఅణ్డజాపి అణ్డకా అనుభిన్నా సంసేదజా న చ సమ్భిన్నా ఇమే భూతా. కతమే సమ్భవేసినో గబ్భగతా అణ్డగతా సంసరన్తో ఇమే న చేతేతి న పత్థేతి న చ సఙ్కప్పేతి. అనుసయే న చ పునబ్భవో నిబ్బత్తీతి? యే భూతా సత్తా యే సమ్భవేసినో, తే థావరా. యే వా సతో చేతేన్తి పత్థేన్తి చ యే థావరా. తే న చ చేతేన్తి, న చ పత్థేన్తి, న చ సఙ్కప్పేన్తి, అనుసయేన చ సంసరన్తి.

అపరో పరియాయో. యే అరియపుగ్గలా సేక్ఖా, తత్థ తే న చ చేతేన్తి, న చ సఙ్కప్పేన్తి, అనుసయేన పున ఉప్పజ్జన్తి.

అపరో పరియాయో. సుఖుమా పాణా భూమిగతా ఉదకగతా చక్ఖునో ఆపాథం నాగచ్ఛన్తి, తే న చ చేతేన్తి, న చ సఙ్కప్పేన్తి, అనుసయేన చ సంసరన్తి.

అపరో పరియాయో. బాహికా సబ్బే భిక్ఖూ అభిమానికా, తే న చ చేతేన్తి, న చ పత్థయన్తి, అనుసయేన చ సంసరన్తి, న చ చేతేన్తి, న చ సఙ్కప్పేన్తి, న చ అనుసేన్తి. ఆరమ్మణమ్పేతం న హోతి విఞ్ఞాణస్స ఠితియా.

న చ చేతేతీతి పరియుట్ఠానసముగ్ఘాతం దస్సేతి. న చ అనుసేతీతి అనుసయసముగ్ఘాతం దస్సేతి . న చ చేతేతీతి ఓళారికానం కిలేసానం పహానం దస్సేతి. న చ అనుసేతీతి సుఖుమానం కిలేసానం పహానం దస్సేతి. న చ చేతేతీతి యేన భూమి చ న చ పత్థయన్తీతి సకదాగామీ అనాగామీ, న చ అనుసేతీతి అరహం, న చ చేతేతీతి సీలక్ఖన్ధస్స పటిపక్ఖేన పహానం దస్సేతి, న చ పత్థయతీతి సమాధిక్ఖన్ధస్స పటిపక్ఖేన పహానం దస్సేతి, న చ అనుసయతీతి పఞ్ఞాక్ఖన్ధస్స పటిపక్ఖేన పహానం దస్సేతి, న చ చేతేతీతి అపుఞ్ఞమయానం సఙ్ఖారానం పహానం దస్సేతి, న చ పత్థయతీతి పుఞ్ఞమయానం సఙ్ఖారానం

పహానం దస్సేతి, న చ అనుసేతీతి ఆనేఞ్జమయానం సఙ్ఖారానం పహానం దస్సేతి, న చ చేతేతీతి అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం, న చ పత్థయతీతి అఞ్ఞిన్ద్రియం, న చ అనుసయతీతి అఞ్ఞాతావినో ఇన్ద్రియం. న చ చేతేతీతి ముదుకా ఇన్ద్రియభావనా, న చ పత్థయతీతి మజ్ఝఇన్ద్రియభావనా, న చ అనుసేతీతి అధిమత్తా ఇన్ద్రియభావనా. అయం సుత్తత్థో.

౧౦౯. తత్థ కతమా దేసనా? ఇధ సుత్తే చత్తారి సచ్చాని దేసితాని. యఞ్చ చేతయితం యఞ్చ పకప్పితం అత్థి ఏతం ఆరమ్మణం చిత్తం పతిట్ఠతి విచినతి [విచినయతి (పీ. క.)] యుజ్జతి. న చ చేతేతీతి న చ పత్థయతీతి అత్థి ఏవం ఆరమ్మణం అనుసయే విఞ్ఞాణమితి విచినియతి యుజ్జతి న చ చేతేతి న చ పత్థయతి. అనుసయప్పహానా విఞ్ఞాణట్ఠితిం న గవేసన్తి, విచియన్తం యుజ్జతి. అయం యుత్తివిచయో.

తత్థ కతమో పదట్ఠానో? చేతనా పరియుట్ఠానం చేతనాపరియుట్ఠానస్స పదట్ఠానం. సఙ్కప్పనం ఉపాదానస్స పదట్ఠానం. అనుసయో పరియుట్ఠానస్స పదట్ఠానం. తేసం ఛన్దరాగవినాసాయ భావనా భవరాగస్స పహానం.

తత్థ కతమో లక్ఖణో? యం చేతసికన్తి వేదయితం పకప్పితం ఉగ్గహితం విఞ్ఞాతం తబ్బిఞ్ఞాణం ఆరమ్మణమ్పి పచ్చయోపి.

తత్థ కతమో చతుబ్యూహో? ఇధ సుత్తే భగవతో కో అధిప్పాయో? యే పునబ్భవం న ఇచ్ఛన్తి, తే న చేతయిస్సన్తి న చ పత్థయిస్సన్తీతి, అయం అధిప్పాయో.

ఆవట్టోతి యా చ చేతనా పత్థనా చ అనుసయో చ విఞ్ఞాణట్ఠితిపహానా చ, ఇమాని ద్వే సచ్చాని. విభత్తీతి నత్థి విభత్తియా భూమి. పరివత్తనా పన పటిపక్ఖం సుత్తం.

తత్థ కతమో వేవచనో? చేతనా రూపసఞ్చేతనా యావధమ్మసఞ్చేతనా. యో అనుసయో, తే సత్త అనుసయా.

పఞ్ఞత్తీతి చేతనాపరియుట్ఠానం పఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తా. సఙ్కప్పనం ఉపాదానపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. అనుసయో హేతుపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తో. విఞ్ఞాణట్ఠితి ఉపపత్తిహేతుపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తా. చేతనా సఙ్కప్పనా అనుసయో సముచ్ఛేదో ఛన్దరాగవినయపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తో. పఠమే కేచి ద్వీహి పరివత్తకేహి పటిచ్చసముప్పాదో ఇదప్పచ్చయతాయ మజ్ఝపఞ్ఞత్తి.

ఓతరణోతి ద్వీహి పరివత్తకేహి దుక్ఖఞ్చ సముదయో చ మజ్ఝిమకేహి మగ్గో చ నిరోధో చ. సోధనోతి సుత్తే సుత్తస్స ఆరమ్భో.

అధిట్ఠానోతి యఞ్చేతయితం సబ్బం అధిట్ఠానేన ఏకత్తాయ పఞ్ఞత్తం. సఙ్కప్పితన్తి ఉపాదానేకత్తాయ పఞ్ఞత్తం. విఞ్ఞాణం ఏకత్తాయ పఞ్ఞత్తం.

పరిక్ఖారోతి సుభఞ్చ ఆరమ్మణం అయోనిసో మనసికారో చేతనా హేతుపచ్చయతాయ పచ్చయో. విఞ్ఞాణస్స పతిట్ఠానో ధమ్మో ఆరమ్మణపచ్చయతాయ పచ్చయో. తస్స మనసికారో హేతుపచ్చయతాయ పచ్చయో.

తత్థ కతమో సమారోపనో? ఇదం సుత్తం సఞ్ఞితం తత్థ చేతేతి విసజ్జనా ఇతి నిద్దిసితబ్బా. తస్స దిట్ఠియా విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపం యావ జరామరణం, అయం సమారోపనో. ఆరమ్మణమేతం న హోతి విఞ్ఞాణస్స ఠితియా, విఞ్ఞాణనిరోధా నామరూపనిరోధో, నామరూపనిరోధా యావ జరామరణనిరోధో.

౧౧౦. తత్థ కతమం సంకిలేసభాగియఞ్చ నిబ్బేధభాగియఞ్చ అసేక్ఖభాగియఞ్చ సుత్తం? అయం లోకో [పస్స ఉదా॰ ౩౦ ఉదానే] సన్తాపజాతో యావ యే హి కేచి సమణా వా బ్రాహ్మణా వా భవేన భవస్స విప్పమోక్ఖమాహంసు. సంకిలేసభాగియం ఉపధిం హి పటిచ్చ దుక్ఖమిదం సమ్భోతి, యా తా పన తణ్హా పహీయన్తి, భవం నాభినన్దతీతి నిబ్బేధస్స నిబ్బుతస్స [నిచ్చుతస్స (పీ॰ క॰)] భిక్ఖునో అనుపాదాయ పునబ్భవో న హోతి. ఉపచ్చగా సబ్బభవాని తాదీతి అసేక్ఖభాగియం.

తత్థ సన్తాపజాతోతి రాగజో సన్తాపో దోసజో మోహజోతి. తేసం సత్తానం ఠానం దస్సేతి . లోకో సన్తాపజాతోతి ఫస్సో తివిధో సుఖవేదనీయో దుక్ఖవేదనీయో అదుక్ఖమసుఖవేదనీయో. తత్థ సుఖవేదనీయో ఫస్సో రాగసన్తాపో, దుక్ఖవేదనీయో దోససన్తాపో, అదుక్ఖమసుఖవేదనీయో మోహసన్తాపో. యథా చ భగవా ఆహ పఠమకస్స వలాహకస్స గోమగ్గే [కోమగ్గే (పీ॰ క॰) పస్స అ॰ ని॰ ౩.౩౫] యేహి గహపతిపుత్త రాగజేహి దోసజేహి మోహజేహి సన్తాపేహి దుక్ఖం సుపతి, తే మమ సన్తాపా న సన్తి.

రోగం వదతి అత్తతోతి తేహి సన్తాపేహి సన్తాపితో తివిధం విపల్లాసం పటిలభతి సఞ్ఞావిపల్లాసం చిత్తవిపల్లాసం దిట్ఠివిపల్లాసం. తత్థ అసుభే సుభన్తి సఞ్ఞావిపల్లాసో. దుక్ఖే సుఖన్తి చిత్తవిపల్లాసో. అనిచ్చే నిచ్చన్తి అనత్తని అత్తాతి దిట్ఠివిపల్లాసో.

యథా చిత్తస్స విపల్లాసో సఞ్ఞాదిట్ఠితే తివిధా వితక్కా – చిత్తవితక్కో విపల్లాసో సఞ్ఞావితక్కో విపల్లాసో దిట్ఠివితక్కో విపల్లాసోపి. తత్థ అవిజ్జా విపల్లాసో గోచరా గతిపతేయ్యభూమి, యథా హి తం సఞ్జానాతి యథా విజానాతి యథా సఞ్జానాతి చ విజానాతి చ. యథా ఖన్తి చేతేతి ఇమే చత్తారో విపల్లాసా సత్తా యేహి చతుబ్బిధం అత్తభావవత్థుం రోగభూతం గణ్డభూతం “అత్తా”తి వదన్తి. రోగం వదతి అత్తతోతి అయం ఆవట్టో. యేన యేన హి మఞ్ఞతి తతో తం హోతి అఞ్ఞథాతి సుభన్తి మఞ్ఞతి న తథా హోతి. ఏవం సుఖన్తి నిచ్చం అత్తాతి నో అఞ్ఞథా భవమేవ సన్తం అనాగతం భవం పత్థయతి, తేన వుచ్చతి “భవరాగో”తి. భవమేవాభినన్దతి, యం అభినన్దతి, తం దుక్ఖన్తి పఞ్చక్ఖన్ధే నిద్దిసియతి. యఞ్చ తప్పచ్చయా సోకపరిదేవదుక్ఖం తస్స హి భావేస్సతి. ఏత్తావతా సంకిలేసో హోతి. పహానత్థం ఖో పన బ్రహ్మచరియం వుస్సతి. తిణ్ణం సన్తాపానం ఛన్దరాగవినయో హోతి.

ఉపధిం హి పటిచ్చ దుక్ఖమిదం భవతీతి యే భవమేవాభినన్దన్తి యస్స భావేస్సతి, తం దుక్ఖం తస్స దుక్ఖస్స పహానమాహ. సబ్బసో ఉపాదానఞ్చ యం నత్థి దుక్ఖస్స సమ్భవోతి చత్తారో విపల్లాసా యథా నిద్దిట్ఠఉపాదానమాహ. తస్స పఠమో విపల్లాసో కాముపాదానం, దుతియం దిట్ఠుపాదానం, తతియం సీలబ్బతుపాదానం, చతుత్థం అత్తవాదుపాదానం, తేసం యో ఖయో నత్థి దుక్ఖస్స సమ్భవో ఉపధి నిదానం దుక్ఖనిరోధమాహ. ఏవమేతం యథాభూతం సమ్మప్పఞ్ఞాయ పస్సతో విభవతణ్హా న హోతి. విభవం నాభినన్దతీతి దస్సనభూమిం మస్తేతి సబ్బసో తణ్హక్ఖయం నిబ్బానన్తి ద్వే విముత్తియో కథేతి రాగవిరాగఞ్చ అవిజ్జావిరాగఞ్చ. తస్స భిక్ఖునోతి అనుపాదిసేసనిబ్బానధాతుం మస్తేతి. అయం సుత్తస్స అత్థనిద్దేసో.

౧౧౧. తత్థ కతమో విచయో? యస్స యత్థ పరిళాహేతి తస్స పరిడయ్హన్తస్స నో యథాభూతం నత్థి నిబ్బిన్దతి చ, అయం విచయో చ యుత్తి చ. పదట్ఠానో రాగజో పరిళాహో సుఖిన్ద్రియస్స దోమనస్సిన్ద్రియస్స చ పదట్ఠానం. దోసజో పరిళాహో సుఖిన్ద్రియస్స దోమనస్సిన్ద్రియస్స చ పదట్ఠానం. మోహజో పరిళాహో ఉపేక్ఖిన్ద్రియస్స దోమనస్సిన్ద్రియస్స చ పదట్ఠానం.

తత్థ కతమో లక్ఖణో హారో? ఫస్సపరేతో వేదనాపరేతో సఞ్ఞాపరేతోపి సఙ్ఖారపరేతోపి యేన యేన మఞ్ఞతి యది సుభనిమిత్తేన యది సుఖనిమిత్తేన యది నిచ్చనిమిత్తేన యది అత్తనిమిత్తేన అసుభే సుభన్తి మఞ్ఞతి, ఏవం సబ్బం రాగజే పరిళాహే వుత్తే చత్తారో పరిళాహా వుత్తా భవన్తి. రాగజో దోసజో మోహజో దిట్ఠిజో చ రాగం వదామీతి అత్తతో వదతి. సబ్బాని పన్నరస పదాని అనిచ్చం దుక్ఖన్తి.

తత్థ కతమో చతుబ్యూహో? ఇధ సుత్తే భగవతో కో అధిప్పాయో? యే పరిళాహేన న అచ్చన్తి తే భవం నాభినన్దన్తి. యే భవం నాభినన్దన్తి, తే పరినిబ్బాయిస్సన్తి. అయం అధిప్పాయో.

తత్థ కతమో ఆవట్టో? సంకిలేసభాగియేన దుక్ఖఞ్చ సముదయఞ్చ నిద్దిసతి. నిబ్బేధభాగియేన మగ్గఞ్చ నిరోధఞ్చ.

తత్థ కతమా విభత్తి? సన్తాపజాతో రోగజాతో రోగం వదతి అత్తతో తం న ఏకంసేన హోతి అమనసికారా సన్తాపజాతో ఖో న చ రోగం అత్తతో వదతి.

తత్థ కతమో పరివత్తనో? పక్ఖపటిపక్ఖనిదస్సనత్థం భూమి పరివత్తనాయ.

తత్థ కతమో వేవచనో హారో? రోగఞ్చ అత్తతో వదతి సల్లం అత్తతో వదతి. పన్నరస పదాని సబ్బాని వత్తబ్బాని.

తత్థ కతమా పఞ్ఞత్తి? సన్తాపజాతోతి దోమనస్సపదట్ఠానం. సబ్బే వచనపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞపేతి. రోగం వదతి అత్తతో విపల్లాసో సంకిలేసపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞపేతి. యం నాభినన్దతి, తం దుక్ఖన్తి విపల్లాసనిక్ఖేపపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తా. తే అకతసత్తా లోకా మజ్ఝేన వేమత్తతాయ పఞ్ఞత్తా.

తత్థ కతమో ఓతరణో? సన్తాపజాతోతి తీణి అకుసలమూలాని, తే సఙ్ఖారా సఙ్ఖారక్ఖన్ధపరియాపన్నా, ధాతూసు ధమ్మధాతు, ఆయతనేసు ధమ్మాయతనం. ఇన్ద్రియేసు ఇత్థిన్ద్రియం పురిసిన్ద్రియఞ్చ పదట్ఠానం.

తత్థ కతమో సోధనో? సుద్ధో సుత్తస్స ఆరమ్భో.

తత్థ కతమో అధిట్ఠానో హారో? పరిళాహోతి యే సత్తా లోకా ఏకత్తపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తా, తే అకతసత్తా లోకా మజ్ఝేన వేమత్తతాయ పఞ్ఞత్తా.

తత్థ కతమో పరిక్ఖారో? సన్తాపజాతోతి అయోనిసో మనసికారో హేతు, విపల్లాసఞ్చ పచ్చయో. తత్థ ద్వీహి ధమ్మేహి అత్తా అభినివిట్ఠా చిత్తఞ్చ చేతసికఞ్చ ధమ్మే ఉభయాని తస్స విపరీతేన పరామసతో. అపరో పరియాయో, చేతసికేహి ధమ్మేహి అత్తసఞ్ఞా అనత్తసఞ్ఞా సముగ్ఘాతేతి. అపరో పరియాయో. అనిచ్చసఞ్ఞా చేతసికేసు ధమ్మేసు, న తు అత్తసఞ్ఞా. ఇదం వుచ్చతి చిత్తన్తి వా మనోతి వా విఞ్ఞాణన్తి వా ఇదం దీఘరత్తం అబ్భుగ్గతం ఏతం మమ, ఏసోహమస్మి, ఏసో మే

అత్తాతి. తత్థ చేతసికా ధమ్మానుపస్సనా ఏసాపి ధమ్మసఞ్ఞా. తస్స కో హేతు, కో పచ్చయో? అహంకారో హేతు, మమంకారో పచ్చయో.

తత్థ కతమో సమారోపనో? అయం లోకో సన్తాపజాతోతి అకుసలం మన్తేతి విఞ్ఞాణం నామరూపస్స పచ్చయో యావ జరామరణన్తి, అయం సమారోపనో.

౧౧౨. ఏవమేతం యథాభూతం, సమ్మప్పఞ్ఞాయ పస్సతి అకుసలమూలానం పహానం. తత్థ అవిజ్జానిరోధో అవిజ్జానిరోధా యావ జరామరణనిరోధో, అయం సమారోపనో.

చత్తారో పుగ్గలా [పస్స అం. ని. ౪.౫] – అనుసోతగామీ పటిసోతగామీ ఠితత్తో, తిణ్ణో పారఙ్గతో థలే తిట్ఠతి బ్రాహ్మణోతి.

తత్థ యో అనుసోతగామీ అయం కామే సేవతి. పాపఞ్చ కమ్మం కరోతి యావ కామే పటిసేవతి . ఇదం లోభో అకుసలమూలం, సో యేవ తణ్హా, సో తేహి కామేహి వుయ్హతి అనుసోతగామీతి వుచ్చతి. యో పుగ్గలో తాహి గమితో తప్పచ్చయా తస్స హేతు అకుసలకమ్మం కరోతి కాయేన చ వాచాయ చ, అయం వుచ్చతి పాపకమ్మం కరోతీతి. తస్స తీణి సోతాని సక్కాయదిట్ఠి విచికిచ్ఛా సీలబ్బతపరామాసో. ఇమేహి తీహి సోతేహి తివిధధాతుయం ఉప్పజ్జతి కామధాతుయం రూపధాతుయం అరూపధాతుయం. తేన పటిపక్ఖేన యో కామే న పటిసేవతి. యో సీలవతం న పరామసతి. యో సక్కాయదిట్ఠీనం పహానాయ కామేసు యథాభూతం ఆదీనవం పస్సతి. యేన చ తే ధమ్మే పటిసేవతి. యఞ్చ తప్పచ్చయా తిట్ఠతి బ్రాహ్మణోతి అరహం కిర. తత్థ అరహం తస్స పారఙ్గతో హోతి, పారఙ్గతస్స థలే తిట్ఠతి సోపాదిసేసా నిబ్బానధాతు. అనుసోతగామినీతి దస్సనప్పహాతబ్బానం సంయోజనానం అప్పహానమాహ. పటిసోతగామినీతి థలే దిట్ఠేకట్ఠానఞ్చ కిలేసానం పహానమాహ, ఠితత్తేన పఞ్చన్నం ఓరమ్భాగియానం సంయోజనానం పహానమాహ. తత్థ అనుసోతగామినా మగ్గరూపిమాహ. పటిసోతగామినా ఠితత్తేన చ మగ్గమితిమాహ. పారఙ్గతేన సావకా అసేక్ఖా చ సమ్మాసమ్బుద్ధా చ వుత్తా. అనుసోతగామినా సక్కాయసముదయగామినిం పటిపదమాహ. పటిసోతగామినా ఠితత్తేన సక్కాయనిరోధగామినిం పటిపదమాహ. పారఙ్గతేన దస అసేక్ఖా అరహన్తా ధమ్మా వుత్తా. అయం సుత్తత్థో.

౧౧౩. తత్థ కతమా దేసనా? ఇమస్మిం హి సుత్తే చత్తారి అరియసచ్చాని దేసితాని. తేధాతుకలోకసమతిక్కమనఞ్చ.

తత్థ కతమో విచయో హారో? యో కామే పటిసేవతి పాపం [పాపకం (పీ.)] కరేయ్యాతి యో చ కామే న పటిసేవతి నో పాపకమ్మం న కరేయ్యాతి యో చ ఇమేహి ద్వీహి భూమీహి ఉత్తిణ్ణో పారఙ్గతోతి యా వీమంసా అయం విచయో.

యుత్తీతి యుజ్జతి సుత్తేసు, నాయుజ్జతీతి యా వీమంసాయ, అయం యుత్తి. పదట్ఠానోతి అనుసోతగామినా సత్తన్నం సంయోజనానం పదట్ఠానం. అకుసలస్స కిరియా అకుసలస్స మూలానం పదట్ఠానం. పటిసోతగామినా యథాభూతదస్సనస్స పదట్ఠానం. ఠితత్తేన అసంహారియాయ [అసహారియాయ (పీ.)] పదట్ఠానం. పారఙ్గతోతి కదాచి భూమియా పదట్ఠానం.

తత్థ కతమో లక్ఖణో హారో? యో అనుసోతం గచ్ఛతి తణ్హావసేన. సబ్బేసమ్పి కిలేసానం వసేన గచ్ఛతి. యో పటిసోతం వాయమతి. తణ్హాయ సబ్బేసమ్పి సో కిలేసానం వాయమతి పటిసోతం. యో అత్తనా ఠితో కాయేనపి సో ఠితో వాచాచిత్తేనపి

సో ఠితో. అయం లక్ఖణో హారో.

తత్థ కతమో చతుబ్యూహో? ఇధ సుత్తే భగవతో కో అధిప్పాయో? యే అనుసోతగామినియా పటిపదాయ నాభిరమిస్సన్తి, తే పటిసోతం వాయమిస్సన్తీతి యావ కదాచి భూమియం, అయం అధిప్పాయో. ఆవట్టోతి ఇధ సుత్తే చత్తారి సుత్తాని దేసితాని.

తత్థ కతమో విభత్తి హారో? యో కామే పటిసేవతి పాపఞ్చ కమ్మం కరోతి. సో అనుసోతగామీతి న ఏకంసేన సోతాపన్నోపి కామే పటిసేవతి. తం భాగియఞ్చ పాపకమ్మం కరోతి. కిఞ్చాపి సేక్ఖోపి కరేయ్య పాపం యథా సుత్తే నిద్దిట్ఠో న చ సో అనుసోతగామీ, ఇదం విభజ్జబ్యాకరణీయం. న చ కామే పటిసేవతి న చ పాపకమ్మం కరోతి పటిసోతగామీ న చ ఏకంసేన సబ్బే బాహిరకో కామేసు వీతరాగో న చ కామే పటిసేవతి, తేన చ పాపకమ్మం కరోతి అనుసోతగామీ పటిసోతగామీ, అయం విభత్తి.

తత్థ కతమో పరివత్తనో హారో? నిద్దిట్ఠో పటిపక్ఖో. వేవచనోతి కామేసు వత్థుకామాపి కిలేసకామాపి రూపసద్దగన్ధరసఫస్సపుత్తదారదాసకమ్మకరపోరిసఞ్చ పరిగ్గహో.

పఞ్ఞత్తీతి సబ్బే పుథుజ్జనా ఏకత్తాయ పఞ్ఞత్తా. అనుసోతగామీతి కిలేససముదాచారపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తా. యే పన సేక్ఖా పుగ్గలా, తే నిబ్బానపఞ్ఞత్తియా [నిట్ఠానపఞ్ఞత్తియా (క.)] పఞ్ఞత్తా. యే పన అనాగామీ, తే అసంహారియ పఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తా, అయం పఞ్ఞత్తి.

ఓతరణోతి యో అనుసోతగామీ, సో దుక్ఖం. యే తస్స ధమ్మా, తే దుక్ఖస్స సముదయో. యం రూపం, అయం రూపక్ఖన్ధో, ఏవం పఞ్చపి ఖన్ధా పటిచ్చసముప్పాదో, తే కిలేసా సఙ్ఖారక్ఖన్ధపరియాపన్నా ధమ్మాయతనం ధమ్మధాతు ఇన్ద్రియేసు చ పఞ్ఞత్తా.

సోధనోతి యేనారమ్భేన ఇదం సుత్తం దేసితం, సో ఆరమ్భో సబ్బో సుద్ధో.

అధిట్ఠానోతి పటిసోతగామినా సబ్బే సోతాపన్నా ఏకత్తేన వా నిద్దిట్ఠా రాగానుసయపటిసోతగామినో సేక్ఖావ మగ్గో చ సేక్ఖో చ పుగ్గలో ఠితత్తోతి.

వీతరాగో ఏకత్తాయ పఞ్ఞత్తో. పారఙ్గతోతి సబ్బే అరహన్తో సబ్బే పచ్చేకబుద్ధా సమ్మాసమ్బుద్ధా చ ఏకత్తాయ పఞ్ఞత్తా.

పరిక్ఖారోతి అనుసోతగామినో పాపమిత్తపచ్చయో కామపరియుట్ఠానం హేతు. పటిసోతగామినో ద్వే హేతూ ద్వే పచ్చయా చ యావ సమ్మాదిట్ఠియా ఉప్పాదాయదిట్ఠి [ఉపాదాయదిట్ఠి (పీ.)], తస్స పటిలద్ధమగ్గో హేతు ఆరమ్భో పచ్చయో కాయికో చేతసికస్స కోట్ఠాసో చ. సమారోపనోతి విభత్తి ఇదం సుత్తం నత్థి సమారోపనాయ భూమి.

౧౧౪. పఞ్చానిసంసా సోతానుగతానం ధమ్మానం [పస్స అ. ని. ౪.౧౯౧] యావ దిట్ఠియా సుప్పటివిద్ధానం సుత్తం విత్థారేన కాతబ్బం. యుఞ్జతో ఘటేన్తస్స వాయమతో గిలానో మరణకాలే దేవభూతో పచ్చేకబోధిం పాపుణాతి. సోతానుగతాతి సద్ధమ్మస్సవనేన కతం హోతి. న చ అధిపఞ్ఞాధమ్మవిపస్సనాయ తస్స చిత్తం తసితం హోతి, న చ

అనిబ్బిద్ధత్తం, ఇదం చ సుత్తం పఞ్చన్నం పుగ్గలానం దేసితం, సద్ధానుసారినో ముదిన్ద్రియస్స తిక్ఖిన్ద్రియస్స చ ధమ్మానుసారినో తిక్ఖిన్ద్రియస్స ముదిన్ద్రియస్స చ. యో పన మోహచరితో పుగ్గలో న సక్కోతి యుఞ్జితుం ఘటితుం వాయమితుం యథాభూతం యథాసమాధికా విముత్తి తం ఖణం తం లయం తం ముహుత్తం ఫలం దస్సేతి. సాధు పరిహాయతి పరో తం దుయ్హతి, నో తు సుఖఅవిపాకినీ భవతి . తస్స దిట్ఠే యేవ చ ధమ్మే ఉపపజ్జఅపరాపరియవేదనీయం. తత్థ యో పుగ్గలో ధమ్మానుసారీ తస్స యది సోతానుగతా ధమ్మా హోన్తి సో యుఞ్జన్తో పాపుణాతి. యో ధమ్మానుసారీ ముదిన్ద్రియో, సో గిలానో పాపుణాతి. యో సద్ధానుసారీ తిక్ఖిన్ద్రియో, సో మరణకాలసమయే పాపుణాతి. యో ముదిన్ద్రియో, సో దేవభూతో పాపుణాతి. యదా దేవభూతో న పాపుణాతి, న సో తేనేవ ధమ్మరాగేన తాయ ధమ్మనన్దియా పచ్చేకబోధిం పాపుణాతి. యో సోతానుగతేసు యుఞ్జతి ఘటేతి వాయమతి, సో పుబ్బాపన్నేన విసేసం సఞ్జానాతి, సఞ్జానన్తో పాపుణాతి. సచే పన గిలానస్స మనసికారో హోతి, తత్థ యుఞ్జన్తో పాపుణాతి. సచే పనస్స మరణకాలే సంవిగ్గో హోతి, తత్థ యుఞ్జన్తో పాపుణాతి. సచే పన న కత్థచి [కత్థ (పీ. క.), తత్థ (క.)] సంవేగో హోతి, తస్స దేవభూతస్స సుఖినో ధమ్మభూతా పాదా ఏవం అవిలపతి. సో ఏవం జానాతి “అయం సో ధమ్మవినయో యత్థ మయం పుబ్బే మనుస్సభూతా బ్రహ్మచరియం చరిమ్హా”తి. అథ దేవభూతో పాపుణాతి. దిబ్బేసు వా పఞ్చసు కామగుణేసు అజ్ఝోసితో హోతి పమాదవిహారీ, సో తేన కుసలమూలేన పచ్చేకబోధిం పాపుణాతి.

యా పరతోఘోసేన వచసా సుపరిచితా, అయం సుతమయీ పఞ్ఞా. యే పన ధమ్మా హోన్తి మనసా అనుపేక్ఖితా, అయం చిన్తామయీ పఞ్ఞా. యం దిట్ఠియా సుప్పటివిద్ధా, అయం భావనామయీ పఞ్ఞా . యం సోతానుగతా వచసా పరిచితా హోన్తి, సో చ దిట్ఠే యేవ ధమ్మే పరినిబ్బాయీ, అయం అరహం పుగ్గలో. యో ఉపపజ్జతి దేవభూతో పాపుణాతి, తత్థ చ పరినిబ్బాయతి, అయం అనాగామీ. యో తేన కుసలమూలేన పచ్చేకబోధిం పాపుణాతి, అయం పుబ్బయోగసమ్భారసమ్భూతో పుగ్గలో.

సోతానుగతా ధమ్మాతి పఠమం విముత్తాయతనం, వచసా పరిచితాతి దుతియం తతియఞ్చ విముత్తాయతనం, మనసా అనుపేక్ఖితాతి చతుత్థం విముత్తాయతనం దిట్ఠియా సుప్పటివిద్ధాతి పఞ్చమం విముత్తాయతనం.

సోతానుగతాయ విముత్తియా వచసా యా వాచా సుప్పటివిద్ధా అనుపుబ్బధమ్మస్స సోతేన సుత్వా సీలక్ఖన్ధే పరిపూరేతి, మనసా అనుపేక్ఖితా సమాధిక్ఖన్ధం పరిపూరేతి, దిట్ఠియా సుప్పటివిద్ధా పఞ్ఞాక్ఖన్ధం పరిపూరేతి.

సోతానుగతా ధమ్మా బహుస్సుతా హోన్తీతి విత్థారేన కాతబ్బం. ఇదం పఠమం సద్ధాపదానం మనసా అనుపేక్ఖితాతి పటిసల్లానబహులో విహరతి, విత్థారేన కాతబ్బం. ఇదం దుతియం సద్ధాపదానం దిట్ఠియా సుప్పటివిద్ధాతి అనాసవా చేతోవిముత్తియా నాపరం ఇత్థత్తాయాతి పజానాతీతి. ఇదం తతియం సద్ధాపదానం.

సోతానుగతా ధమ్మాతి సేక్ఖం సత్థా దస్సేతి. మనసా అనుపేక్ఖితాతి అరహత్తం సత్థా దస్సేతి. దిట్ఠియా సుప్పటివిద్ధాతి తథాగతం అరహన్తం సమ్మాసమ్బుద్ధం సత్థా దస్సేతి.

సోతానుగతా ధమ్మాతి కామానం నిస్సరణం దస్సేతి. మనసా అనుపేక్ఖితాతి రూపధాతుయా నిస్సరణం దస్సేతి. దిట్ఠియా సుప్పటివిద్ధాతి తేధాతుకానం నిస్సరణం దస్సేతి. అయం సుత్తత్థో.

౧౧౨. తత్థ కతమో దేసనాహారో? ఇమమ్హి సుత్తే తయో ఏసనా దేసితా సోతానుగతేహి ధమ్మేహి వచసా పరిచితేహి కామేసనాయ సమథమగ్గో. దిట్ఠియా సుప్పటివిద్ధేహి బ్రహ్మచరియేసనాయ సమథమగ్గో.

విచయోతి యథా సుత్తం మనసికరోన్తో విచినన్తో సుతమయిపఞ్ఞం పటిలభతి. యథా చ సో మనసికరోతీతి యథా సుతధమ్మా తదా చిన్తామయిపఞ్ఞం పటిలభతి. యథా దిట్ఠేవ ధమ్మే మనసికరోతి తదా భావనామయిపఞ్ఞం పటిలభతి. అయం విచయో.

సుతేన సుతమయిపఞ్ఞం పటిలభతి. చిన్తాయ చిన్తామయిపఞ్ఞం భావనాయ భావనామయిపఞ్ఞం పటిలభతి. అత్థి ఏసా యుత్తి.

పదట్ఠానోతి సోతానుగతా ధమ్మాతి ధమ్మస్సవనస్స పదట్ఠానం. వచసా పరిచితాతి యుఞ్జనాయ పదట్ఠానం. మనసా అనుపేక్ఖితాతి ధమ్మానుధమ్మాయ విపస్సనాయ పదట్ఠానం. దిట్ఠియా అనుపేక్ఖితాతి పఞ్ఞాయపి అనుపేక్ఖితా దిట్ఠియాపి అనుపేక్ఖితా.

చతుబ్యూహోతి ఇమమ్హి సుత్తే భగవతో కో అధిప్పాయో? యే ఇమాహి ద్వీహి పఞ్ఞాహి సమన్నాగతా తేహి....

స నిబ్బుతోతి మగ్గఫలం అనుపాదిసేసఞ్చ నిబ్బానధాతుం మఞ్ఞేతి, దానేన ఓళారికానం కిలేసానం పహానం మఞ్ఞేతి. సీలేన మజ్ఝిమానం, పఞ్ఞాయ సుఖుమకిలేసానం మఞ్ఞేతి, రాగదోసమోహక్ఖయా స నిబ్బుతోతి కతా చ భూమి.

దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతి, సంయమతో వేరం న చీయతి;
కుసలో చ జహాతి పాపకన్తి మగ్గో వుత్తో;
రాగదోసమోహక్ఖయా స నిబ్బుతోతి మగ్గఫలమాహ.

దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతి, సంయమతోతి తీహి పదేహి లోకికం కుసలమూలం వుత్తం. రాగదోసమోహక్ఖయా స నిబ్బుతోతి లోకుత్తరం కుసలమూలం వుత్తం.

దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతి, సంయమతో వేరం న చీయతీతి పుథుజ్జనభూమిం మఞ్ఞేతి. కుసలో చ జహాతి పాపకన్తి సేక్ఖభూమిం మఞ్ఞేతి. రాగదోసమోహక్ఖయా స నిబ్బుతోతి అసేక్ఖభూమి వుత్తా.

దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతి, సంయమతో వేరం న చీయతీతి మగ్గనియా పటిపదా వుత్తా. కుసలో చ జహాతి పాపకన్తి సేక్ఖవిముత్తి. రాగదోసమోహక్ఖయా స నిబ్బుతోతి అసేక్ఖవిముత్తి.

దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతి, సంయమతో వేరం న చీయతీతి దానకథం సీలకథం మగ్గకథం లోకికానం ధమ్మానం దేసనమాహ. కుసలో చ జహాతి పాపకన్తి లోకే ఆదీనవానుపస్సనా. రాగదోసమోహక్ఖయా స నిబ్బుతోతి సాముక్కంసికాయ ధమ్మదేసనాయపి పటివిద్ధా.

దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతీతి పాణానం అభయదానేన పాణాతిపాతా వేరమణిసత్తానం అభయం దేతి. ఏవం సబ్బాని సిక్ఖాపదాని కాతబ్బాని. సంయమతో వేరం న చీయతీతి సీలే పతిట్ఠాయ చిత్తం సంయమేతి, తస్స సంయమతో పారిపూరిం

గచ్ఛతి. రాగదోసమోహక్ఖయా స నిబ్బుతోతి ద్వే విముత్తియో. అయం సుత్తనిద్దేసో.

౧౧౬. తత్థ కతమా దేసనా? ఇమమ్హి సుత్తే కిం దేసితం? ద్వే సుగతియో దేవా చ మనుస్సా చ, దిబ్బా చ పఞ్చకామగుణా, మానుస్సకా చ. ద్వీహి పదేహి నిద్దేసో. దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతి, సంయమతో వేరం న చీయతి, కుసలో చ జహాతి పాపకన్తి మగ్గో వుత్తో. రాగదోసమోహక్ఖయా స నిబ్బుతోతి ద్వే నిబ్బానధాతుయో దేసితా సోపాదిసేసా చ అనుపాదిసేసా చ. అయం దేసనా.

విచయోతి దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతీతి ఇమినా పఠమేన పదేన దానమయికపుఞ్ఞకిరియవత్థు వుత్తం. తేనస్స ఆనన్తరియానం కుసలానం ధమ్మానం. దుతియేన పదేన... యన్తి, నియ్యానికం సాసనన్తి, అయం అధిప్పాయో. అస్సవనేన చ అమనసికారేన చ అప్పటివేధేన చ సక్కాయసముదయగామినీ పటిపదా వుత్తా. సవనేన చ మనసికారేన చ పటివేధేన చ సక్కాయనిరోధగామినీ పటిపదా వుత్తా. అయం ఆవట్టో.

విభత్తీతి ఏకంసబ్యాకరణీయో. నత్థి తత్థ విభత్తియా భూమి. పరివత్తనాతి యే పఞ్చానిసంసా, తే పఞ్చాదినా పటిపక్ఖేన తేనేవ దిట్ఠేవ ధమ్మే పాపుణాతి, తం ఉపపజ్జమానా అపరో పరియాయో.

వేవచనన్తి సోతానుగతా ధమ్మాతి యం సుత్తం దిట్ఠమ్హి పఞ్ఞిన్ద్రియం విఞ్ఞత్తమ్హి దిట్ఠియా సుప్పటివిద్ధమ్హి విభావితమ్హి.

పఞ్ఞత్తీతి సోతానుగతాధమ్మాతి దేసనా అవిజ్జాపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. మనసికారో పామోజ్జపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తో, దిట్ఠధమ్మాపి ఆనిసంసపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తా.

ఓతరణోతి తిస్సో పఞ్ఞా వచసా పరిచితేసు సుతమయీపఞ్ఞా మనసా అనుపేక్ఖితేసు చిన్తామయీపఞ్ఞా దిట్ఠియా సుప్పటివిద్ధాసు భావనామయీపఞ్ఞా. ఇమాని అరియసచ్చాని ఇన్ద్రియాని విజ్జుప్పాదా అవిజ్జానిరోధో పటిచ్చసముప్పాదో ఇన్ద్రియేసు తీణి ఇన్ద్రియాని, ఆయతనేసు ధమ్మాయతనపరియాపన్నా ధాతూసు ధమ్మధాతుపరియాపన్నాతి. సోధనోతి యో ఆరమ్భో సుత్తస్స పవేసో నియుత్తో.

అధిట్ఠానోతి పఞ్చానిసంసాతి వేమత్తతాయ పఞ్ఞత్తా ఆనిసంసా సోతా అనుగతాతి వేమత్తతాయ అరియవోహారో పఞ్ఞత్తో, ధమ్మే చ సవనన్తి ఏకత్తతాయ పఞ్ఞత్తం.

పరిక్ఖారోతి ధమ్మస్సవనస్స పయిరుపాసనా పచ్చయో, సద్ధా హేతు. మనసా అనుపేక్ఖితాతి అత్థప్పటిసంవేదితా పచ్చయో, ధమ్మప్పటిసంవేదితా హేతు, దిట్ఠియా సుప్పటివిద్ధాతి సద్ధమ్మస్సవనఞ్చ మనసికారో చ పచ్చయో, సుతమయీ చిన్తామయీ పఞ్ఞా హేతు. సమారోపనోతి విభత్తం సుత్తం అపరో పరియాయో నిబ్బత్తి బలే నత్థి. తత్థ సమారోపనాయ భూమి.

౧౧౭. తత్థ కతమం వాసనాభాగియఞ్చ నిబ్బేధభాగియఞ్చ సుత్తం? దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతీతి గాథా. దదతోతి దానమయికపుఞ్ఞకిరియవత్థు వుత్తం. సంయమతో వేరం న చీయతీతి సీలమయికపుఞ్ఞకిరియవత్థు వుత్తం. కుసలో చ జహాతి పాపకన్తి లోభస్స చ మోహస్స చ బ్యాపాదస్స చ పహానమాహ. రాగదోసమోహక్ఖయా స నిబ్బుతోతి లోభస్స చ

మోహస్స చ బ్యాపాదస్స చ ఛన్దరాగవినయమాహాతి. దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతీతి గాథా అలోభో కుసలమూలం భవతి. సంయమతో వేరం న చీయతీతి అదోసో కుసలమూలం భవతి. సంయమతో వేరం న చీయతీతి అవేరా అసపత్తా అబ్యాపాదతాయ సదా. కుసలో చ జహాతి పాపకన్తి ఞాణుప్పాదా అఞ్ఞాణనిరోధో. చతుత్థపదేన రాగదోసమోహక్ఖయేన రాగవిరాగా చేతోవిముత్తిమోహక్ఖయేన అవిజ్జావిరాగా పఞ్ఞావిముత్తి, అయం విచయో.

యుత్తీతి దానే ఠితో ఉభయం హి పరిపూరేతి. మచ్ఛరియఞ్చ పజహతి. పుఞ్ఞఞ్చ పవడ్ఢతి. అత్థి ఏసా యుత్తి.

పదట్ఠానన్తి దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతీతి చాగాధిట్ఠానస్స పదట్ఠానం. సంయమతో వేరం న చీయతీతి పఞ్ఞాధిట్ఠానస్స పదట్ఠానం కుసలో చ జహాతి పాపకన్తి సచ్చాధిట్ఠానస్స పదట్ఠానం. రాగదోసమోహక్ఖయా స నిబ్బుతోతి ఉపసమాధిట్ఠానస్స పదట్ఠానం. అయం పదట్ఠానో.

తత్థ కతమో లక్ఖణో? దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతి సంయమతో వేరం న చీయతి. దదతోపి వేరం న కరియాతి కుసలో చ జహాతి పాపకం రాగదోసమోహక్ఖయా స నిబ్బుతో రూపక్ఖయాపి వేదనక్ఖయాపి, యేన రూపేన దిట్ఠం, తేన తథాగతో పఞ్ఞపేన్తో పఞ్ఞపేయ్య రూపస్స ఖయా విరాగనిరోధాతి ఏవం పఞ్చక్ఖన్ధా.

చతుబ్యూహో ఇధ భగవతో కో అధిప్పాయో? యే మహాభోగానం పత్థయిస్సన్తి? తే దానం దస్సన్తి పరిస్సయపహానాయ, యే అవేరాభిఛన్దకా, తే పఞ్చ వేరాని పజహిస్సన్తి, యే కుసలాభిఛన్దకా, తే అట్ఠఙ్గికం మగ్గం భావేస్సన్తి అట్ఠన్నం మిచ్ఛత్తానం పహానాయ. యే నిబ్బాయితుకామా, తే రాగదోసమోహం పజహిస్సన్తీతి అయం భగవతో అధిప్పాయో.

ఆవట్టోతి యఞ్చ అదదతో మచ్ఛరియం యఞ్చ అసంయమతో వేరం యఞ్చ అకుసలస్స పాపస్స అప్పహానం, అయం దుక్ఖనిద్దేసో న సముదయో. అలోభేన చ అదోసేన చ అమోహేన చ కుసలేన ఇమాని తీణి కుసలమూలాని. తేసం పచ్చయో అట్ఠ సమ్మత్తాని, అయం మగ్గో. తేసం రాగదోసమోహానం ఖయా, అయం నిరోధో.

విభత్తీతి దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతీతి న ఏకంసేన యో రాజదణ్డభయేన దేతి, యో చ అకప్పియస్స పరిభోగేన సీలవన్తేసు దేతి, న తస్స పుఞ్ఞం పవడ్ఢతీతి నో చేతం దానం అకుసలేన దేతి, దణ్డదానం సత్థదానం అపుఞ్ఞమయం పవడ్ఢతి, న పుఞ్ఞం. సంయమతో వేరం న చీయతీతి న ఏకంసేన కిం కారణం యఞ్చ యో పదం దిట్ఠధమ్మికం పస్సతి యది మమ రాజానో గహేత్వా హత్థం వా ఛిన్దేయ్య...పే.... న తేన సంయమేన వేరం న కరోతి. యో తు ఏవం సమాదియతి పాణాతిపాతస్స పాపకో విపాకోతి, దిట్ఠే యేవ ధమ్మే అభిసమ్పరాయే చ ఏవం సబ్బస్స అకుసలస్స హేతుతో ఆరతి. ఇమినా సంయమేన వేరం న చీయతి.

పరివత్తనాతి దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతీతి అదదతో పుఞ్ఞం న పవడ్ఢతి. యం దానమయం, తం సంయమతో వేరం న చీయతి, అసంయమతో వేరం కరీయతి. కుసలో చ జహాతి పాపకం అకుసలో న జహాతి. రాగదోసమోహక్ఖయా సనిబ్బుతోతి దూతం పేసేత్వా పణీతం పేసేత్వాపి న పక్కోసామి, సో సయమేవ పన మహాభిక్ఖుసఙ్ఘపరివారో అమ్హాకం వసనట్ఠానం సమ్పత్తో అమ్హేహి చ సన్థాగారసాలా [సన్థాగారసాలా (క.)] కారితా, ఏత్థ మయం దసబలం ఆనేత్వా మఙ్గలం భణాపేమాతి చిన్తేత్వా ఉపసఙ్కమింసు. యేన సన్థాగారం తేనుపసఙ్కమింసూతి తం దివసం కిర సన్థాగారే చిత్తకమ్మం నిట్ఠాపేత్వా అట్టకా

ముత్తమత్తా హోన్తి. బుద్ధా నామ అరఞ్ఞజ్ఝాసయా అరఞ్ఞారామా అన్తోగామే వసేయ్యుం వా నో వాతి తస్మా భగవతో మనం జానిత్వావ పటిజగ్గిస్సామాతి చిన్తేత్వా తే భగవన్తం ఉపసఙ్కమింసు. ఇదాని పన మనం లభిత్వా పటిజగ్గితుకామా యేన సన్ధాగారం, తేనుపసఙ్కమింసు. సబ్బసన్థరిన్తి యథా సబ్బం సన్థతం హోతి ఏవం యేన భగవా తేనుపసఙ్కమింసూతి. ఏత్థ పన తే మల్లరాజానో సన్ధాగారం పటిజగ్గిత్వా నగరవీథియోపి సమ్మజ్జాపేత్వా ధజే ఉస్సాపేత్వా సువణ్ణఘటికదలియో చ ఠపాపేత్వా సకలనగరం దీపమాలాహి విప్పకిణ్ణతారకం వియ కత్వా ఖీరపకే [ఖీరుపకే (పీ॰ క॰)] దారకే ఖీరం పాయేథ, దహరే కుమారే లహుం లహుం భోజాపేత్వా సయాపేథ, ఉచ్చాసద్దం మాకరి, అజ్జ ఏకరత్తిం సత్థా అన్తోగామేవ వసిస్సతి, బుద్ధా నామ అప్పసద్దకామా హోన్తీతి భేరిం చరాపేత్వా సయం దణ్డకదీపికా ఆదాయ యేన భగవా తేనుపసఙ్కమింసు. భగవన్తం యేవ పురక్ఖత్వాతి భగవన్తం పురతో కత్వా, తత్థ భగవా భిక్ఖూనఞ్చేవ ఉపాసకానఞ్చ మజ్ఝే నిసిన్నో అతివియ విరోచతి. సమన్తపాసాదికో సువణ్ణవణ్ణో అభిరూపో దస్సనీయో పురత్థిమకాయతో సువణ్ణవణ్ణా రస్మి ఉట్ఠహిత్వా గగనతలే అసీతిహత్థం ఠానం గణ్హాతి. పచ్ఛిమకాయతో దక్ఖిణహత్థతో వామహత్థతో సువణ్ణవణ్ణా హేట్ఠా పాదతలేహి పవాళవణ్ణరస్మి ఉట్ఠహిత్వా ఘనపథవియం అసీతిహత్థం ఠానం గణ్హాతి, ఏవం సమన్తా అసీతిహత్థమత్తం ఠానం ఛబ్బణ్ణబుద్ధరస్మియో విజ్జోతమానా వితణ్డమానా విధావన్తి, సబ్బే దిసాభాగా సువణ్ణచమ్పకపుప్ఫేహి వికిరియమానా వియ సువణ్ణఘటతో నిక్ఖన్తసువణ్ణరసధారాహి సిఞ్చమానా వియ పసారితసువణ్ణపటపరిక్ఖిత్తా వియ వేరమ్భవాతసముట్ఠితకింసుకకింసుకారకణికారపుప్ఫచుణ్ణసమోకిణ్ణా వియ విప్పకసన్తం అసీతిఅనుబ్యఞ్జనబ్యామప్పభా ద్వత్తింసవరలక్ఖణసముజ్జలం సరీరం సముగ్గతతారకం వియ గగనతలం వికసితమివ పదుమవనం సబ్బఫాలిఫుల్లో వియ యోజనసతికో పారిచ్ఛత్తకో పటిపాటియా ఠపితానం ద్వత్తింసచన్దానం ద్వత్తింససూరియానం ద్వత్తింసచక్కవత్తీనం ద్వత్తింసదేవరాజానం ద్వత్తింసమహాబ్రహ్మానం నిబ్బుతో అసేక్ఖస్స నత్థి నిబ్బుతి.

వేవచనన్తి దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతి, అనుమోదతోపి పుఞ్ఞం పవడ్ఢతి. చిత్తస్స సమాదహతోపి వేయ్యావచ్చకిరియాయపి పుఞ్ఞం పవడ్ఢతీతి.

పఞ్ఞత్తీతి దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతి, అలోభస్స పటినిస్సయఘాతపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. సంయమతో వేరం న చీయతీతి అదోసస్స పటినిస్సయఘాతపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం కుసలో చ జహాతి పాపకన్తి అమోహస్స పటినిస్సయఘాతపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం.

ఓతరణోతి పఞ్చసు ఇన్ద్రియేసు దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతి, సంయమతో వేరం న చీయతి సంయమేన సీలక్ఖన్ధో. ఓతిణ్ణో ఛసు ఇన్ద్రియేసు సంవరో, అయం సమాధిక్ఖన్ధో, యం కుసలో చ జహాతి పాపకం, అయం పఞ్ఞాక్ఖన్ధో, రాగదోసమోహక్ఖయా స నిబ్బుతోతి విముత్తిక్ఖన్ధో. ధాతూసు ధమ్మధాతు, ఆయతనేసు మనాయతనం.

సోధనోతి యేనారమ్భేన ఇదం సుత్తం దేసితం సో ఆరమ్భో సుద్ధో.

అధిట్ఠానో దానన్తి ఏకత్తతాయ పఞ్ఞత్తం. చాగో పరిచ్చాగో ధమ్మదానం ఆమిసదానం, అట్ఠ దానాని విత్థారేన కాతబ్బాని, అయం వేమత్తతా. న చ దదతో ఏకత్తపఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. ఖన్తీ అనవజ్జన్తి పఞ్ఞత్తియా పఞ్ఞత్తం. రాగదోసమోహక్ఖయా స నిబ్బుతోతి రోధవీరియపఞ్ఞత్తియా [యోధ వీరియపఞ్ఞత్తియా (పీ॰ క॰)] పఞ్ఞత్తా.

పరిక్ఖారోతి దానస్స పామోజ్జం పచ్చయో, అలోభో హేతు. సంయమతో యోనిసో మనసికారో హేతు, పరిచ్చాగో పచ్చయో. కుసలో చ జహాతి పాపకన్తి యథాభూతదస్సనం పచ్చయో, ఞాణప్పటిలాభో హేతు. రాగదోసమోహక్ఖయా స నిబ్బుతోతి పరతో చ ఘోసో అజ్ఝత్తఞ్చ యోనిసో మనసికారో మగ్గో చ హేతు చ పచ్చయో చ.

సమారోపనోతి దదతో పుఞ్ఞం పవడ్ఢతీతి గాథా తస్స సీలమ్హి వడ్ఢతి. సంయమోపి వడ్ఢతి. సంయమతో వేరం న చీయతీతి. అఞ్ఞోపి కిలేసా న చీయన్తి యేపిస్స తప్పచ్చయా ఉప్పజ్జేయ్యుం ఆసవా విఘాతా, తేపిస్స న ఉప్పజ్జన్తి. రాగదోసమోహక్ఖయా స నిబ్బుతోతి రాగదోసస్సాపి ఖయా రాగానుసయస్సపి ఖయా దోసస్స మోహస్సాపి స నిబ్బుతోతి సోపాదిసేసా నిబ్బానధాతు అనుపాదిసేసాపి. అయం సమారోపనో.

థేరస్స మహాకచ్చాయనస్స పేటకోపదేసే

హారస్స సమ్పాతభూమి సమత్తా.

౮. సుత్తవేభఙ్గియం

౧౧౮. పుబ్బా కోటి న పఞ్ఞాయతి అవిజ్జాయ చ భవతణ్హాయ చ. తత్థ అవిజ్జానీవరణానం తణ్హాసంయోజనానం సత్తానం పుబ్బకోటి న పఞ్ఞాయతి. తత్థ యే సత్తా తణ్హాసంయోజనా, తే అజ్ఝోసానబహులా మన్దవిపస్సకా. యే పన ఉస్సన్నదిట్ఠికా సత్తా, తే విపస్సనాబహులా మన్దజ్ఝోసానా.

తత్థ తణ్హాచరితా సత్తా సత్తసఞ్ఞాభినివిట్ఠా అనుప్పాదవయదస్సినో. తే పఞ్చసు ఖన్ధేసు అత్తానం సమనుపస్సన్తి "రూపవన్తం వా అత్తానం, అత్తని వా రూపం, రూపస్మిం వా అత్తాన"న్తి. ఏవం పఞ్చక్ఖన్ధా. అఞ్ఞేహి ఖన్ధేహి అత్తానం సమనుపస్సన్తి తస్స ఉస్సన్నదిట్ఠికా సత్తా విపస్సమానా ఖన్ధే ఉజుం అత్తతో సమనుపస్సన్తి. తే రూపం అత్తకో సమనుపస్సన్తి. యం రూపం, సో అత్తా. యో అహం, తం రూపం. సో రూపవినాసం పస్సతి, అయం ఉచ్ఛేదవాదీ . ఇతి పఞ్చన్నం ఖన్ధానం పఠమాభినిపాతా సక్కాయదిట్ఠియో పఞ్చ ఉచ్ఛేదం భజన్తి "తం జీవం తం సరీర"న్తి. ఏకమేకమ్హి ఖన్ధే తీహి పదేహి పచ్ఛిమకేహి సస్సతం భజతి "అఞ్ఞం జీవం అఞ్ఞం సరీర"న్తి. ఇతో బహిద్ధాతే పబ్బజితా తణ్హాచరితా కామసుఖల్లికానుయోగమనుయుత్తా విహరన్తి. తేన యే చ నిస్సన్దేన దిట్ఠిచరితా అత్తకిలమథానుయోగమనుయుత్తా విహరన్తి. తేన యేవ దిట్ఠిసుఖేన ఏత్తావతా బాహిరకో పయోగో.

తత్థ దిట్ఠిచరితా సత్తా యే అరియధమ్మవినయం ఓతరన్తి, తే ధమ్మానుసారినో హోన్తి. యే తణ్హాచరితా సత్తా అరియం ధమ్మవినయం ఓతరన్తి, తే సద్ధానుసారినో హోన్తి.

తత్థ యే దిట్ఠిచరితా సత్తా, తే కామేసు దోసదిట్ఠీ, న చ యే కామేసు అనుసయా సమూహతా, తే అత్తకిలమథానుయోగమనుయుత్తా విహరన్తి. తేసం సత్థా ధమ్మం దేసేతి. అఞ్ఞో వా సావకో కామేహి నత్థి అత్థోతి తే చ పుబ్బేయేవ కామేహి అనత్థికా ఇతి కామే అప్పకసిరేన పటినిస్సజ్జన్తి. తే చేతసికేన దుక్ఖేన అనజ్ఝోసితా. తేన వుచ్చతి "సుఖా పటిపదా"తి . యే పన తణ్హాచరితా సత్తా, తే కామేసు అజ్ఝోసితా, తేసం సత్థా వా ధమ్మం దేసేతి. అఞ్ఞతరో వా భిక్ఖు కామేహి నత్థి అత్థోతి, తే పియరూపం దుక్ఖేన పటినిస్సజ్జన్తి. తేన వుచ్చతి "దుక్ఖా పటిపదా"తి. ఇతి ఇమే సబ్బసత్తా ద్వీసు పటిపదాసు సమోసరణం గచ్ఛన్తి దుక్ఖాయఞ్చ సుఖాయఞ్చ.

తత్థ యే దిట్ఠిచరితా సత్తా, తే ద్విధా ముదిన్ద్రియా చ తిక్ఖిన్ద్రియా చ. తత్థ యే దిట్ఠిచరితా సత్తా తిక్ఖిన్ద్రియా సుఖేన పటినిస్సజ్జన్తి, ఖిప్పఞ్చ అభిసమేన్తి, తేన వుచ్చతి "ఖిప్పాభిఞ్ఞా సుఖా పటిపదా"తి. తత్థ యే దిట్ఠిచరితా సత్తా ముదిన్ద్రియా పఠమం తిక్ఖిన్ద్రియం ఉపాదాయ దన్ధతరం అభిసమేన్తి, తే సుఖేన పటినిస్సజ్జన్తి, దన్ధఞ్చ అభిసమేన్తి. తేన వుచ్చతి "సుఖా పటిపదా దన్ధాభిఞ్ఞా"తి. తత్థ తణ్హాచరితా సత్తా ద్విధా తిక్ఖిన్ద్రియా చ ముదిన్ద్రియా చ. తత్థ యే తణ్హాచరితా సత్తా తిక్ఖిన్ద్రియా దుక్ఖేన పటినిస్సజ్జన్తి, ఖిప్పఞ్చ అభిసమేన్తి. తేన వుచ్చతి "దుక్ఖా పటిపదా ఖిప్పాభిఞ్ఞా"తి. తత్థ యే తణ్హాచరితా సత్తా ముదిన్ద్రియా పఠమం తిక్ఖిన్ద్రియం ఉపాదాయ దన్ధతరం అభిసమేన్తి, తే దుక్ఖేన పటినిస్సజ్జన్తి, దన్ధఞ్చ అభిసమేన్తి. తేన వుచ్చతి "దుక్ఖా పటిపదా దన్ధాభిఞ్ఞా"తి. ఇమా చతస్సో పటిపదాయో అపఞ్చమా అఛట్ఠా. యే హి కేచి నిబ్బుతా నిబ్బాయిస్సన్తి వా ఇమాహి చతూహి పటిపదాహి అనఞ్ఞాహి అయం పటిపదాచతుక్కేన కిలేసే నిద్దిసతి. యా చతుక్కమగ్గేన అరియధమ్మేసు నిద్దిసితబ్బా, అయం వుచ్చతి సీహవిక్కీళితో నామ నయో.

౧౧౯. తత్రిమే చత్తారో ఆహారా. చత్తారో విపల్లాసా ఉపాదానా యోగా గన్థా ఆసవా ఓఘా సల్లా విఞ్ఞాణట్ఠితియో అగతిగమనాతి, ఏవం ఇమాని సబ్బాని దస పదాని. అయం సుత్తస్స సంసన్దనా.

చత్తారో ఆహారా. తత్థ యో చ కబళీకారో ఆహారో యో చ ఫస్సో ఆహారో, ఇమే తణ్హాచరితేన పహాతబ్బా. తత్థ యో చ మనోసఞ్చేతనాహారో యో చ విఞ్ఞాణాహారో, ఇమే దిట్ఠిచరితేన పహాతబ్బా.

పఠమో ఆహారో పఠమో విపల్లాసో, దుతియో ఆహారో దుతియో విపల్లాసో, తతియో ఆహారో తతియో విపల్లాసో, చతుత్థో ఆహారో చతుత్థో విపల్లాసో. ఇమే చత్తారో విపల్లాసా అపఞ్చమా అఛట్ఠా. ఇదఞ్చ పమాణా చత్తారో ఆహారా.

తత్థ పఠమే విపల్లాసే ఠితో కామే ఉపాదియతి, ఇదం కాముపాదానం. దుతియే విపల్లాసే ఠితో అనాగతం భవం ఉపాదియతి, ఇదం సీలబ్బతుపాదానం. తతియే విపల్లాసే ఠితో విపరీతో దిట్ఠిం ఉపాదియతి, ఇదం దిట్ఠుపాదానం. చతుత్థే విపల్లాసే ఠితో ఖన్ధే అత్తతో ఉపాదియతి, ఇదం అత్తవాదుపాదానం.

తత్థ కాముపాదానే ఠితో కామే అభిజ్ఝాయతి గన్థతి, అయం అభిజ్ఝాకాయగన్థో. సీలబ్బతుపాదానే ఠితో బ్యాపాదం గన్థతి, అయం బ్యాపాదకాయగన్థో. దిట్ఠుపాదానే ఠితో పరామాసం గన్థతి, అయం పరామాసకాయగన్థో. అత్తవాదుపాదానే ఠితో పపఞ్చన్తో గన్థతి, అయం ఇదంసచ్చాభినివేసో కాయగన్థో.

తస్స గన్థితా కిలేసా ఆసవన్తి. కిఞ్చి పన వుచ్చతి విప్పటిసారో. యే విప్పటిసారా [యో విప్పటిసారో (పీ. క.)] తే అనుసయా. తత్థ అభిజ్ఝాకాయగన్థేన కామాసవో, బ్యాపాదకాయగన్థేన భవాసవో, పరామాసకాయగన్థేన దిట్ఠాసవో, ఇదంసచ్చాభినివేసకాయగన్థేన అవిజ్జాసవో.

తే చత్తారో ఆసవా వేపుల్లభావం గతా ఓఘా హోన్తి, తేన వుచ్చన్తి "ఓఘా"తి. తత్థ కామాసవో కామోఘో, భవాసవో భవోఘో, అవిజ్జాసవో అవిజ్జోఘో, దిట్ఠాసవో దిట్ఠోఘో.

తే చత్తారో ఓఘా ఆసయమనుపవిట్ఠా అనుసయసహగతా వుచ్చన్తి. సల్లాతి హదయమాహచ్చ తిట్ఠన్తా. తత్థ కామోఘో రాగసల్లం, భవోఘో దోససల్లం, అవిజ్జోఘో మోహసల్లం, దిట్ఠోఘో దిట్ఠిసల్లం.

ఇమేహి చతూహి సల్లేహి పరియాదిన్నం విఞ్ఞాణం చతూసు ధమ్మేసు తిట్ఠతి రూపే వేదనాయ సఞ్ఞాయ సఙ్ఖారేసు. ఇమా చతస్సో విఞ్ఞాణట్ఠితియో. తత్థ రాగసల్లేన నన్దూపసేచనం రూపూపగం విఞ్ఞాణం తిట్ఠతి. దోససల్లేన వేదనూపగం మోహసల్లేన సఞ్ఞూపగం దిట్ఠిసల్లేన నన్దూపసేచనం సఙ్ఖారూపగం విఞ్ఞాణం తిట్ఠతి.

చతూహి విఞ్ఞాణట్ఠితీహి చతుబ్బిధం అగతిం గచ్ఛన్తి ఛన్దా దోసా భయా మోహా. రాగేన ఛన్దా అగతిం గచ్ఛతి, దోసేన దోసా అగతిం గచ్ఛతి, మోహేన మోహా అగతిం గచ్ఛతి, దిట్ఠియా భయా అగతిం గచ్ఛతి. ఇతి ఇదఞ్చ కమ్మం ఇమే చ కిలేసా. అయం సంసారస్స హేతు.

౧౨౦. తత్థిమా చతస్సో దిసా కబళీకారాహారో "అసుభే సుభ"న్తి విపల్లాసో కాముపాదానం కామయోగో అభిజ్ఝాకాయగన్థో కామాసవో కామోఘో రాగసల్లం రూపూపగా విఞ్ఞాణట్ఠితి ఛన్దా అగతిగమనం. అయం పఠమా దిసా.

ఫస్సో ఆహారో “దుక్ఖే సుఖ”న్తి విపల్లాసో సీలబ్బతుపాదానం భవయోగోబ్యాపాదో కాయగన్థో భవాసవో భవోఘో దోససల్లం వేదనూపగా విఞ్ఞాణట్ఠితి దోసా అగతిగమనం, అయం దుతియా దిసా.

మనోసఞ్చేతనాహారో “అనత్తని అత్తా”తి విపల్లాసో దిట్ఠుపాదానం దిట్ఠియోగో పరామాసకాయగన్థో దిట్ఠాసవో దిట్ఠోఘో దిట్ఠిసల్లం సఞ్ఞూపగా విఞ్ఞాణట్ఠితి భయా అగతిగమనం. అయం తతియా దిసా.

విఞ్ఞాణాహారో “అనిచ్చే నిచ్చ”న్తి విపల్లాసో అత్తవాదుపాదానం అవిజ్జాయోగో ఇదంసచ్చాభినివేసో కాయగన్థో అవిజ్జాసవో అవిజ్జోఘో మోహసల్లం సఙ్ఖారూపగా విఞ్ఞాణట్ఠితి మోహా అగతిగమనం, అయం చతుత్థీ దిసా. ఇతి ఇమేసం దసన్నం సుత్తానం పఠమేన పదేన పఠమాయ దిసాయ ఆలోకనం. అయం వుచ్చతి దిసాలోకనా.

చతూహి విపల్లాసేహి అకుసలపక్ఖే దిసావిలోకనా కిలేసం సంయోజేత్వా అయం అకుసలపక్ఖే దిసావిలోకనాయ భూమి పఞ్చన్నం దసన్నం సుత్తానం యాని పఠమాని పదాని ఇమేసం ధమ్మానం కో అత్థో? ఏకో అత్థో, బ్యఞ్జనమేవ నానం. ఏవం దుతియా ఏవం తతియా ఏవం చతుత్థీ. అయం పఠమా సంసన్దనా.

ఇమినా పేయ్యాలేన సబ్బే కిలేసా చతూసు పదేసు పక్ఖిపితబ్బా. తతో కుసలపక్ఖే చతస్సో పటిపదా చత్తారి ఝానాని చత్తారో సతిపట్ఠానా చత్తారో విహారా దిబ్బో బ్రహ్మా అరియో ఆనేఞ్జో చత్తారో సమ్మప్పధానా చత్తారో అచ్ఛరియా అబ్భుతధమ్మా చత్తారో అధిట్ఠానా చత్తారో సమాధయో ఛన్దసమాధి వీరియసమాధి చిత్తసమాధి వీమంసాసమాధి. చత్తారో ధమ్మా సుఖభాగియా నాఞ్ఞత్ర బోజ్ఝఙ్గా నాఞ్ఞత్ర తపసా నాఞ్ఞతిన్ద్రియసంవరా నాఞ్ఞత్ర సబ్బనిస్సగ్గా చత్తారి అప్పమాణాని.

తత్థ దుక్ఖా పటిపదా దన్ధాభిఞ్ఞా భావియమానా బహులీకరియమానా పఠమం ఝానం పరిపూరేతి, పఠమం ఝానం పరిపుణ్ణం పఠమం సతిపట్ఠానం పరిపూరేతి , పఠమం సతిపట్ఠానం పరిపుణ్ణం పఠమం విహారం పరిపూరేతి, పఠమో విహారో పరిపుణ్ణో పఠమం సమ్మప్పధానం పరిపూరేతి, పఠమం సమ్మప్పధానం పరిపుణ్ణం పఠమం అచ్ఛరియం అబ్భుతధమ్మం పరిపూరేతి, పఠమో అచ్ఛరియో అబ్భుతో ధమ్మో పరిపుణ్ణో పఠమం అధిట్ఠానం పరిపూరేతి, పఠమం అధిట్ఠానం పరిపుణ్ణం ఛన్దసమాధిం పరిపూరేతి, ఛన్దసమాధి పరిపుణ్ణో ఇన్ద్రియసంవరం పరిపూరేతి, ఇన్ద్రియసంవరో పరిపుణ్ణో పఠమం మేత్తాఅప్పమాణం పరిపూరేతి. ఏవం యావ సబ్బనిస్సగ్గో చతుత్థం అప్పమాణం పరిపూరేతి.

తత్థ పఠమా చ పటిపదా పఠమఞ్చ ఝానం పఠమఞ్చ సతిపట్ఠానం పఠమో చ విహారో పఠమఞ్చ సమ్మప్పధానం పఠమో చ అచ్ఛరియో అబ్భుతో ధమ్మో సచ్చాధిట్ఠానఞ్చ ఛన్దసమాధి చ ఇన్ద్రియసంవరో చ మేత్తా చ అప్పమాణం. అయం పఠమా దిసా.

దుక్ఖా చ [దుతియా చ (క.)] పటిపదా ఖిప్పాభిఞ్ఞా దుతియం ఝానం దుతియఞ్చ సతిపట్ఠానం దుతియో చ విహారో దుతియఞ్చ సమ్మప్పధానం దుతియో చ అచ్ఛరియో అబ్భుతో ధమ్మో చాగాధిట్ఠానం చిత్తసమాధి చత్తారో ఇద్ధిపాదా కరుణా చ అప్పమాణం, అయం దుతియా దిసా.

సుఖా చ [తతియా చ (క.)] పటిపదా దన్ధాభిఞ్ఞా తతియఞ్చ ఝానం తతియఞ్చ సతిపట్ఠానం తతియో చ విహారో తతియఞ్చ సమ్మప్పధానం తతియో చ అచ్ఛరియో అబ్భుతో ధమ్మో పఞ్ఞాధిట్ఠానఞ్చ వీరియసమాధి చ బోజ్ఝఙ్గా చ

ముదితా చ అప్పమాణం. అయం తతియా దిసా.

సుఖా చ [చతుత్థీ చ (క.)] పటిపదా ఖిప్పాభిఞ్ఞా చతుత్థం ఝానం చతుత్థఞ్చ సతిపట్ఠానం చతుత్థో చ విహారో చతుత్థఞ్చ సమ్మప్పధానం చతుత్థో చ అచ్ఛరియో అబ్భుతో ధమ్మో ఉపసమాధిట్ఠానఞ్చ వీమంసాసమాధి చ సబ్బనిస్సగ్గో చ ఉపేక్ఖా అప్పమాణఞ్చ. అయం చతుత్థీ దిసా. ఇమాసం చతస్సన్నం దిసానం ఆలోకనా. అయం వుచ్చతి దిసాలోకనో నామ నయో.

తత్థాయం యోజనా. చత్తారో చ ఆహారా చతస్సో చ పటిపదా, చత్తారో చ విపల్లాసా చత్తారో చ సతిపట్ఠానా, చత్తారి చ ఉపాదానాని చత్తారి చ ఝానాని చత్తారో చ యోగా విహారా చ, గన్థా చ సమ్మప్పధానా చ, ఆసవా చ అచ్ఛరియా అబ్భుతధమ్మా చ, ఓఘా చ అధిట్ఠానాని చ, సల్లా చ సమాధయో, విఞ్ఞాణట్ఠితియో చత్తారో చ సుఖభాగియా ధమ్మా, చత్తారి చ అగతిగమనాని చత్తారి చ అప్పమాణాని ఇతి కుసలాకుసలానం పటిపక్ఖవసేన యోజనా, అయం వుచ్చతి దిసాలోకనో నయో.

తస్స చత్తారి సామఞ్ఞఫలాని పరియోసానం, యో చ ధమ్మో కుసలాకుసలనిద్దేసే పఠమో దిసానిద్దేసో, ఇమస్స సోతాపత్తిఫలం పరియోసానం దుతియం సకదాగామిఫలం, తతియం అనాగామిఫలం, చతుత్థం అరహత్తఫలం.

తత్థ కతమో తిపుక్ఖలో నయో? యే చ దుక్ఖాయ పటిపదాయ దన్ధాభిఞ్ఞాయ ఖిప్పాభిఞ్ఞాయ చ నియ్యన్తి ద్వే పుగ్గలా, యే చ సుఖాయ పటిపదాయ దన్ధాభిఞ్ఞాయ ఖిప్పాభిఞ్ఞాయ చ నియ్యన్తి ద్వే పుగ్గలా.

ఇమేసం చతున్నం పుగ్గలానం యో పుగ్గలో సుఖాయ పటిపదాయ దన్ధాభిఞ్ఞాయ నియ్యాతి, యో చ పుగ్గలో దుక్ఖాయ పటిపదాయ ఖిప్పాభిఞ్ఞాయ నియ్యాతి. ఇమే ద్వే పుగ్గలా భవన్తి. తత్థ యో సుఖాయ పటిపదాయ ఖిప్పాభిఞ్ఞాయ నియ్యాతి , అయం ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ. యో పచ్ఛిమో పుగ్గలో సాధారణో, అయం విపఞ్చితఞ్ఞూ. యో పుగ్గలో దన్ధాభిఞ్ఞాయ దుక్ఖాయ పటిపదాయ నియ్యాతి, అయం నేయ్యో. ఇమే చత్తారో భవిత్వా తీణి హోన్తి, తత్థ ఉగ్ఘటితఞ్ఞుస్స సమథపుబ్బఙ్గమా విపస్సనా, నేయ్యస్స విపస్సనాపుబ్బఙ్గమో సమథో, విపఞ్చితఞ్ఞుస్స సమథవిపస్సనా యుగనద్ధా. ఉగ్ఘటితఞ్ఞుస్స ముదుకా దేసనా, నేయ్యస్స తిక్ఖా దేసనా, విపఞ్చితఞ్ఞుస్స తిక్ఖముదుకా దేసనా.

ఉగ్ఘటితఞ్ఞుస్స అధిపఞ్ఞాసిక్ఖా, నేయ్యస్స అధిచిత్తసిక్ఖా, విపఞ్చితఞ్ఞుస్స అధిసీలసిక్ఖా. ఇతి ఇమేసం పుగ్గలానం చతూహి పటిపదాహి నియ్యానం.

తత్థ అయం సంకిలేసో, తీణి అకుసలమూలాని తయో ఫస్సా తిస్సో వేదనా తయో ఉపవిచారా తయో సంకిలేసా తయో వితక్కా తయో పరిళాహా తీణి సఙ్ఖతలక్ఖణాని తిస్సో దుక్ఖతాతి.

తీణి అకుసలమూలానీతి లోభో అకుసలమూలం, దోసో అకుసలమూలం, మోహో అకుసలమూలం. తయో ఫస్సాతి సుఖవేదనీయో ఫస్సో, దుక్ఖవేదనీయో ఫస్సో, అదుక్ఖమసుఖవేదనీయో ఫస్సో. తిస్సో వేదనాతి సుఖా వేదనా దుక్ఖా వేదనా అదుక్ఖమసుఖా వేదనా. తయో ఉపవిచారాతి సోమనస్సోపవిచారో దోమనస్సోపవిచారో ఉపేక్ఖోపవిచారో. తయో సంకిలేసాతి

రాగో దోసో మోహో. తయో వితక్కాతి కామవితక్కో బ్యాపాదవితక్కో విహింసావితక్కో. తయో పరిళాహాతి రాగజో దోసజో మోహజో. తీణి సఙ్ఖతలక్ఖణానీతి ఉప్పాదో ఠితి వయో. తిస్సో దుక్ఖతాతి దుక్ఖదుక్ఖతా విపరిణామదుక్ఖతా సఙ్ఖతదుక్ఖతా.

తత్థ లోభో అకుసలమూలం కుతో సముట్ఠితం? తివిధం ఆరమ్మణం మనాపికం అమనాపికం ఉపేక్ఖాఠానియఞ్చ. తత్థ మనాపికేన ఆరమ్మణేన లోభో అకుసలమూలం సముట్ఠహతి. ఇతి మనాపికా ఆరమ్మణా సుఖవేదనీయో ఫస్సో, సుఖవేదనీయం ఫస్సం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే సుఖవేదనా, సుఖవేదనం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే సోమనస్సూపవిచారో, సోమనస్సూపవిచారం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే రాగో, రాగం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే కామవితక్కో, కామవితక్కం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే రాగజో పరిళాహో రాగజం పరిళాహం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే ఉప్పాదో సఙ్ఖతలక్ఖణో, ఉప్పాదం సఙ్ఖతలక్ఖణం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే విపరిణామదుక్ఖతా.

దోసో అకుసలమూలం కుతో సముట్ఠితం? అమనాపికేన ఆరమ్మణేన దోసో అకుసలమూలం సముట్ఠితం. ఇతి అమనాపికా ఆరమ్మణా దుక్ఖవేదనీయో ఫస్సో, దుక్ఖవేదనీయం ఫస్సం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే దుక్ఖవేదనా, దుక్ఖవేదనం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే దోమనస్సూపవిచారో, దోమనస్సూపవిచారం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే దోసో, దోసం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే బ్యాపాదవితక్కో, బ్యాపాదవితక్కం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే దోసజో పరిళాహో, దోసజం పరిళాహం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే ఠితస్స అఞ్ఞథత్తం సఙ్ఖతలక్ఖణం, ఠితస్స అఞ్ఞథత్తం సఙ్ఖతలక్ఖణం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే దుక్ఖదుక్ఖతా వేదనా.

మోహో అకుసలమూలం కుతో సముట్ఠితం? ఉపేక్ఖాఠానియేన ఆరమ్మణేన మోహో అకుసలమూలం సముట్ఠితం. ఇతి ఉపేక్ఖాఠానియా ఆరమ్మణా అదుక్ఖమసుఖవేదనీయో ఫస్సో, అదుక్ఖమసుఖవేదనీయం ఫస్సం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే అదుక్ఖమసుఖా వేదనా, అదుక్ఖమసుఖవేదనం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే ఉపేక్ఖూపవిచారో, ఉపేక్ఖూపవిచారం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే మోహో, మోహం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే విహింసావితక్కో, విహింసావితక్కం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే మోహజో పరిళాహో, మోహజం పరిళాహం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే వయో సఙ్ఖతలక్ఖణం, వయం సఙ్ఖతలక్ఖణం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతే సఙ్ఖతదుక్ఖతా, ఇతి అయం తిణ్ణం కిలేసానం నిద్దేసో, అయం వుచ్చతే కుసలపక్ఖే తిపుక్ఖలో నయో.

ఇతి తీణి అకుసలమూలాని న చతుత్థాని న పఞ్చమాని, తయో ఫస్సాతి తిస్సో వేదనా యావ సఙ్ఖతదుక్ఖతాతి, యో కోచి అకుసలపక్ఖో, సబ్బో సో తీసు అకుసలమూలేసు సమోసరతి.

తత్థ కతమో కుసలపక్ఖో? తీణి కుసలమూలాని, తిస్సో పఞ్ఞా సుతమయీ పఞ్ఞా చిన్తామయీ పఞ్ఞా భావనామయీ పఞ్ఞా. తయో సమాధీ సవితక్కసవిచారో…పే.… తిస్సో సిక్ఖా అధిసీలసిక్ఖా…పే.… సిక్ఖా. తీణి నిమిత్తాని సమథనిమిత్తం పగ్గహనిమిత్తం ఉపేక్ఖానిమిత్తం. తయో వితక్కా నేక్ఖమ్మవితక్కో…పే.… అవిహింసావితక్కో. తీణి ఇన్ద్రియాని అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియన్తి విత్థారో. తయో ఉపవిచారా నేక్ఖమ్మూపవిచారో అబ్యాపాదూపవిచారో అవిహింసూపవిచారో. తిస్సో ఏసనా కామేసనా భవేసనా బ్రహ్మచరియేసనా. తయో ఖన్ధా సీలక్ఖన్ధో సమాధిక్ఖన్ధో పఞ్ఞాక్ఖన్ధో.

తత్థ యం అలోభో కుసలమూలం, తం సుతమయిపఞ్ఞం పరిపూరేతి, సుతమయీ పఞ్ఞా పరిపుణ్ణా సవితక్కం సవిచారం సమాధిం పరిపూరేతి, సవితక్కో సవిచారో సమాధి పరిపుణ్ణో అధిచిత్తసిక్ఖం పరిపూరేతి, అధిచిత్తసిక్ఖా పరిపుణ్ణా సమథనిమిత్తం పరిపూరేతి, సమథనిమిత్తం పరిపుణ్ణం నేక్ఖమ్మవితక్కం పరిపూరేతి, నేక్ఖమ్మవితక్కో పరిపుణ్ణో

అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం పరిపూరేతి, అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం పరిపుణ్ణం నేక్ఖమ్మూపవిచారం పరిపూరేతి, నేక్ఖమ్మూపవిచారో పరిపుణ్ణో కామేసనం పజహతి, కామేసనప్పహానం సమాధిక్ఖన్ధం పరిపూరేతి.

అదోసో కుసలమూలం చిన్తామయిపఞ్ఞం పరిపూరేతి, చిన్తామయీ పఞ్ఞా పరిపుణ్ణా అవితక్కవిచారమత్తం సమాధిం పరిపూరేతి . అవితక్కవిచారమత్తో సమాధి పరిపుణ్ణో అధిసీలసిక్ఖం పరిపూరేతి, అధిసీలసిక్ఖా పరిపుణ్ణా ఉపేక్ఖానిమిత్తం పరిపూరేతి, ఉపేక్ఖానిమిత్తం పరిపుణ్ణం అబ్యాపాదవితక్కం పరిపూరేతి, అబ్యాపాదవితక్కో పరిపుణ్ణో అఞ్ఞిన్ద్రియం పరిపూరేతి, అఞ్ఞిన్ద్రియం పరిపుణ్ణం అబ్యాపాదూపవిచారం పరిపూరేతి, అబ్యాపాదూపవిచారో పరిపుణ్ణో భవేసనం పజహతి, భవేసనప్పహానం సీలక్ఖన్ధం పరిపూరేతి.

అమోహో కుసలమూలం భావనామయిపఞ్ఞం పరిపూరేతి, భావనామయీపఞ్ఞా పరిపుణ్ణా అవితక్కఅవిచారం సమాధిం పరిపూరేతి, అవితక్కో అవిచారో సమాధి పరిపుణ్ణో అధిపఞ్ఞాసిక్ఖం పరిపూరేతి, అధిపఞ్ఞాసిక్ఖా పరిపుణ్ణా పగ్గహనిమిత్తం పరిపూరేతి, పగ్గహనిమిత్తం పరిపుణ్ణం అఞ్ఞాతావినో ఇన్ద్రియం పరిపూరేతి, అఞ్ఞాతావినో ఇన్ద్రియం పరిపుణ్ణం అవిహింసూపవిచారం పరిపూరేతి, అవిహింసూపవిచారో పరిపుణ్ణో బ్రహ్మచరియేసనం పరిపూరేతి, బ్రహ్మచరియేసనా పరిపుణ్ణా పఞ్ఞాక్ఖన్ధం పరిపూరేతి.

ఇతి ఇమే తయో ధమ్మా కుసలపక్ఖికా సబ్బే కుసలా ధమ్మా తీహి తికనిద్దేసేహి నిద్దిసియన్తి తీణి విమోక్ఖముఖాని తస్స పరియోసానం. తత్థ పఠమేన అప్పణిహితం, దుతియేన సుఞ్ఞతం, తతియేన అనిమిత్తం. అయం వుచ్చతి దుతియో తిపుక్ఖలో నామ నయో.

తత్థ యే ఇమే తయో పుగ్గలా ఉగ్ఘటితఞ్ఞూ విపఞ్చితఞ్ఞూ నేయ్యోతి. ఇమేసం తిణ్ణం పుగ్గలానం యే చ పుగ్గలా సుఖాయ పటిపదాయ ఖిప్పాభిఞ్ఞాయ, సుఖాయ పటిపదాయ దన్ధాభిఞ్ఞాయ చ నియ్యన్తి, తే ద్వే పుగ్గలా. యే చ ద్వే పుగ్గలా దుక్ఖాయ పటిపదాయ ఖిప్పాభిఞ్ఞాయ, దుక్ఖాయ పటిపదాయ దన్ధాభిఞ్ఞాయ చ నియ్యన్తి , ఇమే చత్తారో తేన విసేసేన ద్వే భవన్తి దిట్ఠిచరితో చ తణ్హాచరితో చ. ఇమే చత్తారో భవిత్వా తయో భవన్తి, తయో భవిత్వా ద్వే భవన్తి. ఇమేసం ద్విన్నం పుగ్గలానం అయం సంకిలేసో, అవిజ్జా చ తణ్హా చ, అహిరికఞ్చ అనోత్తప్పఞ్చ, అస్సతి చ అసమ్పజఞ్ఞఞ్చ, నీవరణాని చ సంయోజనాని చ, అజ్ఝోసానఞ్చ అభినివేసో చ, అహంకారో చ మమంకారో చ, అస్సద్ధియఞ్చ దోవచస్సఞ్చ, కోసజ్జఞ్చ అయోనిసో చ మనసికారో, విచికిచ్ఛా చ అభిజ్ఝా చ, అసద్ధమ్మస్సవనఞ్చ అసమాపత్తి చ.

తత్థ అవిజ్జా చ అహిరికఞ్చ అస్సతి చ నీవరణాని చ అజ్ఝోసానఞ్చ అహంకారో చ అస్సద్ధియఞ్చ కోసజ్జఞ్చ విచికిచ్ఛా చ అసద్ధమ్మస్సవనఞ్చ, అయం ఏకా దిసా.

తణ్హా చ అనోత్తప్పఞ్చ అసమ్పజఞ్ఞఞ్చ సంయోజనాని చ అభినివేసో చ మమంకారో చ దోవచస్సతా చ అయోనిసో మనసికారో చ అభిజ్ఝా చ అసమాపత్తి చ, అయం దుతియా దిసా. దసన్నం దుకానం దస పదాని పఠమాని కాతబ్బాని. సంఖిత్తేన అత్థం ఞాపేన్తి పటిపక్ఖే కణ్హపక్ఖస్స సబ్బేసం దుకానం దస పదాని దుతియకాని, అయం దుతియా దిసా.

ఇతి అకుసలానం ధమ్మానం దుక్ఖనిద్దేసో, అయం సముదయో. యం తం ధమ్మం అజ్ఝావసతి నామఞ్చ రూపఞ్చ ఇదం దుక్ఖం ఇతి అయఞ్చ సముదయో, ఇదఞ్చ దుక్ఖం, ఇమాని ద్వే సచ్చాని దుక్ఖఞ్చ సముదయో చ నన్దియావట్టస్స

నయస్స పఠమనిద్దేసో.

తత్థ కతమో కుసలపక్ఖో? సమథో చ విపస్సనా చ, విజ్జా చ చరణఞ్చ, సతి చ సమ్పజఞ్ఞఞ్చ, హిరీ చ ఓత్తప్పఞ్చ, అహంకారప్పహానఞ్చ మమంకారప్పహానఞ్చ, సమ్మావాయామో చ యోనిసో చ మనసికారో, సమ్మాసతి చ సమ్మాసమాధి చ, పఞ్ఞా చ నిబ్బిదా చ, సమాపత్తి చ సద్ధమ్మస్సవనఞ్చ, సోమనస్సఞ్చ ధమ్మానుధమ్మప్పటిపత్తి చ.

తత్థ సమథో చ విజ్జా చ సతి చ హిరీ చ అహంకారప్పహానఞ్చ సమ్మావాయామో చ సమ్మాసతి చ పఞ్ఞా చ సమాపత్తి చ సోమనస్సఞ్చ, ఇమే ధమ్మా ఏకా దిసా. విపస్సనా చ చరణఞ్చ సమ్పజఞ్ఞఞ్చ ఓత్తప్పఞ్చ మమంకారప్పహానఞ్చ యోనిసో మనసికారో చ సమ్మాసమాధి చ నిబ్బిదా చ సద్ధమ్మస్సవనఞ్చ ధమ్మానుధమ్మప్పటిపత్తి చ, అయం దుతియా దిసా. ఇతి కుసలపక్ఖే చ అకుసలపక్ఖే చ నన్దియావట్టస్స పన నయస్స చతస్సో దిసా.

తాసు యాని అకుసలపక్ఖస్స పఠమాని పదాని అకుసలాని కుసలేహి పహానం గచ్ఛన్తి, తాని కుసలపక్ఖే దుతియేహి పదేహి పహానం గచ్ఛన్తి. తేసం పహానా రాగవిరాగా చేతోవిముత్తి యాని అకుసలపక్ఖస్స దుతియాని అకుసలపదాని పహానం గచ్ఛన్తి, తాని కుసలపక్ఖస్స పఠమేహి పదేహి పహానం గచ్ఛన్తి. తేసం పహానా అవిజ్జావిరాగా పఞ్ఞావిముత్తి పరియోసానం. ఇమేసం తిణ్ణం నయానం పఠమో నయో సీహవిక్కీళితో నామ. అట్ఠ పదాని చత్తారి చ కుసలాని చత్తారి చ అకుసలాని ఇమాని అట్ఠ పదాని మూలపదాని, అత్థనయేన దుతియో తిపుక్ఖలో. సో ఛహి ధమ్మేహి నేతి కుసలమూలాని చ నేతి అకుసలమూలాని చ, ఇతి ఇమాని ఛ పదాని పురిమకాని చ అట్ఠ మూలపదాని ఇమాని చుద్దస పదాని అట్ఠారసన్నం మూలపదానం. తత్థ యో పచ్ఛిమకో నయో నన్దియావట్టో, సో చతూహి ధమ్మేహి నేతి. అవిజ్జాయ చ తణ్హాయ చ సమథేన చ విపస్సనాయ చ, ఇమే చత్తారో ధమ్మా ఇమాని అట్ఠారస మూలపదాని తీసు నయేసు నిద్దిట్ఠాని.

తత్థ యాని నవ పదాని కుసలాని, తత్థ సబ్బం కుసలం సమోసరతి. తేసఞ్చ నవన్నం మూలానం చత్తారి పదాని సీహవిక్కీళితనయే తీణి తిపుక్ఖలే ద్వే నన్దియావట్టే, ఇచ్చేతే కుసలస్స పక్ఖా. తత్థ యాని నవ పదాని కుసలాని, తత్థ సబ్బం కుసలం యుజ్జతి. తత్థ సీహవిక్కీళితే నయే చత్తారి పదాని తీణి తిపుక్ఖలే ద్వే నన్దియావట్టే ఇమాని నవ పదాని కుసలాని నిద్దిట్ఠాని.

తత్థ యాని నన్దియావట్టే నయే చత్తారి పదాని, తత్థ అట్ఠారస మూలపదాని సమోసరన్తి. యథా కథం, సమథో చ అలోభో చ అదోసో చ అసుభసఞ్ఞా చ దుక్ఖసఞ్ఞా చ ఇమాని కుసలపక్ఖే పఞ్చ పదాని సమథం భజన్తి. విపస్సనా చ అమోహో చ అనిచ్చసఞ్ఞా చ అనత్తసఞ్ఞా చ ఇమాని చత్తారి పదాని విపస్సనం భజన్తి. ఇమాని నవ పదాని కుసలాని ద్వీసు పదేసు యోజితాని, తత్థ అకుసలపక్ఖే నవన్నం అకుసలమూలపదానం యా చ తణ్హా యో చ లోభో యో చ దోసో యా చ సుభసఞ్ఞా యా చ సుఖసఞ్ఞా, ఇమాని పఞ్చ పదాని తణ్హం భజన్తి . యా చ అవిజ్జా యో చ మోహో యా చ నిచ్చసఞ్ఞా యా చ అత్తసఞ్ఞా, ఇమాని చత్తారి పదాని అవిజ్జం భజన్తి. ఏతాని నవ పదాని అకుసలాని సుసంఖిత్తాని. ఇతి తయో నయా ఏకం నయం న పవిట్ఠా. ఏవం అట్ఠారస మూలపదాని నన్దియావట్టనయే నిద్దిసితబ్బాని.

కథం అట్ఠారస మూలపదాని, తిపుక్ఖలే నయే యుజ్జన్తి? నవన్నం పదానం కుసలానం, విపస్సనా చ అమోహో చ అనిచ్చసఞ్ఞా చ అనత్తసఞ్ఞా చ, ఇమాని చత్తారి పదాని; అమోహో చ సమథో చ అలోభో చ అసుభసఞ్ఞా చ, ఇమాని చత్తారి పదాని; లోభో చ దోసో చ, ఏవం ఇమాని నవ పదాని తీసు కుసలేసు యోజేతబ్బాని. తత్థ నవన్నం పదానం అకుసలానం

తణ్హా చ లోభో చ సుభసఞ్ఞా చ సుఖసఞ్ఞా చ, ఇమాని చత్తారి పదాని లోభో అకుసలమూలం; అవిజ్జా చ మోహో చ నిచ్చసఞ్ఞా చ అత్తసఞ్ఞా చ అయం మోహో అయం దోసో, యే చ ఇమాని నవ పదాని తీసు అకుసలేసు యోజితాని. ఏవం అట్ఠారస మూలపదాని కుసలమూలేసు చ యోజేత్వా తిపుక్ఖలేన నయేన నిద్దిసితబ్బాని.

కథం అట్ఠారస మూలపదాని సీహవిక్కీళితే నయే యుజ్జన్తి? తణ్హా చ సుభసఞ్ఞా చ, అయం పఠమో విపల్లాసో. లోభో చ సుఖసఞ్ఞా చ, అయం దుతియో విపల్లాసో. అవిజ్జా చ నిచ్చసఞ్ఞా చ, అయం తతియో విపల్లాసో. మోహో చ అత్తసఞ్ఞా చ, అయం చతుత్థో విపల్లాసో. ఇతి నవ పదాని అకుసలమూలాని చతూసు పదేసు యోజితాని. తత్థ నవన్నం మూలపదానం కుసలానం సమథో చ అసుభసఞ్ఞా చ, ఇదం పఠమం సతిపట్ఠానం. అలోభో చ దుక్ఖసఞ్ఞా చ, ఇదం దుతియం సతిపట్ఠానం. విపస్సనా చ అనిచ్చసఞ్ఞా చ, ఇదం తతియం సతిపట్ఠానం. అమోహో చ అనత్తసఞ్ఞా చ, ఇదం చతుత్థం సతిపట్ఠానం. ఇమాని అట్ఠారస మూలపదాని సీహవిక్కీళితనయం అనుపవిట్ఠాని. ఇమేసం తిణ్ణం నయానం యా భూమి చ యో రాగో చ యో దోసో చ ఏకం నయం పవిసతి. ఏకస్స నయస్స అకుసలే వా ధమ్మే కుసలే వా ధమ్మే విఞ్ఞాతే పటిపక్ఖో అన్వేసితబ్బో, పటిపక్ఖే అన్వేసిత్వా సో నయో నిద్దిసితబ్బో, తమ్హి నయే నిద్దిట్ఠో. యథా ఏకమ్హి నయే సబ్బే నయా పవిట్ఠా తథా నిద్దిసితబ్బా. ఏకమ్హి చ నయే అట్ఠారస మూలపదాని పవిట్ఠాని, తమ్హి ధమ్మే విఞ్ఞాతే సబ్బే ధమ్మా విఞ్ఞాతా హోన్తి. ఇమేసం తిణ్ణం నయానం సీహవిక్కీళితనయస్స చత్తారి ఫలాని పరియోసానం. పఠమాయ దిసాయ పఠమం ఫలం, దుతియాయ దిసాయ దుతియం ఫలం, తతియాయ దిసాయ తతియం ఫలం, చతుత్థాయ దిసాయ చతుత్థం ఫలం. తిపుక్ఖలస్స నయస్స తీణి విమోక్ఖముఖాని పరియోసానం. పఠమాయ దిసాయ అప్పణిహితం, దుతియాయ దిసాయ సుఞ్ఞతం, తతియాయ దిసాయ అనిమిత్తం. నన్దియావట్టస్స నయస్స రాగవిరాగా చేతోవిముత్తి అవిజ్జావిరాగా చ పఞ్ఞావిముత్తి పరియోసానం . పఠమాయ దిసాయ రాగవిరాగా చేతోవిముత్తి, దుతియాయ దిసాయ అవిజ్జావిరాగా పఞ్ఞావిముత్తి. ఇమే తయో నయా ఇమేసం తిణ్ణం నయానం అట్ఠారసన్నం మూలపదానం ఆలోకనా, అయం వుచ్చతి దిసాలోకనో [దిసాలోచనో (క.)] నయో. ఆలోకేత్వాన జానాతి "అయం ధమ్మో ఇమం ధమ్మం భజతీ"తి సమ్మా యోజనా. కుసలపక్ఖే అకుసలపక్ఖే చ అయం నయో అఙ్కుసో నామ. ఇమే పఞ్చ నయా.

తత్థిమా ఉద్దానగాథా

తణ్హా చ అవిజ్జాపి చ, లోభో దోసో తథేవ మోహో చ;
చత్తారో చ విపల్లాసా, కిలేసభూమీ నవ పదాని.

యే చ సతిపట్ఠానా, సమథో చ విపస్సనా కుసలమూలా;
ఏతం సబ్బం కుసలం, ఇన్ద్రియభూమీ నవ పదాని.

సబ్బకుసలం నవహి పదేహి యుజ్జతి, నవహి చేవ అకుసలం;
ఏతే తే మూలపదా, ఉభతో అట్ఠారస పదాని.

తణ్హా చేవ అవిజ్జా చ, సమథో చ విపస్సనా;
యో నేతి సబ్బేసు యోగయుత్తో, అయం నయో నన్దియావట్టో.

యం కుసలమూలేహి, నయతి కుసలఅకుసలమూలేహి;
భూతం తథం అవితథం, తిపుక్ఖలం తం నయం ఆహు.

సో నేతి విపల్లాసేహి, కిలేసఇన్ద్రియేహి చ;
ధమ్మే తం నయం వినయమాహు, సీహవిక్కీళితం నామ.

వేయ్యాకరణే వుత్తే, కుసలతాహి అకుసలతాహి చ;
తయో ఆలోకయతి, అయం నయో దిసాలోచనో నామ.

ఓలోకేత్వా దిసాలోచనేన, ఉక్ఖిపియ యం సమానేతి;
సబ్బే కుసలాకుసలే, అయం నయో అఙ్కుసో నామ.

నయసముట్ఠానం.

పేటకోపదేసే మహాకచ్చాయనస్స థేరస్స సుత్తవిభఙ్గస్స

[వేభఙ్గిస్స (పీ. క.)] దస్సనం సమత్తం.

యాని చతుక్కాని అకుసలాని కుసలాని చ సీహవిక్కీళితే నయే నిద్దిట్ఠాని, తికాని కుసలాని చ అకుసలాని చ తిపుక్ఖలే నయే నిద్దిట్ఠాని, దుకాని కుసలాని చ అకుసలాని చ నన్దియావట్టే నయే నిద్దిట్ఠాని. యేసు ద్వీసు ధమ్మేసు [విసుద్ధీసు (క.)] కుసలేసు సో అత్థో తికేసు విభజ్జమానస్స భవభూమి, అథ చ సబ్బో [పుబ్బో (క.)] చ అత్థో తీహి బ్యఞ్జనేహి నిద్దిసతి. తత్తకాని వుచ్చతి. యో అత్థో చతూహి పదేహి అట్ఠవీసతిభాగేహి నత్థిభూమి నిద్దిసితుం, అవచరన్తోవ చతూహి పదేహి నిద్దిసతి. ఇతి యం యథానిద్దిట్ఠస్స అవికోసనా ఇదం పమాణం. యథా సబ్బే సమాధయో తీసు సమాధీసు పరియేసితబ్బా, సవితక్కసవిచారే అవితక్కవిచారమత్తే అవితక్కఅవిచారే ఇదం పమాణం, నత్థి చతుత్థో సమాధి. తథా తిస్సో పఞ్ఞా చిన్తామయీ సుతమయీ భావనామయీ సబ్బాసు పఞ్ఞాసు నిద్దిసతి, నత్థి చతుత్థీ పఞ్ఞా న చిన్తామయీ న సుతమయీ న భావనామయీ, పఞ్ఞా నాస్స అత్థి ఇమేసం ధమ్మానం యా అవిక్ఖేపనా, ఇదం వుచ్చతి పమాణన్తి.

థేరస్స మహాకచ్చాయనస్స జమ్బువనవాసినో పేటకోపదేసో

సమత్తో.

పేటకోపదేసపకరణం నిట్ఠితం.